

Mesterházi
Lajos

Farsang

Argumentum

Mesterházi Lajos

Farsang

Mesterházi Lajos
Farsang
Regény

Argumentum

© Mesterházi Lajos jogörökösei, 2013

ISBN 978-963-446-705-2

A kiadásért felel

Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Lenkei Júlia

Lektorálta: Hegedős Mária

Borítóterv: Hodosi Mária

Tördelte: Láng András

I. FEJEZET

– Madame Maertens! Madame Maertens!... Este kiköltözöm.

Vági László megismerte a szűk benyílóból Bácskay hangját.

– Mi az, Bácskay, hazautazol?

– Dehogyan utazom, öregem! Csak kiszabadulok ebből a pokolból, ebből a koszos börtönből, és elmegyek valami emberhez méltó helyre!

– Örököltél? Nyertél a loterie-n? Vagy fölcsíptél valami gazdag angol nénit?

– Miért, más módját te nem ismered a pénzszerzésnek?

– Számodra nehezen. Csak nem akarsz dolgozni talán?

A párbeszédbe harmadik hang vegyült:

– Mondják, hogy a régiek ismerték még egy módját a pénzhez jutásnak: a kölcsönt. De hol van az már!

A közbeszólót László nem ismerte. Alacsony, sovány fiatalember volt, és amennyire a sötét por-tásfülkében látni lehetett, pattanásos arcú, kócos fekete hajú. „Kerekese Ede újságíró” – mutatkozott be.

– Gyerünk reggelizni – indítványozta Bácskay –, a Madame-mal majd beszéllek délután. Uraim, a vendégeim vagytok.

– Ni csak, ni csak! – ámuldozott László. – Te valami mesés keleti vagyonna tétél szert. Beszélj már!

– Majd a d’Harcourt-ban mindent elmondok. Addig csak ennyit: vállalkozó lettem.

– A d’Hartcourt-ba megyünk?
– Oda. Találkozni fogok valakivel.
Kinn az utcán László az újságíróhoz fordult:
– Te foglалod el Bácskay szobáját?
– Nem, dehogy. Nekem van lakásom, csak ma éjszaka aludtam itt, Bácskaynál. Az este kicsit mulattunk, ittunk a nagy siker, a „vállalkozás” örömére... azután idejöttem, mert nem tudtam hazamenni.

– Annyira berúgtál?
– Á! Csudára bírom a bort. Nem tudtam hazamenni, mert... körülményes lenne elmesélni, röviden úgy fejezhetem ki, hogy: Ivánka erkölcstelen életet él.

Bácskay megállt, és térdét verte nevéttében; az újságíró is elnevette magát. Vági László csodálkozva meredt rájuk.

– Mondd már el neki is a dolgot! – bökte oldalba Bácskay Kerekest. – Egész Párizs ezen röhög...

Az újságíró László felé fordult, alig bírta legyűrni a nevetését:

– Ivánka a barátom, tudod. Még az egyetemről. Most kapott valami ösztöndíjat, engem meg az újságom küldött ki tudósítónak: elhatároztuk, hogy együtt lakunk. Így olcsóbb. Mármost, kérlek, ez a hülye a fejébe vette, hogy ő erkölcstelen életet fog élni... – Nevetett. – Ne röhögj ki, nem én vagyok ilyen finomkodó, ő mondja így: „Elhatároztam, hogy erkölcstelen életet fogok élni.” Mint az a mit-tudom-én-ki-csoda abból a Shakespeare-darabból... tudod, melyikből... Kijelentette, hogy amikor hölgyekkel óhajt nemileg érintkezni – ezt is ő mondja így –, akkor én nem alhatom otthon... És ő óhajt. De még mennyire óhajt! Utóvégre Párizsban vagyunk! Eleinte három-négy naponként hagyott számomra a Trois Étoiles-ban, ahová vacsorázni járunk, névjegyet az üzenettel, később másnaponként, újabban minden este. Végül is megegyeztünk, hogy a szoba béréből én fizetek száz-

ötvenet, ő kétszázat, ennek ellenében övé a szoba este tíztől reggel tízig, az enyém nappal.

Megállt, bohócos mozdulattal a vállát vont:

– Hát így élek én, kérlek szépen! Este tízkor beülök a Dupont-ba, az kettőkor zár. Akkor átmegyek a Montparnasse-ba, ott vagyok négyig. Onnan a Vásárcsarnokba megyek, eszem valamit, azután beülök a legkorábban nyitó kávéházba.

Legyintett, és most már komoly hangon folytatta:

– Tudod, kérlek, alapjában véve a hivatásomnak eléggé megfelel ez az életmód: átnézhetem a lapokat, megírhatom a cikkeimet... Mondom, a hivatásomnak megfelel, de azért már nagyon unom...

– A hivatásod! – Bácskay gúnyosan nevetett. – Valahányszor a Dupont-ban látlak, mindig valamelyik automatajátékkal babralsz. Már az összes néger selyemfiút vered... A hivatásod!

László közbeszólt:

– És a barátod, Ivánka? Ő nem unja még?

– Dehogynem unja! Utálja magát! Minden reggel tízkor, amikor találkozunk – váltjuk egymást –, kijelenti, hogy utálja magát.

– Na és?

– Kitart az elhatározása mellett. Te nem ismered Ivánkát!

Az újságíró fintorokat vágott, László a vállát vonogatta, aztán elnevette magát. Leültek a kávéház térre néző oldalán, a vakító délelőtti napsütésbe. A terasz teljesen üres volt, a belső terem még üresebb. Egy faarcú pincér unott mozdulattal, egyetlen hang nélkül eléjük tette a tejeskávét.

– Brióst is kérünk – szólt Bácskay a pincér után.

Az újságíró megbökte Lászlót:

– Figyeled, hogy költekezik?

– À-propos! – kiáltott fel László. – Bácskay, te még min-

dig nem mondtad el a „vállalkozást”! Ne feszítsd tovább a kíváncsiságomat! Mi van?

– Hát kérlek, hosszú és bonyolult történet ez... illetve nem is olyan hosszú és bonyolult: nagyon is egyszerű... Ahogy vesszük. Te talán tudod, hogy én tulajdonképpen filmmel foglalkozom...

Lászlónak már a nyelve hegyén volt, hogy kijelentse: tudomása szerint Bácskay soha semmivel nem foglalkozott, de csak annyit mondott:

– Nem tudtam.

– Hogyhogy? Hát nem beszéltem neked még soha a különleges filmesztétikai meg hasonló problémáimról? Hát hiszen, öregem, ez az én vesszőparipám! Hiszen évek óta... mit évek óta! Negyedik gimnazista korom óta csak a filmmel foglalkozom!

– Azt vettem észre, hogy sokat jársz moziba.

Kerekes elnevette magát. Bácskay bosszúsan tiltakozott:

– Sokat járok moziba! Sokat járok moziba, hát persze, hogy sokat járok! Ez hozzátartozik a hivatásomhoz.

Most Kerekesen volt a sor, hogy visszaadja az előbbi csípést:

– A hivatásod! Tegnap ilyenkor még nem is tudtad, mi fán terem! – Lászlóhoz fordult. – Arról van szó röviden – kénytelen vagyok elmondani én, mert Bácskay telehazudozza a fejedet –, arról van szó, hogy Bácskayt felcsípte a Telkes strómannak...

– Telkes? Telkes Andor? A híres színházi ember?... És minek annak stróman?

– Hogy minek? Látszik, László, hogy régen voltál odahaza. Telkes Andor zsidó.

– Na és?

– Bácskay meg őskeresztény. Nem érted?

– Érteni értem, de... de hiszen Bácskaynak... Ért Bácskay a filmhez?

Bácskay idegesen közbevágott:

– Öregem, te semmit sem tudsz! Mondom, már hosszú évek óta...

Az újságíró egy kézmozdulattal elhallgattatta:

– Évek óta nem foglalkozol semmivel! – László felé folytatta. – Azzal kezdődött a dolog, hogy tegnapelőtt este az Odéonban összeakadtam Éltey Valyval, tudod, a színésznővel. Nagy társasággal volt. Olyan ricsajt csaptak, hogy mindjárt láttam: magyarok. Csatlakoztam hozzájuk. Gondoltam: interjú, színes riport meg miegymás... Igen jóba lettünk – magyarok vagyunk ugyebár idegenben –, megtudtam, hogy filmesek, és vásárolni jöttek Párizsba. Különböző vállalatokat képviseltek; Éltey Valy állítólag a sajátját. Rövid szimatolás után nem volt nehéz rájönnöm, hogy Telkes áll mögötte. Aztán arra is rájöttem, hogy ez a megoldás sem Valynak, sem Telkesnek nem fekszik. Valami mást keresnek.

Komikus mozdulattal a homlokára ütött:

– Újságíró agyam lázasam dolgozni kezdett. Te ezt nem ismered: egy újságíró agya ilyenkor hihetetlenül lázasan tud dolgozni. Pillanatok alatt végigszáguldottam minden lehetőségen, de – van az úgy – semmi elfogadható ötletem nem támadt. És akkor egy csodálatos véletlen – kérlek, én hiszek a véletlenben! – mondom, egy csodálatos véletlen összehozott este Bácskayval. A Dupont felső termében volt, bolgár joghurtot vacsorázott, hogy száz évig éljen...

– Ne színezz, ne színezz! Bolgár joghurtot vacsoráztam, nem azért, hogy száz évig éljek, hanem mert az két frank ötvenbe kerül, és adnak hozzá kenyeret meg cukrot. Na! Ha éppen tudni akarod...

– Mindegy! Tény az, hogy amikor megláttam Bácskayt, kis agyam olyan működésbe fogott, mintha friss olajat öntöttek volna a motorjába. Ez az én emberem! Két perc alatt leadtam Bácskaynak az egész dolgot. Újabb tíz perc elég volt arra, hogy megértse. Egy félóra múlva ott voltunk a Boule

Blanche-ban Telkesék asztalánál. Egy óra alatt, nem is volt egy óra talán, megvolt a szóbeli megállapodás...

– És egy lepedő, öregem, egy lepedő! Ezer frank egy darabban!... Tegnap már filmet is vettünk Neuillyben. Hét filmet pergettek le előttünk egy iramban. Persze nem végig, csak kihagyásokkal. Akkor is: a fejem zakatolt, amikor este kitámolyogtunk a műteremből. Barátom, micsoda élet!

Vági László kábultan a szóáradattól, hitetlenkedve rázta a fejét. Bácskay kezében tartotta a poharát, és a cukrot kanalazta fel, ami a kávé alján maradt. Félrehajtott fejjel, kicsit alulról nézett László arcába:

– Na? mit szólsz?

László vállát vonogatta:

– Nem értem... Megvallom, nem értem, hogy egy kitűnő szakember...

– Várj! Ott jön éppen! – Kerekas a tér sarkába mutatott, a boulevard felé. – János, jó lenne, ha elébe mennél!

Bácskay kikászálódott a székek közül, és átsietett a téren. Telkes Andor eközben megállt a sarkon, a töltőtollüzlet utcai pultja előtt. Válogatott, egy tollat kipróbált, aztán elővette a pénztárcáját. Köpcös, gyors mozgású ember volt, világosszürke ruhában, sétabottal. Kalapját a kezében tartotta; dús, lobogó haja volt, már inkább ősz, mint őszes. Bácskayt lendületes kézfogással üdvözölte, aztán a töltőtollakra mutatott. Bácskay leszegett fejjel válogatni kezdett, közben valamin nevettek. Kerekas hirtelen László felé fordult:

– Hát most halljuk: tulajdonképpen mit nem értesz?

László hümmögött, és kényszeredett fintort vágott:

– Isten tudja! Az egészet... Hogyan jutott pont Bácskay az eszedbe?

– Mondom: találkoztam vele. Aztán meg Bácskaynál ideálisabb strómant el sem lehet képzelni.

– Hogyhogy?

– Először is: nem ért a dologhoz semmit. Másodszor: is-

meretlen, nincs múltja, nem mondhatja senki, hogy „íme, ez az úr tegnap még kéményseprő volt, ma filmszakember”... Mert olyan is van!

Vági László felszisszent: – Mi?

Kerekes diadalmas fölénnel legyintett:

– Óriási horderejű dolgok történnek most odahaza! Öregem! Micsoda átalakulás! Új világ!... Látszik, hogy régen voltál... de különben is, te ezt talán nem is tudod kellőképpen értékelni. Te filozófus vagy, ha jól emlékszem. Nem mondok semmit! A filozófusok, ezt jegyezd meg – én mondom neked, az újságíró –, semmit sem értenek a dolgok valódi lényegéhez.

Vági László elmosolyodott. Kerekes folytatta:

– Vedd azt, hogy Bácskay idegenből jön, Párizsból! Párizsból! „Hazatért Párizsból Bácskay János, a kiváló fiatal filmszakértő. Éveken át a legjobb mesterek, a francia rendezőgárda oroszlánjai mellett tanulta ki a szakmát. Az ő fellépése új pezsdülést, új vért, keresztény, magyar vért hoz a zsidó nyerészkedési szellem iszapjában megfeneklett magyar filmbe...”

– Mi ez?

– A cikkem, öregem, a cikkem! Hát mit gondolsz, miből élek én? Abból, hogy havi ötven frank lakbért spórolok az Ivánka erkölcsstelen életén?

– Tulajdonképpen melyik újságnak vagy a munkatársa?

Kerekes szólásra nyitotta a száját, de nem felelt mindjárt. Telkes Andor és Bácskay már helyet foglaltak néhány asztallal följebb, a körút felé. Az újságíró kissé felemelkedett, és mosolyogva, némán üdvözölte őket. Aztán László felé fordult:

– Hogy melyik laptól vagyok? Hát kérlek, voltam én már több lapnál is... Most a Pesti Újságnál vagyok.

– Pesti Újság? Az nyilas lap, nem?

– Az.

– Te nyilas vagy?

– Már hivatalból is. De meg különben is: én nemzeti-szocialista vagyok... Csodálkozol? Ne hidd, hogy ott csupa elfogult és szélsőséges elem van! Mi nem akarunk mást, csupán erős ütemű szociális haladást és a magyar fajiság kidomborítását minden vonalon...

– Ne haragudj, én főleg a német fajiságtokat látom domborodni. Vagy nem úgy van?

– Ezen hosszasan lehetne vitatkozni... Minden nagy eszme túllépi a szülőnemzet határait...

– De az érdekhatárokon azért csodálatosképpen belül marad!

– Hogy érted ezt?

– Hát... a szülőnemzet érdekhatárain.

Az újságíró kinyújtott tenyerével az asztal lapját simogatta:

– Öregem, én nem vagyok vitatkozó ember...

– Én sem – nyugtatta meg László.

– ...nem mintha nem lennének megfelelő érveim, de... az ilyesmit úgysem lehet vitával eldönteni. Aztán meg: magam is voltaképpen a kiegyenlítések híve vagyok. Igazában egy koalíciós kormány lenne a legjobb nálunk, Magyarországon – csak hát persze súlyos elvi differenciák forognak fenn – Szálasi mint miniszterelnök, Imrédy pénzügyminiszter, Bethlen külügyminiszter... szóval, az összes párt...

– Az összes? A szocialisták is?

– A szocialisták mi vagyunk. A huszadik század szocializmusa a nemzetiszocializmus. A marxi tételek elévültek...

– A szocialisták nem így vélekednek... tudtommal.

Kerekas legyintett:

– A szocialisták! Tiszta pártpolitika az egész! Féltik a maguk kis külön pecsenyéjét. A világon minden csak a pecsenyén fordul meg!

László nevetett:

– Úgy látszik, a marxi tételek mégsem olyan elévültek!
Kerekas égnek emelte a tenyerét:

– Na jó, jó... Azt csak belátod, hogy Marx egyoldalú volt. Mindent az önfenntartás ösztönével magyarázni! Mi a másik nagy erőt, a faj fenntartásának gondolatát is kiemeljük!... Nem tudom, miért nem érted ezt. Miért kell olyan ellenségesen... Mi kifogásod lehet a nemzetiszocializmus ellen?

– Én nem vagyok ellenséges. – Halkan hozzátette: – Nem szeretem a háborút, ennyi az egész.

– Nézd... Kár vitatkozni! Az események igazolni fognak minket. Hitler az európai béke garanciája, hidd el! Ha a Nobel-díj nem volna a zsidó szabadkőművesek kisajátított birtoka, tavaly Hitlernek meg kellett volna kapnia a békedíjat Münchenért.

László türelmetlenül fészkelődött:

– Valóban kár vitatkozni. Az események majd igazolnak téged vagy engem... Illetve dehogy! Semmit sem igazolnak! Az események önmagukban nem igazolnak semmit! A történelem nem az élet tanítómestere! Ostobaság!... Mind-egy!... Mindezt csak úgy mondom. Én nem vagyok politikus, sem újságíró...

– Mindenesetre az nagyon látszik, hogy nincs meg benned az igazi réalpolitikai ösztön... ha nem haragszol!

– Dehogy haragszom! Hanem... mondd, te írtad azt a cikket a múltkor a párizsi sztrájkról a lapotokban?

– Én. Miért?

– Semmi, csak kérdeztem. Véletlenül olvastam. – László akaratlanul is elmosolyodott, amint a cikkekre visszagondolt. A megbotránkozás frázisait puffogtatta a véres utcai jele-
netekről a tudósító... Ivánka nyilván erkölcstelen életet élt előző éjszaka! László ugyanis történetesen a sztrájk napján reggeltől estig egy újságírónővel csatangolt, aki riportot szeretett volna csinálni a sztrájkról. Bejárták a várost, gyalog, metrón, autóbuszon; bejárták a környéket is. Véres jelene-

teknek, de még a sztrájknak sem találták semmi nyomát. „Még a szocialista munkásság is véresen tüntet a francia baloldali uralom ellen!” Erre a mondatra László szó szerint emlékezett Kerekes cikkéből.

Hirtelen parfümfelhő csapta meg az orrát. Háta mögül karcsú, platinaszőke nő hajolt Kerekes füléhez:

– Jaj, Ede, nem is tudom, hogyan köszönjem meg magának! Maga nagyszerű fiú! Andorba mintha új életet öntöttek volna! Tesz, vesz, tervez! Újra a régi. Jaj, olyan boldog vagyok. – Hirtelen megszorította az újságíró kezét, és átlibeggett Telkesék asztalához.

– Éltey Valy. Ugye pazar nő!

László a nő után nézett:

– Nem ismertem volna meg. Már nem lehet nagyon fiatal... legalábbis az arcbőre...

– A filmezés, kérlek, tönkreteszi az arcot. Valy nincs több huszonnyolc évesnél. Pazar nő, barátom, rossz nő!

– Nem mondom... De mondd... szóval... te új életet öntöttél Telkes Andorba! Összeegyeztethető ez az eszméiddel?

Az újságíró vállat vont:

– A cél szentesíti az eszközt, mondja Machiavelli vagy ki... Reálpolitika, kérlek, tiszta reálpolitika! Azt csak mondjuk, de persze senki nem gondolja komolyan, hogy a gazdasági élet egyik napról a másikra átvehető a zsidók kezéből. Kell valami átmenet. Ez az átmenet, szerintem, éppen az ilyen Bácskay-féle megoldás... A strómanság, magyarán megmondva. Gondolj csak arra... De megbocsáss, nekem most át kell ülnöm Telkesékhez... Tudod, ha már így összehoztam a partit, nem szeretnék...

Telkesék asztalánál vidám hangulatban folyt a megbeszélés. A színésznő grape fruitot reggelizett, Telkes Andor előtt egy angol reggeli fogásai borították az asztalt. Rózsaszín, vékony sonkaszeleteket tekert a villájára éppen, miután a zsíros részt levágta, és a tányér szélére rakta. Egy falásra

a szájába dugta a szeleteket, kenyeret harapott, aztán egy korty teát ivott rá.

– Szóval önnek is az a véleménye, Bácskay úr, hogy a Raimu-filmet feltétlenül meg kell vennünk. Ennek örülök. Az az érzésem, hogy a szezon legnagyobb sikere a zsebünkben van. Amellett vígjáték, és a francia vígjáték nálunk tombola. Legjobb lesz, ha a művésznővel még ma kimennek Neuillybe, és véglegesen lekötik... Csodálom, hogy a konkurencia nem csapott le rá előbb...

– Valaki közjük dobta, hogy Raimu zsidó – nevetett Bácskay.

– Az a valaki én voltam, ha nem haragusztok – nézett fel ravasz-kás mosollyal a színésznő a poharából. Telkes Andor harsányan felnevetett, aztán hirtelen elkomolyodott:

– Meg vannak örülve ezek – és az éppen mellé települő újságíróhoz fordult –, már megbocsásson, kedves Kerekes, de teljesen meg vannak örülve ezzel a folytonos zsidózással. Chauvigny alig győzött kitérni a kérdéseik elől: „De uraim, uraim! Én üzletember vagyok, nem pápa!” „De azt, hogy zsidó-e valaki, azt csak tudja?” „Nálunk a vallás privát ügy”... Ezt nem értették. Hogyan lehet privát ügy az, ha valaki zsidó? „Értsék meg az urak, nálunk nincs olyan hivatalos okmány, amin a vallás szerepelne!” Végül elvesztette a türelmét, és kijelentette, hogy akinek német neve van, az zsidó, akinek francia, az katolikus. Nagyon dühös volt a kis öreg, egy pillanatra mellém sodródott, és a fülembe súgta: „Cher ami, ezek a maga barátai fárasztók! Legközelebb, ha filmet gyártok, a szereplőkkel és a rendezőkkel elmondatom az apostoli hitvallást kórusban... és erről jegyzőkönyvet vetetek föl!” Azt hiszem, önnek is az a véleménye, hogy Magyarország hírének nem használnak ezek a túlzások...

– Túlzások, nevetséges túlzások! – vette át Kerekes. – Soha nem voltam barátja az ilyesminek... Az, hogy bizonyos gazdasági vonatkozásban a keresztény fiatalság a megfelelő

helyet óhajtja biztosítani magának, az, ugyebár, érthető, és...
– azt hiszem, doktor úr egyetért velem – maguknak a zsidóknak is bizonyos fokig az érdekében áll...

Telkes a száját törölte papírszalvétájával, bólogatva helyeselt:

– Természetesen! Természetesen!

– Minden mástól eltekintve, ön is tapasztalni fogja majd a felpeteszülő konjunktúrát, az ezer új lehetőséget, az egész gazdasági élet hihetetlen fellendülését az új rendnek a nyomán. – Cinkos mosollyal mutatott Bácskayra. – Mert például az a tény, hogy egy tehetséges, Párizsban tanult, fiatal, öskeresztény fiatalember előkelő helyet fog elfoglalni a magyar filméletben, az önnek éppannyira a hasznára lesz, mint neki.

– Csak már látnám azt az előkelő helyet! – nevetett Telkes Andor.

– Majd teszünk róla. Ezt bízza rám, direktor úr, a sajátóra!

A színésznő barátságos figyelemmel nézett végig Bácskayra. A ruháján meglátszott kisé, hogy ez a „jó ruha”, de Párizsban, ahol még a nők is olyan vacakul öltözködnek, az ilyesmi nem feltűnő. Az arc nem ostoba. Simán hátraomló szőke haja, szürke szeme... Határozottan jó választás volt. Kitűnően megfelel arra a bizonyos „előkelő helyre”. Jól állna neki egy széles vállú, szürke sportruha meg egy kétüléses túrakocsi... Bácskay ábrándba merülten játszott az asztalterítővel, aztán lassan feltekintett. Furcsa kis grimaszt vágott, és viszonzta a színésznő mosolyát.

– Jó lenne talán, ha indulnánk...

– Szóljatok a pincérnek, hozzon taxit!

Telkes Andor visszamaradt az újságíróval. Valami megbeszéltnivalójuk volt még, aztán együtt átnézték a cikket, amit Kerekes az új filmvállalatról írt.

Vági László kifizette a reggelijét, és indulni készült, amikor az igazgató hátulról belékarolt:

– Bocsánat, Telkes vagyok. Kerekes úr azt mondta, ön egyetemista. Talán ismeri a fiamat, Telkes Béla vegyész. Nem?

– Igen, emlékszem rá... alacsony, barna fiú...

– Az.

– A rue de la Harpe-ban lakik, ha jól tudom...

– Ott, igen. Arra szeretném megkérni... én tudniillik már harmadik napja Párizsban vagyok, de még nem jutottam hozzá... rövid az időm, és rengeteg az elvégeznivalóm... ha véletlenül találkozik vele... – megadom a címem, és hogy hol szoktam ebédelni – szóljon neki, kérem, jöjjön oda... Ma este talán be tudok szólni érte, de az ember nem tudhatja, mi jön közbe... Ne haragudjék! Igazán!

Aznap este, amikor László könyvtárzárás után hazaért, nagy izgalomban találta Madame Maertenst. Micheline-nek magyarázott valamit bőbeszédű felháborodottsággal; a szobalány a lépcsőt mosta seprűvégre tekert vizes ronggyal, és minden lépcsőfoknál, munkától lihegve, buzgón helyeselt:

– Igen, asszonyom; igaza van, asszonyom; úgy van, asszonyom.

László felkanyarodott a nedves szagú, szűk lépcsőházba.

– Éppen a maga honfitársáról beszélünk, Vági úr! Kiköltözött!

– Hallottam, Madame. Nagy karriert csinált. Valami előkelő jobb parti szállodába megy...

– Ez engem nem érdekel. Gratulálok neki. De az már mégiscsak szemtelenség, hogy elmenet az összes lakóm előtt mindennek elmondta a szállodámat, meg engem is. Még hogy én piszkos vagyok! Jegyezze meg, Vági úr, hogy én holland nő vagyok, a hollandok tisztasága pedig... arról már bizonyárra hallott! Arról beszélnek!

– Azt én jól tudom, Madame Maertens.

– Ez a szegény lány is!... A dereka majd leszakad a sok pucolásban! A sok mosás!... És akkor ő még azt mondja, hogy az ágyterítő ragad a piszoktól! Mert kopott! Igen, ko-

pott! Százhetven frankos szobába nem rakhatok neki bársonytakarót! Kopott, de tiszta! Tiszta, Vági úr, nem talál azon egy makulát! A múltkor ő volt az, aki ráöntött egy doboz szardínia olajat, ő maga volt az!... Hát pucolja ki ő, ha tudja, jobban! Ez a szegény lány egy óra hosszat tisztogatta. Mi marad neki a napból, ha minden lakónál egy óra hosszat pucolja a faltokat, amit csinálnak? Azt hiszi, adott neki egy frank borravalót?

– Hallatlan!

– De kikezdeni vele a sötétben... na, nem mondok semmit! És akkor még jár a szája, hogy micsoda nők laknak itt! Szerencséje, hogy nem volt itthon a két kisasszony, mert megkapta volna! Micsoda nők! Nagyon kedves, finom kisasszonyok. Szalonba járnak... Piszkos idegen! Na, nem is engedek be ide több magyart a szállodámba...

– Én is magyar vagyok, Madame Maertens. Látja, nekem nagyon tetszik itt.

– Maga kedves ember, Vági úr. De a magyarok többnyire olyanok, mint az a Bax... Baxka... Micsoda név!

– A Bácskay kivétel. A magyarok inkább olyanok, mint én, higgye el – fejezte be László a vitát, és megindult a sötét falépcsőn felfelé.

– Van mindenféle, ilyen is, olyan is – mondta Micheline békítőn, és erre Madame Maertens sem tett ellenvetést. Csak később, amikor László már a harmadik emeleten volt, csattant fel újra odalenn:

– Amikor egyszer három hónapig adós maradt a bérrel, akkor jók voltunk neki...

László kinyitotta a szobája ajtaját, és azon tűnődött, vajon a magyarok valóban többnyire olyanok-e, mint ő. Vállát vont: igazán nem tudta maga sem, milyenek voltak éppen a magyarok.

II. FEJEZET

Még egészen kisgyermekkorában történt.

Olyan egészen kisgyermek voltaképpen már nem volt, akkor mindenesetre már nagyfiúnak érezte magát: harmadik elemibe járt; ma már némi göggel ezt a korát az egészen kisgyermekkorához számította. Egy osztálytársának volt a születésnapja. Szabó Tibinek hívták azt az osztálytársát, magas növésű, szép fekete fiú volt, a legokosabb fiú az osztályban. Érdemjegyek szerint nem volt jobb tanuló, mint ő, sőt: egyszer félévben rajzból kettese volt, míg Béla soha mást, mint egyes osztályzatot nem vitt haza. Mégis a Szabó Tibit az egész osztály – Béla is – cáfolhatatlan tekintélynek fogadta el minden kérdésben. Fél évig kinn volt Hollandiában, látta a tengert; mindennap elolvasta az újságot, ami az apjának járt; olyan dolgokról tudott beszélni, amelyekről a többiek még nem is hallottak. Egyszer arról írtak dolgozatot, hogy mit csinálnának, ha királynak születtek volna. A fiúk megírták, hogy pénzt osztanának szét a szegények között, meg hogy legyőznék az ellenséget, és visszaszereznék Magyarországot. Tibi olyanokat írt, hogy „kiaknázná az ásványi kincseket” és „fejlesztene az aviatikát”. Ilyen fiú volt a Szabó Tibi. Béla rajongó csodálattal vette körül, valósággal szerelmes volt belé. Elpirult, és könnybe lábadt a szeme, ha barátja az iskola folyosóján megszólította.

A születésnapj uezsonnára ő is hivatalos volt Szabó Tibiékhez. A kora tavaszi napon a Krisztina körúton ment végig, hóna alatt egy doboz Stühmerrel és a könyvvvel, amit

ajándékba vitt. A téren, a templom előtt ibolyát árultak, az első ibolyát abban az évben. Béla – volt egy kis spórolt pénze – hirtelen elhatározással vett egy csokrot. Az árus a virágot tömpe staniclívá csavart papírba csomagolta. Bélának megmagyarázhatatlan izgalmat okozott, hogy a cukorka és könyv mellé, amit végeredményben a szülei nyomtak a markába, saját kezdeményezésből virágot is vett imádott barátjának. Futva tette meg a hátralévő utat, kettesével ugrált fel a lépcsőn. Kifulladásra, kihevülve rontott be az ünneplő gyerekszobába, és magán kívül a gesztus gyönyörűségétől, nyújtotta előre jobb kezében a csokrot. Szabó Tibin új fehér matróruha volt, pántos lakkcipő; a haja brillantinnal lehetett lesimítva, mert olyan sima volt, mintha a fejére kenték volna. Nagyon ünnepélyes és komoly arccal fogadta. Csodálkozva vette át a staniclit, de mintha várakozása inkább a Béla hóna alatt levő Stühmer-doboz és a könyv felé irányult volna. A könyv a „Híres feltalálók” volt, ezt szerette volna Tibi leginkább a Béla könyvei közül. Újra a staniclira nézett, zavartan megforgatta ujjai közt a durva csomagolópapírost; aztán hirtelen eltűnt arcáról a csodálkozás, elpirult, és kipukkadni készülő nevetés táncolt a szája körül. Bélában is egyszerre világosság gyúlt; meredten bámult a staniclira: a stanicli üres volt. Csupa kíméletességből nem a virágok szárát, csak a papíros gyűrt végét szorongatta, és nagy sietében a csokrot valahol elejtette, talán egy hirtelen mozdulattal kirepítette.

Nem is emlékezett már pontosan, mi történt ezután. Elfuthatott szűgyenében, talán hogy megkeresse az elveszett virágot, talán csak hogy ne lássák bögni őt a többiek. A lépcsőházban ült később, fél emelettel Tibiék alatt, a kövön, és sírt. A Tibi mamája meg a fiúk felváltva jöttek ki hozzá, hogy vigasztalják, és becsalják az ünnepi uzsonnára. Hogy végül is bement-e vagy hazavitték, erre nem emlékezett. Nem is ez a fontos. Az a pillanat, amikor a staniclit lelkendezve átnyújtotta Tibinek, és az a másik, amikor felfedezte, hogy a sta-

nicli üres, az maradt meg benne egész életére. Olyan élenken, hogy néha pontosan újraálmodta az egészet.

Gyakran újraálmodta. Újraélte ébren is: valahány lelken-dező öröme elpattant, mint a buborék, a mások hidegségén vagy a saját ügyetlenségén. Előre szorongott, amikor érezte, hogy forróra fűti homlokát a lelkesedés – sokszor éppen ez a szorongás rontott el mindent: – megint üres papír staniclit fog átnyújtani ibolyacsokor helyett!

Most is, hogy a második úton töltött éjszaka lassan bevilágosodott a hajnalba, amint egyre ismertebb tájon, egyre ismerősebb állomásnevek között futott a vonat, és a percek-et számolhatta már órák helyett a hazaérkezésig – szűkülni kezdett benne az a lelkesedés, amely egy iramban Párizsból idáig hozta. Tegnap ilyenkor még sajnálta Marseille-től az egyórás várakozást; türelmetlenkedett az éjszaka, amikor a nehezen mászható szlovén hegyek között kanyarogtak; a szíve dobogásával, izma feszülésével vitte volna gyorsabb vágatásra a lomha acéltömeget. Most azonban egyszerre elnyomta a két éjjel álmatlansága, az izzasztó nappal, a testére tapadt zsíros korom, úti por: lúdbőrzött a hajnali szélben, és félni kezdett.

Próbálta vigasztalni magát, hogy csak testi állapota töri le így. Végeredményben az apjának is csak helyeselnie kell, hogy hazajött. Meg fogja érteni, igazat fog adni neki! Az érve-i, amelyek tegnap még olyan magától értetődő lendülettel sorakoztak egymás után, most, hogy görcsösen ismételte őket maga elé, mintha kuszábbak, bizonytalanabbak lettek volna.

Reggeledett. A vonat már az elővárosokban járt. Magányos házak, sovány kertek között, három oldal felé tűzfallal, várták, hogy valaki egyszer melléjük épít. A tűzfalakon reklámok mállottak a vakolattal: Schmoll Pasta, 8 Órai Újság, egy irredenta jelszó, krétával sután odamázolt politikai jelen-yén. Kelenföld után egy-egy ablak már nyitva volt, szellőzni

lógott belőle az ágynemű. Máshol a redőnyök még lehunyt szemmel vártak. Ráízzadt a tenyere az ablak rézhúzójára izgalmában. Később, amikor a taxi az ismert görbe utcákon mászott vele a hegyre, szorongása egyre nőtt.

– Az igazgató úr elutazott – fogadta a házmesterné a kapuban –, el bizony, már egy hete. Nem mondta, hová... biztosan üzleti ügyben. Ne tessék felmenni, zárva van a lakás, lakatra. Kulcsot sem hagyott.

Mintha orron ütötték volna, az előbbi szorongás csaknem kitörő sírássá nőtt benne. Elbocsátotta a taxit; az utolsó bankjegyét váltotta fel, néhány pengő aprópénz maradt a tárcájában.

– A csomagom azért, ha szabad, letenném... – mondta fáradt hangon.

Végigment az asszony után a simára gereblyélt úton a nyíló rózsák között. A házmesteréknél megfürdött, tiszta fehérneműt húzott. A forró víz gyulladásba hozta kialvatlan szemét. Az asszony váltig biztatta, feküdjék a díványra aludni egyet délig, de ő hallani sem akart pihenésről. Nem is tudott volna pihenni: túlságosan sok izgalom feszült benne, kétely, aggodalom. Apja elutazott, nem tudni, hova, nem tudni, mikor jön meg... Ez volt hát a hideg zuhany, amely a nagy lelkendezés végén várt rá! Az üres stanicli! Sebtiben lehajtotta a kávé, amivel a házmesterné megkínálta, a zsemlet már nem ette meg. Sietett Árpád bácsiékhöz.

Akkor, abban a pillanatban magától értetődő volt számára, hogy éppen Árpád bácsiékhöz menjen; csak a villamoson jutott eszébe gondolkodni a választásán. Valamikor a rokon a Nyárádyakat jelentette. Az apai ág mindig idegen maradt. Nem – már akkor hevesen tiltakozott önmagában a gondolat ellen –, nem mintha egy pillanatig is szégyellte volna magát a zsidó Teichmannok miatt. Csak éppen: volt valami varázsosan szép abban, amikor Feri bácsi az ebéd utáni borostyánszipkás cigaretta mellett elejtette beszéd közben,

hogy „tudod, mi, Nyárádyak”. Hullott rá is ebből a ragyogásból – mert ragyogó volt ez a név, mint Feri bácsi kék szeme, nyírott, szőke bajusza vagy az aranygyűrű a borostyánszípka végén –, rá is hullott a ragyogásból, érezte, és meleg lett a szíve tája, hiszen Feri bácsiéknál nem volt gyerek.

Hát mondhatta volna valaha Árpád bácsi, vagy az apja, vagy talán Simon bácsi Bécsből, hogy „mi, Teichmann-Telkes-Tóvölgyiek”? Már maga az is furcsa volt, hogy a három testvér háromféle nevet viselt. Három nevet viselt, és három hitet vallott. Édesapja katolizált, amikor megnősült tizenháromban. Árpád bácsiéknál reformátusra tért át az egész család a kommün után. Simon bácsi megmaradt zsidónak. Azt mondják, meggyászolta a testvéreit, akár a halottakat. Mert Simon bácsi nagyon vallásos zsidó volt. Árpád bácsi talán még Istenben sem hitt; apját is csak egyszer látta áldozni; az ő első áldozásakor, akkor is inkább csak a francia papok kedvéért.

Igen, a Teichmann-rokonság idegen volt. Még az apja is kicsit távol maradt tőle mindig, soha nem érezte őt olyan közel magához, mint Feri bácsit. Most mégis Árpád bácsiékhoz vitt az első útja. Meggondolás nélkül, szinte gépiesen indult el a Klotild utca felé, mintha vonzotta volna az azelőtt ritkán látogatott Tóvölgyi család. Holott voltaképpen csak a Nyárádyak taszították. „Szinte szimbolikus – gondolta, és keményen összeszorította a fogát –, igen, szimbolikus. Egy ország többsége döntött. Egy ország Nyárády taszított vissza magából százezer fél-Nyárádyt a Teichmann családba.”

Tóvölgyiéknél új szobalány volt.

– Kit jelentsek be? – kérdezte bizalmatlanul. Béla legálább bizalmatlannak érezte a kérdést.

– Telkes Bélát. Az ügyvéd úr unokaöccse vagyok... Párizsból jövök – tette hozzá magyarázatképpen.

Különös, most mennyire meglepte őt az új szobalány, az idegenség. Mindig így volt pedig. Szidi néninél nem maradt

meg alkalmazott fél évnél tovább, Béla viszont ritkán jött kétszer hozzájuk egy fél évben.

Árpád bácsi az ajtóig elébe jött:

– Szervusz, Béla! Hát mi van? Hazajöttél?

Volt valami hivatásbeli mesterkéeltség ebben a zajos üdvözlésben, de meg a kissé kellemetlen meglepetés melléköngéje is. Béla észrevette ezt a melléköngét. Motyogott valamit a hazajöveteléről, aztán izgatottan kérdezte:

– Valami baj van itthon, Árpád bácsi? Valami... már tudniillik azon kívül...

– Mi? Hogyan? Ja, persze, azon kívül! – Nevetett. – Hát az – az a bizonyos az – az elég baj... De egyébként jól vagyunk. Miért kérdezed?

Béla zavarba jött. Árpád bácsi elengedte a kezét és visszament az íróasztalához.

– Hát igen... megleptél, kérlek, nagyon megleptél... Ugyanis... De parancsolj, foglalj helyet! Ugyanis úgy beszélünk meg Andorral, hogy ő hosszabb időre megy ki...

– Hova?

– Hova? Hát Párizsba!

– Párizsba?

Elképedt arccal nézték egymást.

– Hogyhogy? Hát te... hát ti... Te nem tudtad, hogy édesapád Párizsban van?

– Mikor... Mikor utazott ki?

– Ma egy hete. Nem, nem: holnap egy hete, a reggeli gyorsal. Már lapot is kaptam tőle.

Béla kővé meredten ült és hallgatott. Minden terve, a sok éjszakán át, lázas forgolódásokban, kínok közt kigondolt tervek, a három úton töltött éjszaka aprólékos mozzanatokig kidolgozott pontos tervei – egyszerre összedőltek, mint a kártyavár.

– Apus... emigrált?

Tóvölgyi doktor türelmetlenül megrázta a fejét.

– Nem kell nem-tudom-mire gondolnod! Apád igen ügyes ember...

– Igen...

– Minden szempontból. Üzleti szempontból is. Van némi neve külföldön. Például az az oslói dolog, a norvég királytól az a kitüntetés... Na, ugye! – Nagy, kerek gesztusokkal magyarázott. – Itt nálunk a változott világ – úgy látszik – elsősorban az ilyen exponált helyeket kezdi ki... Úgy értem, tudod, hogy a nagyközönség felé exponált helyeket...

– Igen, de...

– A színházat például apád nem kapná meg jövőre. Ez egészen bizonyos. Pedig jól tudod, a fő jövedelmét a színház jelentette. A többi is szoros kapcsolatban volt a színházzal: ha színház nincs, más sincs...

– De hát voltaképpen mi a terve apusnak?

– Ó, semmi konkrét, semmi aktuális! Ezer és egy lehetőség van nyitva! Nagyon komoly lehetőségek! Esetleg még Amerika is.

Béla felállt, elsétált a nagy szárnyas ablakig meg vissza. Aztán újra az ablakhoz ment.

– És mit csinálok most én?

Az ügyvéd felvonta a vállát.

– Mit!... Egyszerűen... Nem értelek! Szó sem volt arról, hogy hazajössz... – Hitetlenkedve rázta a fejét. – És éppen most...

Béla az ablaknak fordulva állt, de nem az utcát nézte a csipkefüggönyön át, a szemközti házak árnyékos falát, a sötéten tükröző ablaküvegeket. Szeme előtt az „ezer és egy lehetőség” szivárványa játszott. Mit mondott Árpád bácsi? „Esetleg még Amerika is.” Ó, az apja valóban ügyes ember!

Amerikára gondolt, a boldog Távolnyugatra, és egy pillanatra megingott benne a nagy elhatározás, az izzó tervek szenvedélye, amely Párizsból hazaűzte. Visszafordult az ab-

laktól, és lehajtott fejjel a földre meredt. Rekedten, inkább csak önmagának motyogta:

– Borzasztó, ha elgondolom, hogy apám ott van, és elkerültük egymást... De hát miért nem írt!

– Kérlek, ez igazán érthető – magyarázta dr. Tóvölgyi nyugodtan –, apád tudja, milyen vagy. Nem akart felizgatni... A terveit ugyebár levélben nem írhatta meg...

– Egyenesen Párizsba ment?

– Úgy volt, hogy egyenesen kimegy, de nincs kizárva, hogy Svájcban felkereste egy ismerőst... valamit említett is futólag... Várj! – A levelei közt kutatott. – A lapja Párizsból szerdán kelt.

– Szerdán! Én szerdán este jöttem el...

– De hát miért kellett annyira sietned?! Miért nem maradtál odakinn?

– Miért? Istenem!

Az ügyvéd arcán bosszús kíváncsiság látszott. Béla zavartan figyelte ezt az arcot: egy év alatt – annyi minden történt abban az évben pedig – alig változott. Mint amikor búcsúzni volt itt elutazás előtt: ugyanaz a durva szálú, őszülő hajjal kicsit benőtt homlok, a ráncok sem mélyebbek a homlokon, a zacskók sem nagyobbak a szeme alatt. És ugyanaz a potrohot eresztő, vállat lógató, hanyag, mégis tekintélyes tartás.

– Miért siettem haza? – Hetek óta készült, hogy erre a kérdésre válaszoljon. Magának és az itthoniaknak. Semmire nem tudott olyan biztos és teljes választ adni, mint éppen erre a kérdésre. Most mégis dadogott. – Hát az itthoni események... Az ottani lapok cikkei... Kintről az ember másképpen látja a dolgokat... Kintről az ember mindent másképpen lát... Mindent másképp...

– Ezért jöttél haza, mielőtt apáddal találkoztál volna? – gúnyos fölény volt Tóvölgyi dr. hangjában.

– Nem tudhattam, hogy jön... De azt tudtam, éreztem,

hogy rettenetes lelkiállapotban lehet, ő és mindenki, akit ez a dolog érint...

– Hát igen, apádat nagyon megviselték a dolgok... De most már minden a legjobb kerékvágásban van!

– Elképzeltem, mit szenvedhetnek! Merthogy én rettenetesen szenvedtem... El sem tudom mondani, nem is lehet szavakkal kifejezni, min mentem keresztül... Pedig ott franciák között voltam, normális emberek között... De éppen azért... Onnan, Párizsból módom volt arra, hogy tárgyilagosan felmérjem, mi megy végbe itthon, milyen elképzelhetetlen örültség kezd...

Az ügyvéd kedvetlen arckifejezéssel nézett a semmibe Béla feje fölött. Türelmetlenül bólogatott:

– Igaz, igaz, szó se róla! Csúf dolgok történnek itt, nagyon csúf és szégyenletes dolgok... Az ember néha azt hiszi, visszafelé forog a világ. Mindaz, amit az emberiség kivítvott magának: szabadság, jogegyenlőség és a többi nagy vívmányok, mind félredobva...

Béla elemébe került. Kész, megfogalmazott, önmagában százszor elismételt mondatok törtek fel belőle:

– Szabadság! Jogegyenlőség! Nagy vívmányok! Hol vagyunk már attól, Árpád bácsi! Hiszen ha az ember az itthoni sajtót nézi, azt kell hinnie, hogy ő a maradi, és amazok a harcos fiatalság, az új világ!... Egy kisebbség szadista meggyötrését hőstetté magasztosítják!... Szent jelszavak alatt az ártatlanok tízezreit kitaszítják, az érdemeket bűnné torzítják...

Mintha megmozdult volna valami az ügyvédben is:

– Érdemek! – Idegesen legyintett. – Erről én is tudnék mesélni. Tíz éve vagyok az egyházközség ügyésze. Hát kérek, a legutóbbi ülés után karon fog a püspök, hogy így meg úgy, hogy többet árt az ügynek, az én ügyemnek is, ha a mai időkben... Mai idők! Micsoda idők ezek?

Távolgyi doktor szinte tűzbe jött. Béla már-már otthon

érezte magát, egyszerre szívet melengető szimpátiát kezdett érezni ez iránt a hideg, idegen rokon iránt. Nagybátyja hanyatt dőlt a széken, ceruzájával az asztal szélét verte ütemesen:

– Tíz éve dolgozom nekik, jóformán ingyen, az én elfoglaltságom mellett! Nem anyagilag – legyintett –, de lelkileg megvisel a dolog. Morálisan! Gondold el, mennyire rossz reklám az egy előkelő fővárosi ügyvédi irodának, ha... így, egyik napról a másikra!... Józan időkből az ilyesmit hitelrontásért meg lehetett támadni!

Bélát ez a fordulat kissé lehűtötte. Szerette volna általánosabb irányba visszaterelni a beszélgetést:

– El kell készülnünk mindenben a legrosszabbra! Mit látunk, ha a propagandájukat, a célkitűzéseiket nézzük? Ilyen szavakkal találkozik az ember minduntalan: elpusztítani, kiirtani, megszüntetni, végezni...

Az ügyvéd bosszúsan legyintett:

– Remélem, ezeket a marhaságokat azért nem veszed szó szerint komolyan!

– Nagyon is komolyan veszem, azért, mert ők komolyan veszik! Tessék megnézni, mi történt Németországban, Ausztriában!

– Rengeteg rémhír van forgalomban. A századrésze sem igaz. Hova gondolsz!

– Hova? Pogromra. A világtörténelem legmódszeresebb, legegyszerűbb és leggyökeresebb pogromjára!

– Badarság! Szörnyű badarság! Minden mástól eltekintve: arra nem gondolsz, hogy nálunk minden véres tragédia operetté zsugorodik? Hiszen éppen ez a jellegzetesen magyar vonás, az a bizonyos rettenthetetlen ázsiai nyugalom... De egyébként is: vannak még felelős tényezők, hála Istennek! Csak nem gondolod, hogy a kormány valaha is... Abszurdum! Jogilag és történelmileg is abszurdum! Be tudom bizonyítani neked, hogy az!

Béla – bármennyire zavart és elfogódott is volt nagybátyjával szemben – ebben a kérdésben a messziről jött ember fölényét érezte: biztosan tudta, hogy tisztábban, tárgyilagosabban, realisabban látja a kérdést, mint az itthoniak. Most a messziről jött ember fölénye megütközött az itthoniak fölényével, és alulmaradt.

– Ha a legkisebb józanság és tisztánlátás lenne benned, kinn maradtál volna Párizsban!

– Úgy éreztem, hogy itthon a helyem. A fajtámmal kell együtt tartanom.

– De hiszen nem is vagy zsidó! A vallásod szerint, törvény szerint is keresztény vagy! Miféle „fajtádról” beszélsz? A zsidókról?

Tóvölgyi összecsapta a kezét.

– Fantasztá! Ez a te tisztánlátásod! Ez a te reális, tárgyilagos szemléleted! Fantazmagória.

Felkelt az íróasztaltól, izgatottan végigsétált a szobán:

– Te egészen... Nem ismerek rád! Már csak azért sem... De most odakint egészen megbolondítottak... – Gúnyosan felkiáltott. – A franciák! Áh! Világéletemben utáltam őket. Ezért. Örült fantaszták!... Nézd meg – eltekintve persze ezektől a mostani dolgaiktól –, de nézd csak meg a németeket: az az okos józanság, az a higgadt rendszeresség!...

Ismét az íróasztalhoz ült. Fejét ingatva tagolta:

– „Hazajöttem, hogy az üldözött fajtámmal együtt legyek a pogromban!”... Az egész város röhögne rajtad!

Elhallgatott. Béla nem tudott mit felelni. Úgy érezte, ha még egy szót szól, menthetetlenül kitör a vihar közte és nagybátyja közt. Fölkel, és becsapja az ajtót maga mögött, az egyetlen ajtót, amely most számára ebben a nagy, idegen szülővárosban nyitva áll. Tóvölgyi lecsillapodott. Nyugodt hangon beszélt:

– Nézd, hiszen megértelek, tudom, hogy nagyon sok mindenen mentél keresztül... de hát nem te vagy az egyedü-

li... Gondold el, ott van a Grünfeld Péter, az öreg Grünfeld bácsi fia, talán ismered... Hát ő Bécsben volt diák az Anschluss idején. És hozzá még valami egyetemi mozgalomban is benne volt. Az aztán megkapta a magáét!... Micsoda örültek vagytok ti mind! Teljesen meggabalyodott társaság!... Most itt vagy, hazajöttél! Teszem azt – ami lehetetlen –, igaz lesz mindaz, amit lázálmodol: használtál valakinek is azzal, hogy visszajöttél?

Béla kapott a szón:

– Éppen ez az! Odakinn sok mindent megtanultam, láttam, más szemmel nézem az itthoni dolgokat is. Sokat segíthetek...

– Miben?

– Akármiben... Például – szorongva mondta ki – szervezkezhünk.

– Hol? Kik? Hogyan?

– Minden zsidó. Mindenki, akit a törvény érint, sőt, továbbmegyek: akit egy újabb, harmadik, negyedik vagy huszadik törvény érinthet! Akire ujjal mutatnak, hogy zsidó... szóval...

– De hogyan?

– Hogyan? Hát vannak zsidó szervezetek! Ifjúsági, diák-egyesületek meg miegymás! Én soha nem ismertem őket, de tudom, hogy vannak. Szóval: megvan a keret a szervezkedéshez...

– Hát csak szervezkedj! Majd lecsuknak!

– Lecsuknak? És ha megölnék? Nem arra készülnek anélkül is?

Kétségbeesett konoksággal magyarázta:

– Itt élet-halál harcról van szó, Árpád bácsi. Ezt tessék megérteni! Élet-halál harcról van szó, és nekünk mindent meg kell próbálnunk. A legfantasztikusabb, legvakmerőbb dolgokat is. Tüntetés, röpirat, kivándorlási útlevél követelése százezer szám és – mit tudom én – akár pokolgép is!

Tóvölgyi idegesen félbeszakította:

– Végső önvédelem!... Pokolgép!... Bolond vagy. Itt egy végső önvédelem lehet: nyugodtan ülni és kivárni a dolgokat! Hát nem láttad, nem olvastad a lapokban – ez a te híres párizsi jólértesültséged! –, hogy a zsidótörvény a legnagyobb nehézségekkel éppen hogy keresztülment a parlamentben! Az egész zsidózás nálunk hóbert, divat! Néhány hét, maximum néhány hónap alatt megunják. A törvény gazdasági intézkedései önmaguktól el fognak lehetetlenülni a gyakorlatban. Különben sem eszik olyan forrón a levest, ahogyan főzik!

– Az előbb még Árpád bácsi is másképp beszélt. Az egyházközség...

– Ugyan! Ne végleteskedj! Nem azt mondom, hogy kellemes és jól van így!... Ülni kell nyugodtan, és ki kell várni!... Pokolgép! Szervezkedés! Ez aztán valóban pogromra vezetne! De csak ez!... Egyetlen magyar zsidó nem azonosítaná magát veled. Ebben biztos lehetsz! Ők lennének az elsők, akik feljelentenének. Teljes joggal. A gondolkozásod, a viselkedésed az utolsó pontig igazolja a nyilasok zsidóellenes vádjait.

– Az én viselkedésem? A nyilasok vádjait? Én volnék az a bizonyos kiszípolozó...

Az ügyvéd elvörösödött, és várhatólag igen goromba válaszra készült. A vita azonban megszakadt, mert Szidi néni, Tóvölgyiné nyitott be. Zajos csodálkozással üdvözölte Bélát, aztán ebédelni hívta a férfiakat.

Szidi néninek hála, az ebéd általános udvarias kérdezősködéssel telt el: Párizsról, itthoniakról, a tágabb családról. Csak az ebéd végén kérdezte meg Tóvölgyi, hogy – ha apja után kellene mennie –, érvényes-e még az útlevele Bélának. „Legalább ez... Ha már ilyen marhaságokat csinálsz!” – morogta, amikor Béla megnyugtatta, hogy még a vízuma is használható.

Ebéd után ki-ki ment a dolgára. Bélát is a maga útjára engedték. Nagybátyja adott pénzt, hogy a csomagját autón lehozhassa, és vállalta, hogy táviratozik Párizsba édesapjának.

Bélának estig nem akadt határozott útja; nekivágott a városnak találomra. Most ismerkedett újra a várossal, délelőtt a villamoson szinte behunyt szemmel tette meg az utat. Új és idegen volt minden, a hidak, a Duna-part, a dombok odaát a kora nyári délután csillogó színeiben. Ingadozó lábbal lépett az aszfalton, mint aki megelevenedett moziképbe lép. Minden ott volt a régi helyén, de valahogyan mégis alattomosan megváltozott minden. Ez is olyan furcsa volt most: mind magyarul beszéltek az emberek.

Az emberek! Ha rájuk nézett, ha a futó mosolyok, elkapott beszédfoszlányok, sietős arcok mögött a lelküket kereste, egyszerre zavaros, elmosódó, torz lett minden: egy fuldokló utolsó látomása. Béla megborzongott a napsütéses délutánban, lehajtott fejjel a falhoz húzódva ment.

A Múzeum körút sarkán ismerőssel találkozott. Régi osztálytársa, bizonyos Berkovits – a keresztnevére már nem emlékezett – szállt le az ötös villamosról. Béla első pillanatban arra gondolt, hogy köszönés nélkül továbbmegy, átvág az úton. Berkovits nem érdemelt különösebb figyelmet, amolyan semleges emlék maradt az iskolából: sem jó, sem rossz. Közepes tanuló volt, nyolc éven át talán nyolc szót, ha váltottak egymással. Piszkos, ápolatlan gyerek volt. Az osztálytársai állandóan csúfolták. „Mezeipoloska” volt a gúnyneve, erre emlékezett Béla.

Ott álltak most a tilosra állított villanyrendőr alatt, egymás mellett a tolongásban, szándékosan félrefordított arccal. Akkor Bélának egyszerre az eszébe ötlött: hiszen a Berkovits zsidó! A két idegen, akik nem többet, csak a nevét tudták egymásnak véletlenül, néhány pillanat alatt jóbarát lett. Te is? Te is? Bizalmas beszélgetésben mentek egymás mel-

lett a Rákóczi úton, bizsergetően fájó örömben, mint titkos szellemi társak, akik a tömegben egymásra leltek.

– Te mi vagy különben? – kérdezte Béla.

– Ne nevedd ki nagyon! drogista... Talán éppen azért...

A Nemzetinél várniuk kellett, mert lovas katonák vonultak a Körúton, nyomukban trén.

– Jó lehetett azért neked Párizsban – szólt Berkovits –, lám, ha katonákat láttál, azt láttad bennük, amit a polgárnak látnia kell: védelmezőt, erőt, a saját erődet. Itt? Ellenség. És ellenség a rendőr is, a kalauz meg az utcaseprő... Kém érezheti így magát idegen országban, mint mi, zsidók a saját szülőföldünkön. Kém? Tévedtem. A kémnek barátai, megbízói vannak, támpontja, ahová visszatérhet...

Ezt mondta Berkovits. Mégis, amikor Béla a terveiről beszélt, csak vállat vont, és sajnálkozóan a fejét ingatta. Béla nem figyelt fel a kételkedő, feszengő némaságra, amely a szavait fogadta, lázasan beszélt, magyarázott, agitált tovább.

A Keletinél el kellett válniuk. Hallgatva álltak néhány percig a zajgó, csilingelő kavarodásban, azután Berkovits a kezét nyújtotta:

– Tudod, Telkes, én másképp látom mindezt. Az iskolában gúnyoltak, bántottak, el is vertek sokszor... Ezt még nem mondtam el soha senkinek a fiúk közül. – És a hangját letompította. – Szegények voltunk. Nem, nem úgy, ahogy elképzeled, semmi „tisztos szegénység”! Rettenetesen, siváran szegények voltunk. Ti persze nem tudhattátok, hogy mi az. Csúfoltatok. Bántott, szégyelltem, sírtam. Tudtam, hogy nem én tehetek róla, hanem a szegénységünk. De a szegénységet még jobban szégyelltem előttem. „Mezeipoloska” voltam, most büdös zsidó vagyok. Csak ennyi a különbség: semmi. Akkor szegény voltam, ma is az vagyok. Nem olyan szegény, mint akkor, valamivel mégis jobb. De kevesebb vagyok, gyöngébb vagyok, védtelenebb vagyok. Büdös zsidó vagyok. Áh, semmi. Megszoktam. Egészen megszoktam.

III. FEJEZET

Július elején egyik napról a másikra feléledt a balatoni fürdőhely kilenc hónapos zsibbadtságából. Mintha minden vonat friss vérátömlesztés lett volna számára. Napjában négyszer zajos pezsgés támadt az állomás sárga kavicsos előterén; férfiak hallózása, asszonyok üdvözlő örömsikongásai, gyerekek zenebonája robbant a fékező kerekek utolsó csikordulása nyomán. Utasok tottyantak elő a magas kocsilépcsőkről, zavart kavarodásban tipegtek a csomagok súlyával is megterhelt lábak, rúgva a port, izzadt arcok hajladoztak, forgolódtak keresőn. Férfiak tűntek fel a tömegben, pohos családapák súlyos bőrröndökkel, alkalmi hordárt keresve. A bőrrönd mellett a kisujjukon még ott lógott egy gyerek-kabát vagy a nyakkendőjük, amelyet nem bírtak el már a ragadós melegben, s most megváltak tőle a nyár végéig mindörökké. Asszonyok rángatták elrúgtató csikócsemetéiket, másik kezükben holdvilágnyi kalapdoboz, két könyv és egy kofferből kimaradt palacsintasütő. Nyurga fiatalemberek, a tavalyiak, és akik azóta lettek, orrukát feltartva kutattak a tömeg feje fölött; kezükben teniszütő, fényképezőgép, kistáska. Serdülő lányok szemérmes izgalommal lesték anyáik mellől, hogy kik vannak itt; zajos izgalommal csókolták össze barátnőiket, és rögtön titokzatos pusmogásba fogtak. Elöl a poggyászkocsiról hatalmas kosarakat raktak le, vízhatlan vászonba csomagolt titokzatos alakú terheket, amelyek éppúgy takarhattak feldarabolt holttestet is, mint házi edényt vagy szétszedhető csónakot. Kerékpárokat támasz-

tottak sorra a villanylámpa oszlópa mellé, néhány kamasz és egy nyurga lány már válogatott köztük, forgatva a madzagon fityegő címzéslapokat.

Az állomásfőnök nem győzött köszönetni jobbra-balra. Sapkájához emelt kézzel mosolygott erre, amoda mélyen meghajolt, majd észrevevén magát, hirtelen még emide is. Gyerekek ugrálták körül kicsit már pocakosodó alakját, száz felé dobott kérdésre maga is csak kérdésekkel felelt: „Te vagy az? Te is? Ni csak, hogy megnőttetek!”

Ő, az állomásfőnök, ő lehetne igazi krónikása a nyarálótelepnek, feljegyzője a nyár eleji és nyár végi nagy változásoknak, a zajos életnek a verőfényben és a csendes életnek télen a hótakaró alatt. Október végén még volt egy néhány napos fellobbanás az őszi esőtől eláztatott nagy majálisból: a szüret. Azután semmi. Egyhangúan jöttek és mentek a vonatok, nem szállt fel rájuk, nem cihelődött lefelé róluk senki. Csak az újságot dobták oda neki, meg néha egy levelezőlapot. Télen az egyik villatulajdonosnak férjhez ment az unokahúga. A fiatalok lejöttek ide nászutazni, hogy egyedül legyenek. Hát egyedül lehettek, az bizonyos. Kar-karban kóboroltak a letaposatlan havas utakon, de már a hét végére annyira unták magukat kettesben, hogy meghívták őt vacsorára harmadiknak. Az állomásfőnök nem nagyon jó érzéssel emlékezett vissza erre az estére. Erősen szétfőtt konzervtokány volt vacsorára, utána bort ittak meg különböző pálinkákat; az asszony likőrt. A beszélgetés nehezen döcögött, az állomásfőnök nem tudta, hogyan viselkedjék. Az újházasok igen előkelő emberek voltak, az állomásfőnök meg voltaképpen csak segédtsz (mint ahogyan az „állomás” is csak megállóhely). Amikor egy kissé már beszszelt, előadta sorra a pajzán tréfákat, amiket újházasoknak mondani szoktak. De a viccek nem úgy sütek el, mint kellene, az asszonyka meg kipirulva a likőrtől, minduntalan az urára mosolygott ismeretlen nótákat dúdolva. Éjjel, amikor a der-

medt havon hazakocogott, és a hideg balatoni szél fagyasztotta a homlokát, egyszerre faragatlan alaknak érezte magát, aki nem való jó társaságba. Kínosan szégyellte az otromba vicceket, és amikor a gyomra felkavarodott, majdnem sírt elkeseredésében, hogy ennek nyomát másnap meglátják a havon. Bántotta az is, hogy amikor felállt, nem marasztalták tovább. Nagy megkönnyebbülést érzett, amikor két nap múlva a nászutasok rövid kézfogással elbúcsúztak tőle, és vonatra szálltak. Azután hónapokig senkit nem látott, csak a parasztok, vincellérek megszokott arcát; azok is ritkán vették az állomás tájékára.

Június végén érkeztek az első villatulajdonosok. Harmincadikán nyitott a szálloda és a két panzió; másnapra félig megtelt mindegyik. Néhány fürdőkabint a villatulajdonosok során újrifestettek, megnyílt a közös strand, megérkezett Tapolcáról a strandvendéglős. És minden vonat újra hozta a vendégeket. Egy hét múlva már tízszer annyian voltak a vonathoz, mint az újonnan érkezők. Ott fickándoztak már fél órával a vonat érkezése előtt, tarka köpenyben, dévaj strandruhában, férfiak néha egy ágyékkötőben. Meztelen háta hajoltak az érkező tetőtől talpig felöltözött nők elé kézcsókra. Különös volt: a frissen érkezettek sápadt karja, sületlen térszín arca mégis meztelenebb, nevetségesen, torzul meztelenebb volt a pucér barnaságnál. Az esti vonathoz már felöltözve jött le mindenki, és mindenki lejt az esti vonathoz. Megszállták a vörösre lakkozott padokat a virágfüzéres hosszú ereszt alatt, a fiatalok egymást átkarolva láncot álltak a sorompó mellett. Tereferéltek, karban dúdoltak, valaki gramofont hozott, és a langyosodó, csendes estében felhangzott különös, pöntyögő hangszereken egy andalító, egzotikus melódia.

Mint ha csak egyetlen éjszakára szakadt volna meg a nyár pompás ünnepe, olyan törés nélkül forrt egybe a legelső nap a tavalyi utolsóval. Csak a fiatalok jegyezték meg az elmúlt

évet, a nagyon fiatalok, húsz éven alul. Ők még számon tartották a borotválkozásokat és a szerelmeket, s az iskolai osztályok emelkedő számrendjében pontosan elválasztva élte minden nyár a tiszta élmény körülhatárolt életét. Minden nyár új szabadságot jelentett. Nemcsak az iskolai fegyelem szünetét, hanem megszerzett új jogokat is. A ledöntött tilalomfák emlékét úgy megtartották, mint felszabadult népek a forradalmak ünnepét. „Tavaly már szabad volt az országúton bicikliznem, az idén már egyedül kiúszhatom, jövőre már vitorlázni is mehetek egyedül!” És egyre többet értettek a vízből, égből, földből, az emberekből, csodás felfedezésekre vitte őket az egyre érettebb ésszel ismételt tavalyi nyár. Most észrevették a kapun a Z alakú pántot, mely mindig ott volt; most azt, hogy honnan jön a szép vagy rossz idő; egy új nyár első napján felfedezték, hogy az a lány, akivel tavaly még játszani sem akartak, szép; olyan szép, hogy még sétálni sem lenne unalmas vele, ha megfoghatná az ember a kezét. Az öregeknek már az új ház is régi volt, nemhogy a tavalyi nyár. Régi ismerősként üdvözölték egymást és a napsütést. Azt hitték, hogy a por is a cipőjükön a régi por, s a hegyoldalon a régi szőlőlevelek kéklenek. Ezért folytatták úgy, mintha tegnap hagyták volna el a tavalyi nyarat. Több, sok, az összes régi nyár simára kijárt útján gördült tovább a nap, alig-hogy a vonatból kiléptek. Így történt az, hogy nem napok, de szinte órák alatt nyíltak ki a piros gombaernyők a szőlők és diófák fölött a teraszokon, és kinyíltak a zsalus ablakok, s az ablakok támasztórúdján már ott is lengtek száradni a tarka fürdőruhák.

Egy hét múlva már csak a Telkes-villa maradt a téli csendben elmerülve. Redőnyei lehúzva reggel-este, ajtaján keresztvas, két lakat; a kerti úton, a szőlőlugas alagútjában csak az öreg vincellér csoszogott. Szomszédja három hold szőlővel odább, a Nyárády-villa, egy héttel megelőzve a júliust, elsőnek nyitott. Az özvegy, Nyárády húga jött le elsőnek a lányá-

val és a kisebbik fiával, hogy – amint mondta – kicsit előkészítsen, rendbe szedjen mindent, utána nézzen a szőlőnek. Az iskolaév véget ért, semmi nem kötötte a városhoz; kiadta a pesti lakását jó pénzért a férje egy vidéki rokonának három hónapra, és leköltözött a villába a bátyja vendégeként. Nyárádyék meghívása eredetileg csak augusztusra szólt. A táblabíró akkor vette ki a szabadságát, felesége pedig egy napra se jött le nélküle: olyan nagyon összeszokott gyermektelen házaspár voltak. Az özvegy azonban olyan áldozatkészen és annyira nyilvánvaló önfeláldozással vállalta a korábbi lejövetelt, hogy nem lehetett visszautasítani őt.

A Nyárády- és a Telkes-villa úgy álltak szemben, egymástól százötven méternyire, mint két ellenlábás szomszédvár. A szőlőhegy lábának egy-egy kiemelkedő pontján épültek, ez a két villa látszott leginkább az országútról és a vonat ablakából. Szemre csinos volt mind a kettő, de tüstént meglát szott, hogy a Telkes-villa építője ki tudta használni a maga javára a harmincéves előnyt. A zsalukat itt már húzós redőny váltotta fel, hatalmas ablakok nyíltak a napfény felé, széles terasza, szélvédett verandája volt, és lenn a présház mellett kocsiszín. Emellett a vonalaiban megőrizte a vidék kedélyes emlékű kúriáinak stílusát. Azelőtt a Nyárády-villa volt a nyaralóhely legszebb háza. Az öreg Nyárády részt vett mint főmérnök a zalai vasút építkezésében; módjában volt az akkor még üres partvidéken a legszebb helyet megtalálnia. Az állomást is úgy helyezte el, hogy a szőléjéhez a legkényelmesebben essék. Olcsón vett földet, és olcsón is épített a század eleje tornyos, tüntető ízlése szerint a legjobban. Amióta azonban a Telkes-villa felépült, idősebb szomszédjától szinte még a kiváló fekvést is elvitatta.

Alig hihető, hogy az Európa-híres művész-üzletember, Telkes Andor versengésből, dicsekvésképpen építette modern villáját a sógora szomszédságába. Nyárády Ferenc, akire apjáról a nyaraló örökrésze szállt, nem is gondolt erre

egy pillanatig sem. Természetesnek tartotta, hogy Telkes a módja és ízlése szerint épít, s a felesége kedvébe jár, amikor idehozza őt, ahol az asszony annyi kedves gyermekkori nyarat töltötte. Az özvegy azonban már nem volt ilyen jó-hiszemű. Az özvegy volt a három Nyárády-testvér között a legfiatalabb. Férje, dr. Bencsák Dezső ügyvéd tavaly halt meg, de őt már mindenki csak mint „az özvegy”-et emlegette. Illett rá a név; mindenki úgy érezte, hogy Bencsákné már a férje életében özvegy volt. Különös, előkelő bánat tartotta megszállva. Csak a családjának élt, mint mondta, és a szegényeknek. Vallásos volt, és az egyik szellemes egyházszónok állítólag őt vette mintának a „vadgesztenye-aszkéta” típusához: kívül szúr, belül keserű. Az ügyvéd már évekkel korábban, még a nagy válság idején teljesen tönkrement, és halála csak szentesítette azt az állapotot, amelyben az özvegy és családja már régóta élt: a rokonság tartotta el őket. Talán ez a különös helyzet hozta, hogy az özvegy mindenki másnál féltékenyebben vigyázott a család nemesi dicsfényére. Nyárádyéknál még a családi címer sem lógott kinn a falon, annál buzgóbban hímezte Bencsákné a koronákat a gyerekek minden alsóneműjébe. A nővére házasságát Telkes Andorral csak úgy emlegette: „az a mezaliánsz”. Csodálatos tehetséggel tudta szélteben elhíttetni, hogy a házasság valóban rangon aluli. Azt remélte, hogy Mária a polgári családba tévelyedett hercegnők módjára majd külföldre költözik férjével, vagy akárhogyan is, de „eltűnik az élet színpadáról”. Nagy volt a fölháborodása, amikor Telkesék a villát éppen itt, a Nyárády-villa mellett építették fel, „abban a gusztustalan szovjet stílusban”. A Nyárády-villában – mint a legtöbb ilyen nyaralóban – a berendezés kissé szedett-vedett volt, amolyan nyári berendezés. Ha odahaza a pesti lakásban kikopott egy bőrdívány a használatból, levitték a villába; ha a szőnyeg már a kutya alá sem volt jó, kicsit megfoldszták, és lehozták ide. Ide került a rosszul járó kakukkóra és a gáz-

ról villanyra alakított régi gyümölcsfűzéres csillár. „Minek oda jobb?” Telkesék az egész berendezésüket külön a villához csináltatták: a kerti székek színes párnáitól a hall rejtett csővilágításáig minden a legjobb helyről a legkülönlegesebb ízlés szerint került össze. Amikor Telkes a felesége kedvéért a hallba fehérre lakkozott zongorát állíttatott, az özvegy számára betelt a mérték. Napokig kisírt szemmel, gondterhelt arccal járt. „Szegény Mária!” – sóhajtotta ebéd közben elábrándozva két kanál leves közt, és fejét ingatva tekintett a frissen vakolt szomszéd ház felé: „Szegény Mária!”

A Telkes-villa felé ábrándozott el azon a július eleji reggelen is, az első júliusi szombaton, a verandán állva; kezében porrongy, akkor rázta ki éppen a présház előtti körtefák fölé. A gyerekek, Baba és Deske, fürdeni indultak, most értek a hátsó kijárattól lefelé kanyargó bazaltlépcsőn a veranda alá. Fürdőruhájukkal intettek búcsút:

– Tessék sietni!

Az özvegy elgondolkodott, aztán hirtelen utánuk kiáltott:

– Te, Baba! Telkesék, hála Istennek, még nincsenek itt. De lehet, hogy a jövő héten már lejönnek. Arra gondolok, hogy ha Kurtot meg akarod hívni, jó lenne most... Miért legyünk esetleg kitéve... értesz!

Baba visszakiáltott:

– Ma este jó lesz?

– Minél hamarabb! De legalább délben tudnom kell, ha jön...

A két gyerek levágott a szőlők között az állomás felé. Tarka petúniákkal szegett, széles ösvényen mentek a borostyánnal benőtt kúttól a mindig tárva álló kapuig, ahol – mintegy kapuórként – magányos diófa állt, alatta asztal és padka, talán a megfáradt koldusoknak. A reggel már déli melegbe váltott. Tűszúrós, kemény sugarak táncoltak a szőlőleveleken, az ösvény forró porában pirinyó gyűrűkbe száradt a harmat nyoma. Vakított az ég. A parti fűzek és a nádas ritkása közt

élesen villant a Balaton tükre. Valami kis szél, éppen csak annyi, hogy a vitorlások inkább állni látszottak az alig fodrozó vízen – észrevétlen tavaszi szellő – lebegett fönn a fák koronája közt. Deske néhány lépést elmaradt húga mögött. Szőlőkacsot tépett, azt rágcsálta. Az útfélre kapált göröngyökre vadászott, robbanó porfelhővé rúgta szét, ha lába elé kapta őket. Közben fürdőruhájával olykor a virágok fölött cikázó dongók, apró rovarok, pillék közé csapott. Az út végén lábát végighúzkodta a petúniák közt, hogy a port cipőjéről letörölje. Mindezt hihetetlen egykedvűséggel tette. Különbösen szép, lányos arcvonásait is ez az egykedvűség csúfította el, tette kifejezéstelenné. Magasra nőtt, sovány fiú volt. Egy éve érettségizett, és hallgatott már két félév jogot.

– Deske, miért cammog? – szólt hátra Baba türelmetlenül.

A testvérek magázták egymást. A két fiú néhány évvel ezelőtt valami családi ünnepség alkalmával szertartásosan per-tut ivott ugyan, de húgukkal továbbra is magázó viszonyban maradtak.

– Ne féljen, nem késik le a drága Kurtról!

Baba mérgesen elpirult. Három héttel ezelőtt tette le az érettségét, és bizonyos fölényt adott neki testvérei fölött az, hogy jeles rendű lett, míg azok éppen hogy átcsúsztak annak idején. Mielőtt eljöttek Pestről, elhatározta, hogy kezébe veszi Deske tanulmányi irányítását; most is ott hozta színes strandtáskájában a saját regénye mellett a jogfilozófiai jegyzetet. „Deskének, ha törik, ha szakad, le kell tennie ősszel az alapvizsgát!” A saját magának hozott olvasmány az a divatos regény volt, amelyet akkoriban mindenki olvasott, és amelyről a társaságban beszéltek. Általában minden divatos volt Babán: a táska, a strandruha, a napvédő szemüveg. Ha barátnői rácsodáltak, szerényen megjegyezte, hogy „ez egy tavalyi szoknyámból készült”, vagy megmondta, hol vette, és milyen rendkívül olcsón. Ezzel tartozott az özvegy özvegyi dicsfényének. Csak az bántotta, hogy testi mivoltában nem

lehet divatos. Ellentétben a mozis szépségekkel, nagydarab, anyányi nő volt, csaknem olyan magas, mint a bátyja. A lába férfiszerű, lábszára vastag, fürdőruhában látszott, hogy a térde alatt és fölött minden elvékonyodás nélkül, egyvégből vastagszik a combja a csípőjéig. A medencéje szélesebb, keble teltebb volt a lányosnál. Hiába sportolt, izmok nem feszültek a karján. Egész lényében megmaradt valami fülledt lagymatagság, amelyet nem ellensúlyozott, inkább kiemelt szűziesen tartózkodó modora. Akik bókolni akartak neki, azt mondták: júnói, királynői termete van. Ezeket a jelzőket talán inkább a magatartása sugallta, semmint a tenyeres-talpassága, mert előkelő magatartásban Baba még az özvegyen is túltett. Bókolója, hódolója bőven akadt, főleg az idősebb urak között, és Baba minden tartózkodó szemérmességére, minden előkelő hidegsége mellett tudott a férfiakkal bánni. Nem is tudni, miért hordott éppen fehér, kétrészes fürdőruhát: ügyetlenségből a divat felé (mert hisz éppen azt hangsúlyozta ki, ami a filmszépség-ideálnak ellene volt!), vagy természetes női számításból – a férfiosztón felé. Egyébként szokása volt, hogy a bókolói figyelmét maga hívja fel a szépség hibáira; igaz viszont, elvárta, hogy észrevegyék rajta azt, ami szép. Szép volt a dús, fekete haja, nagy, barna őszseme, és szép volt a bőre.

A strandon lenn volt már az ifjúság teljes létszámban. A nyújtót állták körül, és lelkes izgalommal nézték a német fiú mutatványait. „Bravo, Kurt! Schön, Kurt!” – hallatszott minduntalan. Kurt ügyet sem vetett rájuk. Egykedvűen véggezte a tornászok szabályos mozdulatait, csak laza, szőke haját vetette hátra néha hirtelen fejmozdulattal a szeméből. Vörösre sült arcán az erőfeszítés éppoly kevésbé látszott, mint öröm vagy büszkeség a dicséretnek nyomán. Amikor Babát a kabinból kilépni látta, terpeszbe állt a rúdon, majd hátralendült, és nagy ívben leugrott. Nyomban utána egy talpai fiú, a hajviselete után borbélysegéd, lógott a nyújtón.

Hatalmas izmú, barna bőrű, mokány legény volt; egyetlen mozdulattal húzta fel és nyomta ki magát. Nézője azonban már nem akadt a mutatványainak. A társaság csoportokra széledt, egyik csoportban a német fiú utolsó lendületét tárgyalták nagy hangosan:

– Felsőfogásban volt, öregem, érted? Felsőfogásban! Ha egy kicsit, egy egészen kicsit nagyobb lendületet vesz, előre-bukik, és kitöri a nyakát...

– Dehogy töri!

– Dehogynem! Öregem, ehhez én jobban értek! Kitöri, ha mondom... Miért? Hát mivel tartja magát? Hüvelykujjal? Hülye vagy, öregem, a hüvelykujj nem tart, olyan nincs!

A tapolcai magyar közben három óriáskört csinált, aztán a térdén lógva lengett kettőt-hármat, és ügyes szaltóval talpra ugrott, mintha odacövekelték volna a homokba. Nem-igen figyelt fel rá senki, hacsak az az ijedt „na!” egy közelben álló lánytól nem neki szólt. A nyújtónak háttal egy csoport azt tárgyalta, hogy Németországban mennyivel fejlettebb a sportoktatás, mint nálunk.

Baba Kurt oldalán lépkedett a homokban.

– Szeretnélek meghívni ma este vacsorára.

– Ma este? Várj csak! Nem, ma este sajnos nem lehet. Ébingerékhez vagyok hivatalos. Még tegnapelőtt megbeszéltük.

Baba elnézett a túlsó part felé:

– Kár.

– Én is nagyon sajnálom, de...

– No és holnap?

– Holnap? Holnap vasárnap. Este?

– Este? Várj: jöjj inkább ebédre. Tudod, Jenő miatt. Jenőnek holnap a délutánival vissza kell utaznia. Csak vasárnap éjfélig kap eltávozást. Legyen holnap ebédre, jó?

– Megfelel. Nagyon köszönöm.

A csónakban Deske csatlakozott hozzájuk harmadiknak.

Az özvegy nem engedte volna Babát kettesben csónakázni férfivel. Deske rossz tornász volt, a nyújtón legfeljebb lógni, ha tudott.

– No, várj! – mondta Kurtnek –, holnap itt lesz Jenő! Majd meglátod, mit tud! Nyolc óriáskört egymás után! Szaltót, de nem olyat... Te Baba, hogy mondják azt, hogy „homorított szaltó” németül?

Csónakázás után fürödtek, aztán kifelé mentek a partra. Kurtot még a vízben elszólította egy társaság, és most, úgy látszott, végképp ott ragadt. A homok forró volt, a nap delelt. Baba félrehúzódott a „közös rész”-ről a villatulajdonosok strandrésze felé. Bencsákné lenn volt már, a kötése ott hevert a kabin előtt, ő maga a sekély vízben guggolva az aszszonyokkal beszélgetett. A vakító fényben csak hatalmas karimájú kalapja látszott, amint a víz felett lebeg mint valami ijesztő növény vagy furcsa jármű. Baba bekente magát olajjal, feltette a napszemüveget, és hasra fekvé olvasott. Néha felkapta fejét a könyvből, és ideges hangon Deske után kiáltott. Bosszantotta, hogy a fiú megint elcsavarog, ahelyett hogy tanulna.

Jenő az esti vonattal érkezett. Az állomáson lenn hullámozott, sétált, üldögélt, traccsolt, énekelt az egész nyaralótelep. A forró nappal éjszakába langyosult. Szombat este volt, és az élénkség egy fokkal magasabbra hágott, mint más napokon. Csaknem mindenki várt valakit. A két ívlámpa fénye közt imbolygó, száz hangon beszélő, mégis egy hangon zümmögő tömeg olyan volt, mint a fénykörben rajzó apró legyek. Negyedórával a vonat érkezése előtt már szinte tolongássá nőtt a tömeg sétája.

Egy perccel az esti vonat előtt, amellyel Jenő érkezett, közvetlenül azután, hogy az előző állomás a jelzést leadta, és a sorompókat leeresztették, ijesztő fénypászták, zajos túlkölések közepette befutott hat személlyel Telkesék autója. Ellenkező irányból jött, mint a vonat, mert az útjavítás miatt

meg kellett kerülni a telepet a felső országúton. Nagy fel-tűnést keltett az érkezésük. „Még szerencse, hogy a vonat eltereli róluk a figyelmet” – gondolta Baba. Bizonyosra vette, hogy az Ébinger lányok felhasználják Telkesék érkezését arra, hogy Kurt előtt szégyenbe hozzák őt. Még arra is képesek, hogy megrágalmazzák, mintha Telkes Andor a Bencsák családdal vérrokon lenne. Gyűlölte az Ébinger lányokat. Különösen ma este gyűlölte őket. Ha Kurt nem vacsoráznék ma önáluk, szóba lehetett volna hozni ügyesen a „mezallianszt”. Így lehetséges, hogy Kurt holnap már szóba sem áll vele. Elkeseredett hangulata még Jenő érkezésekor, de még a vacsora alatt sem engedett fel.

Jenő kicsit lefogyott a hadgyakorlaton, viszont szépen lesült, és frissen, erőteljesen mozgott, mint a divatos diktátorok a felvevőgép előtt. Diktátor volt ő is a maga nemében. Apja halála után amolyan családi zsarnokká nőtte ki magát. Öt évvel volt idősebb, mint az öccse. Eleinte, az iskolában semmi sem, de aztán az életben annál inkább sikerült neki minden. Jó állásban volt a Külkereskedelmi Hivatalnál, letette már a jogi doktorátust is. A szemüveg és a mellékesekkel pótolta szép jövedelem olyan önbizalmat öntött belé, hogy mindenfelé nyílt szemű, nyílt eszű embernek ismerték el. Jó sportember, ügyes táncos volt, szerette a társaságot, de leginkább a katonaságot. Protekciót is igénybe vett, hogy egy hadgyakorlatot el ne mulasszon. A mostani után már a hadnagyi kinevezését várta. A báloknak fő rendezője, több egyesületnek elnöke és alelnöke volt. Úgy ismerték, mint kitűnő szervezőt. A családját is ő szervezte meg, mert az egyszerű, hallgatag Bencsák doktor és az özvegy véleménykülönbözései már-már oda vezettek, hogy „nem volt meg az egységes vonalvezetés”. Mindjárt apja halála után azzal kezdte, hogy a talán nem éppen ragyogó, de mégis annyira színes, otthonos Duna-vidéki hangzású Bencsák nevet a saját és a testvérei számára felcserélte a sehogyan sem hangzó Bánhegyivel.

Egyébként csinos fiú volt, és mindenkit megnyert a hallatlan figyelmességével. Most is tüstént észrevette, meg is kérdezte:

– Kicsit lehangoltnak látszik, anyám. Valami baj van? Maga is, Baba! Mi van?

Az özvegy a szemben lévő villára mutatott:

– Már azt reméltem, békém lesz az idén!... És most itt van: megérkeztek. Méghozzá micsoda nagy társasággal.

Jenő arca idegesen összerándult.

– Ugyan! Ne törődjék vele, anyám!... Most tavasszal sajnos nem tudtunk kijönni vele, de már elkészítette a párt a törvényjavaslatot: a zsidókat ki fogják tiltani minden fürdőből, minden nyaraló- és szórakozóhelyről. Ezt követi majd a gettótörvény.

Az özvegy felsóhajtott:

– Bizony, ideje már! – Legyintett. – Nagyon ideje.

Aztán felkelt, hogy az asztalt leszedje.

Baba a veranda túlsó oldalán a karfára könyökölt. Az Ébinger-villát a kis fenyves teljesen eltakarta, de a terasz fényei átszűrődtek az ágakon, és tisztán hallani lehetett a tánczenét. Azok itt ma este mindent megtesznek, hogy Kurtot befonják. Hirtelenjében nem is tudta, melyikükre gyanakodjék. Edda szép volt. Kicsit cigányos, vagy – ahogy ő mondta – spanyolos, de szép. Mädy viszont, bár alig nőtt ki a süldőkorból, olyan volt, mint egy megveszekedett nőstényördög. Micsoda botránya volt már tavaly is azzal a festővel! Formálisan elcsábította a tacskó azt a negyvenéves házasembert. Pedig hiába minden ünneplés, bálkirálynősködés: gusztustalan nők voltak. Melegben apró gyöngyökben izgadt a homlokuk a hajuk tövéénél, és olyan orrmegcsapó szaguk volt... „Hát, ha a férfiaknak ez tetszik!” Lehet pedig, hogy éppen ez tetszett rajtuk.

Jenő gyengéden apáskodva húga vállára tette a kezét:

– Mi baj, kislány!

Deske felemelt, diákosan nyegle hangon közbekotnyeleskedett:

– Bizonyos germániai úriember forog itt fenn, ki hígunk szívét hálójába ejté, mondhatni, szerfelett megejté.

Jenő szemüvege mögött az öröm fénye csillant:

– Német?

Aztán kis zavar vegyült az örömébe: bármennyire rajongott a németekért, képtelen volt németül megtanulni. Így aztán a sok közölnivalóból, a sok édesbizalmas kérdésből csupán néhány suta „ja”, halkan motyogott „nein”, de legfőlebb egy ügyesen elhelyezett „wo?” maradt a számára, ha németek közt volt. Érteni, állítólag, mindent megértett. Most azonban felébredt már benne a családfői felelősség: szigorúra vont szemöldökkel (de száján tréfás mosollyal, nehogy a gyanúsítottat fölöslegesen megijessze) egymás után tette fel a vallató kérdéseket:

– Neve? Kora? Lakóhelye? Foglalkozása?

Baba sorra mindenre válaszolt:

– Kurt Heidmüller. Huszonkét éves. Mannheim. Mérnök és repülő.

– Külseje?

Baba nevetett, de olyan hangon, mintha elsírná magát:

– Bosszantó csinos.

– Mégis?

– Hát... Magas. Egy fejjel magasabb, mint maga.

– Ezzel nem sokat mondott!

Jenő tisztában volt egyetlen szépséghibájával: éppen csak valamivel volt magasabb a közepesnél.

– Szőke, kék szemű...

Deske nem volt olyan határozottan németbarát, mint Jenő. Bántotta őt, hogy bátyja és húga is gyámkodnak fölötte, ezért ahol tudott, lázadt ellenük. Több mint egy éve érettségizett, és még mindig nem lépett be a pártba, s a németkérdésben is büszkén hangoztatta, hogy különvélemé-

nyen van. Most sem állta meg, hogy rosszmájúan közbe ne szóljon:

– Tipikus német, kérlek: DIN, Deutsche Industrie-Normen. Nem tudom, mit eszik rajta a nép, de őrzöngenek! Ha két óriáskört csinál a nyújtón, elrendelik a légoltalmi riadót a tiszteletére.

Jenő idegesen leintette öccsét. Babát kérdezte:

– És különben? Milyen?

– Ó... Okos, komoly, mély érzésű, lelkes... Én nem tudom, de az itthoni fiúk között még nem találtam ilyet... nincs is...

Jenő elnevette magát:

– Nézze, Baba, azért túlozni nem kell. Szóval: tetszik?

Baba elpirult és szendén lesütötte a szemét:

– Hát...

– Na, jó. Majd meglátjuk. Holnap megnézem közelebbről.

– Itt lesz ebéden.

– Nagyszerű!... Annak mindenesetre örülök, hogy német. Ez jó ajánlólevél: a Nyugat, kultúrfölény, nagy nép, egészséges faj... Nna, jó.

A testvérek lementek édesanyjuk után a kertbe. Az özveggy a kút mellett ült a padon, és a Telkes-villa felé figyelt:

– Nagyon csöndesen vannak azok odaát! – mondta elhaló hangjában baljós szomorúsággal. – Bizonyára fáradtak az úttól. Nagyon csöndesen vannak. Éppen csak megvacso ráztak és lefeküdtek. Még tizenegy sincs pedig... De majd holnap! Majd holnap!

IV. FEJEZET

Július tizennegyediké délutánjának aranyporába már belejátszott a párizsi alkony zöld és narancslila fénye, de lenn az utcák katlanjában még ernyedetlenül tombolt a hőség. Csorgóra izzadt arccal tolongott a járdákon a tömeg: férfiak, nők már erősen hervadt ünnepi díszben, rengeteg gyerek – sokan közülük még a kivételes tolongásban sem tudtak megválni a görkorcsolyától – és katonák. Nagyon sok katona. Ezerkilencszázharminckilenc július tizennegyedikéje a katonák ünnepe volt. Kicsit fáradtan a délelőtti felvonulástól, kicsit zavartan a szórakozási lehetőségek ezerféle kínálkozása közt – mert nem volt mozi a Champs-Élysées-n, nem volt fellampionozott tánchely, ahol ne lett volna kiírva, hogy „katonáknak díjtalan belépés” – ott ténferegtek, ácsorogtak kisebb-nagyobb csoportokban vagy a babájukkal párosan, amerre csak nézett a szem. Minden gomb különlegesen kifényesítve ragyogott a kék és zöld uniformisokon, virított a szpáhik vörös bugyogója, büszkén mutogatta magát az aprólépesű alpesi vadász félrecsapott baszk sapkájában, meg az elitgárda tagja: a Maginot-gyalogos. Hellyel-közzel cifra angol díszgyenruha is látható volt, sőt – és ez keltette a legnagyobb feltűnést – elküldte képviselőit az idegenlégió is. Marcona utászainak alakját úgy övezte a megborzongató legenda, mint arcukat a torzonborz szakáll. Csodálatos legények voltak: rendíthetetlen nyugalmukból nem tudta kihozni őket az álmváros ragyogása, sem az elnök szeme, amikor előtte reggel, vállukon fényes baltájukkal, elvonultak. Ahol

csak megjelentek, gyűrűben követte őket a csodálók serege, s ha leültek egy kávéház kertjében a Rond Point-on, mindenki leste, amint a csészéjüket fogták: vajon ki volt köztük orosz herceg?!

A pezsgő zaj, a víg zenebona még egyre följebb vitte az ünneplő hangulatot, amely majd az esti tűzijáték pompás csodájában éri el tetőpontját, amikor Vági László, fáradtan már, és kicsit fájós fejjel, elhatározta, hogy kimenekül Fontainebleau-ba. Tegnap este, amint egy kedves professzorával a Deux Magots előtt üldögélt, még legszívesebben maga is beállt volna az utcai táncolók közé; de most, hogy a délutánt egyedül ödöngte végig, egyszerre idegennek látta magát a tömegben, legjobb esetben is kedves vendégnek, aki ezen a milliós és mégis olyan intim családi ünnepségen feszélyezve érzi magát. Otthagyt a Champs-Élysées sokadalmát, és kísétált a Gare de Lyonhoz jegyet váltani; minthogy pedig vonatja csak két óra múlva indult, átment a Bastille térre, és leült egy kávéház teraszán. Itt egész váratlanul egy jó barátjával akadt össze. Alighogy helyet foglalt, James futott be, az amerikai újságíró. A Lászlónál két-három évvel idősebb, nyurga fiú egészen elfranciásodott ebben a párizsi kánikulában: hajadonfőtt, kócosan, inge nyitva, ingujja feltűrve, a kabát hanyagul lógott a vállán. Csak a mellzsebéből kilátszó pipaszár mutatta a tengerentúli származást.

A tér üres volt, szinte kihalt. Néhány perce még itt tűntek a Bastille-romboló ősök ükunokái, ugyanakkor az el-lentábor, a jobboldali frakciók valahol a város másik felén ülészetek, de most már elvonult a tömeg a rue de Rivolin, hogy elérje még a tűzijáték kezdetét. James szokásos bőbeszédűségével pillanatok alatt számolt be minderről Lászlónak.

– A felvonulást, remélem, láttad – kérdezte aztán. – Nos, mit szólsz hozzá? Tetszett?

– Tetszett? Ez a szó túl keveset mond... A franciák bebi-zonyították, hogy nincs szükség égisz rugdalt lábakra ahhoz,

hogy egy ország katonai nagyhatalomnak számítson. És ha meggondolom, hogy ötmillió...

– Ötmillió! – vette át a szót James. – Ötmillió kitűnően kiképzett, felszerelt katona. Nem német és nem olasz, hanem francia katona, barátom, az pedig, tudod, hogy mit jelent!... Monddd, és mit szólsz az angolokhoz?

– Azt hiszem, az inkább politikai, mint katonai tüntetés volt.

– Azt gondolod, hogy semmi komolyabb?

László vállat vont. James hirtelen témát változtatott.

– Meddig maradsz Párizsban?

– Szeptember közepéig, esetleg végéig. Miért?

James elkomolyodott arccal nézett maga elé az asztalra:

– Szeretném, ha egy tanácsomat megfogadnád. Fejezd be a munkádat, amilyen gyorsan csak tudod, és utazz el! Minél hamarabb! Minden nap – érted? –, minden óra végzetes lehet.

– Csak nem arra gondolsz...

– Nézd, László, Kuncz Aladár nem igazságos a franciákhoz: a francia internálás semmivel sem rosszabb, mint más internálás. De nem is sokkal jobb. Internálnak lenni pedig mindenütt nagyon rossz dolog, és főleg... nagyon soká eltarthat...

– Ennyire veszélyesnek látod a helyzetet? Én, őszintén szólva, nem. Annyira nem, hogy ha a Quai d'Orsay meghosszabbítaná az ösztöndíjamat, elfogadnám jövőre is. Nem látom még érettnak a helyzetet...

– Mert a francia közvéleményből ítéled meg azt! Menj csak át Németországba! Vagy Angliába! A múlt héten oda-át voltam Londonban – mesélte. – Beszéltem sok hivatalos és nem hivatalos politikussal: nincs az az elvakult chamberlainista, aki március tizenötödike óta még nagyon bízna a megegyezés lehetőségében.

László elgondolkodott:

– Nem tudom elhinni... Szerintem a háborút feltétlenül Németország fogja megindítani...

– Na és...?

– Miért kezdjen Németország most háborút, amikor ma még – részben az engedékeny angol politika, részben az ellenfél gyenge felkészültsége miatt – mindent elér pusztán zsarolással. Elég, ha mutogatja csak a fegyvereit. Hitler talán nem egészen örült. Bizonyára tudja azt, hogy a háború két-féleképpen végződhet...

– Éppen ez az, amiből az angolok okoskodása kiindul: szerintük Németország ma elérte a háborús készültség tetőpontját, ezzel szemben Anglia csak most kezd fegyverkezni. Az angol ipar kapacitása nagyobb, mint a németé, már a nyersanyagforrások bősége miatt is. Jövőre Anglia már erősebb ellenfél lenne egy esetleges újabb müncheni tárgyaláson. Jövő után még erősebb...

– Szerintem nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy Németország győzzön...

– Erről szó sincs! Csakhogy jövőre még kisebb lenne. Három év múlva már semmi. Akkor pedig nem lesz több München! Tudod, mit jelentene ez?

– A nemzetiszocializmus bukását... ezt elhiszem... És mégis: a háborút diplomáciai téren is elő szokták készíteni...

– A diplomácia eszköze ugyanaz, mint a háborúé: a fegyverek ereje. Németország ma még okozhat nekünk néhány diplomáciai csatavesztést.

László töprengve nézett maga elé:

– Furcsa... Három éve várom, három éve tudom bizonyosan, hogy Hitler háborút hoz Európára, talán az egész világra... Mert ugyebár – ha egyszer a háború megindul – kiszámíthatatlan, hogy mekkora területet borít el...

James bólintott.

– Biztosan tudtam, és vártam a háborút. Három éve Németországban töltöttem egy szemesztert, Tübingában. Ott

még nem szervezték meg annyira a diák-idegenforgalmat, hogy a propaganda függönyén át ne láthattam volna a valóságot. Az ott szerzett tapasztalatokkal utaztam be aztán később az országot. Mindenfelé megfordultam, mindenféle emberrel beszéltem. Persze százszázalékos nációkkal is. Nem sok olyan volt, és aki az volt, arról rövidesen megállapíthattam, hogy a pártrendszer haszonélvezői közé tartozik, „P. G.”, ahogy mondták: Parteigeniesser. Meglepően sok volt az ellenzéki, szinte magam sem mertem elhinni: legtöbbjét azzal gyanúsítottam magamban, hogy agent provocateur. Részt vettem egyszer egy titkos ellenzéki gyűlésen is.

– Ne mondd! Az nagyon érdekes lehetett. – James már vette is elő a jegyzőkönyvét. László leintette:

– Nem mondok semmi újat, ne hidd! A Kolping-szervezet egy ülésén voltam ott. Különböző személyi sérelmeket tárgyaltak meglehetősen forró légkörben, de nem tudtak semmiféle megoldást találni az elvi vagy gyakorlati pozitív állásfoglalás tekintetében. Abban egyeztek csak meg, hogy a Hitler-uralom nem jó. Érdekes, hogy ugyanakkor Ausztriában és minálunk a katolikus körök – kevés és halk tiltakozó kivételével – szívesen dőltek be a náci propagandának. Ezt csak úgy közbevetve említem. A legényegylet tagjainak első vádpontja Hitler ellen az volt, hogy háborút készít elő. Ugyanezt mondta később nekem egy szocialista nyomdász is, meg egy berlini egyetemi tanár ismerősöm. „Hitler sok problémára hozott látszatmegoldást – mondta a nyomdász –, így például a munkanélküliségre is. Az ő megoldása azonban nem organikus kezelése a bajnak, csak tüneti kezelés. Ahelyett, hogy a munkaidőt csökkentené, és az igényeket emelné, felemelte a munkaidőt, és leszorította az igényeket.” Ez igaz volt. Talán soha olyan nélkülözések közepette nem élt a német nép, mint a mai hitleri látszatkonjunktúrában. „Hova tűnik el a megnövekedett munkaórák felfokozott termelése?” – tette fel a kérdést a barátom, és mindjárt felelt

is rá: „Kriegsaufrüstung!” „Mármost – folytatta – ez a nagy ütemű háborús készülődés valóban felszívja a munkanélküliek millióit, megszünteti a legszélsőbb nyomort is. Jólétet azonban nem teremt. Illetve jólétet teremt, de csak a gyárosok számára. Higgye el, kérem, minden gyárosnak megéri a megtízszereződött nyereség, hogy néha egyenruhába kell bújnia, és leereszkedően meg kell fognia néhány mocskos, olajos munkáskezet: »Meine liebe Parteigenossen!« Késervesen fogja megkoplalni az a munkás a gyáros paroláját, majd kinn valahol a lövészárokban!” – Így látta a dolgokat a szocialista nyomdász. Az egyetemi tanár – a nevét nem mondom meg, mert képes lennéل kiszerveksteni – a Herrenvolk-elméletből indult ki. Azt mondta: „Hitler gyönyörű délibábos képet fest elénk arról az időről, amikor majd mi, németek leszünk a világ urai. Minden más nép szolganép lesz: helyettünk és nekünk fog dolgozni. Ha ezt az ígérétét nem tartja meg, megbukik. Ha meg akarja tartani, háborút kell viselnie egyenkint vagy együttesen a világ népei ellen.”

James lelkesen hadonászott a ceruzájával:

– László, te nem is tudod, milyen jó ötleteket adsz nekem! Ezeket a dolgokat feltétlenül megírom...

László nevetett:

– Akkor ne hagyd ki a német helyzetkép legjellemzőbb mozzanatát, és írd meg, hogy a németek évek óta nem esznek tojást és nem esznek vaját, az igazi hazafias német talán már semmit sem eszik, de azért az utcán masíroznak, és azt éneklük, hogy az egész világ az övék! Ezt az öreg amerikaiak valószínűleg nem fogják megérteni, mint ahogyan mást sem értenek meg szegények Európából, de hidd el, és próbáld elhitetni velük, hogy mindennek ez a magyarázata! Legalább is sok mindennek. Például annak, hogy a németek háborút fognak indítani.

– Az előbb még hitetlenkedtéल, most meg te bizonygatod nekem, hogy háború lesz?

– Én csak abban kételkedtem, hogy ilyen hamar lesz... Azaz... Nézd: az ember születése óta halálra van ítélve, és mégis mennyi ember hal meg „váratlanul”. Mert mindig úgy tartjuk nyilván a saját halálunkat, mint valami biztos, de távoli eseményt. Így vagyok én a háborúval.

James bólintott:

– Így voltam vele én is. Ebből egy éven belül háború lesz – állapítottam meg a müncheni egyezmény idején, aztán ez az egy év napról napra vándorolt előttem... És most itt vagyunk...

Borongós hangulatban váltak el, és László hangulata nem volt sokkal jobb, amikor fél tizenegykor Fontainebleau-ban a fáradt ünneplő közönséggel zsúfolt vonatról szállt. Vilamoson ment be a városba. Az erdő köröskörül végeláthatatlan sűrűje itt már jólesően lehűtötte a nappali forróságot, egyébként a kép ugyanaz volt, mint Párizsban. A főtéren és végig a főtérre torkolló utcákon lampionfüzérek alatt táncolt a nép. Hol erősebben, hol halkabban, hol egymással versengve, egymásba fonódva legalább hat különböző zenekar hallatszott egyszerre. Sikongó női ének, brummogó férfihang kísért valami földet dőngető, szilaj forradalmi körtáncot emitt, pár lépéssel odébb összebújt párok csoszogtak egy érzelmes tangó hangjaira. László először is szoba után nézett. A főtéren az összes szálloda megtelt. „Még a kerti padokat is kiadtam éjszakára” – mutatta az egyik portás a kabátokkal, utazótáskákkal megrakott padokat. A kastély felé vezető úton semmivel sem volt jobb a helyzet. Kinn a város szélén, már egészen a kastély közelében egy régi, de valószínűleg igen előkelő szállodában volt még egyetlen szoba nyolcvanöt frankért. László nyolcvanöt frankból néha egy hétig élt. Elképedten kérdezte:

– De hát mi van itt voltaképpen?

– Les Anglais, Monsieur, les Anglais! Az egész város tele van angolokkal.

Lászlónak eszébe jutott a „Praktikus európai kalauz kis-pénzű emberek számára”: „Ha pedig valamely helyet, várost vagy szállodát angolok látogatnak, oda be ne tedd a lábad, és ha betetted volna, sürgősen inalj el onnan. Ott még a levegő is drága pénzbe kerül. Jegyezd meg: a Cook-irodával utazó angol gépírókisasszonynak is több a pénze, mint neked!”

„Azért nem megyek el, ha már itt vagyok” – gondolta, aztán hirtelen mentőötlete támadt: idejövet még a villamosról látott két kevésbé bizalmat gerjesztő szállodát! Akkor persze megvetéssel elment mellettük, most hálásan emlékezett rájuk, és rögtön villamosra szállt. Az egyikben ki sem nyitottak a csöngetésére. A másikban borostás képű, hálóinges kapus fogadta:

– Peut-être, quand-même, a hetesben egy család van gyerekekkel. Talán meg lehet kérni őket, hogy a díványt adják át az úrnak. A gyerek alhat a szülők közt az ágyban.

Kiderült azonban, hogy a család az éjféli vonattal még három férfit is vár. A díványt az ő számukra tartották fenn.

Ha nem lett volna annyira fáradt, László bizonyára a komikus oldaláról fogta volna fel a dolgot. Így azonban elkeseredett hangulatban gyalogolt vissza a főtérré.

Éjfél volt. Messzről idehallatszott a sokféle zenekar, amely most mind a Marseillaise-t játszotta. Mire László visszaért, a főtér üres volt már. Két éjszakát egymás után mégsem lehet végigtáncolni, aztán meg másnap reggel mindenkit várt a maga munkája. A kialudt lámpák alatt csak egy kisebb angol társaság, fiatal emberek és lányok járták még egyetlen, úgy látszik, külön szerződötten harmonikára – nem törődve Fontainebleau és a Quatorze Juillet történelmi áhítatával – a Horsey-Horsey-t. A kávéház, amely előtt a mindenképpen időszerűtlen tánc folyt, még nyitva állt. László leült a teraszon. Rajta kívül egy fiatal ember ült még ott. Előtte félig kiürült borosüveg, az árjelző tányérok

szerint már a második. Magányosan ült, különös, ismerős, nekibúsult tartással; maga elé meredt, nem a táncolókat figyelte. László úgy emlékezett, hogy ezt az arcot már látta valahol. Szép, szinte erőtlenül szép arc volt, fekete szemöldökkel, enyhén hullámos fekete hajjal. Nem francia arc, inkább keleti; de nem is zsidó: török arc. Törökös volt az olajosan barna arcbőr és a mélyen ülő, lázas, fekete szem is. „Magyar lesz, alighanem – gondolta László –, talán a Centre-ban találkoztam vele. A fiú is mintha felismerte volna Lászlót, újra és újra visszanézett rá, aztán – amint a szemük találkozott – fejbólintással köszönt, és bizonytalanul intett, hogy üljön át az asztalához. László egy pillanatig tétovázott. Arra gondolt, amint a félig telt üveget nézte, hogy a fiú talán csak borközi barátkozó hangulatát akarja levezetni rajta. „Barátkozó kedvű részeg nem veszélyes – gondolta aztán –, még mindig jobb vele, mint egyedül kuksolnom végig az éjszakát.” A fiú kezét nyújtott:

– Ivánka. Désiré Ivánka. Étudiant.

– Vági. Vági László. Szintén diák.

Ivánka arcán bárgyú, részeg derű futott át:

– Jól emlékeztem, hogy magyar vagy. Láttalak...

– Én is láttalak – mondta László –, csak nem tudtam, hogy te vagy... – Akaratlanul is elnevette magát. – Szóval te vagy az Ivánka!

– Miért?... miért „szóval”? Mit nevetsz?

– Hallottam rólad...

– Biztosan Kerekestől! Attól a rühes disznótól! Mi?

– Az újságíró? Igen, ő beszélt rólad...

– Hazudott! Minden szava hazugság! Az az utolsó csirkefogó, maquereau! Mit mondott rólam?

– Semmit. Semmi különöset...

A fiú részeg dühvel makacskodott:

– Mit mondott?

– Hát valami olyasfélét, hogy... nagy Don Juan vagy, vagy mi.

– Don Juan! A hülye! Hát nézz ide, hát így néz ki egy Don Juan, mint én? Mondd! Így, egyedül, magában iszik Fontainebleau-ban, amikor egész Párizs táncol, amikor ott sűrög-forog a sok nő, a sok párizsi lány? Mi?... Don Juan!... Ha én Don Juan vagyok, akkor én vagyok az első Don Juan, akit a nője otthagyt! Érted? Érted, öregem... Mi is a keresztneved?

– László.

– László... Hát igyál, László! Tudod, mi ez? Beaujolais! A legjobb bor Bourgogne-ban és az egész bortermő „douce France”-ban! Igyál, és a fene egye meg a nőket meg a Don Juanokat!... Don Juan!

László csitítani próbálta:

– Na, nem kell azért ilyen dühösnek lenni! Mi a baj?

– Mondtam... Vagy nem mondtam?... – Legyintett.

– Ott csókolózott a metróállomáson. Egy padon. Ölekeztek azzal a ronda arabbal! Ölekeztek? Falták egymást, egymásba bújtak! Fúj! Jacqueline meg az az arab!

László nem tudott szembeszállni a részeg szóáradattal. Lassankint megértette, miről van szó. Ivánkából elemi erővel tört ki a közlékenység:

– Jacqueline! Azt mondja, orvos. Fenét orvos! Selyemfiú, érted? Azt mondja, elveszi... Majd megmondtam, mit vesz el! Az a bűdös szajha! Te... hogy is hívnak... igen, persze, László!... Hát igen... Don Juan! Ez Kerekesre vall, ez tiszta, százszázalékos Kerekes! Hát tudod te egyáltalán, milyen volt Don Juan? Don Juan! Nagy volt, nagyszerű volt, csodás volt! Köpött a nőkre, tudod, köpött. Megfojtotta a nőket! Egyszerűen megfojtotta őket! Így!

Kezével mutatta, hogy fojtotta meg Don Juan a nőket.

– Nekem is meg kellett volna fojtanom őt! Nem most... most már... Akkor, ott, mindjárt!... Tudod te... László, mi-

lyen nő volt a kis Jacqueline? Édes volt. Olyan volt, mint az édes, érett, fekete gránátalma... mindegy!... csupa gömbölyűség volt... Nem is értem, hogy lehetett olyan gömbölyű... Mert nem volt gömbölyű, nagyon jó kis alakja volt... Nem is értem... olyan gömbölyű tudott lenni az ember ölében... Nem is tudod elképzelni, milyen volt...

– Ivánka! Csak nem fogod elsírni itt magad!

Ivánka hirtelen erőfeszítéssel összeszedte magát.

– Igazad van... Nem érdemes. Igyunk! Szervusz.

Kitöltötte az utolsó csepp bort, aztán intett a pincérnek, és még egy üveggel hozatott.

– Nem lesz sok egy kicsit? – kérdezte óvatosan László.

Ivánka legyintett.

– Reggel hatig ihatunk. Akkor lesz szoba. Megbeszéltem a pincérrel... Az egyik pasas reggel hatkor elutazik...

Lehorgasztott fejjel, szótlanul ültek jó darabig, aztán Ivánka beszélni kezdett. Halkan beszélt most, szinte józanul.

– Részeg vagyok. Ne haragudj! Meg kell értened: én az a szándékkal jöttem ki Fontainebleau-ba, hogy berúgok. Rettenetesen leiszom magam. Aztán valamit csinálok... nem tudom... Á! Leiszom magam, hogy aludni tudjak, álom nélkül, aludni... sokat... Meg kell értened... Nehéz, nagyon nehéz... Kerekes beszélt rólam neked... Mondd, te nem utálod azt a Kerekest? Ugye igen... mondd... Kerekes nem ért engem... Itt másról van szó, egészen másról... Kerekes csak azt látja, hogy úgy élek, mint egy disznó. Nők meg minden... Főleg nők... Az bántja, az izgatja őt... de nem ért meg. Egészen másról van szó... Próbáld meg elfelejteni, amit Kerekes mondott rólam... Vedd azt, hogy buta és hazudik.

Megint belemerült a részegség pátozába:

– Nekem fáj valami... rettenetesen fáj... Most az fáj, hogy Jacqueline otthagyt... hogy láttam őt odagömbölyödni az arab karjába a metróállomáson egy „Allez Frères” padon... Mintha minden nőt egyszerre elvesztettem volna... Minden

nőt! Érted?! Minden nőt... A nőt... a biztosat... az egyetlen biztosat... Nem fogod elhinni: nekem nem ő volt az egyetlen... igen... nekem sok volt. Nem egymás után, egyszerre is sok volt... van is... De mit ér!

Hirtelen felemelte a hangját, szinte ordított:

– Megingott a nő! Érted? Megingott a nő!

Az angolok megszakították a végeláthatatlan Horsey-Horsey-t, és feljűk figyeltek. Megértően bökdösték egymást, és nevettek. Ivánka észbekapott a hirtelen támadt csendben.

– Hülyeségeket beszélek... Illetve nem hülyeségek... nagyon okos dolgok ezek... te is csodálnád, ha értenéd, hogy milyen okos dolgok! Csak nem tudom úgy elmondani, hogy megértsd. Részeg vagyok...

Felegyenesedett ültében, és tanáros gesztusokkal magyarázott:

– Nem az, hogy otthagyt, nem az!... Arról van szó, hogy előző éjjel, néhány órával előbb... igen, pontosan: hat órával előbb még nálam volt... Forrón, szerelmesen suttogott a fülemben... olyanokat, hogy „mon petit choux, mon petit artichot”... meg hogy „zizi”, meg „boubou”... szóval ahogy ők szokták... És esküdözött... minden mozdulata, minden kis gömbölyűség a testén csupa eskü volt... Mindent megkapott tőlem, érted? Úgy szerettem, ahogy csak szeretni lehet. És aztán jön az arab... de nem! Az arab megvolt, megvolt már akkor is, amikor esküdözött!... Érted? Hamisan esküdött! De nem! Hamisan esküdni nem lehet! Csak éppen nem nekem esküdött...

László szórakozott udvariassággal érdeklődött; nem érintette a fiú részeg monológját:

– Hát?... Talán az arabnak?

Ivánka szeme felragyogott:

– Hisz éppen ez az! Nem az arabnak! Nem is nekem! Senkinek! Érted ezt? Mert én nem tudom még most sem

megérteni... pedig most már biztosan tudom: Jacqueline a semminek esküdött... a bizonytalannak... Jacqueline meg-ingott, inog, ő is inog, inog, mint én...

Megtörölte a homlokát, amelyen sűrű cseppekben gyönyögzött a veríték. Ivott, csak úgy magában, aztán észrevette és bocsánatot kért:

– Ne haragudj! Szervusz... Ne haragudj, most igazán nem tudok... Ott kezdődik minden, hogy szédülök. Nem, nem a bortól, józanon is szédülök... úgy szédülök csak igazán... Ha lehajtom a fejem a párnámra, olyan, mintha üres szakadék fölé hajtánám... Kapkodok, mint a szédülő ember, ha el akar esni... lelkileg... tudod... És most... láttam, hogy Jacqueline is szédül... ő is inog... Te, hiszen ez rettenetes... Akkor nincs kizárva az sem, hogy más nő is szédül... mindegyik... És akkor mi értelme van az egésznek! Mi értelme van az egésznek!... Mert a nő az egyetlen biztos... ezt hittem... ezt hittem mostanáig... Azért... De persze ezt a Kerekes nem érti... Te megérted... te rendes ember vagy, László... ugye, László?... Igen...

László beleegyezően bólogatott. Ivánka mély, meggyőző hangon magyarázott:

– Nézd, itt van ez az Európa... A sok masírozás, meg Hitler, meg minden. Miért? Mert szédülnek, mert kapkodnak, inognak... Itt minden inog... Egy nap lehajtják a fejüket a párnájukra, és megérik a rettenetes mélységet a fejük alatt... a párna alatt... a föld alatt... lenn, messze lenn, sokmillió fényévyire lenn... más csillagok, idegen tejutak csillagmíriádjainak mélységét... És egy nap megérik a történelem rettenetes mélységét... Európát, a bikaháton elragadott Európát... és a Pithecanthropus Erectust! Érted? László! Érted? A Pithecanthropus Erectust!

Ordítva beszélt. Az angolok ismét abbahagyták a táncot, és a hasukat fogva röhögtek.

– És akkor elkezdenek táncolni, mint ezek itt... és tán-

colnak és bolondoznak... egyenruhákat húznak, és megölik azt, aki más egyenruhát húz... ezt játsszák: háborút!

Letompította a hangját, mintha félelmetes titkot közölné. A szeme vadul, eszelősen villogott:

– Mert háború lesz, László!... Nem tudad? Az lesz! Örjítő, kiszámíthatatlan, rettenetes háború... Hogy mi lesz? Hát csak az, hogy Európa elpusztul. Elpusztul az az Európa, amit mi ismerünk... amit te meg én Európa alatt értünk... Elpusztul, mondom? Már el is pusztult! Már csak az iskolában tanítják, és az még aránylag komoly dolog... Non vitae, sed scholae discimus! Te nem így érezted? De ugye! Minden iskola így érzi! Mert az élet nem komoly dolog, mint az iskola! Az élet: játék. Az örültek ijedt játéka. Megijedtek és megőrültek a múlt és jövő fekete mélységeitől... a csillagok mélységeitől... a másodpercenként negyvenöt kilométertől, amivel az egész Naprendszer a felrobbanása felé robog... A csillagok és a tér jéghideg sötétjétől és a saját harminchat Celsius fokos testmelegük érthetetlen felszíkrazásától és kialvásától... Mindentől, ami van, és ami nincs... Vagy van? És van, ami van?... És miért nincs?! És miért van?! Miért?!... Miért?! És akkor játszanak, és menekülnek játszva... menekülnek... Hitlerbe, háborúba... gyilkosságot játszanak és rendőrséget... és komolyan akarják venni a játékot, mert ha nem azt veszik komolyan, akkor... Akkor már szédülnek, már inognak, már érzik a semmit, a bizonytalan semmit... a talán valamit is... Miért?!

Olyan mohón hajtotta ki a poharát, olyan hirtelen beszélt újra, hogy a bor utolsó cseppjei még a gégejében maradtak. Hörögve mondta:

– Én nem akartam megszületni. Miért születtem? Kéz-lábbal kapálództam a megszületésért – azt mondják az orvosok –, de nem akartam... Hogy is akarhattam volna! Mi voltam? Egyetlen ondósejt voltam sok százmillióból! Tudod, mennyi az? Tudad te, hogy egyetlen férfi egyetlen al-

kalommal képes lenne megtermékenyíteni a világ összes...? Érted! Hogyan lehet...? Valaki küldött... Így kellett hogy legyen, mert én nem akartam... Hiszen ha akartam volna, azt is tudtam volna, hogy miért! Valaki vagy valami küldött... Nem a szüleim. Fenét! Gondoltak is azok arra! Hiszen ők sem tudták!... Kellett, hogy legyen valaki vagy valami, ami ott volt és akarta, amit én nem akarhattam... Valaki küldött, de miért! Miért!?

Mély lélegzettel, szinte bőgve harsogta:

– László, László, egyetlen ember, aki ma este meghallgatsz! Egyetlen ember, aki meghallgatod, amit még soha senkinek nem mondtam! László! Érzed, micsoda tragikus mélység, minden csillagtávolságnál, minden múltnál és jövőnél tragikusabb mélység nyílik meg most alattunk: polgár vagyok Európában ezerkilencszázharminckilencben – és nem tudom, miért! Nem tudom, kicsoda és mi végre küldött! Nem ismerem a küldetésemet! Miért?!

Leborult az asztalra, és úgy maradt. A vállá görcsösen rázkódott, mintha zokogna. Az angolok már végképp abba hagyták a táncot, és most félős távolságban, de kíváncsian nézték ezt a különös, idegen, érthetetlen jelenetet. Aztán azt is megunták, és – éjfél után két óra lehetett akkor – elkotródtak.

Ivánka felemelte a fejét, a szeme száraz volt:

– Az egyetlen biztos dolog a nő maradt... Nem a nő lelke, a problémái, csak a teste. Úgy néztem a női testre, mint fuldokló a part felé... Csodálatos dolog a női test, László!... Nem tudom, hogyan, de ha a két tenyeremben érzem egy női váll kerekességét, ha a szám alatt érzem a lehetetének melegét, egyszerre – mintha fény derülne az éjszakában – minden világos, minden érthető... És olyan jó az... értelmetlenül és egyszerűen jó... biztos... megnyugtató...

Elhallgatott. Csend ült Fontainebleau-n, furcsa, susogó,

hajnali, erdei csend. Ivánka részeg ösztönösséggel halkította beszédét a környezethez:

– Az egyetlen párna, amely alatt nem éreztem soha a világűr szédült mélységeit, a női mell volt... Egy verset olvastam valamikor; ki írta, nem tudom; már arra sem emlékszem, magyar volt-e vagy idegen. Volt benne egy sor: „A combod íve átöleli a múltat és jövőt, és hidat ver a csillagok közé!” Mintha számomra írta volna valaki ezt a sort, megdöbbenve ismertem a magam élményére benne... És öleltem. Menekülve és mohón öleltem. Az ölelés volt a biztonságom, a menedékem. Úgy öleltem, ahogy a hívő áldozathoz járul. Istentisztelet volt az ölelésem... Kerek ez nem érti... persze... Disznónak tart... Nők is voltak, akik nem értették... nem értették, hogy miért kell más... más nő... Mert volt, aki nagyon szeretett, önzőn, csak magának akart... Nem értette, hogy minden nő minden mosolyára, minden szemvillanására, minden szerelmes mozdulatára szükségem van, hogy a mindenséget megérthessem... Mert ők voltak a biztonság és a válasz.

Most nyugodtan beszélt. A hangja mintha valahonnan az erdő fái közül hallatszott volna. László kábultan a hosszúra nyúlt nap rengeteg zsvájától, félig lehunyt szemmel hallgatta.

– A mámor pillanatában elárulták magukat nekem, és én figyeltem, oly éberem lesve figyeltem őket, mint soha máskor az igazi éberség óráiban... Mert akkor elárulták magukat, olyanok voltak egy pillanatra, hogy megértettem őket, és bennük a világot. Nem is maradt már kérdés többé, abban a pillanatban... Csodálatosan szép és jó volt.

Ivott. Azután még egy pohárral. Lászlónak is töltött, de az nem nyúlt hozzá. Ivánkán könnyes ellágyulás vett erőt.

– Néha, magányos téli délutánokon, nem csinállok mást, csak felidézem őket sorra, és az a csodás mozaik... persze, ezt más nem érti meg, hiába mondom... Sok volt. Nagyon sok. Több száz... Te, mind más! Mind más volt, és tudom,

más is lesz... ha lesz... Volt egy kínai diáklány: úgy félt, úgy remegett mindig, mielőtt megöleltem... Ágnes nagy volt. Hatalmas. Olyan volt, mint a fáradt nyári mező... Klári rideg, mint a március. Vékony testén alig domborult ki picinyke két melle. Fanyar volt és üdítő... Magdiból csak egy kézmozdulat maradt. Az a kézmozdulat számomra Magda. Az egész Magda... Voltak, akiket babusgatni kellett, voltak, akik engem dajkáltak. Volt, aki hideg maradt és tiszta, mint a kék ég, és volt, aki forrongott, mint a láva... Anna, Cica, Sári... Giannina, Pietra, Ingrid... Nevek! Számodra csak nevek. Látod, számomra a naptár is él. Úgy olvasom néha... élményeimnek ezt a... furcsa sorrend szerint felidéző nyilvántartását, mint a legizgalmasabb regényt... A nők. A jók, a szépek, a biztosak! Akiknek a combjuk íve átölelte a múltat és jövőt, és hidat vert a csillagok közé... Bizonyosság, megnyugvás, válasz... voltak.

Visszaérkezett oda, ahonnan elindult. Sápadt arca szinte világított, haja csapzottan lógott a homlokába. Nem vád, csak megmérhetetlen keserűség volt a hangjában. László nem tudhatta, mennyi az őszinteség és mennyi a részeg póz a viselkedésében.

– Csak voltak. Mert Jacqueline, a kicsi Jacqueline mindent összetört egy mozdulattal. Ugyanazzal az ölelő gömbölyödéssel, amellyel hozzám szokott bújni... Nem az, hogy elhagyott... Voltaképpen nem is hagyott el. Ma este már várt a Pont Marie-nál, hogy együtt menjünk hozzám haza... De éppen ez az! Most látom már, hogy ő sem bizonyosság, ő, a földközeli élő női test, a maga kilenc hónapos terhességével és anyaságával, az ösztöneivel... ő is szédül a mélységek fölött... ő sem ad, csak kapni akarja a bizonyosságot, amelyet az ölelésembe... és máséba menekülve ijedten keres... Ha pedig Jacqueline így, akkor a többi sem biztos ezután...

Eszelősen meredt maga elé, úgy suttogetta:

– Meg kellene halni...

Négy óra után sétálni mentek az erdőbe. Hatkor – a pincér megtartotta szavát – átvették a távozó vendég szobáját. Másnap dél elmúlt már, amikor László felébredt. Ivánka az alvók bamba arcával feküdt még a másik ágyban. „Mi lesz, ha felébred?” – gondolta László. Elképzelte a fiút, amint másnapos hangulatban az álmot dörgöli ki a szeméből. Talán bocsánatot kér: „Sok hülyeséget beszéltem össze tegnap...” Talán azt mondja majd: „Igaza van Kerekesnek: ronda disznó vagyok!” Hirtelen rettenetes szégyennel félni kezdett Ivánkától: a józan, a kimagyarázkodó, az ismeretlen Ivánkától. Csendesen felöltözött, és kiszökött a szobából. A pincérnek meghagyta, hogy Ivánkát aludni hagyják, amíg csak magától fel nem ébred, aztán a legközelebbi vonattal visszautazott Párizsba.

V. FEJEZET

Augusztus eleje óta Béla nap mint nap az egyetemi ügyeiben futkosott. Hosszas könyörgésre apja megengedte, hogy itthon maradjon, azzal a feltétellel, ha sikerül felvétetnie magát a pesti egyetemre. Béla nagy buzgón azonnal nekilátott a tennivalóknak, a tapasztaltak azonban csakhamar lehűtötték első örömét. Hat félévet hallgatott kémiaiából Párizsban. Az volt a terve, hogy a hiányzó évet megszerzi most Pesten, és júniusban vagy a jövő ősszel doktorál. Törvényes akadály az egyetemi felvételének nem lehetett, a törvény értelmében kereszténynek számított, nem látott tehát semmi nehézséget tervének megvalósításában. Reményeiben megerősítette Tóvölgyi doktor véleménye is.

Az egyetemen nyári szünet volt. „Kérem, ezt csak Iksz úr tudja elintézni” – hangzott az inspekciós tisztviselő kitérő válasza. Ismét máshol Ipszilon úrra hivatkoztak. Az illető urakról azonban kiderült, hogy szabadságon vannak; azaz mégsem egészen, mert Iksz úr talán a jövő szerdán délelőtt tíz felé bejön; Ipszilon úrral lehet esetleg telefonon is beszélni, mert csak itt nyaral valahol a főváros közelében. Béla tehát lótot, futott, telefonált, várakozott bement a szerdán délelőtt tíztől délután négyig, amikor aztán rendszerint másnap derült ki, hogy a várva várt úr fél ötkor csakugyan bejött; vagy benn volt délelőtt, de nem jött be a hivatali helyiségébe csak egy pillanatra, és rögtön el kellett mennie. Megesett, hogy akit várt, már előző nap benn volt; előfordult, hogy éppen másnap járt ott, akire tegnap lesett. Ezek

a nyaralásból egy-egy órára beszaladó urak különben sem foglalkoztak szívesen az ilyen komplikált ügyekkel, mint az övé. Kétheti szaladgálás után lassan megtudott annyit, amennyit eredetileg is tudott, hogy tudniillik először is érvényesíttetnie kell a párizsi féléveit, aztán kérvényeznie kell felvételét a pesti egyetemre. „Érvényesíttetni? Hogy kell azt?” „Azt a Kultusz csinálja” – volt a lakonikus felelet. A minisztériumban kinevették: „Ezt, kérem, tessék elintézni az egyetemmel!” Kiderült azután, hogy egy csomó írásra is szükség van még: erkölcsi bizonyítványra, mert több mint három éve érettségizett, igazolásra a párizsi magyar tanulmányi hatóságtól, hogy hazafiasan viselte magát odakinn stb. Elkéseredésében a falhoz verte volna a fejét. Kiszámította, hogy máris vagy száz pengőt költött okmánybélyegekre. Aztán meg – amint kiderült – mégis baj volt a származásával. „De hiszen én a törvény szerint keresztény vagyok!” A quaestura tisztviselője bizonytalanul vonogatta vállát. Másnap Béla bevitte neki a hivatalos közlőnyt. Akkor másik tisztviselő volt ott, Béla előadta neki a kérését: „Az egyetemre vonatkozólag külön rendelkezései vannak a törvénynek” – mondta a tisztviselő. Béla kiteregette a hivatalos közlőnyt:

– Külön rendelkezések csak az „a” pont meg „b” pont, szóval a betűs módosításokra vonatkoznak, de én a számok szerint vagyok...

– „A” pont, „b” pont! Én nem vagyok, kérem, jogász. Én csak azt tudom, hogy külön rendelkezések vannak.

Béla csaknem elsírta magát mérgében:

– Hát tessék, itt van! – És ujjával kibökölte a törvény szövegét. – Ez csak egyszerű és világos!

– Nem kaptunk még utasítást.

– Utasítást? Minek ehhez utasítás? Itt a törvény: elfogadta az alsó- és felsőház, el van látva kihirdetési záradékkal, kormányzói aláírással. Törvény! Megjelent a szövege a hivatalos közlőnyben; érvénybe lépett.

– Nem kaptunk utasítást – hajtogatta makacsul a tisztviselő.

– Mondom, hogy ahhoz nem kell utasítás...

– De kell! Utasítás nélkül semmit nem lehet csinálni. Utasítás nélkül ezt a hamutartót nem lehet odébb tenni. – Odébb tette a hamutartót, hogy a magyarázatát világosabbá tegye.

– Nem, kérem. Ez hivatal.

Valaki azt mondta, úgy tudja, először a színteresztény származásúakat veszik fel, aztán a „tanúsítványosokat” (új és szinte napok alatt általánosan használt szó volt ez a tisztátalan származású nemzsidók megjelölésére).

– És a zsidókat? – kérdezte Béla.

– Azokat hat százalék erejéig.

– Szóval akkor jobb zsidónak lenni, mint a törvény szerint kereszténynek?

Erre a kérdésre nem kapott választ. Másnap sikerült összevesznie a dékáni hivatal titkárával. A titkár rettentő hosszú és bonyodalmas eljárásra oktatta ki a párizsi félévek érvényesítésével kapcsolatban. Béla nem bírta visszatartani a megjegyzést:

– Nem értem, mire való ez a sok komédia!

A titkár, kis vörös, angol bajuszos, sörtefrizurás emberke, sértődött hangon utasította vissza:

– Ez nem komédia, kérem, ez a rend.

– Rőndnek muszáj lönni! – mondta Béla. – Ez a magyar hivatalok stílusa, kérem! Hát mi ez? Rendőrség vagy főiskola?

– Ajánlom, hogy vigyázzon a szájára, mert kellemetlenségei lehetnek!

– Vigyázzak a számra! Azt nem mondaná el, kérem, milyen hosszadalmas eljárást kell lefolytatnom ahhoz, hogy jogom legyen hirtelen felháborodásomban a véleményemet

kifejtenem? Talán ahhoz is két miniszteri és négy egyetemi – vagy esetleg rendőrhatalmási – aláírás szükséges?

A titkár – éppen tízóraizott, virslit evett tormával egy papírtálcáról – a virslivel hadonászva magyarázott:

– Éretlen megjegyzéseit tartsa meg magának! Ha valaki valamit nem ért, akkor fogja be a száját! Mit tudja maga, milyen fontos érdekek, az intellektuális osztály védelme és egyéb okok teszik szükségessé, hogy a dolgok így legyenek, amint vannak... Minden külföldön végzett zsidó hazajönne, és lekonkurálná a mi orvosainkat, mérnökeinket... Azért mondom: ha valaki zöld, az ne akarjon másokat kioktatni!

Béla nem hagyta magát:

– De igenis, megmondom a véleményemet, mert ez, szerintem: közönséges szekatúra... Miért? Az egyetem való arra, hogy az intellektuális osztály gazdasági érdekeit védje?... Nem látják el azt a különböző kamarák? Aztán meg: olyan sok az orvos és a mérnök Magyarországon?... Vagy talán attól félnek, hogy a kémiát másképpen tanítják Párizsban?... Kémiai téveszmékkel fertőztek meg a Sorbonne-on?... Nem érdek az, hogy a magyar fiatalság külföldet lásson? Akkor minek prédikálnak folyton Széchenyiről? Mi?... A legnagyobb marha is lehet maguknál vegyész, ha a hivatalos formuláknak eleget tesz, csak én nem? Aki idegenben magyar létemre kitüntetésekkel tettem le a vizsgáimat?... Hiszen ez nem más, mint a bürokrácia minőségi ellenszelekciós szűrője!

A titkár méregtől sápadtan állt az asztala mögött. Egy pillanatra meghökkent, mert az utolsó mondat értelmét még nem fogta fel. Mire felelhetett volna, Béla kiment, és bevágta maga mögött az ajtót.

Egyenesen a karjába futott valakinek. A sötét folyosón csak azt láthatta, hogy az illető fél fejével magasabb nála. A hangja mintha ismerős lett volna:

– Bravó, kolléga, jól megmondta neki! Most könnyebb?

Béla nem válaszolt. A torkát feltörő sírás szorította el.

– Azt hiszem, mi már találkoztunk – folytatta az ismeretlen, amikor a folyosó szögletén túl az ablakok világosságába léptek –, nem Párizsban...?

Béla igent intett.

– Tudom is már... Te vagy a Telkes Béla, ugye?... Tartozom neked egy üzenet átadásával. Édesapádtól. Bár azt hiszem, azóta régen tárgytalan... Vági László vagyok... Na... mi baj?

Béla az ablak mélyedésében a falhoz borult és sírt. Mint vallásos zsidók a jeruzsálemi szent falnál. László a zokogással szaggyatott szavakból csak nehezen értette meg, miről van szó.

– Most mehetek vissza Párizsba... Nem akarok... de az apám mindenáron... Akárminek... elmegyek laboránsnak... munkásnak... Három évig hiába tanultam! És úgy szerettem volna... Még ha azt mondanák, hogy mert zsidó... tudtam, hogy nem lesz jó idehaza... de így, mindenféle hülyeséggel...

– Nyugalom! Ne sírj, illetve csak sírj, sírd ki magad! Aztán majd gondolkodunk a dolgon. Azt hiszem, egyszerűbb lesz a megoldás, mint hinnéd.

Béla, mint a gyerek, ha új játékot mutatnak neki, abban a pillanatban felderült:

– Gondolod, hogy van... remény?

– Hát persze! Nézd: négy évvel ezelőtt egy hindu-angol állampolgár jött ide; volt neki három éve valami kis amerikai egyetemen zoológiából. Egy év múlva ledoktorált nálunk franciából és filozófiából. Azóta már református, magyar állampolgár és főiskolai tanár. Azt hiszem, semmiféle hivatalnak soha színét sem látta!... Ezt meg kell tanulnod: nálunk a hivatalokban semmit nem lehet elintézni. Csak rontanak az ügyön. Mégis el lehet intézni mindent hivatalon kívül. A volt francia lektorunk azt szokta mondani: „La Hongrie

est le pays des relations personnelles.” Neki például egyenesen tetszett ez. Keresd meg a személyes kapcsolatot...

– Hogyan?

– Hát például: látogasd meg a professzort, akinél doktoriálni akarsz! Add elő az ügyedet! Kérd, engedje meg, hogy a laboratóriumában dolgozhass! Kérj tőle disszertációs témát! Hízelegj neki, nyerd meg a tetszését!... Úgy fog menni minden, mint a karikacsapás.

Egy hét múlva Béla már komoly eredményekről tudott beszámolni édesapjának. Leendő professzora simán elintézte a felvételét, és megígérte, hogy karácsony után a párizsi három évet is érvényesítteti. Éppen idejében jött a jó hírrel: Telkes Andor már kezdte elveszíteni a türelmét. A hazaszökést még most sem tudta egészen megbocsátani fiának. Három hónap után is a szemére vetette:

– Én dolgozom, töröm magam, mint egy marha, hogy a te utadat egyengessem, te pedig a magad fantasztikus hóbortjaival minden tervem keresztezed.

Annak idején első haragját még bátyja is tüzelte:

– Csinálj valamit ezzel a fiúval, Andor, azt ajánlom, mert egy nap majd arra ébredsz, hogy beviszik a rendőrök! Tudod, micsoda tervei vannak?

Telkes Andor megpróbált Béla lelkére beszélni. Újra és újra előhozta a témát, amikor csak – mostani nagy elfoglaltsága mellett – alkalom adódott. Egyszer csúnyán össze is kaptak. Bélában nem volt sem elég higgadtság, sem elég okosság, hogy ellenvetés nélkül végighallgassa az apját. Megmondta:

– Nézd, apus, te csak a pillanatnyi helyzetet látod. A régi világban nevelkedtél, és azt mondd, nincs semmi baj, amíg a fejed nyakad közé tudod húzni az ütések elől, és stróman mögé mentheted a megélhetésedet. Én nem vagyok hajlandó kiegyezni. Következetes vagyok a viselkedésemben, ezt várom el mástól is, aszerint látom a jövőt. Te majd csak akkor

leszel felháborodva, amikor valóban a fejedre ütnek. Addig mindenre azt mondod, hogy „ez még mindig kisebb rossz, mint lehetne”. Én inkább választom akkor Coriolanus útját, mintsem az aljas középmező megoldásokat. Nem tudok örülni annak, hogy egyelőre még „tanúsítványos” vagyok!

Telkes Andor ebben az időben az üzletemberek álnyaralását élte. Lenn volt a Balatonon Éltey Valyval és Bácskayval együtt, de naponta négy-ötször is beszélt telefonon a fővárossal, és minden héten „felszaladt” egy-két napra. Ha fürdött, fél füllel mindig a strand megafonjára figyelt, nem hívják-e telefonhoz. Csónakázni, vitorlázni csak akkor ment, ha aznapra már semmiféle értesítést nem várt. Az ügyei szépen haladtak. Bácskay bejegyzése megtörtént a cégbíróságon. A cégjegyzés körül voltak csak némi aggályoskodások. Ügyvédje azt ajánlotta, hogy ketten jegyezzék a céget azzal a megszorítással, hogy Telkes egyedül is jegyez, Bácskay aláírása viszont csak Telkesével együtt jogérvényes. Akkoriban nagyon általános volt ez a szokás. A zsidótörvény megszüntetése szinte sugallta a strómanságot, s a hatóságok szemet hunytak még az ilyen szemérmetlen megnyilvánulások előtt is. A kereskedelmi hivatalokat nem annyira az érdekelte, ki az új cég tulajdonosa, mint inkább az, hogy ki az ügynevezett „első tisztviselő”. Gyakran előfordult, hogy a hivatalos ügyében eljáró, izzadva kínlódo új embert ilyen buzdítással rázta le valamelyik hatóság: „Értem, gróf úr, értem, miről van szó... de azért azt ajánlanám, küldje be holnap a Stern urat, hogy a dolgot kissé részletesebben megbeszéljük.”

Telkes Andornak tetszett az ügyvéd terve, de Kerekes a leghatározottabban lebeszélte. Kifejezetten kereskedelmi cégnek nem árt – magyarázta – a strómanságnak ilyen nyílt bevallása, de a színházi, sajtó- és filmvilágban, ahol a kormány is a teljes árjásítás elvét vallja, veszélyes lehet. Kerekesnek részben igaza volt. A kormány féltette az ország gazdasági érdekeit az árjásított kereskedelemtől, de a mű-

vészvilágban megkövetelte a törvényen túlmenően a zsidótlantatást: mi történhet? Legfeljebb rossz filmeket fognak gyártani! Kerekes egyenesen azt tanácsolta, hogy a céget csakis és egyedül Bácskay jegyezze:

– Így is nehéz lesz eltakarnom, hogy ön áll az új vállalkozás mögött, hát még, ha az aláírása szerepel a szerződéseken...

Végül is annál a középmezsgénél maradtak, hogy mind Telkes, mind Bácskay aláírása jogérvényes.

A Raimu-film – amint ezt előre látni lehetett – nagyon jó üzleti lehetőségekkel biztatott. Telkes Andor tárgyalásai inkább csak arra szolgáltak, hogy a jó feltételek helyett még jobbakat kapjon. Augusztus végén boldogan telefonálta Pestről Élty Valynak:

– Kerekes az esti vonattal viszi a szerződést. Készüljete nagy sajtófogadásra! Én inkább nem megyek le...

Harmadnap, amikor Telkes Andor megérkezett, Valy nem győzte dicsérni Bácskayt:

– Ha láttad volna, Andor! Nagyszerű fogás ez a fiú! Remekül reprezentál. És micsoda nyilatkozatok adott! Vasárnap legalább hét nagy cikkünk lesz. És a jövő héten négy lapban fényképes riport.

Telkes Andor nem lelkesedett ennyire a „főnökéért”. Kezével sokkal jobban meg volt elégedve.

Kerekes valóban ügyes és szemfüles fiú volt, s a Bácskay vállalata olyan eredményeket hozott számára, amelyekre számítani sem mert. Bácskay sem volt azonban ügyetlen. Olyan dologba csöppent, amelyhez semmit – legalábbis nagyon keveset – konyított, de fülét, szemét nyitva tartotta. A száját pedig csukva. Természetes esze diktálta ezt a magatartást, de meg volt is még benne valami kis félszeg elfogódottság. Úgy érezte magát új helyzetében, mint aki álmodik. Az a félig bohém, félig diákélet – félbemaradt diákélet, mert hiszen két év óta már be sem iratkozott az egyetem-

re –, amelyet Párizssal maga mögött hagyott, azok az idők, amikor egyetlen kereseti forrása gyakran a legmegalázóbb kölcsön, egyetlen anyagi reménysege a Loterie Nationale volt, még ma is sokkal inkább tűnt valóságnak, mint mostani helyzete. Telkes Andor beszámolóíi közben – nagyon alapos és lelkiismeretes beszámolóíi voltak – úgy csengtek fülébe az ezres és tízezres számok, mint távoli fantasztikus muzsika. Pedig ehhez most már hozzá kellett szoknia. Ezt csinálta most Bácskay János, és ebben állott szinte minden ténykedése: hozzászokott. Hozzászokott új, szép ruháihoz, a költekező vacsorákhoz, táncokhoz, a sajtónyilatkozatokhoz, fényképezőgéphez. Ügyesen szokott hozzá. Halk elfogódottságában volt valami, amit úgy is lehetett magyarázni: mindez számára a lehető legtermészetesebb. Szülei régen nem éltek, rokonai – még abból az időből, amikor kérni szokott tőlük – nem tudtak róla: egyedüli kapcsolatát a világgal a Kerekes és Telkes Andor ötletéből kinőtt helyzet adta. Egy legendának volt a megszemélyesítője; ő volt a koldus, aki nagyon, de nagyon hasonlított a királyfira.

Telkes Andorral együtt érkezett a Balatonra Béla és Vági László. László éppen elintézte egyetemi ügyeit, s most volt néhány szabad napja, szívesen elfogadta Telkesék meghívását. Telkes Andor viszont örült, hogy valamivel viszonzhatja a szívességet, amit tanácsával Bélának tett. Telkes Andor egyébként is örült a vendégnek. A villája mindig egy kicsit átjáróház volt a Balaton mentén nyaraló, utazgató szakmabeliek számára. Szeretett sok embert látni, vacsoramenüket elkészíteni, italsorrendet összeállítani, játszani a bőkezű mecénást, a gavallér házigazdát.

Béla átvitte Lászlót bemutatni a Nyárády-villába. Feri bácsi nagyon megörült nekik:

– Jókor jöttök. Szombaton nagy muri lesz nálunk Baba és a gavallérjai tiszteletére. Remélem, itt lesztek?

– Nem jöhetünk, sajnós – mondta Béla –, szombaton

apus ad vacsorát a Nagyszállóban valami külföldi hegedűművésznek meg egy pesti moziigazgatónak, ott kell lennünk.

Amikor elmentek, Baba durcásan panaszkodott:

– Nem tudom, hogyan jutott eszébe Feri bácsinak, hogy Bélát meghívja! Itt lesz Kurt is, meg a Jenő századparancsnoka.

– Na és aztán! Béla a családomhoz tartozik. Aki az én házamban meghívott vendég, attól elvárhatom, hogy a családomat ne kifogásolja!

Baba kimenet a vállát vonogatta:

– Nem tetszik megérteni...

A nagy muri – ahogy Feri bácsi nevezte –, vagyis az özvegy szavaival a „garden party” igazán káprázatos volt. Az özvegy váltig hangoztatta persze, hogy csak „amolyan szerény, nyári kis tánc... egy kis gyümölcs... ez, az... kis frissítő... Semmi különös nem lesz. Csak a mi körülményeink szerint.” Ezzel a szerénykedéssel talán azt akarta előre mentetni, hogy az asztalnemű három hiányos készletből került Nyárádyék pesti háztartásából a nyaralóba, és hogy az egyik karosszék sántított. Mert más kifogásolnivalót a legigényesebb vendég sem találhatott. A kerti utat végig, a teraszt lenn és a verandát színes lampionok díszítették. Az önállósítási alaptól létesült Majoross (akinél mostanában Bencsákék vásároltak, elhagyván a Sólymost, bár ez lényegesen közelebb volt, de jobb árut is tartott) külön beküldött Tapolcára a lampionokért, papírfüzérekért meg a sok finom cukrászsüteményért. A pezsgőt is Tapolcáról hozatták, a fagyaltot viszont a Nagyszállóból. A Nagyszálló szakácsa készítette el a fogast is, onnan kapták kölcsön a korsókat, poharakat meg a jeges vödröt. Kurt megafont szerelt a piköpre, hogy a teraszon és verandán táncolók egyformán jól hallják a zenét.

Jenő lehozta a századparancsnokát meg az egyik tisztjét; ott volt mindenki, aki csak a nyaraló fiatalságból számba

jöhetett. Baba rövid megfontolás után rájött, hogy az Ébinger lányokat sem hagyhatja ki. Így aztán összesen huszonheten voltak. Három nagyobb és néhány kisebb asztalnál ettek az ebédlőben, a kertben és a verandán. Feri bácsiék hálószobájából kihordták a bútorokat, ott volt a büfé. Az Ébinger lányok meghívását aztán mégis megbánta Baba: úgy kiöltöztek, hogy rossz volt nézni. Eddának meztelen volt az egész háta, Mädy meg úgy telerakta magát ékszerrel, mint egy karácsonyfa. Babán csak egy kis könnyű emprimé ruha volt, emelt vállal, négyszögletes kivágással, az övében és a hajában szalmavirágcsokor.

A tisztek az öt óra harminccsal érkeztek. Egyenesen a strandra vitte őket Jenő megfürödni, mert kibírhatatlan volt a meleg. A strandon történt meg a bemutatkozásnak egy része is. A századparancsnok főhadnagy volt, még egészen fiatal, talán egyidős Jenővel. Végtoronyinak hívták, aranykeretes cvikkert hordott. Azok közé a hivatásos tisztek közé tartozott, akik civil társaságban kicsit mereven és hallgatagon viselkednek, hogy a hadsereg tekintélyét óvják. Jenő rajongva beszélt róla. „Igazi katona – magyarázta Feri bácsinak –, semmi más nem érdekli, csak a hivatása. Nagy megtiszteltetés, hogy eljött, mert társaságba nem nagyon jár. Napóleon az ideálja. Otthon a lakása tele van Napóleon-képekkel és -szobrokkal.” A másik tiszt Jenőnek évfolyamtársa volt, zászlós. Szerb neve volt: Radossevich Dusán. Köpcös, fürdőruhában látszott, mennyire izmos fekete ember, szája fölé kunkorodó kis fekete bajusszal. Hangoskodott, hölgytársaságban minduntalan valami erősebb „kiszólást” nyelt le, s már az első öt percben az erejét fitogtatta: minden kölyköt a strandon felemelt, és a tenyerében fél kézzel kinyomott. Úszni nem nagyon tudott. Olyan volt az egész ember, mint ha vasból öntötték volna.

Odafenn az özvegy fogadta a tiszteket túláradó kedveséggel, buzgón húzkodva kezét a csókok elől. Azok mindjárt

engedelmet kértek, hogy elvonulhassanak megborotválkozni és kissé lekefélni.

Hét óra tájban együtt volt a társaság, megkezdődött a tánc. Egyelőre csak a teraszon táncoltak, mert a verandán az özvegy a vacsorát készítette elő. Kicsit elkésve, fél tíz tájban ültek asztalhoz. Félig vacsora, félig büfé volt, azoknak az éveknek a divatja szerint. Mindenki maga szolgálta ki magát, az egyes párok, kisebb csoportok megegyezés szerint gondoskodtak egymásról, hogy jusson kinek-kinek ebből is, abból is; viszont asztalhoz ültek, mégpedig az özvegy irányítása mellett – szigorú szemöldökrándításokkal dirigálta két fiát és a lányát – bizonyos előre elhatározott rend szerint. A zene most elhallgatott, tányércsörömpölés, fiúk, lányok izgatott vidám hangja keveredett. A felnőtt felügyeletről szabad kerti társaság felől felhallatszott néha egy-egy – az özvegy fülét bizonyára érzékenyen sértő – pajzánabb megjegyzés. „Mondtam Feri bácsinak, hogy üljön közérjük!” – súgta az özvegy Babának az asztalon át. Azután Kurt felé hajolt bocsánatkérően, mert a fiú már másodszor szólította. „Szeretnék valamit bejelenteni a társaságnak! – suttozta Kurt –, ha szabad...” Az özvegy egy pillanatra zavarba jött, aztán elpirult és tapsolni kezdett:

– Csönd legyen, fiatalság! Figyelem! Kurt szeretne valamit bejelenteni!

Baba meglepetten fordult Kurt felé. A fiú már állt, és lehorgasztott fejjel mereven maga elé nézett. Keze az asztalon egy késsel babrált. Ez a főasztalnál történt, az ebédlőben. Ott evett – az özvegy elnöksége alatt – Kurton és Babán kívül Végtoronyi főhadnagy egy hirtelenszőke, csúnya lánnyal, a Nyárádyak valami távoli rokonával, és még két pár. Kíváncsi várakozással nézett mindenki Kurtra. Pillanatok alatt csend lett a verandán is, egyesek felkeltek az asztaltól, és pohárral a kezükben az ajtóhoz álltak. A kertiek zajongtak még egy darabig, aztán valaki leszóllhatott nekik, vagy észrevették

talán a fent támadt hirtelen csendet, mert ők is elnémultak. Mindenki nagyon fontos bejelentést várt Kurttól, sejtett is valamit mindenki, de azért nagyon meglepődtek. Baba tarkójáig elpirulva zavartan ült a helyén. Az utóbbi hetekben már egészen nyíltan, feltűnően udvarolt neki a fiú. Annyira, hogy például Végtoronyi – aki úgy érezte illendőnek, ha a házikisasszonyt szórakoztatja – a vacsora előtti tánc első félórájában megértette a helyzetet, és átevezett a hirtelen-szőke rokonhoz.

– Bocsánatot kérek – kezdte Kurt, és felemelte a tekintetét –, de fontos bejelenténi valóm van, és úgy hittem, ez az alkalom lesz a legjobb... tudniillik... Először is nagyon köszönöm a szíves vendéglátást... a mostanit, és egész nyáron át a sok kedvességüket... Ugyanis számomra ez a mai este búcsúeste...

Meglepett moraj futott végig a társaságon. „Hangosabban!” – kiáltotta valaki a kertből.

– Amit már napok óta vártam, megkaptam a behívómat. Szeptember harmadikán, kedden, tehát három nap múlva jelentkeznem kell az alakulatomnál Bécsben. Ezek szerint én innen, erről a kedves összejövetelről szinte egyenesen a vonathoz megyek. Akitől már nem tudnék elbúcsúzni, az most fogadja...

Nem engedték, hogy befejezze. Minden oldalról gyűrűben fogták körül, és faggatták. Egész vacsora alatt, minden asztalnál a háborús lehetőségekről beszéltek ezután, míg csak újra meg nem indult – a pillanatnyi hangulatban szinte hamisan harsogó jazzakkorddal – a tánc. Végtoronyi barátságosan érdeklődött Kurt fegyverneme, rangja, beosztása iránt. Az özvegy rosszkedvű volt, Baba szomorú.

Folyt a tánc. Az ebédlőben és a verandán félrehúzták az asztalokat, legtöbbször azonban lenn a teraszon csoszogtak a lampionok félhomályában. Radossevich vacsora előtt versenyt ivott Ébinger Mädyvel, s most mind a ketten nagyon

is emelkedett hangulatban rikoltoztak, bizonytalan lábbal követve a zene ritmusát. Nagyon összeillő pár voltak. Annál érthetlenebb volt Jenő választása: az idősebbik Ébinger lány, a meztelen háttal. Jenőt a komoly lányok vonzották. „Én beszélgetni szeretek a nőkkel – szokta mondani –, szeretem, ha közös problémáink vannak, amelyeket megvitathatunk.” Edda ma szokatlanul komolyan viselkedett. Minduntalan kijelentette, hogy unja a táncot, jobban szeretne leülni egy kicsit, és beszélgetni. Ha olyankor valaki fel akarta kérni Jenő mellől, szomorúan szabadkozott, hogy „most nem, talán majd később”, és ígézetes lemondással nézett a meghajló lovag szemébe. Tánc közben is megálltak Jenővel vitatkozni. Edda bólogatott: „Igen, ezzel én is így vagyok.”

Baba Kurttal felszökött a manzárd előtti erkélyre. Táncolni akartak, aztán meggondolták magukat, és beültek inkább a szobába beszélgetni. A szűk és örökké fullasztóan meleg szobában Deske lakott. Délutáni hirtelen öltözködésének nyomai, elszórt ruhadarabok, alsónemű lógtak minden széken, kilincsen. Nem volt helyük leülni, csak az ágyon. Egy ideig csak ültek némán egymás mellett, ijedten, mozdulatlanul. Felhallatszott a zene, zaj, rikoltozások: minden hang, minden szó, tisztán, külön. Kurt szólalt meg előbb, mély; rekedtes hangon:

– Neked is volna még mondanivalóm, búcsúzóul...

– Tessék – mondta Baba alig hallható hangon.

Kurt közelebb húzódott, átkarolta a lány vállát. Baba megrezzent, de nem szabadkozott. Kurt hirtelen mozdulatlan magához húzta őt, és a szájára hajolt. Olyan hirtelen volt a mozdulat, hogy mind a ketten elvesztették egyensúlyukat, hanyatt dőltek az ágyon. Csak egyetlen csók volt, egyetlen hosszú csók. Baba első szerelmes csókja, amit kapott, és amit adott. Most érezte csak, mennyire meleg odakint is az éjszaka a csillagok alatt. Megállt az erkély korlátjánál, a fák lombjai, a lampionok, a táncoló, forgó párok fölött, és a ha-

ját igazította. Kurt csendesen mellélépett. Egymáshoz bújva álltak egy ideig, aztán Baba megkérdezte:

– Ugye nem lesz háború?

– Talán... – mondta Kurt – én inkább azt hiszem, lesz.

Éjfél volt. Augusztus harmincegyediké, éjfél. Valahol északon ebben a pillanatban tette az első német katona lengyel földre a lábát. Hosszú sorokban katonák, kocsik, ágyúk vonultak a félredöntött sorompókon át. Odalenn új szendvicsek kerültek a büféasztalra, fagyaltot kapkodott a vendégsereg, pezsgősdugó durrant. Radossevich Dusán az erejét fitogtatta részegen. A kút mellett kerek kőasztal állt, a lapja egyetlen malomkő, arra fogadkozott, hogy felemeli. Mädy kötekedett vele.

– Megcsókolhatom a picike nyakát hátul, kezicsókolom, ha felemelem?

Nagy ribillió közepette fogadtak. Radossevich úgy állt, mint a szobor, a nadrág a combján megrepedni látszott, a nyaka szélesre dagadt, csomók táncoltak a halántékán. Megremegett, mint a szakadni készülő kötél, vagy a forró katlan. Ijesztő volt.

A követ azonban felemelte. Mädy vihorászva hátraszaladt a villa mögé. A fiú utána. Azután nem is csak a nyakát csókolhatta meg: nagyon elfojtva hallatszott az az ijedt, buján ingerkedő sikoly. Csak hosszú idő múltán kerültek elő, egymás kezét lóbálva, erőltetetten nevetve mind a ketten.

Nem ment el senki, mégis elfogytak, megritkultak, amint a hajnal közeledett. Egyre kevesebben forogtak a tánchelyeken, egyre több pár oszolt a kertbe, a villa mögé, váratlanul bukkanva egymásra a szőlőutakon. Csak Végtoronyi főhadnagy táncolt korrektül végig minden lemezt a lenszőke lány-nyal.

Kurtot Baba kísérte ki a kert végéig. A fiú mástól nem is búcsúzkodott. Sietett, hogy a félhetes vonatig még átöltözzék, becsomagoljon. Az út mellett, a diófa alatti padon Jenő

ült keresztbe vetett lábbal. Edda mellette állt a fa törzsének támaszkodva.

– Ezért van az, hogy a mai lányokat félreértik – mondta, és az arca sápadt volt a derengő hajnali fényben. Jenő révülten nézte őt, és a szeme könnybe lábadt a nagy szerelemtől.

Senki sem aludt azon a napon. Kijózanodni a Balatonba mentek reggel, utána megreggeliztek a büfé maradékából. Az özvegy korhelylevest is főzött nekik. Reggeli után templomba ment a társaság. Miséről kijövet Nyárády véletlenül Vági László mellé sodródott.

– Na, hogy mulattatok tegnap a szállóban – kezdte Nyárády a beszélgetést –, mert mi csak most fejeztük be... És különben... mi újság?

– Mi újság? – ismételte Vági László. – Az, amit bizonyára már tetszenek tudni: éjfélkor a németek átlépték a lengyel határt, a lengyelek fegyveresen ellenállnak.

– Micsoda?! – Pillanatok alatt terjedt el a hír a társaságban.

A három tiszt, kardját a hóna alá csapva, elöl ment, külön csoportban.

Szóval megkezdődött! – örvendezett Radossevich, és a kezét dörzsölte. – Megkezdődött. Azt hiszem, főhadnagy úr, nem kétséges, hogyan fog végződni.

Végtoronyi bólogatott:

– A világháborút kis híján megnyertük. Még két hónapig kellett volna bírni csak. És Hitlernek éppen háromszor annyi hadosztálya van, mint Vilmosnak volt. Az eredmény kiszámítható, mint a matematikában!

– Nem kell ahhoz hadosztály, hogy a háborút megnyerjük, főhadnagy úr! – hetvenkedett a szerb. Elég nekem egy szakasz katona, és megnyerem. Egy szakasz katonával végigmennék Pest minden házán. A házmesterekhez: „Ki van itt zsidó?” Aztán gyerünk! Ott a helyszínen! Semmi komédia!

Vénasszony, csecsemő, mindegy! Egy szakasz katona elég! Csak kiirtani őket egy szálig, és meg van nyerve a háború!

A főhadnagy zárkózott merevséggel nézett maga elé:

– Hát igen, erre sor kerül majd... Justizmord? Igen, az. De a háborúban minden justizmord. Vagy talán annak a lengyel katonának a megölése nem az?

Az ilyen kijelentéseieiért, ezért a mély életbölcsségért szerette Jenő szinte rajongva a főhadnagyát.

Délután a strandon, a kabin árnyékában Telkes Andor és Éltey Valy hűsölt. Bácskay a móló végében ült Baba mellett. Egyébként a strand üres volt. Valy Bácskayékat figyelte.

– Magának nem erre a pályára kellett volna mennie, hanem gazdásznak – mondta a fiúnak, amikor később kettesben csónakázni mentek –, úgy látom, nagyon kedveli a kis bocikat!

A tűző délutáni nap elől Vági László a villa mögötti diófa alá menekült. Pokrócot terített magának, és elhevert rajta. Béla benn a rádiónál leste a híreket. „Pár hónap alatt vége lesz, meglátjátok! Pár hónap alatt!” – mondta egyre ebéd alatt, és örült. Örült a háborúnak, akár az a szerb nevű katonatiszt. László is a háborúra gondolt, amíg a diófa alatt egy fűszálat szopogatva heverészett.

„Szóval így kezdődik... – és a sok jóslásra, utópisztikus regényre gondolt. – Így kezdődött, ... ilyen... ez a háború.”

Aranyos zöld ködben tetszett át a napfény a leveleken. Feje fölött porszemnyi rovarok raja táncolt. Apró pille jött, szállt az ágra, billegette magát, aztán továbblebegett a mozdulatlan, izzó levegőben. Halkan, egyhangúan mézszínű dongó zümmögött a lombsátor alatt: egyhelyben állt, mintha odaszegezték volna a levegőbe; aztán meggondolta magát, cikázott egyet, mint a villám, és újra ugyanott tovább berregett a szárnya: furcsa egyhelyben járó repülőgép.

Különben csend volt. Olyan mélyen alvó nyári csend, hogy a túlsó partról hallani lehetett a vonat dohogását.

VI. FEJEZET

Háború.

Sokáig nem merték annak nevezni. Kihúzta a cenzúra a szót a lapokból, rémhírterjesztésért megbüntették, aki kiejtette a száján.

Konfliktus volt. Fegyveres konfliktus. Vigyázni kellett a szóra.

Magyarország semleges volt.

Ez az ország, amely ezer év óta akarva, nem akarva még minden lehető háborúba belesodródott – és többnyire a vesztes oldalon –, először ismerkedett ennek a szónak édességével: semlegesség. Nehezen ment az ismeretség, csikorgott az új szó a fogak alatt. Detektívek vigyáztak rá, nem politikusok.

Detektívek örködtek a mozikban, hogy a híradó alatt ne történjék tetszés- vagy nemtetszés-nyilvánítás; detektívek bújtak meg a hírlapok kiadóhivatala előtt ácsorgó tömegben, és letartóztatták azt, aki hangos megjegyzéseket tett a kiplakátozott hírekre. A rémhírterjesztők ellen két év óta folyó harc új fellángolását érte. És mindenki rémhírt terjesztett, aki nem úgy látta legjobbnak a dolgokat, amint voltak, aki a borút nem derűnek látta, a háborút nem konfliktusnak.

Senki sem volt semleges a küzdelemben, mégis – első időben – ez a semleges magatartás fejezte ki legjobban a közvéleményt: más-más oka, de mindegyik pártnak volt oka, hogy örüljön a harctól való távolmaradásnak. A jobb-oldal lélegzetviSSzafojtva leste, miként indul a végsőnek

ígért nagy küzdelem; a baloldal megkönnyebbült, hogy vége a frázisok ködharcának, amellyel évek óta gyötörték, őrlték. Most, a valóságos fegyverek harcában az ő esélyei ismét lemérhetően megjelentek. A baloldal egyszerre magára eszmélt, hangot kapott, diszkrétan, de félreérthetetlenül és következetesen tüntetett. Szinte a háborúval egy napon indult meg Bajcsy-Zsilinszky Endre új hétfői lapja, a Független Magyarország. „Van még Független Magyarország?” – kérdezték az emberek vasárnap este a rikkancstól. A rikkancs elérte a szójátékot, és harsány buzgalommal felelt: „Van, kérem, és lesz is!”

Béla ekkoriban nem nagyon törődött a belpolitikával. „Néhány hét, legfeljebb néhány hónap alatt úgyminden megváltozik” – gondolta. A lengyelek hárommillió kitűnően képzett és felszerelt katonát jelentenek, a franciák ötöt: az volt a meggyőződése, hogy amint ez a hatalmas katonai gépezet, maga mögött az angol birodalom és hajóhad erejével, támadásba lendül, az egész levegőre épített hitleri birodalmat minden kifícamodott eszméjével, hangos bohóckodásával együtt hamarosan elsöpri. Ebben a meggyőződésében megerősítette őt bizonyos Pollák nevű kollégája az egyetemről. „Amikor az angolok és franciák a lengyeleknek megadták a kért kezességet, már megvolt a közös felvonulási terv Németország ellen. Nem is annyira háború, inkább büntetőexpedíció jellege lesz az egésznek. Hitleréknek nincs egy rendes tankjuk, egy igazán korszerű repülőgépük, ami pedig van, azt három hét múlva nem fogják tudni használni, mert nem lesz üzemanyag.” Ez volt Pollák véleménye a dolgokról. „Kár, hogy Olaszország nem lépett be – tette még hozzá. – Egyszerre lehetne elintézni az egész világfasizmust: Hitlert, Mussolinit és Sztalint!”

– Miért? Szerinted Sztalin is fasiszta? – kérdezte Béla elképedve.

Pollák felnevetett:

– Sztalin? Hát persze! Ő a fő fasiszta, kérlek!

Első pillanatra különösnek tetszettek Pollák elgondolásai, de meglepő érveivel, megdöbbentő adataival sorra hengerelte le a kételkedőket. Az egyetemen mindenki csak Péter Lajosnak hívta őt. (Pollák Péter Lajos volt a neve, s minthogy mind a két keresztnévén bemutatkozott, az emberek azt hitték, hogy a Péter a vezetéknévéhez tartozik: Pollák-Péter, kettős név, talán magyarosítás folytán. Nem vették fel rendes hallgatónak, mint rendkívüli hallgató járt be a történelmi és filozófiai előadásokra. Nem sokkal a háború kitörése előtt jött haza ő is Párizsból, és már az első előadások után bizonyos hírnevet szerzett magának a tanárok és a hallgatók körében. Minden témával kapcsolatban igen érdekes problémákat tudott felvetni, órák alatt gyakran közbeszólt, és előadások után mindig intézett néhány különös kérdést a professzorhoz. Amikor Bélával összeismerkedtek, szeptember eleje volt, az előadások még nem kezdődtek el. Béla és Vági László csaknem mindennap találkoztak a Trefort-kertben. László a Minta-gimnáziumban gyakorolt, Béla bejárt dolgozni a laboratóriumba. Egy alkalommal a Trefort-szobor alatt beszélgettek párizsi élményeikről, amikor észrevették, hogy egy ismeretlen áll a közelükben, és figyeli a beszélőket. Zavarukban elhallgattak. Ekkor az ismeretlen melléjük lépett és megszólította őket:

– Látom, az urak Párizsról beszélnek. Engedjék meg, hogy mint régi párizsi én is bemutatkozzam.

Névjegyet nyújtott át nekik. A névjegyen ez állt: Pierre-Louis Pollaque, historien, philosophe et journaliste, correspondant pour l'Europe Centrale et Orientale de plusieurs journaux français. Budapest – Paris.

– Egészen bizonyosan ismeritek – ha nem is a polgári, de az újságírói nevemet: Pollegard. Én írtam azt a bizonyos cikket az Œuvre-ben Clemenceau árulóiról, amely olyan nagy port vert fel. Na... egészen biztosan emlékeztek rá...

Pár perc alatt meggyőzte Vági Lászlót és Telkes Bélát, hogy emlékeznek a cikkére. A két fiú elég bizalmatlanul fogadta őt. Nemcsak a bemutatkozás különös módja és a nevetséges névjegy, hanem külseje miatt is: mocskos, zsírfoltos nyári vászonruha volt rajta, a hosszú nadrág három ujjal a boka fölé ért csak; lába kacsaláb módjára szétállt; borostás arca izzadságban ragyogott, izgatott fekete szemét vastag üvegű, csontkeretes szemüveg torzította; fiatal volt még, de már erősen kopaszodott. „Azt hittem, ilyen alakok csak a Stürmer karikatúráin láthatók” – gondolta Vági László. Nem tudott iránta soha felmelegedni később sem. Annál jobban beleszeretett Béla. Már az első félórán, amikor Pollák kifejtette nézetét a háborúról, fel-felujjongott, amint hallgatta: „Látod, László, mindig mondom neked, hogy nevetséges pesszimizmussal látod a dolgokat... Pollák csak tudja, újságíró létére...”

– A legjobb informátoraim vannak – mondta Pollák minden szerénykedés nélkül.

László elbúcsúzott, mert órára kellett mennie. Béla felkísérte Pollákot a francia szemináriumba. Pollák hangos kérdéssel tört be a terem csendjébe:

– Van itt valaki a hölgyek között, aki tud francia gyorsírást? Vagy akinek esetleg gépbe diktálhatnék? Az még jobb lenne.

– Barátom! – mesélte néhány nap múlva Béla Lászlónak nagy elragadtatással. – Ha láttad volna! Leült, keresztbevette a lábát, rágyújtott egy cigarettára, és már kész is volt a cikk. Folyamatosan diktálta gépbe az egészet az egyik kolléganőnek – nagyon meghatódott a kis nő, azt hitte, valami külföldi politikus vagy mi – olyan pazar cikk volt! Barátom! Úgy köpte a legritkább, legkeresettebb francia kifejezéseket, hogy... csoda!

Hiába Béla jól megokolt elképzelései, hiába Pollák legkeresettebb francia kifejezései és legjobb informátorai: a háború

csak ment a maga útján. A hárommilliós lengyel hadsereget néhány nap alatt elfújta a szél. Egy-két kisebb ellenállási pont, egy-két keserű név maradt: Varsó, Westerplatte, Kutno. Aztán elhallgattak a hírek onnan is. Már-már azt hitte az ember, hogy blöff volt, hogy nem is volt soha lengyel hadsereg. Szerencsére jött Hitler, és megdicsérte őket: „A lengyel katonák igazán kitűnően harcoltak, ugyancsak dicséret illeti a csapattiszteket...” Mintha csak valami hadgyakorlat lett volna!

Olyan hirtelen történt az egész, olyan iramban kergették egymást az események, hogy amikor a lengyel háború hullámai elültek, és a finn téli háború még nem kezdődött el, úgy tűnt, mintha megállt volna az idő. A magyar közönség különben is ideges, türelmetlen volt. Annyi egyértelműen németbarát vezető politikus után érthetetlen és nyugtalanító volt számukra mindaz, amit a fáma Teleki Pál ún. „frátergyörgyi” kétkulacsos politikájáról suttogott. Egyik oldalon nagy németbarátság, a másik oldalon a menekült lengyel katonák továbbcsempészése Franciaország felé; egyfelől a zsidótörvény, másfelől a Lengyelországból és Szlovákiából menekült zsidók befogadása. Különösen a fiatalság nyugtalankodott. Az a fiatalság, amely a németek minden hátsó gondolat nélküli kiszolgálásában a „legfőbb nemzeti erénynek”, a „híres magyar lovagiasságnak, egyenességnek” kivirágzását látta. Fülük hozzászokott az utóbbi években a slágerszerű hatássóssággal megfogalmazott rövid parancsokhoz. Szájuk megszokta, hogy a fülük után menjen. Csak a régi politikusok emlékével töltekezett, divatjamúlt bácsikák, azok élvezték ezt a helyzetet. Felragyogott a szemük, reszketeg ujjal rajzolták a köröket a kávéház márványmasztalára: ezt az egész gyönyörűségesen komplikált politikai szövevényt úgy magyarázták egymásnak.

Bélát a lengyel vereség egészen letörte. Napokig az egyetem felé sem ment, csak ült otthon és a párizsi rádió adását

hallgatta. A franciák kommentálták a katasztrófát: megmagyarázták, hogy a német támadás orvul, teljesen készületlenül érte a lengyeleket, hogy nem tudták végrehajtani még a legfontosabb korosztályok mozgósítását sem, hogy a katonai raktárakban maradt mindvégig a tankok, ágyúk, felszerelés óriási tömege. Utaltak arra is, hogy az „ötödik hadoszlop” az egész országban tevékenyen dolgozott; a legfontosabb parancsok nem jutottak el a rendeltetési helyükre, katonavonatok, lőszerszállítmányok a bevetési posztra, szabotázs miatt. A német veszteségek számadataival vigasztalták magukat: Lengyelországban Hitler tűzön-vízen át kicsikarta a gyors döntést, mert félt a kétfrontos háborútól. Minden katonáját a lengyel harctérre vitte, és az elsietett tömegtámadásokban a német hadsereg kivérzett. Béla fülében hamisan csengett ez a vigasztalás. Úgy érezte magát, mint aki valami láthatatlan, megfoghatatlan ellenfél hálójába került. Amikor először bement az egyetemre, Pollákkal találkozott. A több francia újság közép- és kelet-európai tudósítója vigasztalóan legyintett: „Ne is beszéljünk róla! Ebben benne volt a Comité des Forges keze! Tiszta Comité des Forges-munka! Na de, figyeld most a közeli napok eseményeit! Tudod, hogy a franciák már messze benn járnak a német határ mögött? Elfoglaltak harmincnégy községet! Figyeld majd meg, mi készül itt!”

Béla nem tudta, mi az a Comité des Forges, nem tudta elképzelni, hogyan lehet keze a lengyel összeomlásban. Azután még: vajon ami Pollák szerint készül, abban nem lehet benne a keze annak a Comité des Forges-nak? Néhány nap múlva Pollák szinte ragyogott: „Újabb négy német községet foglaltunk el! Tudod, mi lesz itt?” – Lehalkította a hangját, ravaszskán kuncogott, mint aki valami disznó viccet mesél. – „Kérlek, ezek egyszerűen megkerülik a Ligne Siegfriedet! Érted? De érted, micsoda zseniális trükk van ebben? Hiába, barátom! Gamelin, az tud! Egyébként is nagy dolgok vár-

hatók itt rövidesen... Tegnap beszéltem Salgó Olgával... Te nem is tudod, kicsoda Salgó Olga? Na, ne mondd! Igazán nem tudod? Munkatársa volt a Világnak annak idején... mit munkatársa! Mindenki tudja, hogy voltaképpen ő szerkesztette a lapot. Afféle spiritus rector volt... Igen... Mit is akartam mondani? Szóval neki is, mármint Salgó Olgának, az a véleménye, hogy itt most valami készül. Mégpedig – Pollák mindig elvékonyította a hangját és kimeresztette a szemét, ha valami nagyon fontosat mondott – mégpedig a nagyon közeli jövőben! Tudod te például azt, hogy a német ellátás kriminális? Tudod te azt, hogy a katonák között már nem egy zendülést kellett vérbe fojtani? Na, látod!”

Bélát most nem tudta megvigasztalni Pollák optimizmusa. Más volt az egy hónappal azelőtt! Akkor minden arra mutatott, hogy a nagy fordulópont valóban elérkezett. Béla – bármennyire küzdött is ellene – a maga módján babonás volt. Az volt például az egyik babonás elképzelése, hogy amint az emberi test sejtjei hét év alatt teljesen kicserélődnek, úgy változik az ember sorsa is hétevenként. Béla tizenégy éves korában vesztette el édesanyját, 1932-ben, azóta valóban szerencsétlenség szerencsétlenség után zúdult rá: érthető, hogy ezzel a gyerekes babonás elmélettel vigasztalta öntudatlanul magát. Augusztus 22-én töltötte be huszonegyedik évét, belépett a negyedik évhatedbe: valami megváltásszerű fordulatot várt a szeptember elsején kitört háborútól. Annál mélyebben esett vissza régi elkeseredettsége a lengyel vereség után.

– Ez is csak olyan, mint az eddigiek – mondta egy nap Lászlónak. – Én szurkoltam az abesszineknek, a spanyol köztársaságiaknak, az osztrákoknak, a cseheknek, most a lengyeleknek... Már attól félek, hogy most még a franciák is! Hát nem tragikus sors ez, hogy még véletlenül sem tudtam a győztessel azonosítani magam!

Ebben az időben felújította kapcsolatait a zsidókkal, aki-

ket a háború kitörése óta teljesen elhanyagolt. Még a nyár elején Berkovits, volt iskolatársa meg egy apai ági távoli rokona révén bejutott néhány jótékonyági és kulturális zsidó egyesületbe, onnan pedig a cionistákhoz. Minthogy csak félig volt zsidó – az is csak vérség szerint –, természetes, hogy az újonc buzgalmával a legzsidóbb zsidók közé vonzódott leginkább. Szinte sértésnek vette, ha valaki a keresztény vallására, nem zsidó anyjára utalt. Együtt lelkesedett velük, ha az „ősi hazáról” és a „visszatérésről” esett szó; „viszontlátásig” búcsúzott a Palesztina felé útnak indulóktól, és már a harmadik összejövetel után vett egy újhéber nyelvtankönyvet. A legkomolyabban készült Palesztinába. Nagyhéber irodalmi eszméket hangoztatott – László legnagyobb mulatságára –, Perzsiával, Indiával szövetkezett az angol elnyomók ellen, testvériségre lépett a megtévesztett és kijátszott arabokkal. Még egyetlen szót sem tudott újhéberül, de már csodákat mesélt annak szépségéről, az újhéber irodalom és művészet kiválóságáról. A zsebében mindig hordott néhány prospektust, propagandairatot. „Nézzétek! Ilyen utakat építettünk! Ilyen városokat terveztünk! Ez itt az egyetemünk, ezek a klinikáink! Nézzétek ezt a statisztikát: a gyermekhalandóság leküzdése terén előbbre vagyunk akármelyik országnál!”

A cionistáknál különösen az ifjúsági csoport egyik vezetőjével, bizonyos Somogyi Gáborral kötött Béla meleg barátságot. Most is, hogy a lengyel hadjárat sorsa kijátszotta reményeit, bűnbánó szívvel először őt kereste fel. Somogyi délután négyig egy vaskereskedelmi cégnél dolgozott, s bizony többnyire ebéd nélkül, egyenesen a hivatalából ment be a mozgalmi irodába, ahonnan többnyire csak éjfél tájban jutott haza. Már nem volt fiatalember, jóval túljárt a negyvenen, de valami nagyszerű, magával ragadó fiatalos lelkesedés fűtötte minden tettét, szavát. „Foglaljon helyet, Telkes úr – intett barátságosan Bélának –, mindjárt állok rendelkez-

zésére, még két ember vár rám odakinn, már nagyon régen várnak... Megbocsát..."

Béla átment az olvasóteremszerű másik helyiségbe, ahol a szemináriumokat is tartották. „Kár, hogy nem volt benn, nem hallotta ezeknek az embereknek az ügyét” – mondta Somogyi, amikor egy félóra múlva beszólt érte.

– Különös eset! – mesélte. – Lengyel internált az illető. Katona. Vegyész-mérnök. Bármilyen munkát elvállalna, csak hogy kinn lakhasson: a társai állandóan gyötrik, csúfolják, bántalmazzák, mert zsidó.

– A lengyelek? – kérdezte Béla elképedve.

– A lengyelek. Most veszítették el a harcot Hitlerrel szemben, de ebben a kérdésben teljesen egyetértenek Hitlerrel. Egyáltalában: van nép, amelyik igazán nem antiszemita? Legfeljebb olyan van, amelyik kevésbé az. Hát akkor lehet tagadni a zsidókérdést?

– A másik eset tipikusan mai történet – folytatta Somogyi. – Húsz éve tisztviselője egy előkelő vállalatnak, volt neki húsz év után háromszáznegyven pengő fizetése, ehhez család, gyerek... Júniusban – az első elbocsátáskor – leépítették, mégpedig egy fillér végkielégítés nélkül: „Nem bírja el a cég egyensúlystatisztikája!” A felesége a jövő hónapra várja a második gyereket. Azért jött, hogy legalább a zsidókórházba juttassuk be az asszonyt ingyenbetegnek...

– Miből él?

– Ezt kérdeztem én is. Azt felelte, amit csaknem mind-egyik (az ember azt hinné, összebeszéltek): a holmijuk eladásából.

Elgondolkozott:

– Nézze... a múltkor éppen magam is végiggondoltam. Az úgynevezett polgári lakásban évek folyamán sok minden gyűlik össze. Használhatatlan dolgok is. Szorult helyzetükben először azokat kótyavetyélik el. Aztán a nélkülözhető ruhákat, bútorokat. Aztán egy nap már a nagyon szükséges

dolgokat is. Már nem a rádiót vagy a szőnyeget, hanem az asztalneműt... A hálósobabútort eladják, és vesznek két diványt.

Fejét ingatta:

– Képzelse el: a képek helye még ott van a falon, nincs függöny az ablakon, olyan sivár, idegen az egész szoba, mint költözködéskor. És egyre újat kell találni, valamit, ami még becserélhető, eladható. Hová vezet ez? És meddig lehet egyáltalában...?

Legyintett, felállt és sétálni kezdett:

– És nem ez a legborzalmasabb. Nem a fásult, legvégső nyomor, ami vár... A legborzalmasabb az első pillanat, az első órák, napok... Sokat látogattam meg, amikor éppen az első lélegzeteket vette az új világból: olyan ijedt, olyan döbbszent az arcuk... olyan kétségbeesetten kapaszkodnak még mindig abba, ami már nincs és nem lesz... Képzeld, megkínálnak, szaladnak teát főzni, szabadkoznak... Érti?

Megállt egy percre, nagyon elkomorult:

– És a fiatalok. Akik tanulni akartak... Arra gondolok, mennyi jó mérnököt, orvost, sebészt, matematikust, zenészt... mennyi mindent adtunk a világnak mi, zsidók... amíg lehetett. Most elvetélik őket, tanulni vágyó, lázas fiatalokat beterenek... hova? mibe?... – Keserűen felnevetett: – Angórafonás! De ez is: meddig? Egy napon majd – tudja, hogy megy ez nálunk – megalakul a Magyar Angórafonal Egyesülés, és az első ülésen határozatot terjesztenek a miniszter elé: angórafonással – közegészségi érdekből – csak az Egyesülés felvett, nyilvántartott és ellenőrzött tagjai foglalkozhatnak. Az Egyesülés tagja csak öskeresztény lehet. Á! Pfuj!

– És nem lehetne valahogyan egymáson segíteni? – vetette közbe Béla. – Hiszen annyi vagyonos zsidó van...

– Karitatív út! – Somogyi legyintett. – Először is az igazi nagy vagyonok kikeresztelkedtek. Azokra nem számít-

hatunk. Jobban kerülnek minket, mint az őskeresztények. Aztán meg: a vagyonosok között terjedt el legjobban a pánik. A süllyedő hajón meg lehet oldani karitatív úton a mentőcsónakok utáni kétségbeesett, másokat letipró törtetést? Százezer ember munkája gyümölcsét nem lehet karitatív úton pótolni!... Van, nagyon sok van... Csodálkoznék, ha megmondanám, mekkora összeg áll most is a rendelkezésünkre. De mi az ennyi nyomor enyhítésére? Hiszen tudja, mibe kerül csak egy ember kivándoroltatása is! És most megkezdődött a szlovák zsidók ideözönlése... Ember nem tudja elképzelni, milyen szörnyűségek folynak Szlovákiában. Néha úgy érzem magam, mint aki tenyérynyi vászonnal próbál bekötözni egy száz sebből vérző sebesültet. Sebesültet? Bizony talán halottat. Tudja, sokszor hullaszagot érzek. – Szenvedélyes mozdulattal a homlokára ütött. – Nem értem, higgye el, nem értem. Hát örültek a mi vezetőink, vagy gonosztevők? A társadalom egy rétegét – hatalmas réteg, egytizede a lakosságnak! – egyszerűen megölték, bomlásra, rothadásra ítélték. Mintha valaki elkötné a combját, és kéjelegve nézné, mint kékül, puffad, üszkösödik a lába szára. Hát azt hiszik ők, hogy ez a bomlás nem fogja megmérgezni az egész társadalmat? Szerencsétlen ostobák! – Leült az íróasztalához, úgy folytatta: – Ostobaság és erkölcstelenség vezeti ezt a nyomorult országot! Tegnapelőtt Endre László úr vármegyeházán volt dolgom. Nem adtak útlevelet negyven Pest megyei kivándorlónak. Valami jegyzővel tárgyaltam. „Azt ugyebár ön is tudja – mondtam neki –, hogy nem vagyunk szívesen látott vendég Magyarországon. Kivándorolni nem engednek. Hát akkor mit csináljunk? Hova menjünk?” Hát aztán ő megmondta. Cinikus trágársággal megmondta, hogy hova menjenek a zsidók. És röhögött. Ezzel elintézte a kérdést.

Nagy, erős parasztvonásai voltak Somogyinak: esetlen erejű munkásszobor. Dunántúli földtúró zsidók voltak az

ősei. A nagyapja fakult daguerrotypiája ott lógott a falon: zsinóros dolmányban, csizmásan, kifest bajszosan.

– Apus, ha sikere lesz a filmnek, add a nyereség tíz százalékát a zsidóknak! – mondta Béla este az apjának.

Telkes Andor mérgesen felförmedt:

– Már megint ez a marhaság!

– Tartozol nekik, hidd el! Még ha nem is lennél közülük való: ma ők azok, akik legjobban rászorulnak. Nem lehet az, hogy egyiknek jól menjen, a másik éhen haljon.

– Itt még senki sem halt éhen!

Béla tovább erősködött:

– Lásd be, apus, hogy közéjük tartozol! Nekem, aki már sokkal távolabb elszakadtam, nekem kell hogy figyelmeztesselek erre? Nem látod, hogy azok, akik közé tartozni akarsz, sosem fogadnak be! Miért idegenkedel tőlük? Toscanini minden évben legalább egyszer leutazik Palesztinába vezényelni: te szégyellnél például elmenni velük Palesztinába rendezőnek? A zsidó csak a maga földjén lehet ember; az asszimiláns olyan, mint a rongy, amelyet felkap a szél, és hidd el...

Telkes Andor idegesen félbeszakította:

– Légy szíves, hagyj békén most ezekkel!... Gyere, segíts inkább begombolni a frakkingemet!... nem vagyok képes...

Egészen belevörösödött a kínlásba, amint a hálószoza nagytükre előtt a gallérját gombolta. A film díszbemutatója volt aznap este, Telkes Andor sietett, mert a meghívottak egy részét neki kellett fogadnia. Zártkörű díszbemutató volt, csak meghívott vendégek számára. Utána ünnepi vacsora, mintegy ötven előkelő vendéggel, köztük a diplomáciai és a művészvilág számos tagja, egy mondén egyetemi tanár a családjával, sajtónagyságok, bankemberek, két nyugalmazott miniszter és egy aktív államtitkár.

A vacsorát az egyik Duna-parti szálloda éttermében rendezték. Éltey Valy látta el a háziasszonyi tisztet. Jobbján

az egyik nyugalmazott miniszter, Zsiray kegyelmes úr ült, ő volt a filmszínház elnöke – mert Gárdos igazgató idejében részvénytársasági alapra helyezte moziját, és az igazgatóságot megtömte közéleti előkelőségekkel –, szép arcú, ősz fejű, nagyon mutatós ember. A miniszter mellett egy francia követségi tanácsos felesége, azután a másik miniszter, bizonyos Donnerszky, aki akkoriban készült éppen fejest ugrani a filmszakmába. Másik oldalon az államtitkár – azt beszéltek, hogy ő lesz rövidesen a filmügyek kormánybiztosa –, mellette egy bárónő, az egyik új színház igazgatójának felesége, egy sajtóattasé, az egyetemi tanár felesége, majd Bácskay. Az arcok elvesztek a nagy tömeg virágcsokorban.

Eleinte persze minden oldalon csak a filmről beszéltek. Az volt az általános vélemény, hogy a film a szezon legnagyobb sikere lesz. Telkes Andor a balszárnyon a művész-előkelőségekkel a filmszínészi, rendezői erényeit és kisebb gyengéit tárgyalta, a másik oldalon Gárdos a sajtóemberekkel a darab anyagi kilátásairól és ezzel kapcsolatban a pesti közönség ízléséről, megoszlásáról s hasonló problémákról vitatkozott.

A menüt – francia filmhez francia ételekkel, burgundi és bordói borokkal, francia pezsgővel – Telkes Andor állította össze, ínyenc élvezettel fitogtatva szellemes hozzáértését. A tósztok során elsőnek az államtitkár beszélt. Kifejezte a közönség háláját – mint magánember és mozilátogató beszélt – azok iránt a szakemberek iránt, akik „igazi hivatástudattal és hozzáértéssel a művészet legjavát szerzik meg és adják a mi csodaszép fővárosunk kultúrára, szépségre szomjazó mozilátogatóinak.” Széles gesztusokkal és emelkedett hangnemben emlékeztetett a „vészterhes felhőkre, amelyek Európa mosolygó hellén egén feltűntek”, s arra, hogy „míg sok nép fegyverbe öltözik, a múzsák a pannon földön meleg hajlékot találnak, hol béke honol, emberséges munka, s a kultúra virágzik.” Végül az „elragadó szépségű háziaszszonyt” éltette.

A miniszter válaszbeszédében főleg Bácskay érdemeire tért ki. „Ezek a trianoni sorson edzett, öntudatos, kemény fiatalok – mondta többek között – ősz fejünket is megszegyénítő dolgokat produkálnak néha. Itt van, kérem, a mi – ma már közszeretben álló – János barátunk: tegyük a kezünket a szívünkre mi, öregek! Hát segítettük őt? Nem is tudtunk róla! Látom őt, amint kemény daccal elindul egy nap – néhány évvel ezelőtt – annyi tanulni vágyó magyar verejrékkel öntözött, de a dicsőség fényével bevilágított útján – Nyugat felé. És látom őt – ó, boldog fiatalság! – fagyoskodni talán gyertya mellett a szűk padlásszobában, késő éjjel is egy könyv, egy megoldatlan probléma fölé görnyedve. Tudom, nem volt folyószámlája a Crédit Lyonnais-nál, talán nem is evett mindennap éppen háromszor meleg ételt, de – és itt jön a nagy de! – de kitartott!” Aztán a Párizsban tanuló magyar diák múzsájáról beszélt, a „szürkeségében is oly ragyogó kis grisette-ről”, és ennek kapcsán áttért ő is a háziasszony dicséretére.

Bácskay kipirultan állt a gratuláló, koccintani akaró embergyűrű közepén. „Szervusz, szervusz...” Miniszterek tegeződtek vele, nevek, amelyeket újságokból ismert, váltak fogalmakból közeli, eleven, baráti valósággá. Szédült, talán felelni sem tudott, az arca görcsösen fájta a folytonos mosolygástól; legszívesebben nevetett, tombolva vihorászott volna, de csak mosolygott. Telkes Andor állt előtte: „Szervusz, Jánoskám! Azt hiszem, ideje, hogy mi is...” Bácskaynak megdobbant a szíve: nem, nem játszott, nem színészkedett, Telkes Andor sugárzó vidáman nézett a szemébe, minden hunyorítás, minden cinkosság nélkül, és tegezte... Valy a füléhez hajolt, szája széle érintette a fülét – vagy csak a meleg lehelete volt? –, úgy súgta: „Nem ellágyulni, kisfiú, nem ellágyulni! A szmoking nagyszerűen áll magán!” Az államtitkár egy pillanatra félrevonta, belékarolt. Donnerszky kegyelmes

meghívta őt, és hosszasan, nagyon kedvesen magyarázta, hogyan lehet a villáját megtalálni a Gellérthegyen.

Néhány szóval válaszolt az üdvözlésekre. Az elhangzott beszédek egy-egy frázisát ismételte meg, de nagyon emelte a hatást, hogy láthatóan elfogódott volt. Azzal fejezte be, hogy reméli... később már nem is emlékezett rá, mit is remélt. Egy francia úr beszélt még ezután, meg még valaki, egy köpcös, kopasz úr. Végül az újságírók közül Kerekes emelkedett szólásra:

– Talán szokatlan és kissé túlméretezett dolognak tűnik, hogy egy filmet, melyet az újonnan alakult Bácskay Filmvállalat mutatott be nekünk, ilyen ünnepélyes külsőségek között ünnepeljünk. Igen, kétségtelenül szokatlan. De semmi esetre sem túlméretezett! Fontos esemény történt itt ma! Nem filmet ünnepelünk, nem is a film bemutatóját: egy eszme megvalósulásának új állomását ünnepeljük, történelmi jelentőségben csak a honfoglalás egy csatájához hasonló nagy diadalt. Mert honfoglalás folyik ma szerte az országban: új, magyar honfoglalás... Diadal ez a mai este: olyan végvárat vett be ma a megújódott, dolgozni akaró, életét a nap alatt követelő keresztény, magyar fiatalság, amelyből – még nem is olyan régen mi, előharcosok is úgy éreztük – kimozdíthatatlan az ellenség ereje! Hol van a költő, aki a hétköznapi nagy honfoglalását mintegy egy új Zalán futásában megénekelje? A költők elefántcsonttoronyuk zárt világában ülnek. A kereskedelem istensége számukra nem oly ihlető, mint a hadisten, de a hétköznapi krónikásának meg kell állnia az ilyen események előtt. Az újságíró kötelessége feljegyezni minden dátumot az új honfoglalás harcok napjaiból!...” Elég hangosan beszélt, egy úr, akinek valami sietős dolga volt, halkan Éltey Valyhoz osont, aztán kezét fogott a többiekkel az asztalfőn, az államtitkárnak valamit a fülébe súgott, és még a beszéd alatt halkan eltávozott.

Késő éjjel volt már, amikor Telkes Andor és Bácskay

a színésznőt a lakására hazakísérte. Bácskay csak egy kupica konyakra szaladt fel, negyedóra múlva el is ment.

– Káprázatosan szép voltál ma este – mondta Telkes Andor, és Valy háta mögé lépett. A színésznő a hálószoza tükre előtt ült, alacsony, párnaszerű zsámolyon. Felnézett:

– Céged reklámja vagyok!

– Csodás fekete pillangó voltál, arany fejjel... – folytatta Telkes, két kezét a nő meztelen vállára simítva – arany fejjel, elefántcsont kebelrel...

Valy sietve leszedte briliánsokkal kirakott karkötőjét, s a nyaklánccal együtt a tüköasztalra tette egy dobozba. Az arcát nézte a tükörben, aztán kezével végigsimította homlokát.

– Fáradt vagyok ma, Andor – mondta eztán –, rettentő fáradt. Megfájdult a fejem... Megkérlek... ugye nem haragszol?... Alig várom, hogy ágyban legyek...

Kerekes Ede loholva elérte még a lapzártát.

– Félretettétek a három félhasábomat? – szölt be a szerkesztőhöz. Aztán a szobájába ment, kabátját kigombolta, kalapját a fogasra dobta.

– Diktálok, Rózsika, üljön a géphez!

Leült, keresztbe vetette a lábát, rágyújtott egy cigarettára.

– Tessék! A cím: Új Zalán futása.

Folyamatosan diktált. Könnyedén jöttek szájára a legkevesettebb kifejezések, a legfordulatosabb mondatok... A kisasszony pattogó ritmusban verte a billentyűket... A futó hengert követte szemével, csak néha-néha pillantott fel ki-pirult arccal, réveteg meghatottsággal a főnökére. Nagyon csodálta őt.

VII. FEJEZET

– „Ankét a magyar társadalmi problémákról – olvasta László hangosan a levelezőlapot – csütörtök délután öt-kor... Pontos megjelenést kérünk...” Te elmész, Béla? „Salgó Olga, Jókai tér”... Ki az a Salgó Olga? Érdemes elmenni? Mit gondolsz? Egy kicsit félek: fellengzős ez a cím. Ahol ilyen hatalmas dolgokat akarnak megforgatni, ott rendszert nem jutnak tovább az erőlködésnél. Ne haragudj, már azért sem bízom a dologban, mert a te Péter Lajos barátod keze benne van...

Csütörtökön elmentek mégis mind a ketten a Jókai térre. Fagyos januári nap volt, a karácsonyi szünet vége felé. Az utcákon emeletmagas hóhantok álltak, piszkosfehér falat emelve az autók számára meghagyott alig keréknyomszéles út és a villamossínek közé. Nem emlékeztek, hogy valaha Pestre ilyen hótömeg hullott.

A szobalány a rikító színű, úgynevezett magyaros bútorokkal teletömött, szűk előszobán át betessékelte őket egy nagyobb utcai szobába. Elsőnek érkeztek. A szobát külön erre a célra készítették elő. Középen két, hosszában összetolt asztal, körülötte sűrűn székek. A bútorok több szobából kerülhettek össze: négy-ötféle szék, bőrrel bevont fotólytól a fehérre festett konyhai székekig; a két asztal magassága is különbözött. Minden szék előtt az asztalon papírlap, ceruza. A falak mentén az ülőalkalmatosságoknak újabb sora: két dívány, az egyik már nagyon kopott, erősen kiült testsúlygödörrel; az ablak felőli sarokban egy sarokrekamié, a má-

sik oldalon az előszobából való, szennyesládának is szolgáló pad, közbül néhány fotóly, zsámolyok. A falon látszott, hogy két szekrényt másik szobába vittek, az egyik szekrény feltűrt nagy Európa-térkép takarta részben el. A térkép keleti felén piros ceruzás vonalak jelezték a már szinte elfelejtett lengyel háború naponkénti állását. Bonyolult, századvégi rézcsillár; a falon sok apró, merev futurista kép között vastagkeretes, nagy olajkép: félháttal ülő akt, jobb térdre fektetett bal lábfejjel, drapériával, naturalista felfogásban. A nagy cserép-kályhában néhány perce rakhattak tüzet. A levegőben kihűlt cigarettafüst és a befűtés szénegyszaga terjengett.

Pár perc múlva bejött a háziasszony pongyolában. Bemutatkoztak. „Nagyon örülök. Foglaljanak helyet, és megbocsájtanak, ugye, de én még nem öltöztem fel. Egy pillanat alatt készen leszek.” Alighogy kiment, tizennégy év körüli kamasz fiú dugta be a fejét az ajtón. Bejött, esetlen haptákkal meghajolt feléjük, bizonytalanul körülnézett, aztán a rekamié elé térdepelt, és kihúzta az ágyneműs fiókot. „Maguk is arra az izére jöttek? – kérdezte vastag kamaszhangon. – Magukat érdekli a politika?... Nem tudom, hová tette a mama a kottáimat... Olyan rumli van. Tetszik tudni, harmincan vagy talán többen is lesznek. Engem nem érdekel. Engem csak a zene érdekel, és most... most nem tudok zongorázni, a mama elrakta a Debussymet... hova a fenébe!...” Becsukta a fiókot, felállt. „Én most vagyok ötödikes, de az iskola nem tud érdekelni – magyarázta –, de a politika pláne nem... El is mentem volna a Goldmannhoz, az az osztálytársam – de a mama azt mondta, maradjak csak itthon... Mert tudniillik én vagyok a mama fia... illetve... azé a nőé, aki az előbb benn volt... szóval én itthon vagyok... De nem értem, hová hányma el a Debussymet!” Meghajolt és kiment. Minden báj nélküli, darabos kamaszarca volt, okos, meleg szemmel. A haja olyan kócos, mint valami tollseprű. László és Béla egymásra nevettek.

Röviddel ezután felhangzott az előszobában Pollák Péter Lajos hangos „jónapot”-ja. Utána két meglepően hasonló, húsz év körüli fiatalember jött, amint kiderült, ikertestvérek; majd egy kövérkés, fekete, már nem éppen fiatal, de nem is csúnya nő, kicsit túl rövid szoknyában. Azután jött be csak a háziasszony. Így felöltözve valamivel fiatalosabbnak hatott, de így sem fiatalabbnak negyvenöt évesnél. Széles szája, kurtára nyírt, fejhez simuló haja volt, a szeme alatt cigányasszonyos zacskók, ráncok. Az asztalfőre ült, de csak mint háziasszony, mert – amint mondta – „az ankéton voltaképpen Mihály fog elnökölni”.

Mihály szemüveges, kopasz ember volt, vastag, likacsos orra alatt merevre nyírt vörös bajusszal. Hat óra tájban a ceruzájával kopogott az asztalon, jelezvén, hogy az ülést megnyitja. Akkor már zsúfolásig megtelt a szoba; a rekamién, ahol László és Béla is ültek, meg a díványokon csak azért voltak kicsit kényelmesebben, mert egy kisebb csoport a kályha mellett állva maradt. Halkan beszélgettek, egy-egy hangosabb „Olga” kiáltás hangzott; ismeretlen személyek iránt érdeklődtek, hogy hol vannak; az egyik iker mandolint talált a sarokban a dívány mögött, azt pengette. Egy csoport sítúrát beszélt meg vasárnapra; valaki kiteregette a Pesti Újság aznapi számát, a vezércikket tárgyalta meg hatodmagával. Valaki kíváncsi lett, a fejük felett az újság fölé ágaskodott, legyintett és odébb sétált. Mihály, az elnök másodszor is kopogott az asztalon, aztán beszélni kezdett.

– Idestova fél éve tart már az a háború, amelyről megindulásakor legtöbben azt hitték, két-három hónap alatt befejeződik. Az igazi háború, az, amelynek a fegyveres összecsapás csupán beteljesedése, hogy úgy mondjam: markánsabb körvonalú vetülete az érzékelhetőség síkján, az igazi háború már hosszú évek óta folyik. Folyik a sajtóban és a szószékeken, folyik a családokban és a lelkekben, a tőzsdén és az igazságszolgáltatás emelvényén. Nálunk is,

a békés, semleges országokban is háború van. Csakhogy ez a háború sokkal alattomosabb, sokkal áttekinthetlenebb, sokkal összetettebb, mint az a másik, a külső. Egy napon úgy fog majd tűnni, hogy még ádázabb, vérengzőbb is talán, de mindenesetre: jelentősebb, fontosabb! Miért van így, erre majd a következőkben világosság derül. Kétségtelen tény, hogy míg ezerkilencszáztizennégyben belül nagyjából teljesen egységes, sőt: világnézeti hitvallásukban egymással teljesen megegyező hatalmak fegyveres erői mérkőztek, addig ma világnézeti jelszavakkal bontják ki egymás ellen a hadi lobogót, és – szükségképpen – nem egy katona és polgár, akit születése földrajzilag egyik vagy másik párthoz kötött, lelkében a túlsó oldalon harcol.

Kellemetlen, recsegő hangja volt, de jól tagoltan, jó gesztusokkal beszélt. Le tudta kötni a hallgatóság figyelmét.

– A mai ember gyakran tájékozatlanul áll ennek a frontokon kívül dülő belső harcnak csatazajában. Ijedt passzivitással összehúzódik, vagy – igen gyakran – pánikszerűen a legközelebb adódó arcvonál élére rohan. Nem ér rá, nem tud, nem mer tájékozódni. Ez az ankét, amelyhez az indító lökést, a formát és a helyet a mi kedves háziasszonyunk...

Egy sovány, zsíros arcú lány a sarokban éljengett. Egy pillanatra mindenki odanézett, de az éljenzést nem vették át.

– ...a mi kedves háziasszonyunk, Salgó Olga adta meg, és amelyen a legkülönbözőbb körökből, foglalkozási ágakból meghívtak olyan szép számmal jelentek meg, éppen ezt tűzi ki maga elé: tájékozódást találni, tájékozódást nyújtani a belső front kavargásában. Nem lesz könnyű munka, de együttes erővel és jóakarattal talán csak megyünk valamire. Ehhez a munkához kérem mindannyiuk szíves közreműködését, amikor most az ankétot megnyitom.

Helyet foglalt. Valaki az asztal végén felemelt tenyérrel jelezte, hogy beszélni kíván. Az elnök bocsánatkérően mosolygott felé:

– Egy pillanat még! Hogy a munkánknak határozott iránya legyen, úgy gondoltuk, legjobb lesz, ha a tisztázandó kérdéseket pontos formában feltesszük. Tehát... A következő három kérdésre várunk választ. Egy: milyennek látja ön – szóval ki-ki a megjelent urak és hölgyek közül – a mai magyar társadalmat? Ez – ugyebár – a, hogy úgy mondjam: descriptiv része a problémakörnek. Kettő: hol a hiba, a baj – amennyiben az illető lát ilyent? (Gúnyos nevetés hangzott fel minden oldalon.) Ez a problémakör, hogy úgy mondjam, diagnosztikus része. Harmadik kérdés: mi a megoldás? Szóval a terápiai rész. Kérem, hogy lehetőleg ragaszkodjanak ehhez a hármas tagozáshoz. Most pedig – amennyiben szükséges – ki-ki vesse papírra a maga gondolatait, és azután – várjuk a felszólalásokat.

Halk pusmogás, élénk mozgolódás támadt. „Érdekes lesz, úgy látom” – súgta Béla Lászlónak. Egy sárga pulóveres nő féloldalasan az asztalra dőlt, és sebesen jegyzett papírjára. Egy ősz hajú, sovány, ideges arcú úr csak szavakat írt egymás alá; egy-egy szót kihúzott, pillanatra szájához emelte a ceruzát, aztán gyorsan mást írt be helyette. László végignézett a társaságon. „Azért a »legkülönbözőbb körök«-et túlzásnak tartom – súgta Bélának. – Na, nem baj... Figyelj csak, Péter Lajos készül beszélni.”

Péter Lajossal egy időben a másik oldalon idősebb, potrohos úr emelkedett szólásra. Pár pillanatig némán udvariaskodtak, azután Péter Lajos kissé sértődött arccal leült.

– Az első kérdés tekintetében – kezdte a potrohos úr elvékonyított, felemelt hangon – ...

– Pardon! Szabad a nevét? – szólt közbe Salgó Olga, aki az ankét jegyzőkönyvét vezette.

– Herz. Dr. Herz, z-vel! A Herz és Jákob cég beltagja... Egyébként közgazdasággal is foglalkozom... Úgy. Lehet? Igen. Szóval az első kérdés tekintetében a következőkben foglalhatom össze röviden a ... dolgokat... amint én látom.

Magyarország – külpolitikai erőhatások következtében – belekerült abba a – másnak nem nevezhető – hisztérikus kilengésbe, amely egy politikai véletlen folytán egyes közép-európai és – bizonyos fokig – dél-európai államokon úrrá lett. Az a folyamat azonban, ami ezeknél az államoknál ezrelékekben kiszámítható eltolódásokat jelentett csak, nálunk a teljes felforduláshoz vezet: százezrek válnak munkanélkülivé, megszűnik a szabad verseny egészséges levegője, kontárok kezébe kerülnek a legfontosabb közgazdasági és közéleti pozíciók. Túlzás nélkül mondható, hogy a magyar társadalom ma életveszélyes válságon esik át... Mármost: miben látom én – szerény véleményem szerint – a fő-fő-bajt... Mert tudniillik sok részletbaj, sok apró visszasság tűnik már első pillanatban az ember szemébe... De a főbaj az, hogy annak idején, Bethlen bukásával, hirtelen törés állt be az ország vezetésében... Nem is annyira a tulajdonképpeni vezetésben, mint inkább... hogy is mondjam... Szóval: az a réteg, amely Bethlenék alatt ezt az országot vezette, az a mai hatvanöt-hetvenesek korosztálya. Minden tisztelet az övék, eltekintve kisebb hibáktól persze... Mármost Gömbös volt az, aki a vezetéset ezeknek az öregeknek a kezéből egyenesen az akkori huszonöt-harmincötösök kezébe – nyolc évvel öregebbek, ugyebár – az ő kezükbe... tette le. Itt volt a nagy hiba: egy korosztályt, a mai negyvenötötől hatvanöt évesek korosztályát szinte teljesen kihagyták. Nem volt meg a kontinuitás! Beállt a törés! Ebből magától adódik a megoldás, a gyógyszer: megvalósítani ennek a... kihagyott, átugrott rétegnek a törekvéseit, az úgynevezett liberális demokrácia elveit, amint az a nagy nyugati államokban megvan. – Pillanatig gondolkozott még, aztán suta gesztussal kifordította a tenyerét: – Hát csak ennyi...

Alighogy leült, ketten is jelentkeztek szólásra. Salgó Olga azonban Péter Lajos felé intett.

– Egy pillanat! – mondta Péter Lajos, és még valamit

a jegyzetébe illesztett. – Úgy. Tehát: először is nagyon örülök, hogy Herz doktor úr előttem szólalt fel, így mindjárt az ő szavaira is reflektálhatok. Én a generációs problémát egyáltalán nem látom, nem is ismerem el ilyent. Szerintem itt csak gazdasági problémák vannak...

– Akkor egy malomban örülünk – szólt közbe türelmetlenül dr. Herz, és kézmozdulatokkal jelezte, hogy a két fogalom szerinte voltaképpen azonos.

– Pillanat! – intette le Péter Lajos. – Három nagy világ-gazdasági irány áll egymással szemben ma odakinn éppúgy, mint idebenn Magyarországon: fasizmus, liberalizmus, szocializmus. Az első kettő lényegében és részletmegoldásaiban is kialakult valami. A szocializmus – és itt van a baj – még nem jutott el odáig. Egyik oldalon az elavult marxi tételek, a másikon a Szovjet, amely mai formájában elárulta a szocializmust, és a fasizmusba csúszott. Mármost a megoldást én annak idején az egyik legjelentősebb párizsi lapban nagyon szépen kifejtettem. Ott kinn, ha nem is éppen politikai pártja, de nagyon jelentős számú és súlyú párthívei is vannak már ezeknek az eszméknek...

Rettenetesen bonyolult gazdasági rendszer elveit kezdte előadni. A társaság eleinte nagy várakozással figyelt, aztán egyre inkább belefáradt a végeláthatatlan elméleti fejtegetésbe. Beszélt váltóról, pénzről, érméről, monometallisztikus és bimetallisztikus valutapénzről, aztán még két pénzfajtáról, amelyek szerinte a hatalmi pénz és az elvi pénz. A meghatározásokat senki sem értette. Az egyik iker folyton izgett-mozgott a székén. Szerencsétlenségére valami régi, rozoga szék került alá, amely minduntalan ijesztően megnyikkant. Egy úr eljött a kályha mellől, kigombolt kabátja szárnyával legyezte magát: „Milyen meleg van” – súgta a másik sarokban ülő csoport felé. Helyet szorított magának a hosszanti fal melletti díványon, és leült. Többen suttogtak, egyesek elég hangosan is, az asztalon át. Péter Lajos most az

új mezőgazdasági rendet fejtegette. „A nagybirtokrendszer, a kertbirtokrendszer egyaránt megbukottnak tekinthető” – állapította meg. A jegyzetébe nézett, termelési adatokat citált Amerikából, Dániából, Új-Zélandból. „A föld termékenység és az ember munkája – emelte fel a hangját hirtelen –, ezen a kettősségen, mint egy rezultáns két eredőjén alapul az, amit közönséges szóval mezőgazdaságnak nevezünk!”

„Közönséges szóval” – ismételte az úr, akinek az előbb a kályha mellett olyan melege volt, és kezével végigsimította feje kopaszágát.

– Az új mezőgazdaságban a föld és az ember nem egymásnak alá- vagy fölérendeltjei többé, hanem teljesen egyenértékű kiegészítői – fejtegette Péter Lajos. – Mert amint láttuk, az új szocializmus a pénzt semmiféle formában nem ismeri és nem alkalmazza... A pontszelvényrendszer minden csereértékjelzőt merőben feleslegessé tesz, mert hiszen kikapcsolja az addig szokásos cserét és az érték addigi értelemben vett fogalmát. Mármost a föld annyi szelvénypontot jelent, amennyi...

Salgó Olga nem jegyezte, de látszólag nagy odaadással figyelte, amit Péter Lajos mondott. Mellette az elnök a ceruzájával játszott: ujjai között bújtatgatta, aztán megpróbálta forgatni oly módon, hogy a súlypontja mindig a középső és a gyűrűs ujj között maradjon. Leejtette, és fejcsóválva nyúlt utána a földre. Később megint leejtette. Másfelől sem sugárzott túl sok figyelem az előadó felé. Az iker, az, amelyik a sarokban ült, és előbb a mandolinnal játszott, hangosan és nagy odaadással vakarta a lába szára teljes hosszát. Szétnyílt ajkai kéjes-fájdalmas fintorba torzultak. Mellette egy fiatal, nagy orrú, szőke lány hátrahajtott fejjel, csukott szemmel ült, mereven, mint a szobor. Nem lehetett tudni, akár a koncertterem zenebolondjainál, vajon alszik, vagy csak nagyon élvezi az előadást. Péter Lajos bejelentette, hogy most már

csak a sajtó- és választójogi, valamint a hadügyi kérdésekre óhajt röviden kitérni.

Amikor, mintegy félóra múlva, az előadását befejezte, és leült, mindenki megmozdult a helyén: mintegy zsibbadtságból, vagy mint a közös hálóteremben alvó sokaság, amikor az éjszaka egy bizonyos órájában egyszerre kezd mindegyik nyüzsögni, befordulni a másik oldalára, mély lélegzettel megszakítani az álombeli egyenletes légzés nyugodt hullámzását. Egy ideig némán nézték egymást, az elnök várakozó pillantásokat vetett az egyes csoportok felé.

Közvetlenül mellette sovány, markáns arcú fiatalember emelkedett szólásra:

– A magyar nemzet legválságosabb óráiban – megfigyelhető ez végig a történelmen – a megoldást, a választ Franciaország adta meg. Párizsra kell vetnünk ma is vigyázó szemünket, mint Batsányi korában! Nagy érdeklődéssel és örömmel hallgattam az előttem szóló úr nívós és a legfelső elméleti régiókba emelkedő előadását, amelyben ismét csak a francia szellem üzenetét láthattuk...

– Pardon! – szólt közbe Péter Lajos. – Az előadott elmélet az én saját elméletem. Saját nevemen jelent meg – már tudniillik az írói nevemen, amelyet bizonyára ismernek: Pollegard – a politikai irodalom „pollegardizmus” néven is regisztrálta...

– De mégiscsak francia újságban jelent meg – vetette ellen a másik.

– Ez csak az itthoni körök rövidlátásának tulajdonítható! – mondta Pollák Péter Lajos, és intett, hogy csak folytassa.

– Nálunk minden értéknek külföldön kell elkallódnia! – sóhajtotta Salgó Olga. „Köreink rövidlátása nem engedi meg, hogy itthon kallódjanak el” – súgta László Bélának. A markáns fiatalember folytatta felszólalását. Szerinte Franciaország, de különösen Párizs az a norma, az a kánon, amelyhez minden más nép nyugodtan igazodhatik. Az an-

két három kérdését is úgy kell kiegészítenünk, hogy a tünetek leírását, a diagnózist és a gyógymódot a francia példához viszonyítjuk. „Az, ami hiányzik belőlünk, mai magyar társadalomból, a humánus élménye – mondta. – Problémáink megoldását, bonyodalmainkból a kivezető utat a humanitás fényének irányítása mellett kell megtalálnunk...”

Az a sovány, ideges arcú, ősz úr, aki kínai módra egymás alá írta a „slágvort”-jait, a humanitás eszméjéből kiindulva a társadalmi kérdések megoldását a liberális demokrácia jegyében követelte, „amint ezt Herz dr. úr előtte már olyan találóan kifejtette”.

Alighogy befejezte, az asztal szemben lévő oldalán egy nő kezdett beszélni. Először ülve maradt, aztán az elnök intett neki: „Álljon csak fel, Ágica, hadd lássuk!” Ágica felállt, és elég látványos volt: valami rossz festékkel tarkaszőkére festett haja keretében arcát zsíros kenőcsök, festék és púder rétege borította. Csak elálló, sárgás füléről lehetett az eredeti arcszínére következtetni. A korára semmiből.

– Azt hiszem, nem a szakgőg beszél belőlem – mondta félénk, ideges hangon –, amikor azt mondom, hogy bajaink forrását és a megoldást is a nevelésben kell keresnünk. Mert ha megnézzük, hogy a mai iskolában mire és hogyan tanítják az ifjúságot, akkor ugyebár... – jelentős kézmozdulatot tett. – A bajok oka a felvilágosulatlanság. Az emberek nem is annyira rosszak, mint inkább buták. Ott van például nálunk a házmester... – Elmondott egy esetet a házmesterükről.

Amíg beszélt, az a nagykeblű, bakfisszoknyás nő, aki az elsők között érkezett, közvetlenül az ikrek után, otthagyt a kályhát, és hátrajött a rekamiéhoz. Alacsony, összenőtt szemöldökű fiú kísérte. A rekamié sarkából két párnát húzott elő és a lába elé a földre dobta: „Ülj le, Jánoska!” – szólt a fiúnak, aztán a bal könyökére dőlve befeküdt a rekamiéra. Lábait – már amennyire kövér nők tudják – keresztbe rakta. László kénytelen volt előbbre ülni, hogy helyet adjon neki.

Jánoska ezalatt törökülésben leült a párnákra, és fejét a nő térdére hajtotta, a nő szórakozottan beletúrt a jobb kezével Jánoska kócos hajába. A haj – amint László megfigyelhet-e – nemcsak kócos volt, hanem piszkos is, tele tollpihével, mindenféle szeméttel. A ruhája is piszkos volt a fiúnak, rongyos; hosszúra növesztett körme egész fekete. Most egyébként már a mandolinos iker beszélt, csúnya, éneklő orrhangon, erősen raccsolva. Nagyon elegáns sportruha volt rajta, vastag talpú nyersbőr cipővel.

– Én nem a francia, hanem az angol orientációnak vagyok a híve – mondta; így mondta: ohientáció. – A franciák eljátszották a maguk történelmi szerepét. Hanem az angol világbirodalom, annak a történelmi jelentőségét még csak most fogjuk megérteni és élvezni. Azt, kérem, nem tudják itt, minálunk elképzelni, hogy egy angol ember milyen nagy úr! Azt itt, kérem, el sem tudják képzelni!... Micsoda milliós vagyonok! Ott, kérem, az ilyen Szálasikon meg hasonlókon csak röhögnének. Hitleren is csak röhögnek! Én, kérem, beszéltem egyszer Birminghamben egy gyárossal; hát kérem, az csak röhögött és legyintett... Az angol ember, az egészen másfajta! Nálunk mindenkinek ki kellene mennie Angliába, hogy lássa!... Csak várják meg, amikor Anglia megindul! Egész Németország a City-beli nagyok szemöldökrándításától függ! Ha akarják, holnapra nincs Németországnak egyetlen gramm kenyere, egyetlen deci benzinje! Nálunk is majd ők fognak rendet teremteni, mert csak ők tudnak... Ezért fölösleges itt minden izgalom, fejtörés, nem kell sok problémát csinálni.

– Szabad nekem is hozzászólnom... nem ehhez, hanem az előző felszólaláshoz? – kérdezte a nagykeblű nő László mögött, anélkül hogy megmozdult volna helyéről.

– Halljuk Jankát! – intett hátra Salgó Olga.

– Csak azt akarom mondani – kezdte a nő, de fekve maradt –, hogy a nevelés valóban sokkal többet jelent, mint

hinnénk. A nevelés, felvilágosítás terén forradalmi átalakulásnak kell történnie! Ma, amikor a pszichológia már minden problémát megoldott, amikor a lélek sötét titkait már megfejtette a tudomány, mi még ott tartunk, ahol nagyanyáink korában. El sem képzelhető, milyen tudatlanok nálunk például a lányok még mindig a nemi élet kérdéseiben. Pedig mennyi baj, tragédia származik ebből! Ehhez a kérdéshez sürgősen hozzá kell nyúlni! Józan nyíltsággal kell beszélni az ifúságnak, már a gyerekeknek. Nincs többé gólyamese! Bebizonyított dolog Freud óta, hogy a kiegyensúlyozatlanságoknak a rendetlen ösztönélet az oka. De ezen ma már segíteni lehet! Ott van az analízis! Az analízist szerintem be kellene vezetni már az iskolába! És ki kellene mondani, hogy politikai pályára csak kianalizált emberek mehetnek! Azt hiszitek, lenne akkor antiszemitizmus meg hasonló?

Béla idegesen feszengett László mellett. „Te bírod ezt?” – kérdezte. László vállat vont: „Még a te Péter Lajosodat is kibírtam!” Egy negyvenöt-ötven év körüli úr beszélt, az előszobáajtó mellett, állva. Kellemes, kövérkés arcú, kicsit pocakos, magas ember volt. Aranykeretű szemüveget hordott. Elöl a szájában két aranyfog csillogott, amint beszélt.

– A magyar válság csak egy darabja a világválságnak, amely mindenütt látható. Még Anglia és Amerika sem kivétel. Ennek a világválságnak a megoldása pedig végül mégis csak az az irány lesz, amely a liberalizmus és a szocializmus között a szintézist megtalálta, nevezetesen a fasiszmus. Önök talán csodálkoznak, hogy ezt mondom, de gondolják el: ha nem lenne a fasisztáknak a programjában ez a hülye sallang, a fajvédelem, önök is bizonyára lelkes hívei lennének, éppúgy, mint jómagam. Ki kell jelentenem, ha nem lennének zsidóüldözések, az egész világ Németország mellett lenne, és az angol vagy francia katonát nem lehetne harcba vinni ellene. Gondoljanak az olasz fasiszmusra, mielőtt még Mussolini bevezette volna a fajvédelmi törvényeket!

– Én imádom Mussolinit! – súgta elragadtatással a Janka nevű nő László mögött.

– Hát kell annál szebb, jobb, tökéletesebb megoldás minden társadalmi problémára? – folytatta a felszólaló. A munkás megkapja a tisztességes bérét, a gyárosnak biztosítva van a termelése, nincs sztrájkveszély, örökös bérharc, nincs munkanélküliség. Kultúra van, jólét van, rend és nyugalom van. Mussolini zseniális ember, Hitler is az – eltekintve persze ezektől az örültségeitől –, és biztos, hogy náluk puritánabb államvezetőket ma nem találunk. Meggyőződésem, hogy a háború szele az antiszemitizmust elfújja, aztán pedig az egész világon el fog terjedni a kinövéseitől megszabadult fasiszta rendszer.

Egy ijedt szemű fiatal lány „megdöbbenéssel vette tudomásul”, hogy a szélsőjobboldalnak ebben a körben védelmezője akadt.

– Kérem, én tisztán elvi alapon...

– Kérem, tisztán elvi alapon sem lehet! Megoldásképpen a világ és a magyar társadalom kérdéseire – hittérítőhöz méltó lelkesedéssel beszélt – a földérték-adó bevezetését javasolta. Felszólalása végén megkérte Pollák Péter Lajost, hogy rendszerét írásban mutassa be a társaságnak, „mert a dolog nagyobb figyelmet érdemel”.

László minden igyekezete hasztalan volt, hogy Bélát a felszólalásról lebeszélje. A fiú paprikavörösen a dühös izgalomtól állt fel. Azzal kezdte, hogy kertelésnek és mellébeszélésnek minősítette az összes elhangzott felszólalásokat. A szavai nyomán kínos csend támadt, minden arc bizalmatlan kíváncsisággal fordult felé.

– Önök zsidók... – mondta Béla.

– Na! – hallatszott Janka mellől a tiltakozás. Jánoska volt.

– Zsidó létükre...

– Kikérem magamnak! Én nem vagyok zsidó! – tiltakozott Jánoska megint. A társaság nevetett. „Jánoska a mi kis

házi antiszemitánk – magyarázta Janka szabadkozva a körülötte ülőknek. – De nem kell tőle félni! Garantáltan szelíd példány!” A szelíd házi példány villámló szemeket vetett Béla felé. Láthatóan élvezte, hogy az érdeklődés középpontjába került. Vicsorogva morogta: „Soha senkim nem volt zsidó! Még sváb sincs az őseim közt! Még tót sem! A legtisztább magyar vér van bennem, ami elképzelhető!” „Na, a véredet, azt hagyjuk!” – kötekedett valaki.

– Jó – mondta Béla –, rendben van. Akkor mindez önre nem vonatkozik. – A társaság felé fordult: – Nem olvasták soha a zsidó történelmet? Pogrom pogrom után, kitaszítottság, lemészároltatás: ez volt a zsidó sors mindig. Erre nem hozhat segítséget sem a „kinövéseitől megszabadult fasizmus” – amint mondták –, sem az analízis. Vagy talán az angolok – azt hiszik? – önkéért harcolnak? Zsidó létükre ankétot rendeznek a magyar társadalmi kérdésekről. Olyan ez, mintha megbeszelnék, milyen ruhát vegyenek fel a vacsorára, amelyre nem is hivatalosak! A magyar társadalom önöket nem tekinti magának! Törvényben leszögezett álláspontja ez a magyar társadalomnak.

Ellenkezés moraja futott végig a társaságon. „Nana! A nyilasok talán még nem a magyar társadalom!” Az elnök türelmetlenül kopogott ceruzájával.

– Az önök problémája – folytatta Béla –, az én problémám, a mi problémánk, így, amint együtt vagyunk: nem magyar társadalmi probléma, hanem zsidó probléma. Annak pedig csak egy megoldása van: Palesztina.

– Kérném, a cionizmust azért talán hagyjuk most ki! – szólt közbe az elnök. – Annyit mindenesetre megjegyezhetünk – intett Salgó Olgának, vegye jegyzőkönyvbe –, hogy cionizmus van. A mai magyar társadalom leírásánál, ha pontosak akarunk lenni, tudomásul kell vennünk ezt is. De sem akkora jelentősége, sem olyan szerepe nincs, hogy bővebben kellene foglalkoznunk vele.

– De kérem – erőlködött Béla, hogy szóhoz juthasson még –, itt végeredményben olyan kérdésről van szó, amely számunkra létfontosságú... A cionizmus a mi egyetlen szervezeti keretünk... Az antiszemita ma Magyarország hivatalos többségét jelentik; ez pedig, ha nem tudunk megfelelően védekezni, a szó szoros értelmében a halálunkra...

Az elnök magyarázóan emelte föl a mutatóujját:

– Ebben, látja, van valami... Persze „szó szoros értelmében vett halál”-ról beszélni igen erős túlzás! De magam is azt látom a frontok mögött lezajló háborúban – amiről a megnyitó beszédemben tettem említést –, hogy az ország erőszakos, türelmetlen, szellemileg meglehetősen korlátolt rétege áll szemben egy liberális, emberibb réteggel... Közönségesen úgy is mondhatnám, hogy szerintem is a zsidónyilas kérdés alkotja a belső harc főelemét... A cionizmus azonban nem jelent megoldást, csak további kiéleződését a kérdésnek.

Béla Lászlóra nézett, mintha tőle várt volna segítséget. László intett, hogy üljön le. – „Mondtam, hogy ne szólalj fel. Most hallhattad a választ. Ismered a véleményemet erről a kérdésről. A te ügyed! Azt azonban látnod kellene, hogy nem mindenki zsidó, akit a törvények...”

Az elnök tapsolt, mert a ceruzakopogás gyenge figyelemztetésnek bizonyult.

– Kérem, nem azért anket ez, hogy a véleményünket sügva mondjuk el! Ön, önre gondolok... – Lászlóra mutatott –, parancsoljon hangosan kifejtetni a nézetét! Halljuk!

László meglehetősen kedvetlenül állt kötélnek:

– Én inkább hallani jöttem ide, mint beszélni – mondta –, és nem is lehet érdekes az, amit mondani tudok: az itthoni nagy átalakulások idején külföldön voltam, nem vagyok sem zsidó, sem nyilas... Ezt a kérdést egyébként sem tartom olyan értelemben fontosnak, mint az elnök úr... Az az érzésem, hogy már régen nem ilyen formában fogják fel-

tenni a kérdést önök sem, a háború azonban még mindig folyni fog – kívül és belül – más, sokkal nagyobb, sokkal átfogóbb kérdések körül. Végeredményben pedig a döntő – itt nem érték egyet az ankét alapgondolatával – a külső háború további alakulása lesz.

– A háborúnak pár hónap alatt vége lesz – szolt közbe a háziasszony.

– Én azt hiszem, nagyon soká fog tartani.

– Elhiheti nekem, hogy nagyon rövid lesz!

– Bocsánat, ez nem személyi hitel kérdése!

László szavai nagy izgalomba hozták azt a fiatalembert, aki az ablak felőli oldalon a rekamiéval ellenkező sarokban állt, a szekrény nyomát takaró Európa-térkép alatt. Míg László és Salgó Olga vitakoztak, előbbre lépett, és feltartott kézzel szólásra jelentkezett.

– Már alig vártam – mondta, amikor László leült –, hogy valaki végre ezt kimondja. Mert mindaz, ami itt eddig folyt, valóban csak kertelés volt. Nem zsidó és nyilas, hanem elnyomó és kizsákmányolt osztályok állnak egymással szemben a belső front háborújában, s akik ezt mondvacsinált problémák felvetésével el akarják rejteni a szem elől, azok egyszerűen butítók és ködösítők, s nagyon fontos érdek készteti őket arra, hogy azok legyenek. A zsidók ma elnyomottak, s a többi elnyomottakkal közös fronton van a helyük...

– Figyelje meg ezt a fiút – súgta Janka Lászlónak. – Olga rokona, de nem tartják a rokonságot. A fiú egy nap otthagytott csapot-papot, családot, mindent, és elment gyári munkásnak. Egy munkástelepen lakik egyetlen fűtetlen szobában, pedig a szülei dúsgazdagok. Azt mondja, hogy az elvei nem engedik, hogy másképpen éljen. Kommunista. Ugye érdekes? Salgó Dénesnek hívják, az apja Olga unokatestvére.

László érdeklődéssel nézte Salgó Dénest, amíg beszélt. Durva szövetből készült térdnadrágot hordott, ugyanilyen szövetből volt a kabátja. Nyakkendője nem volt, állig felgom-

bolt vörös pulóvert viselt a kabátja alatt. Olyan hangosan beszélt, mintha nem szobában, hanem hatalmas teremben szónokolna. Kellemetlenül hatott a hallgatóság körében, hogy minduntalan a pártirodalom terminus technicusait használta.

– Ezért van az – mondta befejezésül –, hogy ha a moszkvai rádióban esténként elhangzik a „Világ proletárai, egyesüljetek!” jelszó, minden zsidónak éreznie kell, hogy ez az ő jelszava is. Mert a háború végkifejlete még messze van. Annyi azonban bizonyos, hogy az utolsó felvonás az elnyomottak nagy zászlóbontása lesz a kizsákmányolók ellen, a világforradalom.

Leült László és Béla közé, a homlokát törülgette. Aztán Lászlóhoz fordult, és bemutatkozott. A szavait megglehetősen feszélyezett csend fogadta. Pollák Péter Lajos több ízben tiltakozóan rázta a fejét, és jegyzeteket is készített, hogy majd válaszol, de az elnök megelőzte:

– Nem hiszek – mondta – az oroszok erejében. A németekkel való szövetségük megmutatta, hogy nem állnak valami biztosan a lábukon. Most még a finn háború! A maroknyi hősie kis nép! Nem lehet ott igazi lelkes meggyőződés! Hosszú évtizedes program végrehajtása áll még előttük, azután pedig... azt hiszem, nem sok fog maradni a világforradalmi terveikből...

– A sztalinizmus a fasiszmus leginfámisabb formája! – kiáltott Péter Lajos felháborodva.

– Egypártrendszer! – mondta raccsolva az angomán iker.

– Nem fog soká tartani az egész háború – makacskodott Salgó Olga –, az erőviszonyok nagyon is tisztázottak... Ha valaki hallgatta a tegnapi estét párizsi adást...

– A társalgás menthetetlenül belesiklott a külpolitikába és a háborús hírek kommentálásába.

– Fel kell kötni az egész társaságot... a maguk hülye pol-

gári korlátoltságával! – sziszegte Salgó Dénes Lászlóhoz hajolva.

– Felkötéssel nem sokra mész... Egyébként igazad van: az emberiség problémáinak egyik megoldása mindenesetre az emberiség radikális kiirtása.

– Nem értesz egyet velem?

– Attól függ, miben. A módszereiddel semmi esetre sem értek egyet. Tisztelem, hogy az aszkézisig elvű ember vagy. De ez nem elég. A kereszténységnek nem sok hívőt szereztek az inkvizíció szigorú szemű aszkétái, pedig tűzzel-vassal terjesztették az eszmét. De a teológusok sem, a bölcs egyházdoktorok. Néhány tucat együgyű halász és mesterember többet ért el.

– Csak az elveim szerint élhetek és beszélhetek!

– Jól járna az a misszionárius, aki a vadak előtt szentbeszéddel kezdené a működését.

– Hát mit csinál?

– Mit? Gyógyít, tanít, játszik, énekel és nagyokat nevet. Látod... ugye nem szoktál nevetni?

Salgó Dénes könyökét térdére támasztva maga elé meredt. A vállát vonogatta: – Lehet.

– Párizsban láttam a Nagy Péter című orosz filmet. Tudod, mi a film záróképe? Nagy Péter cár, a történelmi hős felemeli újszülött fiát, és a meztelen ülepére cuppant. Aztán nevetni, nem is nevetni: harsányan, egészségesen röhögni kezd. Ezzel végződik a film: premier plánban a gyerek fenéke és a nagy cár röhögésre húzódott arca...

– Én állandó harcban állok – vetette ellen Salgó Dénes –, természetes, hogy az ember megkeményedik a folytonos verkedésben, eldurvul, merev lesz... Itt is, láthattad, egyedül álltam...

– Látod, ezért nem értek egyet a módszereddel, mert egyedül maradtál! Ellenséged neked a hitlerizmus?

Salgó Dénes csodálkozva nézett Lászlóra:

– Hát... persze!
– És ezeknek itt?
– Igen. Nagyobbára, kétségtelenül...
– Akkor miért maradtál egyedül?!
– Na, de ez a sok polgári zöldség, meg az a hülye frakció...

László közbevágtott:

– Olyan fontos dolgok ezek most? Remélem, te nem hiszel abban, hogy tavaszra vége a háborúnak, és a problémák élére a – mit tudom én – „pollegardizmus” kerül!

Salgó Dénes elgondolkozott:

– Mit tehettem volna?
– Hallgatsz. Hagyod beszélni őket. Talán az lett volna most a legjobb.

A magyar társadalmi problémák ankétja eközben már teljesen átalakult külpolitikai megbeszéléssé. Péter Lajos vitte a szót és Salgó Olga. Egymásnak kiabáltak át az öszszetolt két asztal alsó és felső végéről; a közben ülők időnként beleszóltak, egyébként kisebb csapatokra szakadva beszélgettek. Az elnök a jegyzőkönyvet nézte át. Időnkint nem tudott valamit elolvasni, és a háziasszonyhoz fordult. Egy öreg nő a teozófiának térített.

– Nagyszerűen beszélt maga – súgta Janka elragadtatással Lászlónak, és közelebb húzódott hozzá. – Az a határozottság, az az önbizalom! Maga ki van analizálva, ugye? Ne tagadja, az nagyon meglátszik!

– A jegyzőkönyv anyaga rendkívül érdekes és tanulságos – szólott most hangosan az elnök. – Tulajdonképpen még egyszer végig kellene menni rajta, és mintegy szintetikus képbe foglalni az egészet, de – és a háziasszonyra nézett – azt hiszem, kissé eljárt az idő. Nem lehet visszaélni...

– Miattam maradhattok! – biztatta Salgó Olga.

– Nemcsak az, hanem ilyen kimerítő szellemi munka után már nem is tud a társaság eléggé koncentrálni. Aztán

meg nem árt, ha kissé ülepszik a dolog az emberben. Azt javasolnám, jöjünk össze, mondjuk, két hét múlva, esetleg itt, vagy valaki másnál...

Míg a legközelebbi összejövetelt tárgyalták, László, Béla és Salgó Dénes útra készülődtek. A lépcsőházban Salgó Dénes megkönnyebbülten sóhajtott:

– Csakhogy kinn vagyunk! Micsoda társaság!

Béla legyintve rábólintott.

– Nincs más bajuk talán – mondta László –, csak a gyávaság. Nem merik levonni a helyes következtetést a helyzetükből, tapasztalataikból, a saját kimondott premisszáikból sem. Gyávák. Ne kívánj nekik akasztófát, Dénes! Azt hiszem, olyan időknek nézünk elébe, amikor gyávának lenni rosszabb lesz, mint a halál.

– „Merj lenni bátran, aki vagy!” – idézte Béla egy versből.

– Ez az – mondta László. Aztán elnevette magát: – „Egyébként ez terád is vonatkozik!” – ez volt az egyik tanárom szavazása. Mit gondoltok, nincs igaza? Te szocialistább akarsz lenni a szocialista munkásnál, te meg zsidóbb a „négy nagyszülő” zsidóknál. Mintha félnétek, hogy egy engedékeny gesztussal felfeditek a „származástok sötét titkát”: a keresztény anyát, a dúsgazdag szülőket... Ez is gyávaság!

Nevettek.

– Na, várj! Egyszer még téged is leleplezünk!

– Csak ne a rendőrségnek!

A kapu alatt várniuk kellett a házmesterre: fázósan bocsátották ki magukból a túlfűtött lakásban felszedett melegget. Csúnya pesti kapualja volt: éktelenül magas, mennyezetéről ormótlan kovácsoltvas kandeláber lógott. A kövezeten mozaikból kirakva: „Anno 1903”.

Odakinn megengedett az idő. Sűrű, nagypelyhes hó esett. Béla és László egy irányba mentek, Budára. Egy ideig hallgatva jártak a friss havon mind a ketten, aztán Béla szólalt meg, nagyon komolyan, szomorúan:

– „Merj lenni bátran, aki vagy!”... De ki vagyok? Mi vagyok? Ez a nagy kérdés! Megértesz engem, László? Itt állok a legádázabb ellentétek mezsgyéjén! Széttépnek a vágyak és a gyűlöletek, amelyeket magamban, a lelkemben, a tagjaimban érzek! Magyar vagyok? Zsidó vagyok? Az egész életem, a műveltségem: európai vagyok vagy megtűrt szemetje csak ennek a földrésznek, egy darab a szolgaságba döntött Anya-áziából? A nevelésem: keresztény vagyok? Vagy zsidó? Az osztályom: polgár vagyok vagy proletár? Itt ez, ott meg emez! És mindig más, mint a többiek. Mindig céltáblája a pillanatnyilag felülkerekedett gyűlöletnek. Úgy érzem néha, ennek az egész vérző-vérengző világnak minden nyavalyája énrám szakadt! Ki vagyok én!

László elgondolkodva felelt:

– Szerte Európában sok-sok millió jóakarátú ember kér-di ugyanezt. Nem vagy egyedül. „Valaki az ősök és az utódok között” – mondja a kínai. „Isten katonája a gonosz elleni harcban” – mondja keresztény. Lám! Minden hit, minden meggyőződés megadja rá a választ, csak éppen a sok hit között nehéz választani! Mert rajtunk fekszenek a formák és a konvenciók. Mellébeszélünk, mellégondolkodunk és mel-lélünk annak, ami van. Talán ha nagyon mélyen leszállnánk az alázatosságban, levetköznénk mindent: származást, pártot, nevelést; és azt mondanánk: ember vagyok, élek. Vagy nagyon magasra emelkednénk, mint a Napkirály, aki bizonyára nem félt, hogy államérdeket sért, ha a saját érdekében tesz; és gögösen azt mondanánk: az ember én vagyok!

Elhallgatott. Az Erzsébet tér fáin vastagon ült a hó, meg-ült a hó a villanydróton is. Mintha szőnyegen siklottak volna, halkan futottak az autók az úton.

– Mondd, László, ki méri fel majd egyszer a mi szenvedéseinket... Látod, most ott, a Jókai téren... de bizonyára máshol is, szerthe az országban és az egész világban... Kortársaink!... Az a vergődés, az a kétségbeesett keresés! Hangos

hangoztatása a bizonyosságnak, ami mindig csak bizonytalanságot takar... Másoknak milyen jó volt! Beleszülettek valamibe, és abban éltek. Vagy forradalmat csináltak, és abban éltek. De ez... Ez a rettenetes, százarcú... dekompozíció... Mintha rádiumsugár tépte volna szét a hitünk, az életünk élő szervezetét atomokra, és soha többé nem lehet semmivé összerakni! Tragédia. De annyira művészi, kívül az összes hagyományokon. Megírja egyszer ezt még valaki? Ki méri fel? Ki írja meg?

László elnevette magát:

– Máris olyan sokan írnak – mellé! Majd áthelyezik, ahogy divatos és „művészi”: Tacitusról fognak írni, vagy Marie-Antoinette-ről.

Kinn álltak már a Duna-parton. A sűrű hó eltakarta a túlsó partot, a Lánchíd innenső pillére is alig látszott. A lámpák körül táncosan mozgó, csillogó hópehelybúra törte szét a fényt. Lenn a víz titokzatosan sistergett a jégtáblák alatt. Egy tábla a pillérnek ütközött és meghasadt, elmállott kétoldalt kétfelé, aztán egy másik is, meg egy harmadik. A pillér mögött forogtak, egymásra csúsztak. A hídon egy autó keréklánca verte tompán a havat.

– Annyi bizonyos, én nem! – folytatta László váratlanul a megszakadt beszélgetést. – Nem írnám meg. Undorodnék kezembe venni a bonckést, ebbe a gennyesen bomló hullába belevágni...

– Ha én író lennék – mondta aztán –, csak a hóról írnék mindig, amely nagy pelyhekben hull, és kupacokba gyűl a pillér tetején... a beláthatatlanul sötét égről írnék, ahonnan a fehér hó esik... Csak a folyóról írnék, amint zajlik a jég a hátán, egy jégtábláról, amely a csücskével kicsit a partlépcsőig csúszott, aztán körülforog és lassan odább úszik.

– Egy lány ajkáról írnék – mondta, és egész vidám lett a gondolatra –, egy lány ajkáról, amely nem méz, nem eper, nem rubint kehely, csak éppen az, ami: egy lány ajka.

VIII. FEJEZET

Borús, ködös márciusi nap volt, amikor Bácskay Donnerszky kegyelmes urat meglátogatta. Első meghívását a miniszter még másnap a bankett után telefonon lemondta. A felesége megbetegedett, éspedig – mint később kiderült – igen súlyosan. A tél nagy részét Donnerszky, alighanem félhivatalos megbízatással, Olaszországban töltötte, február végén pedig a birtokán volt dolga, így aztán csak most jutott hozzá, hogy az őszi hívást ismételje. Már napok óta csorgó patakokban olvadt az utcákon a sok jég keménnyé fagyott, korom szürkére piszkolódott hókupac. Kásás jégolvadékkal vesződött a rozoga taxi a meredek úton. Ott jártak már Donnerszkyék utcájában. Bácskay előrehajolt, hogy a házsámokat leolvassa.

Emeletes vöröstégla ház volt, terméskő talapzattal, a mintegy félholdnyi kert közepén. Az utcai kaputól tizenöt-húsz lépés hosszú, fagerendázatú tető alatt vitt az út a bejáráthoz. Az inas előszobán, aztán egészen kicsiny ötszögű szalonon vezette át, és a hallban ültette le Bácskayt, meggyújtotta a villanyt, aztán eltűnt. A hall építészeti és berendezésében is két részre különült. A nagyobbik fele, ahol Bácskay helyet foglalt, félkörben kiült a kert fölé, a belső részt alkóvszerűen bolthajtásos falpillér választotta külön. Két szőnyeg borította be csaknem teljesen a hatalmas helyiség padlóját. A belső részen kék és barna perzsa, a külsőn világos, virágmintás szmirnaszőnyeg. Az alkóvban zöld selyemhuzatú, fekete székecskék vettek körül egy díszes faragású ovális asztalt; a fal felől a székekhez tartozó könnyű kerevet, fölötte csak-

nem az egész falat beborító olajkép: pamlagon fekvő, élet-nagyságú női akt. A másik falnál: fiókos szekrény Napóleon-koszorús rézhúzókkal, rajta üvegburás díszóra. A külső hall bútorzata modernebb volt: zsemlyeszín bársonykerevet, hozzávaló két fotóillyel, alacsony, kerek üvegasztalka. Csak az ablakfélkör egyik oldalán állt egy kecses antik polcos íróasztal. Az íróasztal mellett különös formájú, berakásos ülőalkalmatosság volt, Bácskay meglepetéssel ismert fel benne egy XVII. századbeli chaise percée-t, amilyent Párizsban a múzeumban látott. Néhány arcképminiatűr lógott a falon, ovális keretben kis árnyképek meg egy régi gravúr: Iphigénia feláldozását ábrázolta.

A miniszter a belső terem faburkolatában elrejtett kis ajtón lépett be, felragyogó arccal, hangos-szívélyes „Isten hozott, Jánoskám!”-mal üdvözölte Bácskayt, és mind a két kezét felé nyújtotta. „Könnyen idetaláltál?... Idáig hozott a kocsi? Ne mondd! Tegnapelőtt engem vagy három utcasarokkal lejjebb lerakott, tudod, a kanyar előtt. Azt mondta, nem bírja tovább. Azóta inkább nagy kocsit veszek, még ha egyedül vagyok is. Gyalogolhattam fel itt a... Nem! Nemcsak az! Nemcsak a locspocs! De, kérlek alássan, az ember minden pillanatban a nyakát kitöri!... A kocsit még tavaly leállítottam. Nagy Hispano, rengeteget fogyaszt, meg aztán sofőr, garázs, miegymás. Rengeteg költség, és nem is fizeti ki magát. Kérlek, ha a feleségem reggel elvitte, nekem mégiscsak taxin kellett mennem. Ugye? Hát akkor minek? Igazán minek?”

– A kegyelmes asszony?

– Köszönöm, köszönöm... – elsavanyodott az arca –, hát ugye, nehéz... nem könnyű... Most már öt hónapja! És csak a jövő hónapban remélheti, hogy felkel.

– Fekszik?

– Hát persze! Hát... Nem tudom, ismered-e az ilyesmi-

nek a lefolyását, kérlek, neki formálisan újra kell majd járni tanulnia. És kérdés... hogy egyáltalán fog-e járni!

Az időről beszélgettek, hogy milyen csúnya volt ez a tél, Olaszországról, Pestről; aztán Budáról, hogy ott mennyivel jobb lakni! Bácskay a kilátást dicsérte. A kilátás? „A dolgozószobámból van különösen szép kilátás!” – mondta Donnerszky. Felmentek a dolgozószobába. Kicsiny volt, a megfelelője inas szoba volt az alagsorban és garderober a földszinten. A bútortat keresetten egyszerű. Amellett azonban kényelmes, jó kis szoba volt. A falon vadászkepek, lovak, felszalagozott gitár. Az íróasztalon nagyon előkelő nő fényképe, tíz évvel ezelőtti viseletben, meg egy nyolc év körüli fiúé. „Ez a kisfiad, kegyelmes uram?”

– Kisfiam? Nagy vén ló az már! Most hatodikos a premonstreieknél, Gödöllőn. Van vele elég bajom!... Nézd meg a kilátást innen! Most persze nem az igazi. Minden csupasz még, meg a köd is...

Északkeletre nézett az ablak, a város felé. Előtérben, lejjebb néhány villa, kert, aztán a tabáni völgy, a háztor a Duna-parton, aztán a túlsó parton a szállodák sora, tetők, a ködben tornyok, kupolák a nedves, gőzös kőmocsár fölött. Finom dohányillat volt a szobában, meg valami kölni. Jó meleg volt.

Bóbitás szobalány jelentette, hogy a kegyelmes asszony teával várja őket. Donnerszkyné svéd származású asszony volt, egy göteborgi gyáros lánya, szőke haja, acélké szeme még fiatalosan ragyogott, csak betegségtől megnyúzott, szigorú arca mutatta, hogy túl van már a harmincötödik éven. Széles, csaknem négyzet alakú heverőn feküdt, párnákkal magasan feltámasztva, bordószínű selyempaplannal betakarva derékig. Olyan szép hálóköntöst viselt, hogy Bácskay első pillanatban estélyi ruhának nézte. Kicsit idegen kiejtéssel beszélt: „Isten hozta” – mondta, és csókra nyújtotta vékony, kékes kezét. A szobalány teát szolgált fel, meg valami sonkával és sajttal töltött leveles süteményt. Az asztal közepén

talpas ezüsttálcán mignon volt, egy másikon körte: nagyon szép nagy körték, alighanem saját termés.

– Milyen meglepően jól beszél, kegyelmes asszony, magyarul – bókolt Bácskay.

– Tudok én nemcsak magyarul, hanem magyarán is – nevetett az asszony. – Hallaná csak, amikor a birtokon a parasztokkal veszekszem! – Aztán hirtelen elkomorodott, és mereven kinyújtott lábára nézett. – Amikor még tudtam! – tette hozzá keserűen.

– Na, majd a nyáron már hallhatják a parasztok újra a kegyelmes asszony hangját! A kegyelmes úr a legjobbakat mondta az előbb...

– A nyáron! – Az asszony legyintett. – Most ez a besugárzás... igen, ettől én is nagyon sokat várok. Az orvosom is biztat. De hol van még a nyár!

– Egykettőre itt lesz már az is – biztatta Bácskay mosolyogva, aztán észbe kapott, mert Donnerszky né mintha elkedvetlenedett volna.

– Egykettőre itt lesz! Tudja, mit jelent az, hogy már öt hónapja az ágyat nyomom? Öt hónapja nem voltam az utcán, csak amikor vizsgálatra vittek: hordágyon a mentőköcsiig meg vissza. Öt hónapja nem voltam a kertben.

– Nahát, az utcával igazán nem sokat veszített! – szólt közbe Donnerszky kicsit türelmetlenül, aztán Bácskayra nézett, és elmosolyodott. – Hanem a kert, kérlek szépen, az igazán nagyon szép. Majd meglátod! A jövő hónaptól kezdve bármikor jössz – mert mindig nagyon fogunk örülni neked –, a kertet mindenkor virágzásban fogod találni: kezdve az aranyesőn, amikor az egész kert csak úgy ragyog, a jázminon, a rózsákon és mit tudom én még milyen virágokon át, egészen az őszirózsáig. Ekkora krizantémjaink vannak, ni! De talán a legszebbek a tűzliliomok.

– Igen – vette át az asszony –, azok a legszebbek. Híresek a tűzliliomaink. Valami egészen különös, szinte feketén

vörös színük van. Káprázik tőle az ember szeme... Hogy dicsérjük! Végeredményben dicsérhetjük, a Józsi remekelte őket, a kertészünk...

Virágokról beszélgettek, aztán állatokról, a gazdaságról. Kiderült, hogy Donnerszky birtoka mindössze kis harmincöt holdas belsőség. Bácskay a szoba bútorait is dicsérte. Egészen eredeti, modern bútorok voltak. Az asszony maga tervezte őket.

– Sokszor mondtam Ákosnak, hogy nyisson nekem egy kis lakberendezési boltot. Csakhogy ő azt mondja, hogy hát a név! A nevünk! Pedig nem lenne rossz...

– Feltétlenül, feltétlenül! – helyeselt Bácskay.

Szívélyesen kínálták, hogy egyék. Donnerszky szidta az élelmiszer-korlátozásokat:

– Igazán érthetetlen olyan országban, mint mi vagyunk. Az egész csak arra való, hogy az embernek minduntalan el kell mennie Pistához meg Bélához, ha egy kis zsírt akar, vagy cukrot! A fűtéssel is, kérlek alássan, micsoda pánik volt! Alig tudtam kokszot kapni!

Bácskay a márványkandallóra pillantott, amelyben nagy, vörösen izzó fahasábok égtek.

– Ja, ez? – mondta Donnerszky. – Ez csak a feleségem kedvéért van, mert ő szereti – azt mondja – az „élő tüzet”. Csak dísz. A meleget nem ez adja. Központi – hogy hívják? – etázsűtés van. Gázkokszra. Ezt akarom éppen elmesélni. Kérlek, ne adj isten, hogy kiadták volna a szükséges mennyiséget. El kellett mennem a Karafiáthoz, és a végén a fővárosi kórházak ellátmányából szereztem száz mázsát. Azt is csak nagy kegyesen!

Uzsonna után visszakísérte Bácskayt a hallba.

– De... nem tartalak fel, kegyelmes uram?

– Dehogy tartasz! Örülök, hogy egy kicsit elbeszélgethünk. Vacsorára vagyok hivatalos, még van egy jó óráim. Maradj itt, majd leviszlek a városba.

Aztán minden átmenet nélkül:

– Te ugyebár Telkes Andorral dolgozol együtt?

Dicsérte Telkest, milyen ügyes ember. Hogy zsidó, ő arra nem sokat ad; ő még a régi, jó liberális világból való. „Öreg csáklós vagyok én, Jánoskám, öreg csáklós!” Hirtelen előállt a tervével: „Néktek filmet kellene csinálnotok!” Igen, erre már Telkes Andor is gondolt.

– Tudod, kérlek alássan, nem lehet tudni, meddig lesz itt külföldi filmbehozatal. Nem is készül annyi film most a háborús országokban, ha ugyan egyáltalában készül. Mit tudom én... holnap azt a műtermet például lebombázhadják, ugyebár. Itt most a magyar filmnek nagy jövője van! Még a külföldi piacon is. Mit gondolsz, a Balkán nem fog kapva kapni rajtuk? Két ilyen ember, mint te meg Telkes Andor! Feltétlenül hozzá kell látnotok! Óriási lehetőségek fekszenek a magyar filmben, óriási lehetőségek!

Erről beszélt még az autóban is lefele menet:

– Ha pedig, ugyebár, nehézségetek lenne: engedély megcenzúra meg mit tudom én, mi... hát kérlek, itt vagyok én. A legnagyobb készséggel állok rendelkezésedre mindig, ezt tudnod kell. Műtermet is szerezhettek. Abban az irányban is megvannak a kellő összeköttetésem. Csak fordulatok, kérlek, hozzám. Bármikor és bármivel.

Bácskay néhány nap múlva elmesélte Kerekes Edének Donnerszky-nél tett látogatását.

– Afféle gyepes fejű, vén kísértet az is – mondta az újságíró. – Nem mer újabban semmit a maga neve alatt elkezdeni, mert hallatlan pechje van. Amibe csak fogott eddig, abba gyalázatosan belebukott. Jól jönne neki persze!

– Gondolod, hogy...

– Hát persze! Hallod? Ne légy már olyan csacsi, az ég áldjon meg! Az ilyesmit látni kell! Mit gondolsz, mit jelent az, hogy számíthatsz rá, ha ez meg az?... Benne akar lenni a dologban. Halálosan megsértődnek, ha nem vennék be.

És... végeredményben miért is ne vennétek? Kitűnő összeköttetései vannak, az bizonyos.

– Mikor volt ő miniszter? Nem emlékszem...

– Á! Még a Monarchiában. Egészen fiatalon óriási karriert csinált; csak aztán a húszas években – Isten tudja, hogyan – valahogy kimaradt a pakliból. Talán éppen ezért olyan nagy a tekintélye a hivatalosak előtt. Érzik, hogy méltatlanul bántak vele, vagy mi... Azóta a közgazdasági életben „tevékenykedik”.

– Azt mondd, mindenbe belebukik. Mégis gyönyörűen él... Miből?

– Miből? Hát abból. Abból, hogy „mindenkor és mindenben számíthatnak rá”, ahogy mondja. Az összeköttetéseiből. Kijáró. Nem rossz pálya, hidd el. Hanem... – Elgondolkodott. – Film? Furcsa. Vigyáznotok kell ám. Olyan lesz ő ott, mint a hentesinas, aki nagyon szereti a sonkát...

– Nők?

Az újságíró nevetett.

– Nem kapcsoltál rosszul. De... nem éppen nők. Éppen nem nők! Te, János, vigyázz! Nagyon megtetszettél neki!

Bácskay elképedt arcot vágott.

– Ugyan kérlek, hiszen házas ember!

– Ezt Pesten úgy hívják, hogy „alibi baba”. Tavalyelőtt igen nagy botránya volt az öregnek. Úgy állították be a dolgot, mintha nőügy lett volna. A beavatottak persze tudták, hogy „férfiügy”. Az asszony kémkedett is utána. A sofőr volt a bizalmasa.

– Már értem, miért panaszkodott a sofőrre!

– Még egyet! – tért vissza Donnerszky ajánlatára Kerekes. – Ha gyártásra kerül a sor, csináld úgy a dolgot, hogy ne egyedül Telkes tőkéje legyen benne. Beszélj Donnerszkyvel: nagyon hálás lesz. Felhajtja neked a tőke egy részét, és azon a részen duplán fog keresni. Hallod?... Meg majd én is... Tudod, mindig van elfekvő pénz valahol...

– De kérlek, ezt azért mégsem tehetem meg. Utóvégre Telkes...

– Ugyan! Gondolj arra, mi lenne Telkes tenélküled: büdös zsidó. Érted? Büdös zsidó, és semmi más! Erről majd egyszer még beszélünk!

A beszélgetés a Nagykörúton történt, séta közben. Napok óta szél fújt, a város teljesen felszikkadt. Egyszerre, minden átmenet nélkül – mintha csak a Sándor napi hiedelmet akarná igazolni – kimelegedett az idő. A kávéházak ajtaja nyitva állt. Az emberek kigombolt kabátban jártak a délelőtti napsütésben. A Palace mozi előtt Kerekes taxiba szállt, mert eszébe jutott, hogy elkésik valami találkozóról. Bácskay gyalog ment tovább az Andrassy út felé. Éltey Valyival volt találkozója, hogy együtt menjenek a színházból fél kettőre a Gellért szállóba. Telkes Andor hívta meg őket oda hármasban ebédelni. Még nagyon korán volt, amikor Valy a próbáról kijött, kedvük is volt a sétára: elindultak hát gyalog. Kimentek a Duna-partra, végig a korzón, aztán át az Erzsébet-hídon. „Mennyi időnk van még?” – kérdezte a színésznő. Háromnegyed egy volt. „Akkor mehetünk egy kis kerülővel, a hegyen át. Van kedve?” A transzverzális autóút melletti kis szerpentinén mentek fel, a hegy északi oldalán. Lépésről lépésre érezhetően maradt el alattuk a város, csendesedett a zaj.

Jó lendülettel mentek. Átjárta őket ez a váratlanul előlegezett friss, tavaszi délelőtt, a napsütés, a szél a Krisztina felől. Meg aztán mindenki, akivel csak útjukban találkoztak, olyan vidám volt, a hangok, zajok is az utcán mintha tegnap óta egészen megváltoztak volna. A második forduló után megálltak és visszaneztek.

Fás-füves hegyoldal volt alattuk, az utakkal keresztül-kasul szelt tabáni mező, odább két templom, egy sor régi ház sárga fala, szemben velük egymagasan a Vár. Nagyjából ugyanaz a kilátás, mint Donnerszky dolgozószobájának ab-

lakából, mégis más volt minden most, a megváltozott fényben. Messze, jobb felől, a Duna túlsó partján napsütéssel átszőtt, lila városi ködben csillogott a város sok apró ablaka, kupolája, cifra házteteje.

– Ugye gyönyörű! – szólta Éltey Valy. Aztán hirtelen hozátette: – Pedig nem is szép. Csúnya város Pest. Nem?... Csak kikiáltották szép várossá. Én inkább úgy érzem: jó. Jó most itt, olyan jó tavaszi kedve támad az embernek. Látja, ez talán, ami Pest varázsát adja, nem a szépség: itt olyan igazán tavasz a tavasz. És ha eső esik – képzelje el, hogy esik az eső –, akkor olyan igazán esőt érez az ember. Egy város sem él annyira az időben, az évszakokban és az időjárásban, mint Pest.

Bácskay jólesően teleszívta magát levegővel; nem felelt. Valy egy furcsa gondolatra elnevette magát:

– Tudja, mit írna rólunk a maga Kerekes barátja, ha látna most?... Színes riportot az ősi recept szerint: beszélne arról, hogy végre beköszöntött a tavasz Budapestre, írna a Gellért-hegyről, a „vén Tabán”-ról (ez a jelző feltétlenül vele jár, talán egy szóba is írják!), ami már nincs, és a parkról, ami a helyén van, az „itt-ott kikandikáló romokkal”! Így írná! Ugye? – Újra elnevette magát. – Nem tudom, miért, de úgy kell nevetnem, ha erre a képzeletbeli cikkekre gondolok!... Az az érzésem, hogy kísértetiesen ugyanígy írná meg! Idézzem tovább?... „Ott áll a hegyoldalban elmerengve az ünnepezt színésznő, a társaságában egyre gyakrabban szereplő, Párizsból hazatért (ez a maga állandó jelzője) fiatal filmvállalkozóval... Azt kérjük magunkban: ugyan mi motozhat a közkedvelt, bájos, platinaszőke fejecskében? (Az én vagyok!) Amint a várost önfeledten nézi, talán éppen arra gondol: micsoda pompás színpad!” És itt jön ugyebár édes hazánk fővárosának az ő dicséreti! „S vajon az agilis, nagy terveket forgató fiatalember mire gondol? Mekkora hatalmas közönség! Mennyi művészetre éhes, kíváncsi szem! –

bizonynal erre gondol. Vagy talán egy készülő új magyar film külső felvételeinek helyszínét jöttek éppen szemügyre venni? – Ugye mulatságos? Különösen az mulatságos, hogy mi „bizonynal” – hogy Kerekes szavát használjam – sem ezt, sem azt nem forgatjuk platina, illetve – mutassa csak a maga haját! – bronzszőke fejünkben. – Kislányos álmélkodással ingatta a fejét, hogy milyen szép bronzszőke haja is van Bácskaynak.

Bácskay szóba hozta Donnerszky kegyelmesnél tett látogatását. A színésznő már tudott a dologról, Telkes Andor említette éppen előző este.

– A maga helyében, azt hiszem, nekivágnék – mondta. – Biztosan sikerülni fog.

– Honnan gondolja, hogy olyan biztosan?

A színésznő nem felelt mindjárt. Egy dalt dúdolgatott magában, aztán egyszerre mosolyogva a fiúra nézett:

– Maga szerencsés ember. Tudja ezt? Maga a szerencsés ember.

– Látja – mondta aztán –, Andor csupa tehetség, csupa intelligencia; mégis néha háromévi kemény munka – hihetetlenül keményen tud dolgozni az az ember –, rengeteg töprengés, keresés nem hozta meg azt az eredményt, ami magának az ölébe hullott pár hónap alatt. Emlékszik Párizsra még? Ott a Boule Blanche-ban... Emlékszik?... És ma?

Újra maga elé dúdolta az előbbi dalt, az esernyőjét lóbálta, forgatta gyerekesen.

– Mutassa meg, hol laknak Donnerszkyék! – szólt egyszerre. – Itt lehet valamerre, nem?

Bácskay zavarba jött. Donnerszkyékhoz a hegy másik oldaláról ment fel, erről az oldalról nem ismerte az utat. Találomra bevágtak egy szűk, lépcsős utcácskába. Kora tavaszi vadságban nyúltak át a kertek bokrai a kerítéseken, az út sara itt még nem száradt fel egészen. A színésznő beszélt.

Nem fordult Bácskay felé, most nem mosolygott, mintha inkább csak magának mondta volna, amit mond:

– „Mi lett volna ebből az emberből Amerikában?” Ezt szokták mondani Telkes Andorról a barátai. Andor nem szerencsés; ez az egyetlen baja... Maga olyan, mint az a legendabeli király: öt filmjéből három nem is volt olyan jó, mégis mind nagy siker. Amihez csak hozzáért, arannyá vált a keze alatt. Sőt: maga még azt is arannyá változtatja, amihez nem ért.

Nevetett a szójátékon. Bácskay mintha megsértődött volna:

– Nem nagyon kedvező szembeállítás – mondta: – Telkes az okos, a tehetséges, és én a buta, de szerencsés... Maga nem ismeri az én életemet.

A színésznő kacér oldalpillantást vetett rá:

– Maga nem is tudja, milyen jól ismerem: elképzeltem! De azért csak mondja... Érdekel... Igenis, érdekel.

– Az apámat nem ismertem, olyan kicsi voltam, amikor meghalt. Jegyző volt Apostagon. Maga azt sem tudja, hol van az, ugye? Olyan kiöntései, annyi mellékága van ott a Dunának, annyi az apró sziget, hogy ember el sem képzel erről a polgárosult, pesti Dunáról... Mint valami trópusi folyó, talán az Amazonas. Mennyit játszottam ott! Coopert olvastam, meg Vernét, May Károlyt, azt játszottam el aztán a barátaimmal. Egyszer majdnem belefulladtam a Dunába.

– Jaj! Csak nem?

– Sajnálta volna?

– Hát persze! Kár lett volna... De folytassa!

– Sokszor volt honvágyam az apostagi Duna után. Ott akkor még nem tudtam, mennyire szegények voltunk. A faluban előkelőségnek számítottunk, csak később, amikor gimnáziumba kerültem, akkor láttam, milyen nehéz dolga van anyámnak. Jegyzői özvegyi nyugdíj! Tizenkét vagy tizenöt évi szolgálat után!... És amellet anyám tele volt am-

bícióval. Jó nevű, de nagyon szegény dunántúli családból származott. Én nem az ő családjára ütöttem, bennem bezeg nem volt annyi ambíció... Mindenáron azt akarta, hogy a fia Párizsban járjon egyetemre. „A fiam a Sorbonne-on fog végezni” – mondta mindig. Ezt az egyet belém oltotta, ezt az egy vágyat. Ki is keveredtem valahogyan, de azt ő már nem érthette meg. Hogy végezzek, azt már én sem. Voltam szállodainas, könyvügynök, urasági inas, egy nyáron arattam Dél-Franciaországban. Aztán csak úgy lógtam, minden nélkül... Maga azt mondja, szerencsés ember vagyok!

– Az. Még mennyire az! Hát nem látja?! De úgy veszem észre, maga sértésnek érzi, ha szerencsés embernek hívják. Ha éppen tudni akarja, senkit nem tisztelek úgy, mint a szerencsés embereket... Hány óra van?

– Fél kettő. Én is éppen arra gondoltam, hogy elkészünk.

A színésznő sietősebbre fogta a lépést. Bácskay bevallotta, hogy bizony nem tudja, merre jutnak a Donnerszky-vilához. Valy nevetett:

– Mindegy, csak ennek az utcának a végére érnénk már.

Saras részen kellett átmenniük. Éltey Valy óvatosan kereste a talpalatnyi száraz helyeket, a cipője két sarka mégis tövig a sárba merült. Valamivel szélesebb, tisztább utcába jutottak ki. Egyikük sem tudta, hol vannak, merre menjenek.

– Tudja, mit? – szólt Valy, míg az esernyője végével a cipőjéről a sarat szedte le. Nagyon fontos magának az az ebéd a Gundelban?... De nem! Bizonyára valami sürgős üzleti megbeszélésük lenne Andorral!

Bácskay gúnyosan elnevette magát:

– Sürgős üzleti megbeszélés!

– Elcsalnám magát! – mondta a színésznő, és büntudatos, ijedt arcot mímelt. – Olyan szép idő van. És most már úgylis mindegy, nem? Eltévedtünk. De igazán nincs semmi dolga?

– Ezt inkább én kérdezhetném magától. Egyébként,

bármilyen sürgős dolgom lenne, magával mindig elmennék, ahova csak megy. – Bácskay úgy érezte, nagyon őszintén mondja ezt. Jólesett, hogy kimondta.

Valy komolyan körülnézett:

– Ha találunk egy telefonfülkét, lemondjuk Andornak az ebédet – mondta –, nem szeretném, ha az egész délutánját elvárná miránk.

Az utca egyenesen vitt felfelé, aztán hirtelen, nagy kanyarokkal a völgybe vágott. A járdaszélen csupasz, nyezetlen fák, egy-egy pad, kétoldalt villák. Régi villák: furcsa, parádés tornyokkal, önkeretes, színes verandaablakokkal; aztán újak, egészen modernek: piros, sárga, zöld színre festve, apró tetőkkel, a teraszokat hosszú csőkorlátok fogták körül. A színésznő Bácskayhoz igazította a lépéseit, kinyújtott lábbal, erősen a sarkára lépve járt, mintegy játékból. A földre nézett a lába előtt, amint beszélt:

– A szerencsés emberek! – mondta. – Az előbb úgy mondtam, tisztелеm őket, jobban, mint bárki mást. Igen. Félek egy kicsit tőlük. Félek, mint amikor az emberrel valami kiszámíthatatlan történik, valami, amit nem lehet előre látni. Úgy robbannak bele más ember életébe, mint a szerelem vagy a halál. Izgalmas emberek. Látja, én például nem vagyok szerencsés ember. Andor sem az. Minden, amit elérünk, olyan előre adott: az anyag, a munka, a meglévő tehetségünk eredménye. Amit Andor produkál, nagyszerű, de semmi sem váratlan benne, semmi meglepő. Mi az úton járunk, egyforma, katonai lépéssel. Maga a háztetőn jár, vagy a föld alatt a csatornában, egyszer megáll, mászik, mint a csiga, aztán hét mérföldet ugrik hirtelen. Mi tudjuk, hova jutunk, és rólunk is tudják; maga egyszerre csak ott terem. Mindig úgy nézek a szerencsés emberekre, mint a kötél-táncosra. Ha ugyan van kötéltáncos, aki igazán nem ismeri a veszélyt, amely alatta nyílik. Mert éppen ez az: a szerencsés ember számára magától értetődik a szerencse, bárhová

megy, mindenütt elkíséri. A többiek mind utánuk mennek, akár a turfon: ellesik a jól informáltak biztos tippjeit. Egy ember szerencséje százaknak sorsa lesz.

Telefonált. Kicsit sokára kapott kapcsolást, de aztán röviden beszélt.

– Visszatérek – mondta, amikor a fürkéből kilépett – az előbbi témára. Ne csodálkozzék, hogy ilyen sokat beszélek róla, de nem is hiszi, számomra ez mennyire fontos dolog. Tudja – de ezt senkinek ne mondja meg! –, én nem vagyok olyan nem-tudom-milyen nagy színésznő. Nem is vagyok színésznő voltaképpen. Andor azt szokta mondani: „faiseuse de drame” vagyok; nem lehet pontosan lefordítani: olyan, aki drámát csinál, színjátékot csinál. Andor is az voltaképpen: „faiseur de drame”. Az életben, a színházon kívül is, mindenütt: beállítunk, rendezünk, replikázunk, nagy monológokat fújunk el, teszünk-veszünk, mozgunk... és figyeljük a partnereinket. Játsszunk, tudja? Az élet játék. És ez jó nekünk, mert főszerepet viszünk; a partnereket mind ismerjük jól; fölényesek vagyunk, vezetünk, irányítunk: igazán csináljuk a drámát. Csak egy partner van, akinek a válaszára elfelejtjük a szerepünket, nem replikázhatunk: a szerencse, a véletlen, a sors. Sokféleképpen hívják, de ugyanaz. Mindig belép, és ott lép be, ahol a szövegkönyv szerint nem is várnánk. És mindig nagyszerűen játszik. Egyszer majd a halállal lép be, addig is mindenféle aprósággal: szerelemmel, háborúval.

– Akkor este, amikor a Boule Blanche-ból hazamentünk, nagyon vidám voltam. „Nagy szerep vár ránk, Andor – mondtam –, eljátszhatjuk a Nagy Ellenfél szerepét” (mert így hívjuk „öt”). „Ennek a fiúnak az életében mi vagyunk a szerencse, a véletlen, a sorsfordulat!” Aztán, lám, megint lefőzött! A Nagy Ellenfél szerepét maga játssza, nem mi. Azt hittük, hogy felfedezzük magát, belenyúlunk az életébe, és akkor kiderül, hogy „ő” tette magát oda az utunkba. Megtévesztő külsőben, álruhában...

Legyintett az ernyőjével. Megállt, szembefordult a fiúval, és végignézett rajta mosolyogva.

– Hogy áll magán ez a tavaszi kabát! Milyen nagyszerűen! Andor a legdrágább szabóknál öltözik, és egyetlen ruhájában sem olyan elegáns, mint maga. És az egész szerep, amit játszik, milyen jól áll magának!

Egy fűszeresnél sonkát vettek, zsemlyét, néhány almát, azt ették útközben. Leereszkedtek a völgybe valahol a Budaörsi út tájékán, aztán egy elhagyott temető mellett újra hegynek vitt az útjuk. Egyikük sem ismerte ki magát; mentek, csak úgy maguk elé. Nagy meglepetésükre a farkasréti temetőnél lukadtak ki. Nem voltak fáradtak. Egy tábla „rövid sétányi távolságra” valami csárdát hirdetett. Elhatározták, hogy odamennek vacsorázni. Aztán egy útrövidítési ügyeskedés során újra eltévedtek. Néptelen tájon jártak, ritkásan szétszórt villák kertjei alatt. A nap lement, lehűlt az idő. Sötét volt már, amikor hosszas bukdácsolás után a csárdát megtalálták. Farkaséhesek voltak. Benn meleg volt, a kis vaskályhában lobogva égett a tűz; csak ők ketten voltak a vacsorázó szobában, meg egy bambaképű, hajlott hátú pincér. Izgatott vidámsággal lesték, hogy a megrendelt sült elkészüljön, s az eléjük tett bort a nyelvük hegyével kóstolgatták.

A filmgyártás terve, amit Bácskay délelőtt említett, egész nap izgalomban tartotta Kerekes Edét. „Fantáziát látott a dologban”, és nagy szükségét érezte, hogy a Bácskay-vállalat számára hasznossá tegye magát. Mindenekelőtt néhány tapogatózó információra volt szüksége. Eszébe jutott egy barátja, évfolyamtársa az egyetemről; harmadéves korában a Hunnia Filmgyár egyik igazgatójának fia mellett volt házitanár, később ezen a réven bejutott a gyárba. Nem volt éppen kiemelkedő pozíciója, de azért a viszonyokkal bizonyára tisztában lehetett. Kerekes emlékezett, hogy a barátja az Üllői úton lakott egy olcsó főiskolai kollégiumban. Este nyolc óra tájt lehetett; a kollégium portása a szemközti ká-

vémérésbe irányította: nézze meg, oda szokott járni a barátja vacsorázni. Az aránytalanul keskeny, de annál mélyebb helyiség – nem lehetett tudni, már vagy még – üres volt: fekete tollas kalapos, vidékies külsejű asszonyság evett az ablak előtti asztalnál, szemben vele vörös szemhéjú, sovány férfi mélyen a tányérjába görnyedve a levesét kanalazta. Aztán még valaki ült az egyik asztalnál, jóval hátrább; háttal ült a bejáratnak, de az ismerős, jellegzetes és nyakba nőtt fényes fekete haj mindjárt feltűnt Kereknek. „Ivánka!” A fiú megmozdult, hátranézett: „Szervusz. Hát te?...”

– Bizonyos László Rezső nevű volt kollégát keresek. Nem ismered? Itt lakik szemben a kollégiumban.

Ivánka nem ismerte. Intett a kezével:

– Ül le! Hátha még jön. Csak most kezdődik az esti forgalom.

A sarokból, ahová a zöld ernyős lámpa már nem világított, mocskos kötenyű nő jött elő, és az asztal mellé állt némán. Kerek ijedten, kérdően nézett Ivánkára.

– Rendelj tündőhasét gombóccal! – ajánlotta Ivánka minden lelkesedés nélkül, aztán franciára fordította a szót: – Tout à fait mangeable. Que veux-tu, mon vieux: pour dix-huit sous!

– Hanem, Ivánka! – kiáltott fel hirtelen Kerek. – Jó, hogy találkoztunk! Van nálam valami számodra. Várj csak! – Nagy irattárcát húzott elő a zsebéből, abban kotorászott. – Várj! Itt van. A Paris Soirból vágтам ki neked a követség. Már vagy két hete. Megismered?

Ivánka egy pillantást vetett a képre, aztán ellökte magától.

– Ennyire nem érdekel? Veled is megtehetette volna!

– Mit? Voltaképpen mi történt?

– Csinos kis munka volt: álmában lenyiszálta az arab fejét, aztán a saját ereit vágta fel. Csak napok múlva akadtak rájuk. Deauville-ben történt.

Ivánka újra kezébe vette a borzalmas jelenetet ábrázoló újságképet.

– Érdekes – mondta elgondolkodva –, nem is tudtam, hogy Jacqueline Lebon a neve... Mindig úgy szeretett volna Deauville-be menni. Ez volt a mániája. Nem tudom, mit képzelhetett magának...

Kerekes némi fitymálással mártogatta villáját az elé tett ételbe.

– Különben mit csinálsz mostanában? – kérdezte. – Miből élsz?

– Semmiből.

– Nagy marha vagy te, Dezső. A mai világban! Mikor úgy potyognak a jó állások az égből, csak a kezed kell értük kinyújtanod. Na, várj csak: majd kitalálok neked valamit. Várj. Ott van például Bácskay. Csomó francia filmet hoznak be. Nem volna kedved szöveget fordítani? Oda benyomhatlak. Vagy valami más; majd akad...

Bácskay és Éltey Valy taxin jöttek haza tíz óra tájban. A ház előtt Valy félig kinyitotta az autó ajtaját, felnézett az ablakára: a redőny résein át fény szűrődött ki. „Viszontlátásra” – köszönt Bácskaynak, és sietve kiugrott a kocsiból. A kapuban még megfordult és visszaintett. Bácskay hazavittette magát Budára. A Horthy Miklós körtéren lakott egy-szoba-hallos garzon lakásban, ötödik emeleten. A lakásban rend volt, a vicéné járt be takarítani minden reggel. A gőzfűtés egész nap nyitva állt, nagyon meleg volt. A sötétben az ágya, a ruhái, a bútorok megszokott szaga terjengett. Bácskay nem gyújtott villanyt, csak úgy kabátban levetette magát egy fotólyra a sarokban. Rettenetesen egyedül érezte magát, olyan üres, olyan sivár volt a lakása. Az alacsony fotólyról, amint kétoldalt lelógatta a karját, keze csaknem a szőnyeget érte. Fejét hátrahajtotta a bársonyhuzatos támlára. Egy pillanatra talán el is szundított így. Ha nem olyan fáradt, nagy kedve lett volna újra lemenni az utcára, sétálni egyet.

IX. FEJEZET

Kerekes nem is számított arra, hogy Ivánkának tett ígéretét milyen hamar teljesítheti.

Tóvölgyi doktor elhatározta, hogy „kezd valamit”: textilre gondolt.

– Tudod – mondta öccsének –, az ilyen ügyvédi iroda majdnem olyan, mint egy fix fizetéses hivatal: az ember szépen megkeresi vele, amire éppen szüksége van. Vagyont szerezni csak a kereskedelembe lehet. Olyan konjunktúra jön most, hogy örült, aki nem használja ki!

– És miért gondolsz éppen textilre? – kérdezte Telkes Andor.

Tóvölgyi a szivarfüstje után mélázva érvelt:

– A legnagyobb cikk! Elsőrendű közszükséglet, de luxusszükséglet is. A forgalom biztonsága és a nyereség lehetőségei egyformán megvannak. Nincs agyonnyomva Hanygyával, Futurával, Egykezekkel.

– Nem túl nagy máris a konkurencia?

– Nem lehet elég nagy. Az ország hihetetlenül lerongyolódott az utóbbi években. Mi az első dolga az embereknek most, hogy egy kicsit könnyebben keresnek: öltözködni. Nézd meg a te Bácskaydat!... A pénz értéke labilis. Háború van. Szövetet, vásznat, ruhát pénzbefektetésre is érdemes venni...

Telkes Andor elgondolkozva bólogatott:

– Szükséged lesz valakire, akivel összeállj. Abszolút megbízható emberre, aki nem lopja el a pénzed, és akinek iparigazolványa van.

Tóvölgyi elárulta, hogy Bácskayra gondolt.

– Őt már legalább ismerjük! – mondta. – És ma mind-egyiknek van négy-öt iparigazolványa!

– Ez igaz – mondta Kerekes, amikor másnap Telkes a jelenlétében szóba hozta Bácskaynak a dolgot. – Ez igaz. Ma minden ügyes keresztény fiatalember több irányban is elfoglalja magát... Belátom persze, hogy sok visszaélés, névkölcsönzés, strómanság is van. De éppen ezért: Bácskaynak semmi szín alatt sem szabad ilyesmit csinálnia. Igen exponált helyen áll ma már. Ha most textilezni kezdene, lennének, akik még a filmszakmában is kétségbe vonják a szakértelmét. Ezt nem tehetjük meg. Nem szabad elfelejtenünk, az ügynek nemcsak anyagi, hanem morális része is van! Az ország egyik legnagyobb példányszámú újságja, a legnagyobb forradalmi párt adta erkölcsi támogatását az üggyhöz! Mi, nemzetiszocialisták kényesek vagyunk az ilyen erkölcsi dolgokra... Hanem...

Néhány pillanatig összevont szemöldökkel gondolkozott.

– Van egy barátom, te is ismered, János. Ivánka Dezső. Őt például úgy ajánlhatom Tóvölgyi doktor úrnak, mintha a saját apámnak ajánlanám.

– Mivel foglalkozik most Ivánka? – kérdezte Telkes.

– Semmivel. Negyedéves bölcsész. Szakvizsgára készül, de nem hiszem, hogy valaha leteszi. Szeretne valami gyakorlati pályára menni. Éppen a napokban találkoztam vele...

– Van iparigazolványa?

– Nincs, de őskeresztény. Ha megvan az egyezés, pár nap alatt meg lehet szerezni az iparigazolványt. Tudok jó ügyvédet...

– Ügyvédnek ott van a bátyám – mondta Telkes Andor.

– Az ma nem nagyon jó! Tudok valakit, aki éppen az ilyen ügyekben specialista: állampolgárság, iparigazolvány stb. Ma ezt csak őskeresztény ügyvéd tudja megcsinálni, aki minden gyanún felül áll. Ugyebár...

Este a vacsoránál Béla Vági Lászlót hozta szóba apjának.

– Csodálom, hogy rá nem gondoltatok.

– Az ám! – ütött a homlokára Telkes Andor. – Nem is jutott az eszünkbe. Persze, hogy ő lenne a legmegfelelőbb. Beszélj vele!

László először elcsodálkozott, aztán nevetve utasította vissza az ajánlatot.

– Tudom, hogy manapság az nem kifogás, hogy nem értek a szövehez, sem a kereskedelemhez; de időm sincs most. Tudod, hogy nyakig ülök a munkában!...

– Idő? Nem kell ahhoz idő. Árpád bácsi mindent elintéz. Be sem kell hogy menj az üzletbe...

László a fejét rázta: – Nem, nem, nem!

– A kisujjadat sem kell kinyújtaniod – magyarázta Béla –, mindössze a neved adod egy dologhoz, és ezért kapsz egy ezrest havonta.

– Szép pénz, de nem fogadhatom el. Reggel a borotválkozásnál szembe kellene köpnöm magam a tükörben. – Elnevette magát. – El sem tudnék költeni egy hónapban ezer pengőt! Mennyi gondom lenne vele éppen most, vizsgakészülés idején!

Béla kapacitálta:

– Nézd, László, elvileg tudod, hogy egyetértek veled. Utálatosnak és erkölcstelennek tartom ezt az egész dolgot, de gondolj arra, hogy Árpád bácsin segítesz vele...

– Nem szeretem az olyan karitatív ténykedéseket, amelyekre ezren jelentkeznének szívesen, havi ezerért!

– De miért? Hát akkor más csinálja meg ugyanazt!

– Tudod... – mondjuk – babonás vagyok. Nem szeretem azt a pénzt, amelyért nem dolgoztam meg. Félek tőle. Komolyan!

Béla utólag szégyellte László előtt, hogy egyáltalában szóba hozta a dolgot. Árpád bácsira is dühös volt: „Nincs neki elege? Minek akar zsidó ma meggazdagodni!?”

Így aztán mégiscsak Ivánka váltott textil-nagykereskedői igazolványt dr. Tóvölgyi Árpádnak.

Vági László ebben az időben túlzás nélkül mondhatta, hogy „nyakig ül a munkában”. A disszertációja már nyomdában volt, négy-öt naponként kapott postán egy halom kefelevonatot. Készült a szóbeli szigorlatra, egyidejűleg a pedagógiai vizsgára is. Szokásos szerencséje szerint a vizgabizottságának három tagja éppen az a három félelmetes név volt, akik közül egy is sok lett volna. Három priváttanítványa volt, egész délutánját a tanítás foglalta el: abból élt. S hogy minden összejöjjön: éppen abban az időben végezte háromhetes tanítási gyakorlatát a gyakorló iskola ötödik osztályában. Ez sem volt éppen könnyű feladat. Az igazgató különös súlyt helyezett a fegyelmezésre. László az osztály nagy részével tegező viszonyban volt, együtt járt moziba a fiúkkal francia filmeket megnézni, francia szót hallani. Legnagyobb meglepetésére ebből a barátságból próbatanításán, az igazgató jelenlétében, valami cinkosság alakult ki; a fiúk jobban viselkedtek, mint a vezető tanár óráin. László érezte, hogy nem ez az igazi fegyelmezés, és nem ez az a helyes kapcsolat, amely – az igazgató szavaival élve – a „nemes veretű pedagógiai egyéniség és a növendékek között ki kell hogy alakuljon”, de nem viselkedhetett másképpen. Őszintén szerette ezt a lázadó kamasztársaságot. A felnőtteket a maguk alattomos lojalitásával hitvány csirkefogóknak érezte hozzájuk képest. Ott volt például a Bauer-eset, ami az egész iskolát izgalomba hozta. Ez a Bauer tanárjelölt volt, és éppen akkor németesítette vissza a nevét Pórról. Az egész tanári kar félt tőle, az igazgató is csak diplomatikus kézdörzsölésekkel mert hozzá közelíteni. Összeköttetésben állt a német követséggel, tagja volt az SS-nek, és állítólag a Gestapónak kémkedett. Csak az ötödik osztály merte megtenni, hogy – amikor Bauer három héten át történelmet tanított – minden órája kudarcba fullt a fiúk passzív, de néha tényleges ellenállásán. A bemuta-

tó óráján a szláv kérdést vette elő. Azt akarta levezetni, hogy a szlávok a magyarság ősi ellenségei. A fiúk következetesen a németekről beszéltek, mintha minden kérdést félreértettek vagy egyenesen rosszul hallottak volna. Pedig nem is voltak mind németellenesek az ötödikesek, nagy részük talán nem is látta a kérdés aktuális politikai jelentőségét; valamennyien megérezték azonban a tanárjelölt fellépésén azt a hatalmi önkényt, amely ellen lázadni mindenkor érdemes és mindenkor kell, ha az ember tizenöt éves.

– Maga éppen közéjük való – mondta egyik órája után Lászlónak az igazgató atyáskodva. – Pont olyan fiatal lázadó maga is, mint ezek a kamaszok.

Ezt a bókot László az aznap reggeli órán érdekelte ki. Az érettségiről volt szó; az igazgató körkérdést intézett a jelöltekhez, hogy mit tartanak helyesebbnek: a középiskolai érettségit vagy az egyetemi felvételi vizsgát. László az utóbbi mellett állt ki.

– Arra nem gondol, kollégám, hogy a tanárság minden erkölcsi és társadalmi súlyát – azt a keveset, ami van – annak köszönheti, hogy ezt a minden szempontból annyira jelentős okmányt, az érettségi bizonyítványt ő adja ki?

– Ha ez így van – felelte László –, akkor vagy a tanárság, vagy a társadalom erkölcsében van a hiba. Hiszen akkor hovatovább a hóhérnak lesz a legnagyobb erkölcsi és társadalmi súlya.

– Óriási hatalmat jelent ám, kérem, az érettségi. Arra nem gondol?

– Bocsánat, ha ezt mondom, de fontosabbnak tartom, ha a társadalom az óriási munkánkat becsüli, mint ha az óriási hatalomtól fél.

Az igazgató nevetett:

– Nézze, kérem: kell hogy legalább hatalmunk legyen, ha már – magunk között vagyunk, megállapíthatjuk: – fizetésünk nincs.

– Hát legyen inkább rendes fizetésünk! – mondta László is nevetve.

Az igazgató intett Lászlónak, hogy helyet foglalhat.

– Kérem, kedves fiatal kollégáim – mondta elkomolyodva –, vannak dolgok, amiket nem tanítanak az okos könyvek; dolgok, amelyek túlesnek már az okosság határán... A maguk fiatal, heves gondolkozásmódja, amely csak az okos dolgokat tiszteli, talán lázadni is fog ezek ellen a dolgok ellen. Mégis, arra kérem magukat, hallgassák meg, amit most mondani fogok. Az idősebb, tapasztalt barát bölcsessége lesz ez. Nem kritika, hogy jó-e vagy rossz, csak megállapítás. A bölcsesség megállapításai; és a bölcsesség tanácsai a megállapított dolgok alapján.

– Nálunk az érettségi – folytatta felemelt hangon – nem afféle egyszerű vizsga, amely a szorgalmat, a tudást jutalmazza és osztályozza, hanem belépőjegy. Belépőjegy az úri osztályba. Az érettségítől számít az ember úriembernek. Az érettségi pillanatában válik a tanuló egyvalakivé a mi társadalmi osztályunkból. Nagy jelentőségű dolog ez, kérem. Gondolják csak el! A tanárnak jogában áll megadni ezt a belépőjegyet akárkinek, a legszegényebb zsellér gyermekének, ha elvégezte a nyolc gimnáziumot, és megfelelt; de jogában áll meg is tagadni! Az alispán fiától is megtagadhatja a tanár, hogy valaha úriembernek nevezhesse magát!

Szünetet tartott, aztán mutatóját felemelve folytatta:

– Mármost lássuk: mit mond az elméleti okosság? Hídegen kimondja a szentenciát: aki tud, az megfelel, aki nem, nem! És mit mond a bölcsesség? A bölcsesség – és itt most nagyon kérem, hallgassák meg és vessék szívükbe, amit mondok; nagyon sok kellemetlen fálnak futástól kímélem meg magukat – a bölcsesség azt mondja, hogy az alispán fiától akkor sem tagadhatom meg az érettségít, ha egy árva szót sem tud. Értik? Mit gondolnak, miért?

Feszengő csendben ültek a jelöltek a helyükön. Olyan

volt a hangulat, mint hetedikben egészségtanórán, amikor az iskolaorvos a nemi betegségekről kezd beszélni. „Nunc venio ad...” Mintha új titokba avatták volna be őket, dermedten ültek a régi erkölcs, a jó gólyamese romjainál.

– Mi tanárok vagyunk! – válaszolt helyettük az igazgató. – Tanítunk és nevelünk. De túl a mesterségünkön, polgárai, tagjai vagyunk annak a középosztálynak, amely számára az utánpótlást termeljük. Nem érzik, hogy – mondhatni – árulás lenne, ha annak a mérnöknek vagy orvosnak a gyereket, pusztán azért, mert bizonyos adatokat nem tud, pusztán azért, mert még gyerek, éretlen és haszontalan, kizárnánk az osztályból, amelyben felnőtt, amelynek az igényeit magáévá tette, amelyen kívül élni sem tud? Próbáljanak kissé felemelkedni a hideg észről a meleg, az életmeleg bölcsesség magasságába! Próbálják meg egy kicsit átérezni, megérteni azt az egyéni – és végeredményben társadalmi – tragédiát, amely e mögött a tárgyilagos és hidegen logikus gondolatsor mögött lappang: a főorvos úr fia nem tud semmit, a főorvos úr fia megbukott az érettségin; a főorvos úr fia nem lesz tartalékos tiszt, nem lesz úriember, a főorvos úr fia elmehet lakatosnak!

Amint az igazgató mögött az ajtó becsukódott, parázs vita kerekedett a jelöltszobában. Az „életmeleg bölcsességet” – fiatal tanárok, lelkes, életbe nem tört ábrándlovagok voltak – nem fogadták azzal a megértéssel, amely az igazgató „igazán jóindulatú és őszintén atyai” hangjának kijárt volna. „Ezek szerint, ha a vakbelem fáj, ne orvossal szedessem ki, hanem olyannal, akinek az apja is orvos volt!” – kiáltotta valaki. „Közönséges árulás! A kultúra elárulása osztálygögből!” – hallatszott másfelől. Egy bozontos hajú, oldalszakállas fiatalember felállt, úgy fejtette ki a véleményét:

– Ez a középosztályi exkluzivitás a rákfénje a magyarságnak! Mi a középosztály? Idegen söpredék! Hol az igazi magyarság? A parasztságban! Ha Magyarországon magyar

módra akarunk élni, nem az alispán és a főorvos fiát kell féltetnünk, hanem a parasztét! Igenis el kell buktatnunk azt, aki nem felel meg; de ha már – érzelmi okokból, vagy valamilyen más meggondolásból – kímélni akarunk valakit, a paraszt legyen az, ne a főorvos fia! Éppen azért, mert – amint az öreg mondta – mi adjuk ki a belépőjegyet a középosztályba. A mi feladatunk, hogy magyar legyen az a középosztály, amelyet az életbe küldünk!

– A kérdés nem olyan egyszerű – vetette ellen valaki. – Az a parasztfiú, aki a középosztályba lép, az új környezet, az új formák miatt egész életében szerencsétlen lesz. Ugyanígy szerencsétlen, boldogtalan ember lesz az is, aki lecsúszik a gyermekkorában megismert magasabb színvonalról... Ezt fejt ki Paul Bourget is az Étape-ban... A tanár tehát az érettségi bizonyítvánnyal mint tudáson és munkán alapuló középosztályi belépőjeggyel kétfelé is osztja a boldogtalanságot: azzal, hogy megtagadja éppúgy, mint azzal, hogy megadja...

Egy piros képű, szőke fiú dühösen pattant föl a helyéről:

– Ne haragudjék, kollégám, de ez nagy marhaság! Az osztályátlépés lelki válságát éppen a középosztálynak az a hermetikus elzárkózottsága okozza, amely a direktor beszédében is tükröződött...

Többfelől egyszerre kiabáltak: „Hallott már valakiről, aki boldogtalan, mert báróvá emelték?” „Aki felemelkedik, éppen azért teszi, mert megvan benne a magasabb életforma igénye!” „A férgese csak hadd pusztuljon, az értéke emelkedjék!”

– Éppen a középosztály érdeke – folytatta a piros képű hangosabban –, hogy állandóan megújuljon a felfele törekvő mozgalmakban. Létérdeke ez a középosztályi életformának. Nem a beleszületettek, hanem a belejutottak, a parvenük örzik legjobban a tradíciókat, ők látják el legjobban az osztály védelmét, ők értékelik leginkább azt, amit a középosztály je-

lent... Általában: az ember jobban értékeli azt, amiért megdolgozott, mint azt, amit készen örökölt.

Az oldalszakállas kolléga felült az igazgató asztalára, onnan beszélt, zsebre tett kézzel, lábát lóbálva:

– Mindez: beszéd a légüres térben! A kérdés: faji kérdés; csak erről az oldalról lehet megközelíteni és a helyes következtetéseket levonni...

A Paul Bourget-ra hivatkozó kolléga kivételével valamennyien egyetértettek abban, hogy az igazgató „bölcsségből” nem kérnek. A megokolás tekintetében azonban nem volt ilyen nagy az egyetértés; itt már a legélesebben ellentétes felfogások nyilvánultak meg. Általában, a jelöltszobában napirenden volt a vita. Nem kellett detektívtől félni, aki a „tetszést vagy nemtetszést nyilvánítókat” lefűleli, szabadon folyt a napi események kommentálása.

Kommentálnivaló pedig ugyancsak akadt ezekben a napokban. Egymást érték a politikai és katonai események. Dánia egy éjszaka alatt vált megszállt területté, Norvégia néhány napi hiábavaló, szervezetlen ellenállás után. Szinte véletlennek látszott – de nem lehetett véletlen a véletleneknek az a láncolata: – bárhol ütötte fel a fejét az ellentámadás, azonnal vérbe fulladt. Mintha csak a német vezérkar irányította volna még az ellenség mozdulatait is. Fájdalmas volt látni, újságban olvasni, rádión vagy szóbeszédben hallani ezeket a dolgokat. Úgy tűnt, mintha valami félelmében megvadult apró állat az oroszlánál kelt volna viadalra, vagy a torkát már szorító óriáskígyóval; kétségbeejtő, elkésérítő, őrijítő volt. Hollandia, ahol csak négy napig dúlt a háború, de mindent feldúlt; városok dőltek romba az utolsó házig, s a romok mögül hollandok lőttek hollandokra – az ötödik hadoszlop tagjai vagy hazafiak, akik rémlátásukban ejtőernyősnek nézték a saját katonájukat. A fele odapusztult a holland hadseregnek az alatt a négy nap alatt. És ki tartja számon a rengeteg polgári áldozatot? Később, ahogy egyre

nőttek a borzalmas évek, lassan a legérzékenyebbek szíve is megedződött a szörnyűségeken, de akkor, akkor még itt a távolban is álmatlanul forgolódott ágyán mindenki, ha a belga király élményére gondolt azon a rettenetes éjszakán, amikor az egyre előbukkanó, egyre eltűnő, megfoghatatlan, megtámadhatatlan ellenség gyűrűjében, a záporozó gránátok alatt védhetetlenül pusztuló, rémült katonái között végül is a németek rabságába adta magát. Ijesztő dolgok voltak ezek: a terhes nők elfordították fejüket a moziban híradó alatt, vagy szándékosan késtek félórát az előadásról. És talán nemcsak gyávaság, hanem valami részvét is volt abban a kijelentésben, hogy:

– Örültség a kis nemzetektől ez a hősködés! Mi hasznuk belőle?

Csak az volt kissé különös, hogy ezt éppen a százados mondta, a katonai akadémiái tanár, aki velük gyakorolt.

László csodálkozva emelte fel tekintetét a jegyzetből. Csak hárman voltak a szobában: a százados a nagy falitérkép előtt állt, azt nézegette; egy Sármási nevű református pap, a hosszú asztal másik végében az órájára készült; és László, aki a filozófiai jegyzet aznapra kitépett lapjait tanulgatta. Mély csend ült a teremben, az iskolák megdöbbenően mély csendje, amikor a diákok osztályaikban ülnek, és folyik a tanítás. A százados mintha László felé irányította volna az előbbi mondatot.

– Hasznuk nem sok volt talán... ha úgy vesszük... – felelte elgondolkozva László. – És mégis: az a hasznuk volt, hogy harcolhattak.

– Na, abban nem sok jó van! – nevetett a százados.

– Ahogy vesszük! Képzelve el, százados úr, hogy valakit halálra ítélnék: nem menne kegyelemszámba, ha megengednék neki, hogy fegyverrel védhesse magát a fegyveres hóhérok ellen?

A százados idegesen legyintett:

- Kis nemzet örüljön, hogy élhet! Ne hősködjék!
- Akkor mire való a kis nemzeteknél a katonaság? – futott ki akaratlanul is László száján a meggondolatlan szó. A százados, szerencsére, nem hallotta. A református pap beszélt, öfelé fordult.
- Kis nemzetekkel úgy van, mint a grájzlerossal, aki mellett nagyáruház nyílik: örüljön, ha felveszik az áruházba kiszolgálónak!
- Tiszteletes úrnak kissé közgazdasági ízű fogalmai vannak nemzetről, nemzeti autonómiáról, állami önállóságról. Nem gondolja?
- Miért? – emelte fel a tiszteletes sértődötten a hangját.
- Azért, mert számolok a realitásokkal? A kis nemzet elvérzik azon, ami a nagynak meg sem kottyán! Hol lennének például mi, magyarok, ha nem másztunk volna bele a világ minden lehetséges háborújába?
- Talán sehol... Egyébként háborúja válogatja!
- Archiregnum voltunk, és ma alig maradt pár millió belőlünk! Elpocsékoltuk az élettani anyagot!
- Azt igazán senki sem tudja megmondani, hogy a norvégok vagy hollandok miért harcoltak! – szólt közbe a százados.
- Bizonyára valamiért – mondta László –, ami fontosabb volt nekik, mint az élettani anyag.
- Miért? – felelte a pap a századosnak. – Mert az angolok berántották őket. Az angoloknak ez az ősi módszere: másokat berántani a csávéba.
- Ha erre a formulára egyszerűsítjük a dolgokat – fordult László a tiszteleteshez –, akkor a Rákóczi-féle szabadságharcra is azt mondhatjuk, hogy XIV. Lajos berángatta a magyarokat a csávéba. Nem?... Ezek szerint a kis nemzeteknek nem is lehet más a sorsuk, csak az, hogy valamelyik nagy nemzet a csávéba rántsa őket?
- A kis nemzet kötelessége – mondta a százados – felis-

merni a politikai erők irányát, ügyesen kitérni a nagy elől, jó szövetségi rendszerrel biztosítani magát...

– És főleg: nem hősködni! – mondta a tiszteletes a százados bólogatásai közepette. – A kis nemzet önállósága ugyanis csak illúzió!

– De ahhoz csak megvan a joga – makacskodott László –, hogy maga válassza meg azt a valamit vagy azt a valakit, akinek a kedvéért – ahogy önök mondják – az önállóságról lemond. Nos, a norvégok, a hollandok, a belgák a demokráciát választották és Angliát. Ha Németországot választották volna, vajon nem lehetne megvádolni őket, hogy hagyták magukat csávéba húzni a németektől?

A tiszteletes és a százados összenéztek. Arcukon az a bizonyos szenvedő vonás jelent meg, amikor valami nagyon egyszerű dolgot nagyon buta embernek nem tud valaki megmagyarázni. A százados sóhajtott:

– Nézze, kollégám, ha Hollandia Németország mellett állt volna ki, akkor feltétlenül helyesen tette volna, mert a politikai erők irányvonalát követte volna. Azt abból látni, hogy az igazi nagy nemzetek mind ebben az irányban haladnak...

Lászlónak kedve lett volna megkérdezni a századostól, hogy voltaképpen melyek a nagy nemzetek. „Nagy nemzet!” Ez a fogalom is egyike volt a kor hamis axiómáinak. Rádió, újságok, politikusok és a szóbeszéd tetszésük szerint éltek és éltek vissza vele. Meghatározatlan valami volt a „nagy nemzet”, de pontosan tudta mindenki, mit ért rajta. Miért? Miért éppen azokat a nemzeteket nevezték nagyoknak? Vági László szerette volna meggondolkodtatni a papot és a tisztet ezen a kérdésen. Népszerűség? Akkor Kína és India lennének a legnagyobbak! Terület? Akkor Brazília is nagy lenne! Birtok? Akkor Anglia! Gazdasági erő? Pénzügyi hatalom? Nem. Mindez nem. Még csak a katonai hatalom sem, mert hiszen akkor például Franciaország igazán nagyobb Olaszor-

szágnál. Pedig éppen fordítva volt: Olaszországot nevezték nagynak, a franciákat pedig romlott, züllött, lecsúszott népnek. Olyan volt ez, mint a „fiatal nemzet” elnevezés: Amerika öreg, de az ősi Róma fiatal!

Nyilvánvalóan az imperialista kaland döntött a „nagyság”, a „fiatalság” kérdésében, és csakis az. Ámde az a kaland szükségképpen együtt jár az „élettani anyag elpocsékolásával” – ahogy a tiszteletes mondaná. A kis nemzet is pocsékolja az élettani anyagát, ha ehhez az „erővonalhoz” igazodik. Idegen ügyért! „Micsoda logikájuk van ezeknek!” – gondolta László.

A tiszteletes és a százados valami számukra nagyon ott-honos témába mélyedhettek, az asztal felett buzgón összehajolva. László még hallotta kimenet:

– Az oroszok is... persze kissé elkésve! De azért tisztán látható! Sztalin otthagya a zsidó feleségét. A zsidó Litvinovot felváltotta a színorosz Molotov. Éppen csak törvényben nem mondták még ki...

Április utolsó vasárnapján László kirándult a Gugger hegyre. Nem annyira a szép idő csalta ki a városból, mint inkább az, hogy a filozófiaprofesszora, akinél László harmadik tárgyból doktorálni akart, ott lakott fenn a hegyen, és a vasárnap délelőtt jó alkalomnak kínálkozott, hogy a szigorlat időpontját és körülményeit megbeszélje vele. Ez volt talán a legnehezebb az egész doktorátusban: a három professzor idejének összeegyeztetése. Eredetileg már megegyeztek április második péntekében, de akkor az utolsó pillanatban a franciatanár megbetegedett. Azóta ahány dátum adódott, a három tanár közül valamelyiknek biztosan nem felelt meg. Most végre volt három délelőtt május első tíz napján, amely ellen nem volt kifogása sem a francia-, sem a latintanárnak; László remélte, hogy a három nap közül valamelyik majd a filozófiaprofesszornak is megfelel.

Sütött a nap, László szinte beleizzadt, amint a hegyoldalon felfelé kaptatott. A professzor kertjében nagy pipájú,

öreg kertész a fákat nyesegette. „Nincs még itthon a kegyelmes úr – szolt le a létráról László csengetésére –, talán egy óra múlva.” Ajánlotta, hogy sétáljon egyet addig. László felment a kilátóhoz, ott időzött, aztán eszébe jutott, hogy a volt zongoratanára is valahol erre lakik, a hegy Rózsadomb felőli oldalán. Hirtelen ötlettel meglátogatta őt. Az öreg zenetanár már régen nem tanított, erősen megsüketült az utóbbi időben, és szakállt növesztett. Sárgás vászonkabát volt rajta, a nyaka körül színehagyott sál; éppen a méheivel foglalkozott. Lászlónak nagyon megörült, mindjárt magával cipelte a méhesbe. „Jó kis állatkák ezek! Ne félj, nem bántanak!” És szakadatlanul dűnnyögött a szakállába, hol Lászlóhoz, hol a méhekhez, érthetetlen, félig kimondott szavakat. Lászlónak eszébe jutottak az álmos téli délutáni zongoraórák, az „egyet-kettőt-hármat-négyet”, a megrögzött halk vezényszavak: „több dinamikát!”, „szépen kihozni azt a cantabilét!” Amikor vagy félóra múlva búcsúzkodni kezdett, olyan ijedten, olyan vigasztalanul topogta őt körül a kis öreg, mint ha valami kedves meglepetését rontotta volna el. „Jaj, várj még... meg sem kínáltalak! Valamit mindjárt... várj csak!” László szabadkozott, sietnie kellett. Az öregúr a kapuig kísérte őt marasztaló szóval, ott megállt, arcán ott maradt még a vendéglátó mosoly; csak jó idő múlva, amikor László a hegybe vájt úton éppen már befordult, akkor emelte fel száraz, görcsös kezét, és egyetlen mozdulattal kétszer utána intett. László jól kilépett a hegynek lefele, az egy órából így is másfél lett, mire a professzor villájához ért. Zöldzekés inas nyitott kaput.

– A kegyelmes úr éppen lefeküdt – mondta.

– Mikor szokott felkelni?

– Mikor hogy. Fél négy-négy felé.

Háromnegyed kettő volt akkor. László belépett a kapun:

– Inkább itt várom meg, semhogy megint elszalasszam!

Leült az oszlopos tornác előtt a padra. Sík, kavicsos kis

tér volt a lába előtt, dísznövénynek való vázakkal határolt félkörben; elöl néhány lépcsőfok vezetett a lejtősen süllyedő kerti útra. A fák fiatal vesszeje csillogott a napsütésben, duzzadt rügyek vöröslöttek még a már kinyílt üde zöld levelek között. Az út mentén átláthatatlan sárga sövény: virágzó aranyeső.

László, mint várakozóknak szokása általában, valami csendes, butító, altató hivatalt keresett magának: zsebre tett kézzel hanyatt dőlt a padon, a lábfejét keresztbe rakta, s a látnivalókon jártatta végig módszeres figyelemmel a szemét. Megkereste az utat lenn a völgyben a fák alatt, hegyre mászó kis modern villák erkélyén kötött ki hosszasan, egyenkint véve szemügyre a kinn felejtett székeket, ruhadarabokat. A fogaskerekű útját követte, míg szemmel tudta, aztán messze balra, lent a Dunát. Kék volt a Duna azon a napon. Olyan üdén, tavaszian kék, mint amilyen zöldék voltak a frissen hajtott levelek az erdős hegyoldalakon, vagy a tisztások füve. A csaknem nyári melegben a föld a tegnapi eső illatát lehelte.

Lászlót hirtelen elfogta az éhség. Éppen csak a kávéját hajtotta fel reggel, sietve bekapott valamit, azóta nem evett. A pad végében kosár állt, benne dió, két szép nagy piros alma; a kosár mellett maroknyi dióhéjszemét közt emberfejlő formára faragott fa diótörő. A nagyvilág kitért szépségei felől egyre sűrűbben tévedt a szeme erre a csendéletre itt a pad végében. Az idő is nehezen múlt; fél három volt csupán. László unalmában elővette a saját disszertációjának egy példányát, azt olvasta.

Jó idő telt el ily módon, amikor váratlanul felharsant a tornácon, közvetlenül a háta mögött a professzor vidéki esperesplébános-hangja:

– No lám! Hát rám meg vendég vár idekinn?

Nem tudni, melyikük volt jobban meglepve. László arra számított, hogy majd az inas behívja, ha a professzor feléb-

red. A professzor papi civilben volt, de csak a mellényében; annak is most gombolta be nagy sietve az alsó gombját. Zavartan nézték egymást egy pillanatig, aztán László eszébe juttatta a professzornak, hogy kicsoda-micsoda, és mi járatban van. „Ja, igen” – emlékezett a professzor, azután néhány pillanat alatt el is intézték a doktorátus ügyét.

– Na! – mondta a professzor. – Ezért a kétpercnyi tárgyalásért, remélem, nem kellett sokáig várnia rám!

Kedélyes barátsággal mondta ezt, László visszamosolygott, úgy felelte:

– Ráment a napom, ahogy ez már lenni szokott. Már délelőtt itt voltam, aztán elmentem. Mire visszajöttem, lecsúsztam kegyelmes uramról.

Az öregúrnak remegett a tokája, úgy nevetett:

– Lecsúszott rólam! Ez jó! De azért csak ebédelt? Nem?

– Még nem.

– És nem éhes?

– De. Nagyon.

A professzor zavartan körülnézett, meglátta a kosarat a díóval és az almákkal.

– Hát itt van, ni!... Hát nem evett?

– Senki sem kínált meg.

A professzor leült a padra, és helyet mutatott Lászlónak maga mellett. A kosarat László elé tolta:

– Na, egyél! – Szokása volt, hogy félig tegezte, félig magázta a tanítványait. – Úgy látom, túlságosan tiszteletben tartod a magántulajdont! Nem?

– Csak a másét – felelte László, és kivett egy almát a kosárból.

– Csak a másét? Hogy értsem ezt?

– A magamét nem, mert nincs. Illetve... voltaképpen van, még telekkönyvi tulajdonom is van... Na, nem sokat ér! El is szoktam felejtkezni róla. Nem ragaszkodom hozzá.

De a másét tiszteletben tartom, mert hátha az a más ragaszkodik.

A professzor megdörgölte orrát, aztán a zsebéből szivart halászott elő. Rágyújtott, nagyot fújt a füstből, aztán széles gesztusokkal beszélni kezdett. Látszott, hogy kedves témájára bukkant. Azok közé a tudósok közé tartozott, akiknek sok kedves témájuk van.

– Ez a felfogás tiszteletlenség! Bár még mindig szebb, mint a mai fiataloké általában. Azok inkább a másét nem tisztelik. „Elkobozni, elkobozni!” – hangoztatják. Persze elkobozni! Maguknak szeretnék elkobozni a másét. A magántulajdont igenis tisztelnünk kell. A sajátját is, fiatalember! Az elvet kell tisztelni! Gondolkodjék: kultúránknak nem az egyik legfontosabb pillére, munkánknak, eredményeinknek célja és igazolója ez az elv? De ez csak a kérdés etikai oldala! Az etika normái változnak a korokkal – vetheti ellen valaki. Itt van azonban az örök és változhatatlan emberi arc, a pszichológia törvénye: nem ez kíséri végig az életünket gyerekkortól aggkorig, az ön- és fajfenntartás ősi megnyilvánulásainak minden mozzanatát? A birtokbavétel, megszerzés és megtartás öröme, nem ezek a legrégebbi érzéseink?

Hármat-négyet pőfékelt a szivarjával, mint egy gőzgép.

– Az ember szereti megnyújtani, megsokszorozni önmagát; túl a test, a lélek, túl az egyszerű előfordulás határain. Nem érzi? Minden, amit tanulunk, amit dolgozunk, verekszünk az életben... Az eredmény! A maradandó! Az én vetülete, mintája a nem-énben... Nézze ezt a házat! Látja? Egyszerű, komoly dór stílus. Rendezett, harmonikus, művészi. Itt, fenn a város felett. Én terveztem, én építtettem magamnak ilyenre és erre a helyre. Minden sarkának, minden rávetődő fénynek köze van hozzám.

Újra pőfékelt.

– Hol is van a határa a személyes és birtokos névmásnak? És hol a határ a lopás és az ölés között? Maguk a gonoszte-

vők sem tudják biztosan!... Komoly szentség a magántulajdon, a tulajdon! De sokan vétkeznek ellene...

– És de sokan vétkeznek vele! – vetette közbe László.
– Melyik a kettő közül a nagyobbik bűn?

A professzor meghökkenten nézett Lászlóra:

– Vele? Hogyan?... Értem. Hogy melyik a nagyobbik? Nézze, a magántulajdonnal való vétkezés csak az ellene való bűnök folyamánya. A görcsös, beteges ragaszkodás ott kezdődik, ahol az elvesztés lehetségessé válik, ahol nincs meg a biztonság egészséges levegője, hanem a bomlásé...

– Annál inkább el kell szakadni mindentől, minél nagyobb a veszély, hogy minden elszakad tőlünk. Nem?

– Milyen könnyen beszél! Milyen fiatal! – sóhajtott a professzor. – Gondolja el... Bizonyára maga is hallotta, mennyire szegény fiú voltam én annak idején, úgy a maga korában. Egészen szegény voltam. Nem tellett nadrágra a reverenda alá. Ha rám került a könyvtárosság sora az egyetemen, a kollégáim tréfából mindig a legfelső polcokra küldtek, és úgy röhögtek körülállva – még a nőket is odahívták –, hogy nincs nadrág rajtam, csak rongyos hosszú alsónadrág, a reverenda alatt. Milyen érzés volt az nekem, micsoda megalázottság... És most, hogy elértem valamit, hogy igazoltam – ó, olyan keveset, olyan kevés az, amit szereztem magamnak –, de igazoltam valamennyire... mit?... hogy érek annyit, mint ők, hogy itt is érek annyit, itt is produkáltam annyit... Olyan kevés, ha arra gondolok, hogy négy elemi sem végzett kereskedők, gyárosok ezrével akadnak, akik számára nyaralónak is kevés lenne ez a kis... kis ház. Autó? Van vagy százezer az országban... és azért én mégiscsak alkottam, dolgoztam... talán többet is, mint százezer más. És akkor jön egy Turul, egy mit tudom én, micsoda, és csak kimondja, csak olyan egyszerűen: „Elvenni, elkobozni!”

Kivett egy diót, feltörte csak úgy az ujjá közt; László elé tolta a kosarat:

– Elszakadni, ezt mondja! Nem megy az olyan könnyen, higgye el! Elszakadni addig lehet, amíg nincs mitől! Később... – Legyintett.

– És szabad egyáltalán – később is, akár mikor –, szabad egyáltalán úgy hozzánőni valamihez, hogy ne tudjunk tőle elszakadni? – kérdezte László halkán, inkább saját magától.

A professzor órát húzott elő a mellényzsebéből, megnézte és felállt.

– Az ember nem is tudja, hol kezdődik... – mondta. – Egy nap csak azon vesszük észre magunkat, hogy nagyon, nagyon hozzátartozunk... talán egy Greco-képhez, talán egy középkori vershez... A kelleténél mélyebben néztünk egy másik arcba, egy napsütötte, tavaszi völgybe, a földbe... A kelleténél mélyebben. Ha ez nem volna, halál sem volna talán, nem így hívnánk, nem ezt jelentené. Úgy halnánk meg, olyan könnyen, olyan nem halállal halnánk meg, mint... talán a remeték. De így! Így a húsunkból szakítják ki ezt az egész szép, régi Európát.

A kapuban kezet nyújtott Lászlónak.

– Azért mégis tetszel nekem! – mondta nevetve. – Te legalább a mások magántulajdonát tisztelel. Vigyázz! Most jut eszembe: talán az egész ezzel kezdődik. Nálam bizonyára így kezdődött. Semmim sem volt. A más tulajdonát tiszteltem. Talán a kelleténél jobban.

– Valamit be kell vallanom – mondta László mosolyogva. – Már a beszélgetés elején szerettem volna. Én ma már ettem egyszer. És – ha éhes is voltam – ettem tegnap, tegnapelőtt; általában elég jól táplálkozom; egészséges vagyok. A nevelésem visszatartott attól, hogy kínálás nélkül egyem a máséból. Ha tegnap sem ettem volna már, akkor talán csak a félelem. Ha tegnapelőtt sem, akkor – azt hiszem – semmi sem.

X. FEJEZET

A kávéház, ahol Goldmann Tóvölgyi doktornak találkát adott, nem tartozott éppen a legelőkelőbbek közé. Lehet a Vilmos császár úton előkelő kávéház? Tóvölgyi doktor most volt itt először. Valaki, akinek mondta, hogy idejön, azt a megjegyzést tette, hogy „patinás kis hely”. Aztán magyarázat-képpen hozzátette: textil- és irodalmi kávéház. Az ügyvéd ezt most hallotta először. Üzletkávéháznak az Országházat ismerte, irodalminak a Centrált. Itt, a Vilmos császár úton, ahol a házak mind azzal az ízléstelen hátsó gondolattal készültek, hogy az udvarukra valamikor mocskos talicskákat, festékpóros, bűdös vegyszerekkel rakott kézikocsikat, olajfoltos, ember vontat laposkocsikat, zörgős tricikliket fognak betologatni, ezért a kapubejárat egyetlen lépcsőfok nélkül, közvetlenül az utca szintjén nyílik, s az embernek a sötét kapualjban előbb az elhullajtott szemetek közt kell a nadrágja szárát óvatosan átmentenie, míg a túlméretezetten széles – nyilván ezt is nagy csomagokkal való cipekedésekhez mérték – lépcsőhöz ért; itt a rendetlen, szaggyalag zörgésekkel zajos (nem úgy, mint a Nagykörút, ahol a zajok már szinte egybefolynak, szinte már jólesnek az embernek, mint az óráketyegés), a falusi vegyeskereskedés-szagú Vilmos császár úton nehezen tudta elképzelni, hogy a múzsák egy kávéház fenekén tanyát vernek; azt pedig, hogy a kócos hajjú éhenkórászok éppen a textilesek – Pestnek ezek az enyv- és keményítőszagú kalandorai (kicsit ijedt szemű kalandorok, igaz, de annál vadabbak!) – tözsomszedságában tartásák szel-

lemi lakomáikat, már groteszknak találta. „Patinás kis hely!” Csodálkozva fedezte fel a mellékutcára néző harmadik ablak mellett egy képeslapokból is ismert fej árnyképét s a három összetolt asztal körül még jó néhány alakot, akik „valóban bizonyára írók lehettek”. Tóvölgyi doktor a Vilmos császár útra néző ablaksor mellett ült le, hogy már az utcán lássa Goldmannt, ha jön. Kicsit korán érkezett. Erre volt dolga a találka előtt, és előbb végzett, semmint gondolta volna. „Patinás!” Elnézegette a dohányfüstös bolthajtásokat: hát az valóban „kissé patinás” volt. Azon tűnődözött, hogy az ember ezeknél a házaknál még azt sem tudhatja, hogy a bolthajtás mire való: olyan korban épültek, amikor az ilyen termet bolthajtás nélkül még nem tudták befedni, vagy csak utánózni akarta az építő azt a kort, vagy talán éppen szépnek találta a bolthajtást, csak úgy önmagában. A délutáni vendégek – törzsvendégek lehettek mind, odabiccentgettek, ismerték egymást – lassacskán gyülekeztek; a tulajdonos, fakószürke arcú, alacsony zsidó, előkerült a sötétbe vesző hátsó sarokból, és mosolygás nélkül hajlongva sorra üdvözölt minden asztalt. Az ügyvéddel szemközt három fiatalember vitatkozott. „Film, színház, irodalom – mondta az egyik, és a kezével magyarázott – vagy film, színház, művészet: nekem mindegy. Döntsétek már el, nem lehet egy rovatcímen egész nap elvitatkozni!” Hátról – Tóvölgyi nem látta, de szinte minden szót hallott a halk beszédből – egy leépített zsidó tisztviselő mesélte barátjának az „esetét”. Valami közszállítással foglalkozó vállalatnál lehetett, mert jóval a törvényes határidő előtt, mintegy magánszorgalomból bocsátották el. A másik nagy ablakban erősen kifestett nő a fogát piszkálta. „Én utálom a zsidókat – mondta nyújtott, éneklő hangon a szemben ülő férfinak –, de a Földes Gyuri az egy édes!”

– Menjen Palesztinába! – mordult rá a férfi.

– De miért menjen?

– Csak. Mert menjen.

A szemközti asztalnál a gesztikuláló fiatalember most felugrott ültéből:

– Akkor mindenre mondhatjuk, hogy művészet! Akkor a film is művészet, meg a színház is művészet! – Aztán hal-kabban: – Nem! Imrének igaza van: a zenét bele kell venni. Annyi baj legyen, ha hosszú a cím! Bele kell venni. A művészet, az a festészet...

– Tudja, Kovács úr – nyekergett az elbocsátott zsidó –, nem arról van szó, hogy a kenyér, meg mi... Tudja, nekem a munka igazán nem valami kötelesség, valami terhes valami volt... Nekem az szórakozás volt, az volt az egyetlen szórakozásom, élvezet volt...

– Hülyék vagytok! Itt nem filozófusokról van szó! Egy politikai napilap olvasói nem filozófusok. Az egyszerű átlag-intelligens ember számára a művészet: a festészet. Művész: az a festő. Hallottad te már, hogy egy író vagy zenészt művész úrnak szólítottak?

– Tudja, Kovács úr, én azt szoktam mondani, hogy én abban élem ki magam. Én a munkámban élem ki magam. És most...

Tóvölgyi látni vélte, amint a sóhajtás nyomán legyint.

A tulajdonos most ment el éppen Tóvölgyi asztala mellett. Az ügyvéd megfigyelte, hogy a balkezén vastagra bélelt szürke cérnakesztyűt hord: valami ekcémája lehetett.

Goldmann talán a Berlini tér felől érkezett, vagy talán Tóvölgyi figyelme kalandozott el kis időre az ablaktól, mert az ügynök egyszerre csak ott állt az asztala mellett. Ideges sietséggel vetette oda feltűnően sárga esőköpenyét a pincérnőnek, és terpeszülésben a székre dobta magát. Az arca erősen izzadt, a tenyere is, amint kezét fogott. Hosszú, esetlen, vörös ember volt; nemcsak a haja volt vörös, az arca bőréen is rozsdaszerű foltok tarkálltak, a keze fején is; mind a két kezét tenyérrel lefelé fordítva az asztalra rakta. „Mindjárt jön

Forró – mondta –, csak egy Magyarországot vesz magának a sarkon.”

– Kicsoda az a Forró? – érdeklődött Tóvölgyi doktor.

– Forró Nándor. Cégvezető innen a banktól. Nem ismeri? Jó fej! Van annak az embernek annyi esze, mint magának meg nekem együtt!... Na, itt is van már!

A cégvezető kalapját és ernyőjét beadta a ruhatárba, aztán visszafordult a terem felé, és egy pillanatig állva maradt. Olyan arccal nézett körül, mint aki egy telefonszámon törli a fejét. Kicsit lompos tartása volt, ami magas embereknél gyakori, ha egész nap íróasztal mellett ülnek. Amikor Tóvölgyiéket észrevette az ablak mellett, nem csillant meg a rátalálás fénye a szemében, csak határozott, kissé tudatosan is határozott lépésekkel átvágott feléjük az asztalok között.

– Jó estét kívánok az uraknak! – mondta, és kezét nyújtott. Előbb az ügyvédnek, aztán Goldmann-nak. Abban, ahogy Goldmann-nal kezét fogott, volt valami lenéző; talán csak mintha azt mondta volna: „téged már ismerlek!” Meleg, mély, dallamos beszéde volt. Külséjében nem volt feltűnően zsidós, de feltűnően csúnya volt. Csüggedt lóporfáját a kemény, fekete szakállú férfiak kékes borotvatarlója szűrésre tompította, fülén, sőt orra hegyén is őszes szőrszálak kunkorodtak. Majomszerűen szőrös volt a keze is, a gallérja fölé kikandikáló melleszőre egybefolyt a borotvált szakállal; csak a feje kopaszodott már, mintha éppen csak ott lekopott volna a szőrzet. Szeme körül a ráncokban cigányosan megfeketedett a bőr. Általában az volt a vélemény róla, hogy rendkívül okos ember. Valóban, amint megszólalt – talán a hangja tette, talán az, hogy mindig pontosan megfogta a mondanivalóját: merev, szinte katonás rendben követték egymást a gondolatok, mint olyanoknál, akik belül igen fegyelmezettek, legalábbis annak hiszik magukat; lehet persze, hogy csak színes arcjátéka, szemének szuggesztív nyíltsága tette ezt –, amint megszólalt, hatása alá tudta vonni

a környezetét. Tóvölgyi doktor, aki ügyvédi gyakorlatában megszokta, hogy partnereinek erejét és gyengeségét pillanatok alatt felmérje, úgy érezte, hogy a cégvezető kissé színészkedik, szerepel, mutogatja magát. Abból pedig, ahogyan az ügynök egy félénk közbeszólását leintette, látta, hogy kíméletlen, erőszakos emberrel van dolga.

– Nagyjából ismerem az ügyet – kezdte Forró –, amelyben az urak szolgálatára lehetek; mégis, mielőtt az érdelemleges tárgyalásba kezdenénk, szeretnék tisztázni valamit. Lehet, hogy indiszkrétnek látszik a kérdésem. Ha ügyvéd úr annak találja, kérem, ne feleljen rá. Azonban ha meggondolja, hogy az én szerepem ebben az ügyben – így fejezhetném ki magam – a kereskedelmi tanácsos (a szó szoros értelmében vett kereskedelmi tanácsos!) szerepe, be fogja látni, hogy nagyon logikus ez a kérdés. Mi az, amit az Ivánka cég, mint olyan, akar? Mi az a távolabbi...

– Olasz textiláruk... – szólt közbe Goldmann. Ekkor történt, hogy a cégvezető egy durva kézmozdulattal, anélkül hogy egyáltalában ránézett volna, kicsit bosszankodó, kicsit gúnyos arckifejezéssel hirtelen félbeszakította őt. Aztán, amikor észrevette Tóvölgyi doktor arcán a pillanatnyi meghökkenést, az ügynökhöz fordult, és nevetve ezt mondta:

– Magának mindig beszélnie kell, Goldmann, amikor nem kérdezik. Pedig a „si tacuisses, filosofus mansisses” mondást, ha nem magáról, úgy bizonyára valamelyik szellemi ősről találták ki.

Goldmann zavartan intett, jelezvén, hogy ő visszavonul, a cégvezető pedig ismét az ügyvédhez fordult:

– Azt kérdezem: mi az a távolabbi cél, amelyet az Ivánka cég maga elé tűzött?... Azonnal meg tetszik érteni! Egy szolid, biztos békeüzlet alapjait óhajtja megvetni most, amikor az üzleti konjunktúra annyira kedvező, vagy csak az alkalmalmmal él: utóvégre 1940-et írunk, és mikor gazdagodjék meg egy keresztény fiatalember, ha nem most? Bolond, aki

nem használja ki ezt a ... – tettetett szünetet tartott a hatás kedvéért – ezt a farsangot.

Az ügyvéd megköszörülte torkát, vállat vont és kiterjesztett tenyerét az ég felé fordította:

– Szolid, biztos békeüzlet!? Ki tudja, mi lesz addig?

– Köszönöm! – intett a cégvezető. – Különben is, egy percig sem voltam kétségben: Ivánka úr cége most létesült, új textil-nagykereskedés, Ivánka úr maga nem jelent meg ezen a tárgyaláson; Ivánka úr eddig nem is foglalkozott textillel, hanem... – kérdően nézett az ügyvédre.

– Bölcsészettan-hallgató volt.

– ... bölcsészettan-hallgató volt – vette át Forró a mondatának folytatását –, mindez tipikusan mai; mondhatnám: ez a mai, ez ma a normális. – Az ügyvéd mondani akart valamit, de Forró Nándor elébe vágott: – Nagyon kérem, ne higgye azt, hogy én valami Cato senex vagyok. Semmi sem áll tőlem távolabb. Nagyon tisztában vagyok azzal, hogy Magyarország, különösen a mai Magyarország, nem alkalmas talaj az évszázados, patinás cégek számára. Az ezerhatszázban alapított cégek nálunk már mind megbuktak. A százötven éveseknek is nagyon rosszul megy. De ezt csak úgy közbevetőlegesen mondom. A lényeg az, hogy ezt a kérdést tisztáznunk kellett, hogy nyíltan beszélhessünk egymással bizonyos más kérdésekről. Nos, tessék!

Az ügyvéd előre dőlt az asztalon és kezét összekulcsolta.

– Mindenekelőtt azt szeretném közölni – mondta –, hogy én az Ivánka cégnek ugyan csak a jogtanácsosa vagyok, de azért a kereskedelmi ügyeit is intézem, és érdekelve is vagyok az üzleteiben...

– Bocsánat: ön nem jegyzi a céget? – vágott közbe Forró.

– Nem jegyezhetem.. ugyebár... én ügyvéd vagyok, kamarai tag...

– Értem.

– Azért ez gyakorlatilag nem sokat jelent... Szóval... Az

érdekelne, milyennek látja cégvezető úr az olasz üzlet jövőjét. Most különösen, hogy – ugyebár – beléptek a háborúba, és az ember nem tudhatja... Mert Goldmann úr persze a lelkét kibeszéli, de hát – nevetett – ő mint érdekelt fél nem egészen ... ne haragudjék, Goldmann úr, de így van!... nem egészen megbízható tanácsos ebben a kérdésben.

– Itt vannak az előszámlák! Itt vannak a leveleim, a sürgönyök, amiket mind már a háborúba lépés óta kaptam! – ütött az ügynök kissé sértődötten utazótáskának is beillő aktatáskájára. – Láthatja, ügyvéd úr, hogy nem blöffről van szó!

– Nem – bólintott Forró –, Goldmann-nak ebben igaza van. Az olasz hadba lépés semmi esetre sem jelenti azt, hogy Olaszország az üzleti életből kikapcsolódik. Sőt! Minden érdekük – egyrészt a presztízs, másrészt a növekvő import-szükséglet azt kívánja, hogy a kiviteli iparuk termelését lehetőleg csak fokozzák.

– És lát cégvezető úr fantáziát az importüzletben?

– Csak abban látok igazán! Nézze, ügyvéd úr, a magyar gyárak külföldi nyersanyaggal dolgoznak. Ausztrália, Törökország stb. nem biztos, hogy még sokáig szállít. Az olasz fonalat elsősorban az olasz gyárak fogják feldolgozni. Azonkívül még valami: a mi gyáraink már ma sem nagyon szolgálják ki a zsidó kiskereskedőket és tovább-feldolgozókat. Az import árunál ilyen megszorításokat eddig még nem tettek, valószínűleg ezután sem fognak. Az azonban bizonyos, hogy a hazai gyárak – amint a nyersanyag hiánya miatt a termelés erősebben csökkenni fog – felsőbb utasításra teljesen megszüntetik majd a zsidók kiszolgálását. Következésképpen: nem lesz rossz üzlet, ha az ember importál, és egy megszorult zsidó kereskedőt ellát. Az a zsidó meg fog elégedni majd azzal, ha éppen megél, és az adóit fizetni bírja... Tetszik érteni!

– Szóval: hajlandó lesz lemondani a hasznának egy ré-

széről, csak hogy árut kapjon. Az az áru pedig csak import áru lehet. Csak hát most az a kérdés, hogy az áru minősége meg a lebonyolítási idő... aztán nem lesz-e nagyon drága maga az importálás... szóval...

– Mennyi az a maximális összeg, amivel az Ivánka cég ma belemehet egy ilyen üzletbe? – kérdezte a cégvezető.

Az ügyvéd egy pillanatig magában számolt.

– Mondjuk, maximálisan, harmincezer pengő.

A cégvezető bosszús arcot vágott. Türelmetlenül csettintett az ujjával.

– Harmincezer? Az borzasztóan kevés! Harmincezer pengőért azt ajánlom, vegyen egy telket Óbudán, a híd közelében, és várja meg, míg felmegy az ára!

– Hiszen éppen azért fordultam cégvezető úrhoz – mondta Tóvölgyi elkodvetlenedve –, mert Goldmann úr említette, hogy a bankok bizonyos feltételekkel hajlandók az importüzletek finanszírozására. Ha ugyebár...

– Harmincezer! – mondta Forró. – Tudja ügyvéd úr, mennyi hitelt kap erre maximálisan az Ivánka cég? Nem szabad elfelejteni, hogy kicsoda az az Ivánka cég! Mennyit kaphat? Ha nagyon jó az áru, ha egészen rövid az esedékeség, kaphat rá talán hetvenezret. Ez annyit jelent, hogy szerencsés esetben tud csinálni ügyvéd úr egy százezer pengős kötetst. Mármost a teljes lebonyolítás, vámolás, eladás: legalább két hónap, ha nem három. Ha nagy szerencséje van, és minden esetben sikerül jó árut lekötnie, megcsinálhatja ezt a tranzakciót évente mondjuk ötször. Vegyük az átlagos haszonkulcsot: jelent az egész hatvanezer pengőt tisztán egy évben.

Az ügyvéd próbálta megértetni, hogy számára az az évi hatvanezer pengő sem éppen megvetendő, mert – ha megdondlja – az is ötezer pengő egy hónapban, tehát több a semminél. Forró Nándor most úgy tett, mint akit az egész tárgyalás nem érdekel. Félrefordult, és többszöri sikertelen

krákogás után végül is a zsebkendőjébe köpött. Néhány pillanatig így maradt, a köpetét vizsgálgatva. Aztán hirtelen visszafordult az ügyvéd felé:

– Csak nem gondolja, ügyvéd úr – mondta –, hogy egy havi ötezer pengős igen polgári jövedelem miatt érdemes volt itt összejönnünk! Nem találja egy kicsit nevetségesnek?... Hanem – ha már itt vagyunk – mondok valami mást. Én szerzek önnek valakit, aki hajlandó az ön harmincezrét megfejelni másik harminccal. Persze a hitel természetéből folyik, hogy nem bankkondíciókkal, hanem haszonrészesedés ellenében.

Az ügyvéd egyre figyelmesebben hallgatta a cégvezetőt. Az utolsó szavaknál bólogatott:

– Természetesen.

– Mármost – folytatta Forró –, ha ön ezt az ajánlatot így elfogadja, akkor én is megteszem, hogy az ügyet olyan formában fogom lereferálni, mintha magam is érdekelve lennék a dologban. Mondjuk: vállalom egy kis erkölcsi obligót magam is az Ivánka cégért. Ily módon meg lehet csinálni – feltéve, ha Goldmann valami egészen jó áruval rukkol ki nekünk –, hogy a bank tíz százalék készpénzfedezettel is megelégszik. Az jelentene egy hatszázezer pengős kötetst. – A mennyezetet nézte, igen gyorsan hadarva, félhangosan számolt: – Forgalmi adóval, vámmal, bankjutalékokkal, olasz hitelkamattal, akkreditív jutalékokkal stb. ez legalább a duplája: egymillió-kétszázezer, erre véve az átlagos importőrnagykereskedői tiszta hasznót: kereken százötvenezer. Na most ugyebár, a bank kilencven százalékos érdekeltsége mellett az egész ügylet ütemét egy kissé felgyorsítjuk, mondjuk két hónapra, akkor az hatszor százötven: kilencszázezer pengő tiszta haszon egy évben. Ha ennek a felét ön leadja a finanszírozó társnak, még mindig marad tisztán négyszázötvenezer pengő, közel félmillió egy évben. Kis különbség, nem? Az ön havi ötezres polgári jövedelme vagy – helyeseb-

ben – mellékjövedelme, és egy évi félmillió tiszta hasznot hozó üzleti. Ezért már érdemes volt idejönnünk és egy kicsit tanácskoznunk!

Tóvölgyi doktor csodálkozással szemlélte partnerjét:

– Hát tudja, cégvezető úr, sok szépet és jót hallottam magáról...

Forró nevetve legyintett:

– Hát még ha tudná, ügyvéd úr, amit nem is nagyon merek bevallani, hogy én voltaképpen amatőr nyelvész vagyok. Amint hazamegyek, beletemetkezem egy latin vagy görög olvasmányba, és az az én igazi életem... Na, de ez csak vicc! Lássuk, Goldmann! Most azonban magáé a szó!

Az ügynök kinyitotta aktatáskáját:

– Itt van például most egy nagyobb kevert tétel...

– Hagyjuk a kevertet. Azzal nem lehet kezdeni. Vegye csak elő azt a tiszta pamutpuplint, amiről tegnap mesélt!

Goldmann bosszankodva rázta a fejét:

– Maga előtt sem táthatja ki az ember a száját! Jó, nem bánom. De abból már a Beretvás Testvérek is foglaltak...

– Hagyja a fenébe a Beretvás Testvéreket! Hadd lám! Minta?

Az anyag elég gyengének látszott. Tóvölgyi doktor ki is fejezte aggodalmát, de Forró Nándor megnyugtatta:

– Nem az a fontos, hogy milyen, hanem az, hogy a számla szerint tiszta pamut. Az ügyvezetőséget csak ez érdekli. Mi az ára?

– Kilenc és fél líra.

– Rendben van. Holnap jöjjenek be, megbeszéljük az ügyet részletesen, mindjárt meg is nyithatjuk az akkreditívet.

– Kell minden tételre akkreditív? – érdeklődött Tóvölgyi.

– Kell – mondta Forró. – Először is, mert én vezetem az akkreditív osztályt, és csak így tarthatom kezemben én az ügyet. Másodszor, mert a bank is csak így látja igazán biztosítva a maga számára az árut. Sőt: dupla akkreditívet fogunk

nyitni. Olaszországban a feladási okmányok ellen azonnal lírában kifizettetjük az egészet a bank hiteléből, és csak akkor fogjuk átutalni, ha már az áru beérkezett.

– De hiszen ez rettenetesen drágítja majd az árut!

– Örüljön neki, ügyvéd úr! Ha drágábban vesz, többet kereshet rajta. Az ÁOK a hasznot százalékban állapítja meg. Fog maga még kérni engem, hogy több kamatot és több költséget számítsak! Hatszor fog sürgönyöztetni ugyanabban az ügyben, hogy még a sürgönyköltség is emelje az árat! Ez mind áthárítható tétel, mind beleszámít a bruttó vételárba, ami után a kormánybiztosság a hasznot számítja!

– Az olaszok hajlandók egyes tételeket nyitva is elküldeni – szólt közbe Goldmann –, fizetendő Pesten, okmányok ellenében.

Forró idegesen legyintett:

– Ma még hajlandók. De hol van az a hülye pesti kereskedő, aki ma olcsón akar venni! Egy év múlva már az olaszok is leszoknak az előzékenykedésről, és követelni fogják az előrefizetést lírában, akkreditív formájában. – Tóvölgyihez fordult: – Aztán ennek a módnak megvan az az előnye is, hogy a Kereskedelmi Hivatal nem tagadhatja meg a behozatali engedélyt olyan árutól, amelyet bankhitelből előre kifizettünk. Persze a Nemzeti Bank előbb-utóbb majd rájön erre a trükkre, és csak akkor engedi meg a külföldi hitel igénybe vételét, ha az árura már van behozatali engedély, addigra azonban már az Ivánka cég olyan forgalmat tud kimutatni, hogy a behozatali engedélyekre a minisztériumtól meglehetősen tág keretet kap.

– Zseniális! – kiáltott fel Tóvölgyi. – Cégvezető úr, ön valóban zseniális. – Balkezében a mintát morzsolgatta, és halkán számolt:

– Tudják az urak, hogy ebből az anyagból huszonöt pengőbe fog egy ing kerülni? Ez azért kicsit mégis csak sok. Nem?

Goldmann nevetett:

– Bele fog az kerülni még többbe is, ügyvéd úr! Mire elkészül! És azt hiszi, nem lesz vevő rá? Van nekem kevert anyagom, amiből negyven pengőbe is belejön majd egy ing. Ma még nem akarom kihozni, de karácsonyra feltétlenül. Úgy fog menni, mint a cukor! Nem kell félni! Textiltől nem kell félni! Pedig karácsonyra lehet, hogy már hatvan is lesz az ára. És jövőre?

Tóvölgyi elkomolyodott:

– Ezért félek egy kicsit a dologtól. Az az érzésem, hogy a nyereségemmel megfejtelt eredeti befektetésemért sem fogom másodszor megkapni ugyanazt az árut. És egyre rosszabbat és egyre drágábbat kell majd behoznom.,.

– Ettől ön fél? – kérdezte Forró kicsit gúnyosan. – Ettől féljen az a régi kereskedő, aki a háború után is textiles akar maradni, és presztízskérdést csinál abból, hogy a régi vevőit jól kiszolgálja. Az Ivánka cégnek ettől nem kell félnie! Mi történhet? Rosszabbat fog behozni! Drágábbat fog behozni! És mégis el fog adni mindent!

– Arra gondolok – mondta az ügyvéd –, hogy a második tételt már az első nyereségével finanszírozhatom részben: ez valamivel olcsóbbítja az árut, és a nyereségemet is növeli.

Forró ingerülten félbeszakította:

– Ügyvéd úr, maga javíthatatlanul szolid! Értse meg: miért fektetné be a saját pénzét, amikor a bankét is befektetheti? A nyereségén vegyen telket, házat, biztos papírt. Realizáljon! Textilviszonylatban a pénz olyan rohamosan fog értéktelenedni, hogy örülnie kell annak, ha minél nagyobb százalékban a másét veszi igénybe a bevásárlásainál...

– Ez a drágaság azonban ki fog terjedni más térre is...

– Ki ám! De miért fél tőle? Nem látja a gazdaságpolitikánk irányát? Az a puplining már régen a tizenötszörösébe fog kerülni, amikor a kormány – pénzszilárdítási céllal – a búza, a kenyér, a tej, a hús árát legfeljebb csak a három-

szorosára engedi fel, vagy talán annyira sem. A labbérekről nem is beszélek. Máris rögzítették. Majd megengedik a háztulajdonosoknak, hogy ezt vagy azt az adótételt áthárítsák. Örüljön annak, hogy textillel kereskedik, és nem bort meg gabonát termel! És mondok önnek valamit: a földnek is lesz keletje, a háznak is, pedig a jövedelmük alig lesz valami. Mert azok viszont az értéküket tartják.

Újra félrefordult, krárogott és a zsebkendőjébe köpött. Még zsebkendőjébe nézve folytatta a mondanivalóját:

– Ha rám hallgat, ezt csinálja: az üzletben annyi hitelt vesz igénybe, amennyit csak tud; a nyereségét realizálja; nem törődik a drágasággal, nem kell félnie az inflációtól. Ám ha szolid akar lenni, csak legyen szolid: kereshet ötezret havonta. És – most egészen túlozva, egészen a végső eredményekre gondolva beszélek – annyira fáj az önnek, ha egy nap az Ivánka cég csődbe megy? A háború végén. A konjunktúra végén. Mert csődbe fog menni még kétszázezer másik Ivánkával együtt. Annyira fáj? Az Ivánka csődbe megy, de dr. Tóvölgyinek lesz tízezeres háza a Körúton! Érdemel mást az Ivánka?

Az ügyvéd elgondolkodott. Most látta csak igazán, milyen kitűnő kereskedelmi kapacitással áll szemben. Amikor felemelte a fejét és Forróra nézett, őszinte tisztelet volt a szemében. A cégvezető most hirtelen hangot és témát változtatott:

– Ön nem a Teichmann-Tóvölgyiek közül való véletlenül? – kérdezte. Kiderült, hogy ismeri a családot, és Telkes Andornak régi tisztelője. Érdeklődött, hogy vannak Telkesék.

– Ó, köszönöm, jól vannak. A fiút behívták. Sorozáson alkalmatlan volt, és most behívták három hónapra munkaszolgálatra. Semmi áron nem akar bemenni. Nekem kell szaladgálnom, hogy felmentessem. Egzaltált, kényes kölyök! Azt mondja, hogy ő azt nem bírja ki! És aki a fronton van?

Nem fog ártani az a kis katonaság neki! Senkinek se árt! Pláne a munkaszolgálat!

– Egy kis katonaság, egy kis testi munka, az igazán senkinek sem árt! – hagyta helyben Forró. Aztán felállt, mert sietnie kellett, mint mondta. Goldmann-nak meghagyta, hogy az előszámlát állítsa ki, és holnap Tóvölgyivel együtt keressék fel őt a bankban.

– Ja, igaz! – szólta Tóvölgyi, és a távozó cégvezető után sietett. – Azt szeretném tudni, mivel tartozom cégvezető úrnak ezekért az igazán hasznos tanácsokért és a további fáradságaiért. Forró legyintett:

– Ugyan kérem! Bár én – amint ügyvéd úr olyan kedves volt, és megjegyezte az előbb – zseniális ember vagyok, azért a bankban mégis csak egy számarányt rontó zsidó vagyok, akit bármikor leépíthetnek. Ezért fekszem bele erősen ebbe az üzletbe; az állásomat mentem... Egyebekben... – legyintett, és a kezét nyújtotta búcsúzóra.

– Azt nem mondom, hogy nem fogom esetleg megkérni néha, hogy adjon el egy vagy két véget a behozott áruból ennek vagy annak a kereskedőnek. Valamelyik ismerősömnek, szegény zsidó kiskereskedőnek, feldolgozónak... Arra esetleg meg fogom kérni. Hanem a Goldmann, az nem lesz ám nagyon olcsó. Ezek az ügynökök most mind nagy szüretelést csapnak. Arra készüljön el, ügyvéd úr!

– Nagy csirkefogó ez! – mondta Goldmann, amikor az ügyvéd az asztalhoz visszaült. – Rém nagy csirkefogó! Mit gondol, doktor úr, mit fog ez ezeken az üzleteken keresni? Mit gondol, kié az a másik harmincezer, amiért a fél nyereséget követeli?... Hát a sajátja! Keres ez a hiteleken, a lefizetett készpénzfedezeteken, a biztosításokon – mert persze a bank biztosít, és ez után neki jutalék jár a speditőrtől, akihez az árut irányíttatja és akinél zálogba lekötterti... Szóval nekünk legyen mondva, amit ez ezen a bolton keresni fog! Azért nem akarja, hogy a nyereséggel belemenjen ügyvéd úr

az üzletbe! Ha rám hallgat, csak menjen bele. Ne itt! Majd elviszem a Leszbankban az Ujhelyihez! Az is érti ám a dolgot! Nem kell ám, hogy a cég minden üzletéről tudjon a Forró!

Tóvölgyi érdeklődött az ügynök igényei iránt. Goldmann nevetett:

– Ó, én olcsójános vagyok! A kollégáim mind kiröhögnek, de én már csak ilyen hülye vagyok. Én egész életemben csak dolgoztam. Én már ilyen vagyok, doktor úr. Öt százalékot kapok az olasztól, annyit kérek a magyar vevőtől is. Persze ezt zsebből zsebbe. Másképpen nem lehet. Higgye el, doktor úr, belefér a haszonba! Mit gondol, valóban csak félmillió lesz? Sokkal több lesz, doktor úr, a duplája! Ki mondja azt, hogy ennyiért vagy annyiért kell eladni? Annyiért fogja eladni, amennyiért viszik. A duplájáért!

Az ügyvéd kicsit visszarettent Goldmann lelkesedésétől:

– És a kormánybiztosság?

Goldmann legyintett:

– Annak nem kell mindenről tudnia. Azt hiszi, ha én beszélek a speditőrrel, nem fogja azt a költséget számlázni, amit akarunk? És muszáj pont viszonteladónak eladni? A feldolgozó annyit csap hozzá, amennyit akar. Nem beszélve arról, hogy mindig lehet eladni számla nélkül is! Majd én azt ...

Tóvölgyinek nem nagyon tetszett a dolog. Az árdrágítási ügyeket akkoriban meglehetősen szigorúan intézték. A Brammer-cég esetét idézte. Az ügynök megnyugtatta:

– A Brammerék, a Brammerék! Azoknak pechjük volt. A Brammerhoz bement az államtitkár felesége, és vett szövetet. A ruhát meglátta rajta a miniszterné, és megkérdezte, hol vette, mennyiért. Az persze, mint afféle asszony, elhencegett, hogy milyen olcsón. Másnap elment a miniszterné is, hogy vegyen; kérdezi az árát. A Brammer megmondja. Hát persze lett nagy kalamajka, és a két Brammer lebukott. Na de ők zsidók voltak! El tudja képzelni, doktor úr, hogy ke-

resztény kereskedő lebukjék árdrágítás miatt? És aztán, ha lebukik: annyira fáj az önnek, ha az Ivánkát leültetik másfél évre? Na de arról szó sem lehet!

Az ügyvéd felkelt. Még egy kollégájával kellett találkoznia este, akinek összeköttetései vannak a katonasághoz. Az unokaöccse felmentése ügyében.

– Igazán elveim ellenére teszem, de megteszem. Ne mondja az öcsém, hogy nem tettem meg a fiáért.

– Ja, igen! – kérdezte még búcsúzáskor az ügynök. – Nem említette a Forró, hogy fog majd kérni anyagot egy továbbfeldolgozó ismerőse részére? A barátnője – csinos zsidóaszszony, most nyugdíjazta a bank – fehérnemű-varrodát nyitott. Látja, azon is keresni fog. A barátnőjén is! Ilyen csirkefogó! Mert azt még külön is meg fogja vágni. Ismerem! Hajaj!

Az a behívó, amelyet Telkes Béla kapott, és amelynek ügyében Tóvölgy eljárt, június tizenötödikére szólt a kilencedik közérdekű munkaszolgálatos zászlóaljhoz. A munkaszolgálat akkoriban új dolog volt; a katonai szolgálatra alkalmatlanok számára rendszeresítették, egyszeri három hónapos szolgálati kötelezettséggel. A közönség különösnek találta, hogy éppen a testileg alkalmatlanoknak kell testi munkát végezniök; az érettségizettek ezenfelül még azt is sérelmezték, hogy semmiféle megkülönböztető jelzést, karpaszományt vagy hasonlót, nem viselhetnek. Nem vette senki nagyon komolyan az egész ügyet: akinek a legkisebb összeköttetése volt, megpróbált kibújni a szolgálat alól. A katonai hatóságok viszont éppen ezért a munkaszolgálat ügyében szokatlanul szigorúak voltak. Tóvölgyi doktornak sem sikerült semmit elérnie Béla felmentése vagy halasztása ügyében: „Örüljön neki az unokaöccse, hogy hamar túlesik ezen a három hónapon, és aztán egyszer s mindenkorra kész a katonasággal! Különben is: Kárpátaljára mennek, nagyszerű

levegőn, szabadban fognak dolgozni. Olyan lesz, mint valami nyaralás!”

– Most örüljek, hogy mehetek Kárpátaljára nyaralni és kubikosmunkát végezni – panaszkodott Béla Lászlónak az utolsó este –, mikor ott áll csomó félbemaradt kísérletem, és nyárra leszerződtem gyakornoknak a kénsavgyárhoz?! Rettentő fontos lenne, hogy most nyugodtan dolgozni tudjak, és azt hiszem, lenne olyan értékes az a munka, mint a kárpátaljai kubikolás!

Kinn voltak László szüleinél, Kispesten. Béla szeretett itt lenni, nem sajnálta az egyórás utazást sem, hogy László szobájában ülhessen. Kedves szoba volt: kertes térre nézett, rengeteg könyv, váza, kép, hangszerek, sportfelszerelés – László egész élete. Irigylésre méltó volt Lászlónak az a tehetsége, hogy mindenhol otthont tudott teremteni magának: a kollégiumi szobájában, külföldi szállodaszobákban; aztán meg úgy tudott élni itthon, a családjá mellett, olyan függetlenül, mint valami albérlő.

– Undorral gondolok a katonaságra – folytatta Béla, miközben a régi divatú hintaszékben himbálta magát –, olyan megalázónak, szégyenletesnek tartom!

Beteg volt: viharos volt a lába szára, és a szíve sem volt rendben. A behívójáról eszébe jutottak a régi iskolai kirándulások, amikor ebédidőre mindig legalább két kilométerre lemaradt a többiektől; mire megérkezett, azok már ebéd után, kipihenve, szomjukat eloltva, gúnyosan nevettek a gyámoltalanságát.

– Mit akarnak tőlem! Nem vagyok katona. Már az élet-hez sincs jogom azért, mert nem értek a díszlépéshez meg a puskafofogásokhoz? A régi időkben csak azok mentek katonának, akik akartak: a verekedő, vad fickók. Ez korunk legszégyenletesebb találmánya: az általános védkötelezettség!... Hát az én civil életem, a polgári munkám az semmit sem ér?!... Senkinek sem jut eszébe a hivatásos katonákat

arra kényszeríteni, hogy időnkint néhány hónapot a civil életben töltsenek, mint – mondjuk – könyvelő vagy kereskedősegéd!

Félt a durva hangtól is, meg attól, hogy senki sem fogja elhinni, hogy beteg.

– Mint az iskolai kivonulásokon! Még a legjobb indulatú tanár is csóválta a fejét, amikor felmentést kértem: „Az a kis menetelés igazán nem fog megártani!” Mert nem látszik! Ugyanakkor az egyik fiút, aki születésétől fogva sántított, minden további nélkül felmentették. Pedig annak semmije sem fájt!

Főképpen mégis a kísérleteit sajnálta, meg azt, hogy a kénsavgyári, igen érdekes munkát nem vállalhatja.

– Nézd – mondta László –, próbáld meg te magad a dolgot. A kénsavgyár hadiüzem, talán ad valami írást. Meg a professzorod is ír talán az érdekedben...

– Nincs már időm! Holnap reggel be kell vonulnom!

László megnyugtatta: ha három napot késik, azért még nem fogják haditörvényszék elé állítani.

– Különben mi újság nálatok? – érdeklődött László, amikor Bélát végre sikerült annyira-amennyire megvigasztalnia. – Mi van a vállalattal?

Béla a homlokára ütött.

– Jó, hogy említet. Apám azt üzeni, hogy a filmszüzsé, amit a múltkor említettél, nagyon jó. Szeretné, ha holnap-holnapután bevinnéd neki írásban. Meg akarja csináltatni a forgatókönyvet, mert állítólag már a jövő hónapban megkezdődnek a felvételek, lesz műterem.

Bácskayról beszélgettek, Tóvölgyi doktorról. Lászlónak hirtelen eszébe jutottak Bánhegyiék. Hogy azokkal mi van.

– Bánhegyiék? Nagyon régen nem voltam náluk. Nem hívnak ők sem engem... Jenő leszerelt, eljegyezte magát bizonyos Ébinger Edda nevű hölgygel... Talán emlékszel is rá, lenn volt ő is tavaly a Balatonon...

László nem emlékezett.

– Deske – folytatta Béla – banktisztviselő lett. Három hónap alatt három vagy négy osztályt járt meg, erre nagyon büszke. „Száz százalékos bankembert akarnak belőlem csinálni!” – mondja. Most megrekedt végre a titkárságon. Az a leglógósabb hely a bankokban... Ki van még? Baba az idén nyáron ki akar menni Németországba. Megpályázta a nyári ösztöndíjat. Az meg valami német fiúba esett bele tavaly. Hát így... élnek... Az özvegy sokat betegeskedik.

Béla június tizennyolcadikán vonult be Pestszentlőrincre egy parkettagyár elhagyott telepére; ott volt a zászlóalj bevonulási helye. A gyár kapujában őr állt, vállán lapát. Béla hozzá fordult a behívójával. „Menjen csak oda a szakaszvezetőhöz, majd adnak magának!” – mondta az őr, és megmutatta az udvaron a szakaszvezetőt. Alacsony épületsor állt ott, valamikor talán szerszámraktár lehetett, a bejárata fölött piros betűvel ki volt írva: Parancsnokság. Ez előtt az épület előtt ült a szakaszvezető egy talicskán. Béla elmondta, mi járatban van. A szakaszvezető fel sem nézett. „Majd mindjárt jön az őrmester úr” – morogta kis idő múlva. „Maga is elkésett?” – kérdezte aztán. – „Micsoda társaság! Még mindig jönnek elkésettek! Aztán már felálltak a századok is.” Legyintett. „Ki fognak ám babrálni magával!” Az épület mögül kifordult most egy alacsony ember, kigombolt zubbonyban, sapka nélkül. A kezében csajkát tartott. „Kerekes!” – kiáltott elnyújtva a félig lebontott hátsó gyárépület felé. – „Hol az a Kerekes! Kerekes!” A szakaszvezető felállt és utánakiáltott: „Őrmester úr! Feri!” Az őrmester megfordult és a kezével ernyőt csinált a szeme fölé, mert erősen tűzött a délelőtti nap. „Na?” – kérdezte, de közben újra visszafordult, mert sántító futólépésben odaérkezett az a munkaszolgálatos, akiért kiáltott. „Itt van megint egy lógós!” – kiáltott a szakaszvezető. Az őrmester valamit mondott a Kerekesnek, az meg vigyázban állt, és legalább háromszor tisztelgett, amíg beszéltek

hozzá. A munkaszolgálatosok lengyel származású egyenruháját hordta, gallérján két zöld M betűvel. Az őrmester most végleg Béláék felé fordult. „Lógós? Majd kiheréljük! – mondta egyszerűen. – Estére azt esszük a krumplihoz!” Béla egyik lábáról a másikra állt zavarában. Kínosan mosolygott.

– Mutassa! Ne azt, a behívóját!... Tessék! Itt van, hogy 15-ére, nem? – Már ordított. – Nem tud olvasni? Egyikük sem tud olvasni? Az istenit az ilyen hülyéknek! Barmok!

– Hadiüzemi alkalmazott vagyok – hebegte Béla a formulát, amire a gyár katonai parancsnokságán kioktatták –, a felmentésemet kérelmezi a gyár...

– Menjen innen az anyja...! Hát mi vagyok, én? Hadügyminiszter? Majd jön a főhadnagy úr! Intézze el azzal, ha tudja. De arra figyelmeztetem, hogy az nem olyan finom ember, mint én!

Az őrmester elment, magával vitte Béla behívóját. A szakaszvezető visszaült a talicskára. Közben néhány munkaszolgálatos került elő, lassan Béla felé somfordáltak. Összesúgtak és egymásra röhögtek. „Tegnap, aki jött, azt kikötötték! – mondta az egyik kihívóan Béla felé. Béla nem mozdult. – Arra a fára kötötték, ott! – tódított az előbbi. – Hatszor kellett felmosdatni!” A szakaszvezető kis fácskával a homokba rajzolt. Hirtelen felkapta a fejét. „Eredjetek a fenébe! Mit marhaskodtok!” – kiáltott rájuk. Amazok szétrebbentek, aztán újra összegyűltek, hátrább, ahol valami farakásféle állt. Egy kétcsillagos katona nyolc vagy tíz munkaszolgálatost vezetett a kapu felé katonai rendben. „Most megtanuljuk az őrség átvételét és átadását!” – kiáltotta, aztán egy ideig igazgatta a sort, és újra elismételte az előbbi kiáltást. Kezdett nagyon meleg lenni. A szakaszvezető behúzódott a talicskával az alacsony épület árnyékába. Béla engedélyt kért, hogy a földre melléülhessen. Nagyon fáj a lába már az állásban. „Tessék!” – mondta a szakaszvezető, és mutatta, hogy van még hely mellette a talicskán.

– Soká jön a főhadnagy úr? – kérdezte Béla.

A szakaszvezető úgy tett, mintha nem hallaná. „Majd jön az” – mondta aztán. Tovább firkált a homokban a fácskával. Béla úgy érezte illendőnek, ha mond valamit.

– Szakaszvezető úr már régen katona? – kérdezte.

A szakaszvezető bosszúsan emelte a szemét Bélára.

– Régen?... Csak harmincnyolc óta tizenhárom hónapot voltam benn!

– Nem hivatásos katona?

– Majd elment az eszem!

Béla zavartan hallgatott. Úgy érezte, mintha kínos társalgási szünet állt volna be kettejük között. A szakaszvezető bizonyára nem érezte kínosnak a szünetet... inkább megint mintha bosszankodott volna, amikor Béla megszólalt. Azt kérdezte, hogy szeret-e katona lenni a szakaszvezető. Amaz abbahagyta a firkálást, és megmondta, hogy hova menjen, és hogy milyen az anyja annak, aki a katonaságot kitalálta. Kicsit bőbeszédűbb lett, mert még azt is megjegyezte, hogy „az üzlet is ott marad... félbe...”

– Miért? Micsoda civilben, szakaszvezető úr?

– Én? Cipős.

Ennél többet azonban nem mondott a civil foglalkozásáról. Egy tiszt jött feléjük; nem hozzájuk jött, megállt a farakásnál, és az ott összegűjt munkaszolgálatosokra kiáltott: „Holnap délig minden civil ruha eltűnik a tábornak még a közeléből is! Megértették? Megmondani odabenn is! Tessék csomagokat csinálni, és holnap délig feladni. Pestieknek bejöhetnek a hozzátartozóik a ruhákért, de csak holnap délelőtt! Megértették?” Bement a Parancsnokságra, aztán kijött, és elsietett a jobboldali gyári főépület felé. Az épület ajtajában több munkaszolgálatos lebzselt. „Ott vannak a hálólhelyek?” – kérdezte Béla. A szakaszvezető bólintott. A tizedes egy alacsony, kicsit hülye külsejű fiúval bajlódott. „Te hülye vagy, Ferike! Neked még az apád is hülye lehetett!

De azért ezt te is megtanulhatod: mit mondasz, ha a tiszt úr megkérdez, amikor őrségen vagy?” Ferike vigyorgott. A sorban álló munkaszolgálatosok nevettek. Előbb csak halkán, hogy mit szól hozzá a tizedes, aztán amikor látták, hogy az is nevet, egyre hangosabban. Egyikük kidúlt a sorból az erőltetett röhögéstől. A tizedes káromkodott: „Hogy állsz ott, az apád!”

Néhány katona jött ki a parancsnokság épületéből. Csillagtalán is volt köztük, meg olyan, akinek egy, két vagy három csillagja volt. Leültek a földre Bélával és a szakaszvezetővel egy vonalban. Idősebb emberek voltak, parasztkínézésűek. „Hülye az a Feri; én nem tudom, minek bajlódik vele a Jóska!” – mondta egyikük. A többiek bólogattak. „Hülye, bizony hülye.” „Lesz még bajunk vele elég” – morogta a szakaszvezető. „Lesz? Már miért lenne?” „Majd meglátod! Elmarad, meg elvész...” – „Az ám” – mesélte a sor végén ülő öreg katona – „a múltkor is volt egy, a Miklós! Mindig a fához járt vizelni. Ahhoz á fához, ni! Aztán az őrnagy úr egyszer éppen kinn volt, észrevette. El kellett verni minden nap, mint a kutyát, amíg megszokta. Aztán amikor kinn voltunk a munkán, és csak fánál lehetett, nem akart az istennek sem... Inkább be! A nadrágjába! Úgy félt már a veréstől...” Nevettek. Béla is elnevette magát. „Hát ez meg ki?” – bökött felé az egyik öreg.

Visszajött az őrmester, kezébe nyomta Bélának a behívóját. „András, ha jön az orvos úr, megvizsgáltatod!” – mondta a szakaszvezetőnek. Dél lehetett, a félig lebontott épületrész hátsó ajtajánál már állt egy sor munkaszolgálatos csajkával. Szorosan egymás háta mögött álltak, a csajkát egymás hátának nyomva. Volt, aki a kanalat a füle mögé tűzte. Az öreg katonák is felszedelőzködtek, enni készültek.

– Mit csinálnak most? – kérdezte Béla a szakaszvezetőt.
– Úgy értem, hogy mivel töltik az egész napot...

– Semmivel.

Béla nem értette.

– Ahogy mondom – ismételte a szakaszvezető.

– És mikor mennek ki Kárpátaljára?

A szakaszvezető vállat vont. Kiképzik meg felesketik a társaságot. Szóval, nem lesz az olyan egyhamar.

– És addig itt vannak?

– Itt.

– És... – kérdezte Béla – ki sem lehet menni?

– Nem. A kiképzés alatt nem. Azután is csak engedéllyel.

– Én például most már ki sem mehetnék a kapun?

A szakaszvezető kurtán és minden harag nélkül megmondta, hogy min rúgnák Bélát, ha kimenne. Béla zavarban volt. Most már vagy hatodszor hallotta ezt a kifejezést, amióta itt volt. A szakács is ott akarta megrúgni előbb az ebédért tolakodókat; a farakásnál ácsorgók odaküldték egymást kölcsönösen. Mint mindenki, ő is ismerte ezeket a durva kifejezéseket, legalább hallomásból; de ennyiféle értelmét ennek a szónak még nem ismerte. Talán a meleg tette, talán a görnyedt ülés a talicskán: émelyítő szorongás fogta el, csaknem rosszul lett.

– Szakaszvezető úr, kérem... – mondta majdnem sűgva –, nagyon... nagyon szigorúan megbüntetnek most...

A szakaszvezető felkapta a fejét.

– ...a késésért, gondolom... – fejezte be Béla, és könyörgő szorultsággal nézett a szakaszvezető szemébe.

Az előbb legyintett, aztán vállat vont:

– ...bár Isten tudja! Attól függ, milyen kedviben van.

– Kicsoda?

A szakaszvezető nem felelt. Felkelt és bement a parancsnoki épületbe. Kis idő múlva ő is csajkával a kezében ballagott végig a széles udvaron a konyha felé.

Lassankint mindenki eltűnt. Az ember el sem tudta képzelni, hova lettek. Elnéptelenedett a konyha hátul, nem állt senki a farakás környékén, üresen tátongott a főépület nagy

szárnyas bejárata. Csak az őr állt a kapuban, vállán az ásó; az őrségre kirendelt váltás behúzódott a kapu melletti régi portásfülkébe a meleg elől, néhányan a fülke árnyékos oldalán a porba heveredtek. Két óra lehetett, talán már több is. Hihetetlenül lassan múlt az idő, pokoli meleg volt. Béla egyszerre olyan üresnek, sivárnak érezte az életét, olyan vigasztalannak, mint ez a néptelen, hangtalan gyárudvar itt. Az egyetlen bús, ferde eperfa minden levelét fehérre meszelte a por. Sehol emberi szó, sehol egyetlen kutyaugatás. Lába előtt a porban bakancsszögek nyoma mindenütt. A farakáson egy deszka sután lelógott a többiről, de nem esett le: bizonyára mindig úgy volt, és úgy is marad. A pornak, száraz fának meg valami zsíros ételnek szaga érzett a levegőben, áporodott, meleg nyári délutáni szag. Az őr csoszszant néha, alig hallhatóan. Béla arra gondolt, hogy innen most már nem mehet ki többé. Három hónap! A nyár! Július, augusztus, szeptember: az egész nyár! Mennyit akart dolgozni nyáron. Most azt is, mindent, olyan hiábavalónak érzett.

Fél négy tájban jött az orvos egy egészségügyi hadapróddal. Megkérdezte Bélát, mi az alkalmatlanságának az oka, de nem vizsgálta meg. Ráírt a behívóra egy nagy K betűt. A szakaszvezető azt mondta, hogy ez „könnyű munkát” jelent.

– És mi az a könnyű munka?

– Semmi. Ugyanaz, amit a többiek csinálnak.

Az őrségváltásra feltápáskodtak a portásfülke mellett heverők, és előjöttek a többiek is röhögni, mert most került a hülye Ferire az őrség sora. Ő állt a kapuban akkor is, amikor a főhadnagy autón megérkezett. Nem tudni, milyen ötlettől megszállva – csak a délelőtti idomítás hatása alatt, vagy szándékosan beugratták – odaállt a főhadnagy elé, és dadogva, meg-megakadva valami jelentésbe kezdett. A főhadnagy meglepett arccal, kicsit hátrahőkölő tartásban hallgatta, aztán megértően elmosolyodott. „Vigyázzatok,

nehogy ő legyen kinn, ha jön az alezredes úr” – szólta oda a fülke előtt vigyázzban álló munkaszolgálatosoknak elmenet.

Akkorra már megint kinn voltak a parancsnoki épület előtt az öreg tisztesek és a szakaszvezető. Abban a pillanatban lépett ki az őrmester is. „Sorakoztatni az egész társaságot századok szerint! Mindjárt jön az alezredes úr!” – adta ki a főhadnagy a parancsot. Két tiszt elindult a főépület felé, és valamit kiabáltak. Az őrmester jelentéstételre lépett elő, és jelentés közben – Béla úgy vette észre – mintha kétszer felé intett volna a fejével. A főhadnagy bement a parancsnoki épületbe, aztán egy idő múlva előjött megint. „Mondtam már, hogy sorakozó! Mit állnak még itt! Mi? Maguk is csak majdmegmodtammicsodának jók, hogy folyton állnak! Gyerünk!”

Béla kezében szorongatta a kénsavgyár kérvényét meg az egyetem levelét. A főhadnagy magához intette. „Miért csak most jött!” – kérdezte, de nem várta meg a választ, hanem a kezét nyújtotta a levelekért. Belenézett egyikbe is, másikba is, aztán megfordult, és odament az alorvoshoz beszélgetni. Lassan szállingózni kezdtek a századok. Legtöbben akkor csatolták még az övüket, gombolták a zubbonyukat. Látszott, hogy ebéd óta aludhattak. Béla ott maradt vigyázállásban, ahol a főhadnagy hagyta. Megjött az alezredes és két másik tiszt. Akkorra már álltak a századok. Az őrmester végigment a sorok mellett, és a keze intésével kiigazgatta a görbületeket. A szemöldökét is ráncolta, és látszott a szája mozgásán, hogy halkán káromkodik. A tisztek külön csoportban álltak az eperfa alatt, az alezredes a felállt századokat nézte, de közben a többiekkel beszélgetett. Külön csoportba verődtek a tisztesek is, idébb, a parancsnoki épület közelében. Az alorvos a hadapróddal még mindig ott sétált az épület előtt. Béla óvatosan közelebb húzódott a tisztesek csoportjához. Láta, hogy a főhadnagy most szabályszerű állásban jelent valamit az alezredesnek, és átadja az ő levele-

it is. A főhadnagy aztán megfordult, és sietve a parancsnoki épület felé ment. Béla várakozóan nézett rá. „Főhadnagy úr, kérem...” – szólt utána bátortalanul. Az egyik tisztos hátulról megrántotta a könyökét. „Főhadnagy úr, alássan jelentem! Maga marha! Nem főhadnagy úr, kérem!” Béla ijedten elhallgatott, aztán azon töprengett, hogy a tisztosnak nem lehet igaza, mert hiszen ő igenis kérni akart és nem jelenteni. „Lehet ugyan, hogy akkor is azt kell mondani, hogy alássan jelentem” – gondolta. A főhadnagy visszajött.

– Hajas! – szólt oda, és a szakaszvezető vigyázzba vágta magát.

– Állítsa fel az embereket, vonalban végig, úgy mint tegnap, hogy hallják mind a parancskihirdetést! És ha posta van, azt is hozza le!... Ja, igen! – szólt vissza még –, az a meghagyás rendben van!

– Szakaszvezető úr! – próbálkozott Béla, de az nem hallotta. A sorok elé állt, és olyan hangon üvöltve, hogy a mondanivalója értelmetlenül összefolyt, hosszasan vezényelt valamit. A századok szétoszoltak és rendetlenül összevissza futkosni kezdtek. Az udvaron átláthatatlan sűrű lett a por.

– Szakaszvezető úr! – kérte Béla újra, amikor visszajött. Amaz csodálkozó arcot vágott:

– Hát mi az? Maga még itt van? Miért nem megy a fenébe már!

– A felmentésem...

– Nem hallotta? Mehet!

– És mikor kell újra...

– Mit?

– ...hogy jelentkeznem kell-e majd, vagy kapok behívót? A szakaszvezető két kézzel tuszkolta kifelé:

– Kap, kap! Ne féljen!

Azt sem tudta, hogyan került ki. A gyártelep fakerítése mentén talán futva tette meg az utat. Csak amikor befordult már, és a villamosmegállóhoz vezető, gyér akáccal szegett,

hosszú, poros úton ment, csak akkor érezte, milyen rettentően, milyen elkeseredetten fáradt. Alkonyodott már, Béla arcán vékony kérget rakott az izzadságban megsarasodott por. Munkáskülsejű emberek jöttek az úton a villamosmegálló felől. A megállónál egy ember állt, újságot olvasott.

Nekidühödt meleget ontott a föld magából, orrot, torkot kiszárító meleget; nyitott szájjal kellett fulladozva kapkodni a levegő után. Béla nekidőlt egy sárga ház falának, és úgy érezte, szédült forgásba kezd a világ.

Az újságon, amit az ember a villamosmegállónál olvasott, ökölnyi betűkkel feketéllett a főcím: A franciák letették a fegyvert!

XI. FEJEZET

László filmszüzséjét három fiatalember írta szöveggönyvre: egy eléggé elismert nevű újságíró, egy orvostanhallgató, akiről azt beszéltek, hogy nagyon tehetséges, és a filmgyár egyik embere, régi, gyakorlott szöveggönyvgyártó. Állítólag Kerekes Ede is nagyon sok ötletet adott, és – bár névtelenül – erősen részt vett a közös munkában. A darab címe hosszas viták és fontolgatások után „Perzselő zápor” lett, miután az eredeti cím, „Victoria Regia” ellen a cenzúra már eleve tiltakozott, és a szóba jövő „Ketten egy ellen”, „Az ismeretlen”, „A másik”, „Az egyik” és egyéb címeket nagy viták közben elejtették. Kerekes hosszú ideig a „Dalol a lélek” címet tartotta a legjobbnak, minthogy azonban a film nem volt énekes film, végül is lemondott róla. „Pedig olyan szépen hangzik – mondta –, és van is értelme!” A felvételek kinn folytak a Filmgyárnak a budai hegyekben lévő műtermében; László egy augusztus eleji délelőtti kíváncsiságból, meg az illendőség kedvéért is, kiment, hogy megnézzze.

Aznap éppen nem a műteremben dolgoztak, hanem kinn az udvaron, szabad ég alatt, viszont kulisszákkal. Legalább negyven-ötven ember lehetett ott, és mind összevissza szaladgált, kiáltozott; furcsa óriáspók-állványokat tologattak, hatalmas műszereket gurítottak apró gumikerekeken. Egy tucat ember fémlapokat cipelt, ezüst meg aranyszínűket; ki sem látszottak mögülük. László attól félt, hogy zavarja talán a munkát; felment egy kiemelkedőbb pontra, ahonnan az egész udvart áttekinthette, és leült egy lécrakásra. Rövidesen

Kerekes Ede telepedett mellé. „Mi van itt most tulajdonképpen?” – kérdezte László, és lemutatott a sürgés-forgásra. „Még semmi – felelte az újságíró. – Most még csak előkészülnek, távolságot és megvilágítást mérnek, meg minden fene! Majd meglátod azután!” Körülnézett az omlásos és erdős hegyoldalon.

– Jó, hogy itt kaptunk termet, nem kell a külső felvételekhez nagy készültséggel kivonulnunk. Itt vannak a hegyek a ház előtt. Nem erdélyi hegyek éppen, de hegyek!

– Miért akarsz te Budán erdélyi hegyeket?

– Hát ott játszódik a darab...

László felkapta a fejét.

– Erdélyben? Hogy jutott eszetekbe...

– Ja! – mondta Kerekes. – Annak megvan a maga története... Tudod, az ilyen társadalmi dolgok meg mifene után nálunk nincs meg a kellő érdeklődés – mesélte –, a közönségnek más kell... Aztán meg pénz kellett, az anyag egyre drágul. Telkes fukarkodott, Donnerszky nem hozott, csak valami ötvenezret; amit a banktól felvettünk, az sem volt nagyon elég. Tudod, a bankok nálunk még félnek az ilyen amerikai ízű üzletektől. Egy nap aztán megláttam az egyik reggeli lapban egy hirdetést. Valami olyan volt, hogy „erdélyi tárgyú film- vagy színdarabhoz tőkéstársat keresek; biztos befektetés, hazafias, kitűnő üzlet; »Sürgős alkalom« jelígre”. Említettem a dolgot Jánosnak és Donnerszkynak. Nagyszerűnek találták, csak azon bosszankodtak, hogy az ötletet így elcsípték előlük. Az én kis újságíróeszem azonban nem megy a szomszédba leleményességért. Ezt tudod! Azt gondoltam csöpp agyamban, hogy ha „sürgős alkalom”, akkor ezek bemennek a hétfői meg a keddi postáért – mert vasárnap jelent meg a hirdetés –, és a két nap anyagában bizonyára találnak annyit, hogy a szerdai már ne nagyon érdekelje őket. Szerdán bementem a jelíges levelekért én!

Hatásos szünetet tartott, László érdeklődve figyelt.

– Persze, tudod, ennek megvan a maga technikája, de azt én jól ismerem. Utóvégre nem azért vagyok újságíró! Beköptem, hogy ilyen jelígre a levelekért jöttem, a cédu-la elveszett, de meg tudom mondani a nyugta összegét stb. Addig beszéltem, míg ideadták. Csak egy levél volt. Csak egy levél, öregem, de az gyönyörű! Amikor az utcán elolvastam, elkezdtem röhögni, mint egy hülye. Barátom!... Nem mondhatom meg a pali nevét, mert szigorúan titokban kell tartanunk, de annyit mondhatok, hogy olyan valaki, akinek a cenzúrához meg a sajtóhoz... szóval igen nagyfejú valaki, és pénze, az van! – Legyintett. – Bácskayék összecsókoltak, amikor a levelet megmutattam. Csak hát – ugye – „erdélyi tárgyú”, ez volt a hirdetésben... s igazuk is van. Ma semmi sem olyan aktuális; a közönség tódulni fog belé! Így aztán áttettük az egész cselekményt egyszerűen Erdélybe. Igazán nem sokat kellett változtatni rajta. Alig...

Lászlónak kissé kedvét szegte ez a közlés. A filmet igazán pesti filmnek szánta. Pestnek nincs filmje. A pesti Duna-parti éjszakának, a bároknak van; de Pestnek nincs. Olyan pesti filmet akart volna, amilyen párizsi filmek a párizsiak. Szép felvételeket képzelt; a nem sablonos, nem idegenforgalmi Pestről szeretett volna képeket. Olyan Pestet akart képen látni, amilyent Pesten a pesti ember mindennap lát. Mert nem igaz az, hogy az ember azt szereti látni a művészetben, amit az életben nem lát. Az életet, a saját életét szereti látni leginkább minden néző!

– Hiszen a cselekmény főbonyodalma éppen egy pesti séta közben játszódik! – mondta. – Este az eső alatt végig a pesti utcán! Emberek és tolongás között! Hol egymásnak sodródni, hol elválasztódnak a tömegben; és közben beszélnek, halkán vagy hangosan kiabálva át egymásnak; és észre sem veszik, hogy nem nyitották ki az ernyőt!... Meg a várbeli séta... most az is elmarad! Te! Nem tudom, látod-e magad előtt, de ahogy jönnek le a Várból a kanyargós lép-

csőn... a lámpák fénykörei... aztán a kis utca a Vár alatt, a kerítéseken átnyúló bokrok ágai!...

Telkes Andor és Bácskay ültek melléjük, amíg beszélt. Telkes igazat adott Lászlónak.

– Ez az! Borzasztó ügyetlennek és erőszakoltnak tartom ezt a megoldást. Inkább kihoztuk volna a filmet olcsón! De Jánosnak baj, ha valami olcsó!... Most már mindegy!

Bácskay nem hagyta magát:

– Igaz is! Ha tudunk csinálni közel félmillió forintot, miért csinálnánk olcsóbbat? Félmillió pengő: ez összeg! De száznegyvenezer, amennyit ti összeszedtetek!... Félmillió forint film! Az ember szinte elfelejti, hogy csak Magyarországon van!

– Jánosnak igaza van – mondta Kerekes –, ez a félmillió, ebben a formában olyan befektetés, amely meghozza a maga másik félmillióját. És Erdély a siker kulcsa! – tette hozzá.

– Csak meg kell nézni: majdnem minden nap előadások a rádióban az ottani véreink szenvedéséről; könyvnapon is hogy mentek az erdélyi írók! Ez érdekli most az embereket. Tudjátok, hogy már ki vannak nevezve a leendő erdélyi tisztviselők?

Telkes Andor kedvetlenül panaszkodott Nádler Pálra, a színészre.

– Nagy kár volt, hogy vele fogtunk a dologba. Én mindjárt megmondtam. Most is késik, talán nem is jön! Szeszélyes majom! Nem színész: sztár; nem játszani akar, csak ragyogni! Mindenkit lejátszik, mindenkinek elveszi a kedvét!

– Mégis minden Nádler-film siker! – jelentette ki Bácskay.

– Melyik szerepet játssza Nádler? – érdeklődött László. Amint maga elé képzelte a műkemény, émelyítően hőcsődör Nádler, nehezen tudta őt a darabjába illeszteni.

– Melyik szerepet? Hogy is kérdezhetsz ilyet! Hát a főszerepet, a fiatal mérnököt.

– Mérnököt? Hogyan? Hiszen nincs is mérnökről szó!

Bácskay és Kerekes egymásra néztek. Telkes Andor elfordította a fejét.

– Hát igen – mondta Kerekes –, tudtam, öregem, hogy te ez ellen majd prüszkölni fogsz, de igazán meg kellett csínlani... Ezt a változtatást, hogy... Te valami tudóst akartál...

– Botanikust.

– Igen, de az... – Kényszeredett fintort vágott, aztán elnevette magát. – Az nem megy, öregem, hiába! Te nem ismered a mozilátogató közönség... hogy is mondjam... elképzeléseit! Botanikus! Azt sem tudják, mi fán terem...

– De hát csak azt lehet mutatni nekik, amit már unos-untig...

Kerekes László szavába vágott:

– Botanikust nem lehet, az egyszer szent. Mindenki ki-röhögött, amikor a botanikusodat védeni akartam!

– Az isten szerelmére – tört ki László –, ti azzal kezdtétek, hogy valami újat, valami egészen újat és eredetit akartok. Hát a magyar filmnek már soha más főszereplője nem lehet, mint dzsentrifú – ha az úgynevezett úri vagy katonatiszti körben játszódik a darab – és mérnök, lehetőleg fiatal mérnök, ha értelmiségiről van szó?

– Majd ha külföldön – szólt közbe Telkes Andor – már agyonjártszották az orvosokat, akkor bizonyára nálunk is minden filmnek orvos lesz a hőse. Most a mérnök van soron. – Legyintett, és szivart vett elő a zsebéből.

– Csakhogy – mondta László – a botanikus nálam nem véletlen szeszély! Szervesen kell a darabban, hogy ez legyen a férfi foglalkozása. Hiszen az a párbeszéd, Gittával, ahol a férfi kicsit bohém, kicsit gyerekes, mégis mély és emberi jelleme megmutatkozik... olyan százszázalékos, természetes – pestiesen szólva – „jópofa” férfit gondoltam... szóval az a beszélgetés kinn a botanikus kertben a virágról... Hogyan lehet azt mérnökkel elképzelni? Hiszen abban a beszélgetésben egész világnézet, egy ember teljes képe a világról fel-

vonul. Amikor a tudósról beszél, meg a virágkereskedőről... Aztán a költőről, aki embernek látja a virágot, legendát ír róla; úgy látja, hogy a liliom tiszta, a rózsza büszke szerelmes, az ibolya szerény... És a végén megkérdi, hogy mi is hát a virág, és mi az ember... Ti az egészet csak úgy kihagytátok?

Kerekes idegesen gesztikulált:

– Ugyan, László, hogy te milyen gyerek vagy! Nem hagytuk ki. Persze úgy, ahogy te elképzelted, olyan formában nem mehet. Az filozófiai értekezés lenne, nem film!

– Kitűnő képaláfestést lehet adni hozzá...

Kerekes nem figyelt erre a közbeszólásra.

– A párbeszéd lényegében megmaradt a filmben, csak persze más formában. Csak a forma lett kicsit – ne vedd rossz néven – irodalmasítva, filmesítve... Hogy mérnök? Hát nem mindegy az? A fiatal mérnök imádja a természetet. Egyébként, ha tudni akarod, ezt az egész részt én írtam át, és... azt hiszem, meg lehetsz vele elégedve. Nem azért mondom, de nagyon jó.

– Ma fényképezzük éppen – mondta Bácskay –, ha megvárod, meg is láthatod, milyen. Kinn sétálnak a Hójában a mérnök és a lány... Majd meglátod! Nagyon jó az átmenet, ahogy az egész beszélgetés megindul...

Odalenn ezalatt a rendező megkezdte szócsövével a vezénylést:

– Amíg Pali megjön, megcsináljuk a negyvenheteset! Tessék... kulisszát! Kellékeket! Gábor! Valy merre van? Valy! A negyvenheteshez!

Furcsa emberek voltak ezek odalenn. Hogy nem a mindennapi élethez tartoznak, hanem valami külön világhoz, azt a ruhájukkal mutatták leginkább. A rendezőn szokatlan szabású ujjas volt és tarka sál, a többiek is mindenféle ritkaság: rövid vászonnadrág vagy tréningruha; volt, aki a fejét kötötte be sállal. És a legkülönösebb formájú meg színű

napszemüvegeket hordták. Csak Telkes Andoron volt utcai tropikálruha kihajtott inggel.

Betolták a kulisszát. László első pillanatban azt hitte, hogy a könyvnap i erdélyi sátor homlokzata. Parasztház volt, cifra faragással, évszámmal, családtörténeti adatokkal, ablakában muskátli. Jött Éltey Valy. László nagyra meresztett szemmel bámulta. Valami fantasztikus egyveleg-népviselőben díszelgett; torockói, palóc meg talán valami dunántúli keverék. Amíg a kulisszát beállították, felszaladt egy pillanatra Telkeséhez.

– Nagyon szeretem a kosztümös szerepeket – mondta Lászlónak. – Nem tetszik? Torockói!... Na, ne nézzon már úgy, mert megsértődöm! Ha tudni akarja, maga Filótásné tervezte!

László nem nagyon értett a népviselőtekhez, de arra határozottan emlékezett, hogy a torockóinak hosszú szoknya-ja van. Valy a lábát nyújtogatta:

– Nem örültem meg hosszú szoknyában játszani! Hacsak nem muszáj, persze! Ez így... stilizált; a művészetnek szabad ilyen kis eltéréseket csinálnia. Nem?

– Tulajdonképpen melyik szerepet játssza Valy? – kérdezte László, amikor a művésznő elment.

– Ő játssza a jó nőt. Altay Manc i a rosszat.

László most már egy szót sem szólt semmihez. Komo-lyan elhatározta, hogy a szüzséért egy fillért sem fogad el a vállalatától. Szégyellte volna, ha a neve bármilyen formában szerepel a filmen. Tudta, hogy ezt Bácskaynak nehéz lesz megmagyaráznia, de nem bánta. Csak később, amikor Telkes Andorral kettesben maradtak, tört ki belőle a keserűség:

– Jó nő, rossz nő! De hát mit csináltak ezek voltaképpen az én tervemből! Hiszen nálam éppen az volt a döbbenetes, az adta az egésznek az erejét, hogy mind a két nő jó nő!... Micsoda vásári silányság! Már látom az egészet: Valy, a szőke, a kékszemű, az ártatlan, az igaz szerelmes, a hű, a kur-

taszoknyás torockói népviselet, szóval minden, ami sablon; ezzel szemben a fekete: Altay – még a magánhangzók változása is hogy megfelel! – a bestia, az érzéki, a csélcsap, a démon. Fúj! Ezek nem tudják elképzelni, hogy valaki találkozzék egyszer két nővel, akik mind a ketten egyformán szeretik, egyformán hüek, egyformán ártatlanok... Szóval ... Már azon sem csodálkoznék, ha Altay Mancsi román népviseletben megjelenő angol zsidó nő lenne!... Ott van ni! Valy muskátlit öntöz a kisablakban!

Valy csakugyan muskátlit locsolt a könyvnapis sátor ablakában, és közben édesen mosolyogva magában dúdolgatott. Egyszerre azonban megváltozott az arc kifejezése, mintha észrevett volna valamit vagy inkább valakit az utcán. Alighanem a fiatal mérnököt vehette észre, mert előrenyújtott nyakkal, tátva maradt szájjal figyelt utána, és a lépéseit feje fordításával követte. A kanna víz közben a virágok mellé csurgott.

– Nagyszerű! – ujjongott a rendező mellett Kerekes. – Ezt most találtad ki? Pompás!

Lenn az úton teherautó állt meg, egy csapat cserkész szállt le róla. Váratlanul előkerült Donnerszky, a cserkészek elé sietett, bevezette őket a kert hátsó részébe, a bokrok árnyéka alá; ott mindannyian a fűre telepedtek.

Telkes Andor kifejtette Lászlónak, hogy maga is nagyon csalódott a vállalkozásban. Különösen Liptánszky gróf fájt neki.

– Annyit sem ért a rendezéshez, mint hajdú a harangöntéshez. Én Adorján Tamást szerettem volna, de Bácskay csak a grófban bízik. Nem lehetett beszélni vele; Kerekes teljesen a hatása alatt tartja. Nézze: a rendezés ábécéjét sem tudja, de – nézze –, hogy ágál és pózol. A „segédrendezők”! Azokról meg éppen ne beszéljünk! Ott lebzselnek a mindenfelől összehordott statisztanókkal a műterem mögött, időnkint el-eltünedeznek velük, aztán a vállalattal fizettetik a passzi-

ójukat... A múltkor is kimentek autón a Valéria-telepre. Azt mondták, hogy megfelelő embereket keresnek a templomi jelenethez. Aztán bejöttek vagy tíz nővel. Érdekes volt meg nézni: közönséges prostituáltaktól az egészen ártatlan gyereklányokig mindenfélét hoztak. Persze az autó, meg hogy „filmrendező”, levette a lábukról a gyerekeket; egyik elájult az izgalomtól, hogy filmezni fogják. Aztán ott, a műterem mögött táncoltatják őket, és jajgatnak: „Maga igazi tehetség! Micsoda felfedezés!” Napi két pengő helyett adatnak nekik ötöt, és elhitetik, hogy az „igazi” színinövendékek is ennyit kapnak. Egyiket órák hosszat dirigálták az üres felvevőgép előtt. Ez nekik nagyszerű hecc. A végén persze az utcára dobták a szerencsétlent. Hát ez nekik a rendezői munka! Minden úgy megy, ahogyan véletlenül esik. Az előbb is Valy „talált ki” valamit!

Berlinről beszélt és Koppenhágáról, ahol valamikor mint rendező dolgozott. Ott igen, ott érdemes volt! Mennyi gond, mennyi finom ötlet minden rész kidolgozásánál! De ott a közönség is más volt.

– Mert ezt az egyet meg kell hagyni – mondta –, a magyar közönség nem könnyű dió. Itt nehéz valami újat, eredetit mutatni. Csak a külföldnek hiszi el az újat. Meg persze ezer más körülmény is!... Ki ad nálunk pénzt valamire, ami nem biztos, nem kipróbált? És a cenzúra is fél mindentől, ami nem teljesen érthető, nem iskoláskönyvesen hazafias!... De azért az, hogy – mint ezek itt – az ember egyenesen hízelegjen a közönség alacsony ízlésének, az fölösleges. Amit itt ezek csinálnak, az már émelyítő!

Nádler Pál már ott volt. Éppen akkor állították be azt a jelenetet, amire Kerekes olyan büszke volt. A párbeszédet, a virággal. A színész és Valy a műterem mellett a hegyoldalban álltak, a kerti úton; Nádler virágszálat tartott a kezében. Megszagolta a virágot, mély lélegzetet vett a képzeletbeli

erdélyi levegőből, és megszólalt mély, feleslegesen is mindig indulatoktól remegő hangján:

– Én imádom a természetet!

Nagy volt, hatalmas volt, legalábbis most mindenki nagyon csendesen figyelt rá. Azon a hangján mondta ezt a mondatot, amely hanggal egyszer már felejthetetlenül megrikatta a közönséget – a tavalyi nagy filmjében, amikor (szintén mint fiatal mérnök, alacsony sorból felküszködött fiatal mérnök) a vezérigazgató lányának azt mondta: „Az édesanyámról szeretnék beszélni magának, Elvirácska.”

– Menjünk innen – kérte László Telkest –, ne nézzük!

– Nekem igazán nincsenek írói ambícióim – magyarázta aztán –, soha nem gondoltam arra, hogy szépirodalommal foglalkozzam; de mint minden ember... olyan emberre gondolok, aki olvas és szeret olvasni, mert minden ilyen ember talál egyszer életében megírni való témát... Olyan témát, amit egy kicsit aztán a sajátjának érez, amit azontúl az irodalomban mindig keresni fog... egy kicsit kísértést is érez arra, hogy megírja... Így voltam én ezzel a témával. Nem az íróönérzetemet sérti, hogy ennyire elsilányították, csak bánt... Szerettem volna úgy látni viszont a filmen, ahogyan elképzeltem, vagy legalább körülbelül úgy. Hiszen éppen azért nem vállalkoznék soha magam a megírására, mert tudom, hogy nem ismerem a mesterséget, és félek a kiábrándulástól, hogy nem úgy sikerül, amint elképzeltem...

Közölte Telkessel a szándékát, hogy ezek után egy fillért sem fogad el a vállalatától. Az igazgató nevetett:

– Ugyan már! Ha tudná, hányan és mennyivel többet vágnak zsebre, akiknek semmi közük sincs az egészhez: Félmillió pengő! Hatalmas pénz ám! Olyan az ilyen film, mint a mesebeli talléroső: egyeseknek csak a kőtenyüket kell tartaniuk. Mindent ezek kapjanak?

– Túlságosan tisztetem a művészetet ahhoz, hogy ilyesmiben a legkisebb részt vállaljam – mondta László. – A mű-

vész, azt hiszem, a legmagasabb emberi megnyilvánulás. A legközelebb áll a teremtéshez.

Telkes Andor félreértette László szavait:

– Ennek itt, amit ezek csinálnak, igazán semmi köze sincs a művészethez! – mondta. – Ez üzlet, sőt kalózüzlet.

– Éppen ez az – magyarázta László –, éppen ez az, hogy... A legcsúnyább nők azok, akiket csak egészen kevés választ el attól, hogy nagyon szépek legyenek. A Medúzára gondolok. Ez itten talán éppen azért annyira ocsmány, mert hasonlít a művészetre. Olyan mintha az lenne, csak egy kis vonás választja el attól. Mint ahogyan a prostitúció is olyan, mintha szerelem lenne... Az a mód, ahogy Kerekes a filmről beszél, felháborító.

– Kerekessel a múltkor én is csúnyán összeveszttem – mesélte az igazgató. – Mit csináljak? Bácskay teljesen a hatása alatt áll... Sokszor úgy vagyok az egész vállalattal, mint a kotlós, aki kacsákat költött. Csakhogy ezek a kacsák nem tudnak úszni, mégis a vízbe mennek!

Kerekes jött felénk, feltűnően sovány, sima barna hajú fiatalembert vezetett karon fogva. A fiatalembereken tenisz-nadrág volt és atlétatrikó.

– Bemutatlak egymásnak titeket – mondta Lászlónak –, ő a mi írói csoportunk legoszloposabb tagja. Mindjárt kelleni is tartanunk egy kis szerzői megbeszélést. Anyakönyvvezetői jelenetet muszáj valahol beraknunk...

– Már megint! – nyögött Telkes Andor. – Mi a fenét akartok még!

Kerekes káromkodott.

– Az a hülye bankdirektor most mesélte el, hogy pár évvel ezelőtt mint műkedvelő kapott egy jelenetet az UFA egyik itt gyártott filmjében. Anyakönyvvezetőt játszott. „Csudára fekszik nekem az a szerep!” – mondta; félreérthetetlen célzásokat tett... Szóval muszáj megcsinálni. Persze majd adja a meglepettet!

– Ki az a bankdirektor? – kérdezte László.

– Az szerezte a pénzt Donnerszkynak.

Elvonultak a társszerzővel a műterembe. László nem ment velük. Lesétáltak Telkessel a kertnek arra a felére, ahol Donnerszky hűsölt és a cserkészek. A kegyelmes szokatlan fürgeséggel ugrott fel a fűből, és sietett eléjük. Rövid ujjú ingben volt, a karján májfoltok látszottak, a nadrág öve furcsán ráfeküdt kis pocakjára.

– Próbálni kellene a fiúcskákkal, Andorkám! – mondta. – A felvonulást is és az éneket. Van köztük néhány kitűnő hangú csöppség, de azért nem megy úgy a dolog, ahogyan szeretném. Szóljak a karmesternek?

– Hát a cserkészek is szerepelnek? – kérdezte László Telkest, amikor kettesben maradtak. – Azt hittem, csak kirándulók.

– Cserkészek! – Telkes Andor legyintett.

Valóban, amint László így közelebből látta ezeket a tizenhat-tizenennyolc éves suhancokat, a ruha ellenére nehezen nézte volna már cserkésznek őket. Sápadt, kislányos arcuk fölött a nedvesen lefésült haj olyan volt, mint valami paróka. A mozgásukban, és ahogyan egymáshoz beszéltek, volt valami szokatlan, nyugtalanító.

– Az Angolparkban szedte össze őket – mondta Telkes észrevehető undorral. – Hat pengőt kapnak egy napra, mert énekelnek.

Lassan dél felé járt már az idő. Éltey Valy túl volt a felvételeken, s most teljesen felöltözve, széles karimájú, könnyű nyári kalapban autóra várt. Kerekas is készen lehetett az izgalmas szerzői megbeszéléssel, mert Bácskayval együtt a színésznő mellett lebzselt. Minthogy a cserkészek felsorakozására kellett a hely, László is véletlenül melléjük sodródott. Telkes Andor bement a műterembe telefonálni. Ebéd iránt érdeklődött különböző vendéglőkben. A cserkészeket az egyik segédrendezővel Donnerszky állította be, olyan iz-

gatott ugrándozásokkal, mint a lányát első bálra előkészítő anyja. „Ki a mellett, be a hasat! Micsoda cserkész vagy te!” – korholta szelíden az egyik kamaszt, és tréfásan a fenekére vert. Kerek oldalba bökte a színésznőt. Az a kézitáskája mögé rejtette arcát, úgy nevetett.

– Jaj, nagyon izgulok a filmért! – mondta aztán hirtelen elkomolyodva. – Nagyon jónak kell lennie, nagyon-nagyon jónak!

– Te utolérhetetlen vagy benne! – bókolt az újságíró.

– Valy leintette:

– Nem magam miatt izgulok most. Mit számít! De ez a János első filmprodukciója! – És lányosan félrehajtott fejjel alulról felmosolygott Bácskayra.

– Ezt az egyet azért nem értem – mondta László az újságírónak –, mert hogy Erdély, meg fiatal mérnök... te nagyon szépen meg tudtad magyarázni. De ezt, hogy minek kellett ezek a cserkészek...

– Ez, kérlek – mondta Kerek – ez, kérlek, az egyik legfontosabb... hogy úgy mondjam: kompozíciós elem a darabban. Nem érzed, mennyire szükség van ilyen túlfűtött levegőjű, ilyen... – nem is tudom, hogy fejezzem ki –, szóval mennyire kell egy kép a fiatalságról, az erőről, a lendületről? Igen: az élet lendületéről! A huszadik század életének lendületéről!

Lendületbe jött maga is, úgy látszik kedves témára akadt:

– Nem azért mondom, nem is az én ötletem, de ez talán a legjobb ötlet a szűzség kiegészítésében. Nem lehet ma már ibseni problémákkal betölteni egy színpadi estét, vagy a mozidarab másfél óráját! Ezen már túl vagyunk. A mi heroikus korunk az ilyesmit kidobja magából! Felemészti, mint a tűz a papírost! Csak a kemény fém, az acél marad meg épségben. Ez a jelenet a darab acélja, ez a darab izma, ez a nyílt levegő a darabban. Én legalábbis annak tartom, és nagyon jónak találom.

– Tudod – mondta még –, te magad is mondtad, nem vagy író. Volt egy ötleted; elismerem, hogy jó ötlet, irodalmilag nagyon jól kiaknázható; de nem vagy író. Nincs meg benned az írói hivatástudat. Mert ne hidd, hogy a mese vagy a technika tesz íróvá valakit. A hivatástudat teszi az író. Mint ahogyan minden más művészen is meg kell legyen a hivatástudat. Mit parancsol ez a hivatástudat? Azt, hogy tanítsunk, neveljünk, emeljünk a közönségen, értékesebbé tegyük azt. Szóval... megértesz, ugyebár! Ha én csak azt festem, azt írom, azt mutatom be a közönségnek, ami van, akkor a naturalizmus posványába veszek. Azt akár a fényképezőgép is megteszi, vagy a telefonkönyv! Vagy egy statisztikai adathalmaz. Ibsen és a századvég irodalma nem tett mást, csak a közönség bizonyos ismert rétegének, a zsidóknak az ízlését egyszerűen kiszolgálta. Művészet ez? Nem. Mert a művészetnek nevelnie kell, tanítania! Az életre kell nevelnie, a kor életére, nehogy lemaradjon a közönség a kor robogva induló vonatjáról. Értesz? Ezért mondom, hogy ez a jelenet, amely a heroikus, fiatal lendület...

– És ez az egyetlen énekes betét – vágta el Valy az újságíró előadását –, semmi más zenei szám nincs a darabban, márpedig az feltétlenül kell.

– Úgy van! – szögezte le Bácskay is a maga véleményét.
– Kitűnő induló, dzsesszesíthető, sláger lesz belőle, szóval: nem nélkülözhető. Tudod, mit számít a film sikerében az, ha csak egy népszerű szám is van benne?

– Na, de minden mástól eltekintve – zárta le Kerekes a vitát – ezt az egyet igazán meg kellett tennünk Donnerszkynek. Erről nem is érdemes vitatkozni!

Megjött az autó, megérkezett, kiizzadva a telefonfülke melegétől, Telkes Andor is.

– A Kéményseprőbe megyünk – mondta, és előretessékelte a színésznőt. Az újságíró Lászlót invitálta:

– Van itt a közelben egy kis zöldvendéglő, oda megyünk

ebédelni a fiúkkal. Nem jössz? A produkció vendégei vagyunk, érdemes! Délután is lesz még néhány érdekes felvétel. Nem akarsz látni?

László köszönte a meghívást, de sietnie kellett.

Felment a műterembe megnézni, kell-e még valakitől elköszönnie. A sovány társszerző már elment. Donnerszky lenn volt a cserkészeinél, azt most nem lehetett zavarni. A cserkészek javában meneteltek egy bokor körül; a botot a vállukon vitték, mintha puska volna, úgy énekeltek:

„Mi hegyet-völgyet járunk,
Mi tárt karokkal várunk,
Szép hazánk...”

A karmester leintette őket. Pálcáját dühösen rázva magyarázott:

– Miért húzzátok, az ég áldjon meg! Miért húzzátok? Nem rétes az a „szép hazánk”? Staccato! Staccato! Szepp hazánknak! Szepp hazánknak!

Megtörülte a homlokát hatalmas fehér zsebkendőben, aztán intett:

– Még egyszer előlről az egészet!

És a cserkészek kicsit unottan kezdték újra a körbejárást, és énekeltek a karmester után, a karmester mögött álló, izgatottan sűgő, hadonászó Donnerszky karlengéseivel nem sokat törődve: „Szepp hazánknak!” A karmester torkán tartotta a zsebkendőt, jelezvén, hogy a sok kiabálástól rövidesen bereked. Rajtuk kívül, úgy látszik, mindenki eltakarodott valamerre. Az udvaron elhagyatva álltak a forró napsütésben a különös alakú állványok, letakart titokzatos masinák. Csak a belükkal kifele fordított kulisszák árnyékában aludt hason vagy háton fekvő néhány munkás. Egy asszony ment végig, kezében vödörrel és ronggyal, a műterem előtt; cipőtlen lábát félve rakta az átforrósodott cementúton.

László már kifordult a kapun, már jó száz lépésre elhagy-

ta maga mögött a műtermet, de még hallotta a karmester rikácsolását:

– Ne üvöltsd azt a moll-részt! Lágyan, finoman!

És repedt fazékhangján előénekelte: „Vérünk és életünk szent áldozat”.

– Még egyszer! Onnan, hogy „pillanat”!

A hegyoldal omladécai vakítva verték vissza a meleget. Ahol erdős rész akadt, ott sem volt hűvösebb. Szemben az úton Telkes Béla kapaszkodott felfelé.

– Kinn voltál a felvételeknél? – kérdezte Lászlót, amikor összetalálkoztak. – Apám ott van még?

– Már elment. Talán tíz-tizenöt perccel ezelőtt.

– Nem tudod, hova mentek?

– Ha jól emlékszem, a Kéményseprőbe, ebédelni, Éltey Valyval.

Béla töprengett egy darabig, visszaforduljon-e vagy felmenjen, és megvárja, míg a társaság délután újra kijön.

– Tudod mit? – mondta végül. – Elkísérlek egy darabon, aztán felmegyek vissza a műterembe. Lenn a villamosmegállónál van egy kis vendéglő, ott hamar megebédelek.

Mesélt a gyárról, beszámolt a kísérleteiről. Ha minden jól megy, karácsonyra, de legkésőbb jövő tavasszal doktorálni fog. A félévek beszámítását a professzora elintézte.

– Ja, igen! – mondta. – Sajnálom, hogy nem hívtalak el. Tegnap este nagyon érdekes vetítettképes előadás volt a cionistáknál. Utána Somogyi – tudod, az az ismerősöm, akiről már meséltem neked – tartott előadást. A heroizmusról beszélt; a valódi és az álheroizmusról. A munka heroizmusáról, a tűrés és vállalás heroizmusáról. Mert ez a legnagyobb heroizmus. Vállalni a munkát, a fáradságot, a szenvedést, mindenből vállalni a nehezebbet, mindenből részt venni, ami az emberi sorssal vele jár...

Hosszasan mesélt. László azon tűnődött, hogy mi is az a „heroizmus” voltaképpen. Évek óta már, egyre csak ezt

a szót ismétlik minden oldalon. Az új Európa új magatartása! Valóban olyan új? Eszébe jutottak az iskolai latin olvasmányok: Livius. Livius – gondolta – a leggyávább, legszolgaibb római korszak történésze; a sok Horatius Cocles, Mucius Scaevola, Regulus: kicsit úgy akasztotta őket bele kortársainak „római öntudatába”, mint Kerekes a cserkészeket a Perzselő záporba...

– Perzselő zápor! Mondd: mit szólna ehhez a címhez?

Béla nem értette, hogyan kerül elő most ez a kérdés. Dühösen nevetve legyintett, aztán tovább mesélte Somogyi előadását a heroizmusról.

„Miért nem nevezik a nevén: bátorságnak?” – kérdezte magában László. Érezte, hogy ez a szó, a maga meztelenségében, kibírhatatlan vádat jelentene éppen annak a kornak számára, amely a heroikust a maga állandó jelzőjévé avatta. Nem bátorság az „új Európa” heroizmusa, hanem a bátorság torz tükörképe, a kép a tükör mögött a felcserélt bal és jobb oldallal! Szerep! A bátorság hazug szerepe!

– Tudod – mondta Bélának –, amikor korunk heroizmusáról hallok; a gyermekkori némafilmek jutnak eszembe, a Pampák és a Vadnyugat gesztikuláló „hősei” a maguk nevetséges arcjátékával. Színpadi bátrak, akik biztosan tudják, hogy úgysem lesz semmi bajuk, nyugodtan ugorhatnak „halált megvetve” a térdig érő „folyóba”, a kitömött krokodilusok közé a hősnő után!... Nem bátorság, csak a bátorság gesztusai, a bátorság mimikája...

– Ezért különböztetett meg Somogyi is kétféle heroizmust...

– Az ő heroikus vállalói semmivel sem vállalnak többet heroikusan, mint amennyit gyáván is vállalniuk kellene. Nem? Akkor pedig: arcjáték, gesztus az egész!... A heroizmusnak önmagában különben sincs nagyobb értéke, mint – mondjuk – egy sportteljesítménynek. A cél adja meg az értékét, amelyért bátran tűrünk vagy bátran harcolunk. Nem?

– De igen... Éppen ezért beszélt valódi és álheroizmusról...

– Attól félek, hogy Somogyi barátod a maga valódi heroizmusát ugyanannak a fának ugyanarról az ágáról metszette; ahol az a bizonyos álheroizmus termett! Annak a fának pedig nincsenek „valódi” hajtásai. Mert nem a vesszőben van a hiba, hanem lenn a törzsben, a gyökérben: hazugság a gyökere, hazugság a törzse annak a fának. Mi teremhet rajta más, mint hazug szerepek? Egyik ágon a „nemzetmentés” hazug szerepe a politikában, másikon az összes úgynevezett valódi és álheroizmusok hazug szerepe a magatartásban, a harmadikon a „nevelés”, az „alkotás” hazug szerepe a művészetben... A hazugság mélyen lenn van: a törzsben, a gyökérben! Nem érzed? Nem látod?

Az angolparki bábfiúcskák jutottak eszébe, akik cserkészruhában a bokor körül a „szepp hazánknak” után tárják karjukat. És ahogy ez a kép eszébe jutott, iszonyatosat kellett káromkodnia.

Béla ijedten kapta fel a fejét; nagyon csodálkozott, mert még sohasem hallotta Lászlót káromkodni.

XII. FEJEZET

Elsőnek Baba jött haza a gyerekek közül; egy óra tájban volt, éppen segíthetett még teríteni az özvegynek. Mióta Deske otthagya a bankot, ismét áttették az ebédidőt fél négyről fél kettőre.

– A főtisztelendő Magdaléna nővérnél voltam mostanáig – mesélte Baba. – Nagyon sok megbeszélhatalónk volt; a végzetek kongregációja most megint csomó munkát rak ránk: képzelje, anyuka, egész sok új férjhez menés...

– Ne mondd! Kik? – Az özvegyre máris átragadt Baba izgatottsága.

– A Kis Magda meg a Petrán Sári, meg... majd még elmesélem őket! Szóval arra gondolunk, hogy ezeket most már külön csoportba kellene osztanunk... Mégsem lehet, hogy ugye... Az asszonyoknak egészen más problémáik vannak már, nem? A főtisztelendő Magdaléna nővér is azt mondta. Feltétlenül külön kell rendeznünk például a lelki gyakorlatot...

– Azt feltétlenül!

– Tudod... Kíváncsi vagyok, mit szólna hozzá! Arra gondoltunk, hogy a miénket megtartanánk most szeptember elején, szóval egy időben az iskola kezdetével. Mert mi még nagyon közel vagyunk az iskolai élethez. Az asszonyokét pedig majd később, mondjuk egy héttel azután.

Az özvegy komolyan bólogatott:

– Igazán nagyon kedves gondolat! Nagyon, nagyon ked-

ves! Szóval ti most, amikor az iskola kezdődik... Mintegy új iskolaév... Igazán nagyon kedves! A te ötleted volt?

Baba kiment, felakasztotta esőkabátját az előszobában, berakta táskáját a szekrénybe. A másik ajtón jött vissza.

Most, hogy Bencsák doktor meghalt, úgy rendezhették be végre a lakást, ahogy az özvegy már régen akarta. Az irodából eladták a bútorok egy részét, és az özvegy áthozta édesanyjától a csíkos huzatos biedermeier garnitúrát. Igazi impozáns fogadószobát rendeztek itt be. A csíkos huzatos garnitúra körül volt ugyan kisebb családi belviszál: Feri bácsi elkottyantotta Zsóka néni előtt, hogy az a garnitúra eredetileg nekik volt odaígérve. Zsóka néni nem hagyhatta anynyiban a dolgot: „Te tudod, Feri, mennyire türelmes vagyok, de azért az, amit az özvegy csinál, az már mégiscsak sok egy kicsit. Átmegyek, beszélek anyussal!” Szerencsére – vagy szerencsétlenségre – éppen ott találta anyósánál Bencsáknét; így aztán közvetlenül vitathatták meg az ügyet. Az özvegy azt az igen tiszteletreméltó érvet hangoztatta, hogy „a gyerekei jussáért – úgy érzi – kötelessége síkra szállni, még akkor is, ha az bizonyos rokoni érzékenységeknek nem a legjobban esik!” Zsóka néni mindenben a meddőségére való célzást látott; talán nem is egészen ok nélkül. Ez a szerencsétlenség az álmainak és a nappalainak állandó sötét felhője volt; érthető, ha kiszaladt a száján, hogy „azért a pénzért akár örökbe is fogadhatnám a gyerekeidet!” Akkor azután már hiába enyhítette egy „úgyis minden az övék lesz, ha meghalunk!” sóhajjal; az özvegy lerogyott a vitatott berendezés egyik darabjára, úgy zokogta: „Hogy kiforduljon a falat is a számon, ami nagy kegyvel jut nekem...” Nem lehetett elcsitítani. „Tudom, nagyon jól tudom, kinek a számára véded; ki az, akinek a halálod után szánod!” Ekkor már az öregasszony is szükségesnek tartotta, hogy erélyesebb hangot alkalmazzon: „Igazán furcsa vagy, Zsóka, már megint! Ideállni, valóságos Nibelungen-vitát rendezni ezen a néhány rongyos bútordarabon!”

Az anyós igazi régi előkelő úrinő volt, de imádta Wagnert, és más dologban is megmutatta, hogy tud haladni a korral. Így például: cseppet sem volt „prűd”; éveken át a legszorosabb baráti köréhez tartozott két előkelő, csakis a legjobb körökben működő kurtizán, akikkel együtt járt le Monte Carlóba játszani. (Akkor még jól ment szegény Ferenc bácsinak – közvetlen az első világháború előtti években volt –, birtokot is készültek venni, és különben is más idők voltak azok!) A célzás a Nibelungokra amolyan enyhítő csomagolás volt – mint minden irodalom, minden művészet –, a takaró alatt anyus alaposan megmondta a véleményét Zsóka néninek, és örült is, hogy megmondhatja, mert Zsóka néni nevelésével, modorával nem volt egészen megalégedve. A szót nem sok szó követte: a garnitúra természetesen az özvegyé lett. Zsóka néni viszont megkapta a gipszangyalt a kredenc tetejéről, amelyik nagyon hasonlított arra a kisfiúra, akit Zsóka néni egy időben „tervszerűen” nézegetett (abban az emlékezetes három hónapban, amikor bizonyos jelekből azt remélte, hogy mégiscsak megfogant benne a Nyárády-mag). Zsóka néni már csak nagyon ködösen emlékezett arra, hogy valami köze lenne a gipszangyalhoz, de az özvegy a békülés lágyan oldódó hangulatában többször kézbe vette a szobrot, és szinte irigykedve dicsérte, hogy „milyen végtelenül finom munka”.

Az ügyvédi várószobát ebédlőnek rendezte be az özvegy, a régi hálósobából lett a nők szobája. Az udvari szobát a két fiú kapta. „Úgy élhettek itt igazán, mint a szobaurak! Külön bejárat, teljesen szeparálva a lakás többi részétől...” A fiúknak szükségük is volt már bizonyos fokig az önállóságra; napi elfoglaltságuk, társas életük, Jenő most vőlegénykedett: nem mindig tudtak a nők életrendjéhez igazodni. Most is terítve volt már az asztal, és ők még nem érkeztek meg. Megegyezés szerint, ha kettőig nem jönnek, annyit jelent, hogy nem

ebédelni otthon. Nem volt még fél kettő sem, az özvegy és Baba a nők csendes megadásával ültek, és vártak rájuk.

– Ezek voltak – mesélte Baba a végzett növendékek hy-menhíreit –, és még egy rendkívül kellemetlen ügy... Neked elmondhatom: azt hiszem, kénytelenek leszünk egy tagot kizárni, mégpedig...

– Ugyan! – feszült meg az özvegy figyelmében.

– A Rózsa... emlékszel rá?

– Az a vörös hajú? Valami vívóbajnoknő? Na, arról mindig megvolt a véleményem! Mit csinált?

– Férjhez ment. Illetve... – Baba elpirult. – Állítólag – én nem tudhatom, a főtisztelendő Magdaléna nővér sem tudott semmi biztosat – állítólag megszökött...

Az özvegy fél arcán és nyakán vörös foltok gyulladtak az izgalomtól.

– Kivel, az Isten szerelméért?

– Azt mondják, valami zsoké vagy pincér, vagy mi. A Kerekkes Maca úgy tudja, hogy egy külföldi zsidó újságíró...

– Rettenetes!

– Szóval... – Baba nagy zavarban sietett hozzátenni: – De megesküdtek. A főtisztelendő Magdaléna nővér úgy tudja, hogy megesküdtek.

Az özvegy izgalmában nem bírt ülni maradni:

– De hiszen ez borzasztó! Ilyen iskolából kikerült növendék! Ilyen előkelő, finom apácaintézetből!... Meséld csak!

– Szóval – feszengett Baba – nem küldtek senkinek esküvői értesítést!

– Borzasztó! Na persze!

– És a nyári jelentkezőlapot sem küldte vissza. A főtisztelendő Magda nővér nem tudta, mire vélje a dolgot. Azt hitte, talán megváltozott a címe... de akkor is be kellett volna jelentenie! Így züllik szét egy osztály! Nyolc évig kéz a kézben dolgoztunk szépen együtt, aztán akad egy...

– Igen – bólogatott az özvegy –, az aztán húzza maga

után a többit! Pedig olyan aranyosak voltak az utolsó Te Deumon, emlékszel?... és a csoportkép, amit Özséb atya csinált az udvaron! Mint egy csokor frissen szedett virág!

– Azért mondta a főtisztelendő Magdaléna nővér, hogy példát kell statuálni! Nem az egy miatt, hanem a többi miatt. Mert jobb lenne, ha kővel a nyakában a tengerbe vetnék, mint hogy megbotránkoztassa a többieket!... A jelentkezőlap még nem lett volna baj – Istenem, el is vesztetett a postán! –, de akkor jött a múlt héten – nem! már két hete is lehet – a Simalcsik Nóra, és elpanaszolta a főtisztelendő Magdaléna nővérnek, hogy nem kapta meg a titkot... Mert tudniillik a rózsafüzéregylet tagjai nyáron cserélték a titkokat... a legtöbben nyaraltak, és nem jöhettünk össze – én például a Sárinak küldtem el az enyémet, nekem meg a Livia küldte... Szóval a Simalcsiknak a Rózsa kellett volna hogy megküldje. És nem küldte. Akkor a Simalcsik írt neki, nagyon kedvesen, de nem kapott választ.

– Miért is ír neki? Miért is áll szóba az ilyennel?

– Akkor még nem tudta. Hát nem tudhatta!... De akkor már gyanús volt a dolog. A főtisztelendő Magdaléna nővér elhatározta, hogy utánajár. És akkor minden kiderült!

– Borzasztó! Képzelem, szegény nővér!

– Az Elvira – tudod, az a kis szeplős, copfos lány, a papájának cipőüzlete van a Belvárosban –, az ott lakik nem messze tőlük, és az mindent tudott. Illetve nem mindent, mert ő még nem tudta, hogy zsidó, csak azt, hogy megszöktek. Sírva vallotta be a főtisztelendő Magdaléna nővérnek, hogy ő már egy hete tudja a dolgot, de nem merte megmondani, mert nem akarta... szóval: tapintatból. Szegény főtisztelendő Magdaléna nővér nem is tudta, mihez kezdjen. Szaladt az Özséb atyához, de ő – tudod – az ilyen dolgokban kicsit slendrián! Hogy várjunk, meg hogy senki sem tudhat semmit biztosan, ez csak pletyka! Szóval ő szeretett volna egyszerűen elsiklani a dolgok fölött.

– Na persze!

– Másnap aztán ott volt a Gyöngyi, meg a Kristóffy Vera, meg az Alizka, és ők elmesélték a részleteket is. Hogy a fiú zsidó, és hogy úgy szöktek meg; nagy botrány volt, a szülők nem akarták a beleegyezésüket adni. Úgy hallották, hogy végül is külföldre mentek, és megesküdték. A Vera azt mondta, hogy ez nem igaz, mert a Rózsa itt van Pesten, és hivatalba jár. De ez nem biztos. A Gyöngyi azt mondta, hogy azt hiszi, nem is esküdtek meg egyházilag, csak polgárilag.

– Rettenetes! Nem is akarom azt a kifejezést használni, hogy ez micsoda!

– De a foglalkozását senki sem tudta biztosan a fiúnak. Hiszen ez most már nem is fontos! Nem?

Az özvegy még mindig nem tudott magához térni. Elképedve csóválta a fejét.

– És mit szólt mindehhez a nővér?

– Azt, amit már mondtam. Meg azt, hogy az ilyesmit az osztály öntudata soha nem fogadhatja el; az ilyesmit idejében ki kell pellengérezni. Sikerült Özséb atyát is rávennie, hogy ünnepélyesen kizárjuk a Rózsát a tagok közül, mint ahogyan az Isten is kizárja az ilyent a juhait közül. Nem lehet egy akolban túrni a többivel, mert megfertőzi őket.

Jenő érkezett meg; hallatszott, amint szokása szerint, még mielőtt tudatná, hogy itthon van, a fürdőszobába megy kezét mosni, fésülni, a ruháját lekefélni.

– Kicsit későn jöttem – mondta, amikor belépett –, felugrottam egy pillanatra Laci bácsi irodájába a Kecskeméti utcába; délelőtt telefonon beszéltem az alessel, közölte, hogy mindennap várhatom én is a behívásomat; jó lenne, ha Laci bácsi el tudná intézni a hadnagyi kinevezésemet... Minden szempontból sokat jelent, már anyagilag is... Deske még nincs itthon?

– Már megint behívnak? – sopánkodott az özvegy. Min-

dig büszke volt, de mindig jajgatott, ha Jenő bevonult. – Mi-
kor lesz már legalább egy nyugodt féléved idehaza?

– Hát most egy ideig nem. De így is van rendjén! Erdélyt
nem adják ingyen!

– Pedig ingyen vették el a disznók!

– Mégsem adják ingyen. Meglátod: ebből háború lesz.
Most már én is azt mondom, hogy érzem a puskaporszagot
a levegőben.

– Egyezkedni fognak, én azt hiszem.

Jenő türelmetlenül legyintett; már helyet foglalt az asz-
tálnál, és kitergette a szalvétáját.

– Csak ne egyezkedjenek! Miért? Azt hiszed, két hét
alatt nem verjük ki őket, le egész Bukarestig? Mit két hét!
Legfeljebb tíz nap az egész! Az ales is mondta a múltkor
a Centrálban – meg ott volt egy vezérkari főfejes is –: tíz
nap, maximum két hét. Tudod, mennyire fel vagyunk most
szerelve? Tudod, hogy két új titkos fegyverünk is van,
amilyen még a németeknek sincs? A múltkor – de ezt persze
a lapok nem írták meg – valami kis összeütközésünk volt az
oláhokkal. Hadgyakorlaton átlóttek egy gránátot a mi egyik
állásunk felé. Tíz perc múlva már por és hamu volt az egész
román főhadiszállás meg két falu, ahová a katonáik voltak
beszállásolva! Azt sem tudták, honnan jön! Ez az új fegy-
ver: valami salétromos dolog. Az ales mesélte. És amellet
egészen olcsó: a levegőből állítják elő. Hihetetlen tömegben
tudjuk bevetni.

Az özvegy megmerítette a nagykanalat a levesben:

– Mindig kitalálnak valami újat!... Nem várunk még egy
kicsit Deskére? Azt mondta, hazajön; és még nincs egészen
kettő.

Deske aznap délelőtt Jenő szigorú parancsára „most már
komolyan utánanézett valaminek”. Kínosan érintette, ha az
ügyeibe beavatkoznak, különösen azt nem szerette, ha Jenő
gyakorolta az apai hatalmat fölötte. Még frissen emlékezett

azokra az időkre, amikor – mint a papa kedvence – Jenővel szemben Bencsák doktornál mindig védelmet talált. Az özvegy már inkább csak Jenőnek adott igazat, és Baba sem szerette Deske kifinomultan ügyes munkakerülését. „Szabotálja a családi munkaegyüttest!” – szokta mondani Jenő. És mégis – anyjával, bátyjával, húgával szemben – pusztán azzal, hogy semmit sem tett, hogy makacs passzivitással kitért a támadások elől, mint a levegő, mindent elért, amit csak akart. Nemrégiben is, a harmadik sikertelen alapvizsga-próbálkozás után, amikor az ügyvédi nyugdíjegylet levélben közölte, hogy megvonja tőle a tanulmányi segély címen folyósított havi negyven pengőt, végül is maga a család tanácsolta, hogy hagyja ott az egyetemet. „Igaz is! – törődött bele az özvegy –, hol van az megírva, hogy mindenkinek egyetemet kell végeznie? Hányan csináltak óriási karriert diploma nélkül! Mire jó az a jogi doktorátus?” „Ez a magyar közélet rákfenéje – hangoztatta maga Jenő is –: a szériában gyártott jogi diplomák! Az a rengeteg jogász!” A bankban Deskének egyetlen főnöke sem végzett többet nyolc középiskolánál. Sőt, arról beszéltek titokban, hogy a vezérigazgatónak még érettségije sincs.

Hanem aztán Deske egy nap a bankot is otthagytta. Igaz, hogy akkor az egyszer igaza volt. Végeredményben minden sértést nem tehet zsebre az ember egy zsidó főnöktől. Deske levonta a konzekvenciát, és ez alkalommal Jenő is csak helyeselt neki. Sőt, örült, hogy a politikailag semleges Deske végre a saját bőrén tanulta meg azt, amit ő már régen elvéként vallott. Az egész család egyetértett abban, hogy most aztán nem lehet Deskét az első helyre csak úgy „benyomni”, mert „a fiúnak igenis önérzete van”, hanem alaposan körül kell nézni előbb. Hanem aztán, amikor egymás után múltak a hetek, és Deske még csak a lehetőségét sem csillogtatta meg a család előtt annak, hogy valahára majd csak talál megfelelő munkát, a közhangulat megint Deske ellen fordult,

s „az unalomig hangoztatott régi vádak” (amint Deske megvetően hívta azokat) újra napirendre kerültek. Amikor pedig Jenő egy napon rájött, hogy öccse a legszigorúbban előírt háromnegyed hetes reggeli tornát és utána a hideg zuhanyt következetesen elhanyagolja, és napról napra egyre később kel (az egyik nap még tizenegykor sem lehetett takarítani miatta a szobában!), visszanyelte hangosan kitörni készülő indulatát, és nagyon száraz, nagyon fenyegető, rettentően nyugodt hangon bejelentette, hogy „most már aztán drákói kézzel fog belenyúlni ebbe az Augiász-istállójába!” Pedig ami az előírások következetes elhanyagolását illeti, nem volt egészen igazságos a vád. Deske igenis az első nap tornázott, és a rákövetkező pénteken is – akkor egy kicsit később kelt, de akkor is tornázott, ha nem is a rádióra, és az expandert is kinyomta, sőt zuhanyt is vett utána; langyos zuhanyt... „Ismerem! Inkább meleg volt az a zuhany, mint langyos!” „Nagyon tévedsz! Mert ha éppen tudni akarod, inkább hideg volt, mint meleg!” Semmi baj nem lett volna, ha Deske nem kezd szemtelenkedni, hogy „egyáltalában mire való az a torna meg zuhany!” Az ilyen spártai dolgokban Jenő nem ismert tréfát; őt az tette emberré – szokta mondani. Olyan pofont kent le az öccsének, hogy csak úgy csattant.

Ez az érv – úgy látszik – jó volt. Deske nyakába vette a várost, hogy a megadott helyeken csakugyan utánanézzon valaminek. Igyekezett azonban elhúzni az időt, és csak akkor érkezett meg, amikor – számítása szerint – már mindenki megette a levesét. Tudta, hogy így legalább nem közvetlenül, a hazaérkezése után kezdik zaklatni: ez a téma azok közé tartozott, amelyekről az özvegy azt tartotta, hogy „nem szabad velük megzavarni a családi ebéd nyugalma”. Ez egyszer azonban nem vált be az ebéd varázsa. Jenő első szava ez volt, hiába vetett az özvegy kérő-feddő pillantásokat felé:

– Na? Találtál valamit? Voltál az Ibusznál?

Deske öreges türelmetlenséggel intette le:

– Hagyd legalább, hogy a levesemet megegyem, hogy utólrjelek titeket; aztán majd szép sorjában...

Jenőnek az az idegesítő érzése támadt, hogy Deske boszszantóan lassan kanalazza a levest. Végre befejezte és megszólalt:

– Először is az Ibusznál nincs felvétel. Egyszerűen nincs. Ha éppen tudni akarod! Hülyeség volt, hogy egyáltalában odacsődítettetek engem. Ráment majdnem az egész drága délelőttöm. Megmondhatod a Feri bácsinak is, hogy hülyeség volt. Nem is tudom, kinek jutott először az eszébe!

Az özvegy türelmetlenül gyúrte szalvétáját az ölében. A nyakán még mindig ott voltak a hisztérikus vörös foltok.

– Nem megy ki a fejemből az a Rózsa-eset – mondta Babának, hogy másra terelje a szót. – Nem tudok még mindig magamhoz térni! Ilyen dolgok!

Baba örült, hogy újra szóba kerül az ügy, mert még nem mondott el mindent:

– És képzelje csak, anyuka, már az egész kizárást megbeszéltük, már a szöveget csináltuk éppen, amivel értesítjük a Rózsát, és akkor jön a Fertyán Éva, és az utolsó pillanatban majdnem felborítja a dolgot!

– Hogyhogy?

– Jön, hogy mindez csak beszéd, az egész nem is úgy van, ő jobban tudja, mert feljár a Rózsáékhoz... Szóval meghazudtolja egyszerűen a fél osztályt – ezt egyébként a Krisztoffy Vera alaposan meg is mondta neki.

– És mit mondott a Fertyán?

– Hogy nem is szöktek meg, hanem igenis megesküdtek, egyházilag is...

– Egy zsidóval?

– Hogy nem is zsidó, csak a neve zsidós, de ő nem zsidó!

– Ilyet még nem is hallottam!... És akkor nem tudják rendesen értesíteni az embereket, ahogy illik?

Baba a hangjával jelezte, hogy maga sem hiszi, amit mond:

– Vidéken tartották az esküvőt, mert a fiú odavaló; és gazdatiszt, nem zsoké, csak részt vett egy lovasbemutatón a tenyészállatvásáron, mert jól lovagol... Azért nem küldtek esküvői értesítést, mert a fiú nem szereti az ilyesmit.

Az özvegynek elakadt a lélegzete:

– Mit? Csak úgy egyszerűen? Mert a fiú nem szereti az ilyesmit? Ismerem már ezt!

– Igen, ezt mindenki nagyon furcsállta, ezt a magyarázatot... Hanem aztán kibújt a szög a zsákból. A Fertyán bevalotta, hogy ő a fiút is ismeri, mert találkozott vele a Rózsáéknál; nagy szemtelenül kijelentette, hogy – ha éppen tudni akarjuk – nagyon rendes fiú.

– Ahá! Nagyon rendes fiú! Most már értem! Egy lány-szöktető zsidó, egy obskúrus egzisztencia, az neki nagyon rendes fiú! Remélem...

– Miről van tulajdonképpen szó? – kérdezett közbe Jenő. Deske is most nagy érdeklődéssel figyelt, pedig máskor nem szokott törődni a húga és anyja beszédtemáival. Bencsákné az izgalomtól vörösen mesélte el a „botrányt”, gondosan kerülve persze minden olyan kifejezést, ami a finom ízlést vagy a családi asztal tisztaságát sértené.

– A főtisztelendő Magdaléna nővér – fejezte be Baba – aztán alaposan megmondta a véleményét a Fertyánnak. Egészen letört szegény nővér, annyira a szívére vette a dolgot; hiszen természetes is! „Látjátok – mondta –, ez már a méetely hatása! Így támadja meg előbb a józan ítélőképességeket, aztán az erkölcsi érzéketeket, majd az akaratotokat a rossz példa! Itt van most szükség arra, hogy az a kéz, amely simogatni tudott, üdvös szigorral fenyíteni is tudjon! Példát kell statuálni!” A Fertyán sírva fakadt, és vagy tíz percen át zokogott; a főtisztelendő Magdaléna nővér az ölébe vette a fejét, úgy csitította. Végre lecsillapodott, és belátta, hogy igazunk van.

Deske már-már azt remélte, hogy megússza simán az ebé-

det. Tóvölgyi doktorra került a szó egy behozatali engedéllyel kapcsolatban, amelyet az Ivánka cég a Külkereskedelmi Hivatalnál láttamoztatott. „Ki az az Ivánka?” – kérdezte az özvegy. Jenő nagyjában ismerte a helyzetet. Egy kollégáját helyettesítette éppen ekkoriban a textilosztályon; tudta azt is, hogy az Ivánka cég igen nagy kontingenssel dolgozik, főleg Olaszország felől.

– Nagy üzlet, nagyon nagy üzlet a textil! – mondta, és számolt. – Ha felesben is van ezzel az Ivánkával, és nem is feketézik, akkor is nyer az üzleten legalább kétszázezer pengőt évente Tóvölgyi.

– Kétszázezer pengő! – csapta össze az özvegy a kezét.

– Az – mondta Jenő egykedvűen –, de ez csak a minimum, és ha nem feketézik! De melyik textiles nem feketézik?! Akkor pedig a duplája, háromszorosa ennek!

Az özvegy a fejét ingatta, aztán kis gondolkodás után:

– Látod, azért ha az ember meggondolja... Ez a Tóvölgyi összeáll egy jöttment Ivánkával, csak azért, mert éppen... Nem gondol arra, hogy – végeredményben szegről-végről rokonok vagyunk (én igazán nem vagyok büszke rá, de...) – itt van például Deske... Rongyos havi háromszázért dolgozott a bankban is...

Deskét elérte a nemezsis: ennél a fordulathál megint az ő ügye került elő.

– Az Elektrokémiához be se mentem – mondta az előbbi kicsit sértődött, támadó hangon –, egy vacak odú kinn a Váci úton! Mit képzelsz te voltaképpen?

Jenő szeme villámokat szórt:

– Én nem képzelek semmit! Hogy beszélsz velem? Mi? Azt mondtam, menj el, mert az a cég egyike a legmegbízhatóbb, legszolidabb közép vállalatoknak, ahol van is némi szavam... Egészen bizonyos, hogy nagyon szép fizetést ígértek volna!

– Olyan fizetés nincs, amiért én hajlandó vagyok reg-

geltől estig egy mocskos odúban ülni. Hátral, lámpafénynél, zöld ellenzövel...

– Ebben Deskének igaza van, Jenő – szólt közbe csitítólag Bencsákné –, az egészségét igazán nem teheti kockára... Az mégiscsak fontosabb!

– És az a bűz! – tódított Deske. – Voltál te ott kinn valaha? Meg sem lehet közelíteni az épületet, olyan bűdös már száz méterről!

– Deske fiam, azért válogasd meg a szavaidat, amikor anyáddal és a húgoddal együtt ebédelsz!

– Bűdös van! Hogy mondjam másképp? Kellemetlen illat van – így? Nem mindegy? Olyan kellemetlen illat van ott, hogy az embernek majd kifordul a gyomra!

Az özvegy megbotránkozva le akarta inteni őket, de Jenő nem figyelt rá.

– És a többi helyen?

– Mondtam, hogy a hülye Ibusz elvette az egész délelőttiemet! Fenn voltam még annál a gépképviseletnél, amit a Darócziék ajánlottak, ott le is vizsgáztam.

– Miből?

– Gép- és gyorsírásból, meg németből kellett fordítanom... Majd meglátják az eredményt, azt mondták. Semmi kedvem sincs odamenni. Hogy gép- és gyorsírónő legyek férfiben?

– Semmi kedvem, semmi kedvem! Mihez van neked tulajdonképpen kedved? Mire nézed te a napot? Tudod, hogy állunk anyagilag? Tudod, hogy anyádnak a szeme sül ki, hogy nekem a szemem sül ki néha? Hogy kunyorálnunk kell a háztulajdonosnál a lakbér miatt? Hogy nem tudok a menyasszonyomnak egy kétszáz pengős ajándékot megvenni, amit kinézett magának?

– Jenő, édes fiam! – békítette az özvegy. – Nem asztalhoz való beszédtema ez! Hagyjuk ezt most, jó?

– Te is szólhatnál egy kicsit a Kereskedelmi Minisztériumban. Jól ismered az embereket... – mondta aztán.

– Minisztériumba, oda aztán végképp nem mehet. Hogy is gondolja, anyám?

– Miért? Az mindig előkelő hivatal lesz.

– Előkelő! De először is nem fizetik, másodszor pedig ott igazán csak a főiskolásoknak van jövőjük. Meg aztán mit gondoltok? Tönkretegyem a jó nevemet azzal, hogy behozom a testvérhivatalhoz ezt a munkakerülőt?

– Akkor visszamehetsz az egyetemre – próbálkozott az özvegy. Úgy látszik, mégsem tudott olyan könnyen lemondani arról, hogy Deske doktor legyen. Az egyetem szóra Deske kellemetlen fintort vágott.

– Látja, anyám, hogy nem akar! Semmihez az ég világán nincs ennek kedve, ami munka!

– Hát igenis van – szólt közbe Deske –, ha éppen tudni akarod! Van! Csak arra nincs kedvem, hogy bankdirektor meg főnökök pimaszságait nyeljem, hogy a szemem, a tudóm tönkretegyem fillérékért! Arra nincs kedvem. De te annyit beszélsz, hogy a keresztény ifjúság menjen szabad pályákra, a közgazdasági életbe, a kereskedelembe!... Miért nem keresel nekem valamit, ha egyszer olyan jó összeköttetéseid vannak? Látod, arra lenne kedvem, arra, amit ez az Ivánka is... Szabad pályára!

– Neked a szabad pálya azt jelenti, hogy akkor kelsz fel, amikor akarsz!

Deske felelt valamit, aztán megint Jenő. Végül is Deske felhasználta az alkalmat az önérzetes visszavonulásra, s miután a résztját megette már, haragot és felháborodást színlelve kivonult a szobából.

Az özvegy látta a tettettet haragot Deske arcán, és a szalvétája mögött elnevette magát. Csak amikor Deske az ajtót bevágta maga után, akkor fordult Jenő felé még mindig nevetve:

– Milyen csirkefogó ez a gyerek! Hát nem látod?... De ebben az egyben igaza van. A kereskedelmi pálya nagyon neki való lenne! Meg kellene próbálnod valamit. Olyan svihák ez a kölyök, rettentő nagy svihák. Ez két zsidón túltesz! Csak kereskedelmi pályára! Csodálom, hogy ez eddig nem jutott eszünkbe.

Jenő elgondolkozott:

– Nehéz most már... Aki át akart állni, az átállt. Csak új cégről lehet szó; új cégről pedig én csak akkor hallok, amikor már kész, kialakult az egész... Ez a Tóvölgyi is! Ha előbb tudok a dologról... Megjegyzem, hülye! Tudja, hogy itt vagyok én – most pláne a textilosztályon –, ha valami elintéznivalója van; a Nemzeti Bankban mindenkit ismerek; a minisztériumban is...

– Nem – mondta az özvegy. – Én ebben nemcsak ostobaságot látok. Ebben kifejezetten rosszindulat van; az ősi Teichmann-rosszindulat velünk szemben!

Jenő összevonta a szemöldökét; megjelent az a kemény, szenvtelen vonás, amellyel ügyfeleket szokott elutasítani, vagy az új kolléganővel közli, hogy nem szereti, ha a nők a szobájában dohányoznak. („Nem dohányzik az anyám, nem dohányzik a húgom, pedig...”)

– Pedig most megjárhatja – mondta –, most megjárhatja, ha nem fér bele a bőrébe!

Deske időközben – úgy látszik, meggondolta magát – visszajött, és leült a helyére, mintha semmi sem történt volna. „Pimasz!” – mondta, mikor hallotta, hogy Tóvölgyi doktorról van szó.

– Most nagyon el lehet bánni a zsidókkal, ha nem húzzák meg magukat tisztességesen – ismételte Jenő –, mert végre megvan rá a mód!

– Micsoda? – kérdezte Deske és az özvegy egyszerre.

– Semmi különös... Szeretném, ha nem szellőztetnétek a dolgot...

Pillanatra szünetet tartott, mintha meg akarna bizonyosodni arról, hogy olyanok előtt beszél, akiknek a hallgatásában megbízhat. Ilyen szünetet tarthatott az „ales” és a többi bennfentes is a Centrálban, mielőtt a civilekkel valamit – talán éppen ezt a dolgot is – közöltek volna.

– Régi probléma – kezdte. – Különösen mi, tartalékosok szenvedtünk miatta... A zsidók kis híján megint csak ráfeküdtek az egész magyar gazdasági életre. A zsidó tartalékosokat most nem hívják be. Ez rendben van. Viszont hogyan tudjon a keresztény magyar kereskedelem megizmosodni, amikor a keresztény kereskedő folyton katonai szolgálatban van, a zsidó meg azalatt szabadon garázdálkodhat?

Az özvegy helyeslően bólogatott.

– Ez az, amit már én is annyiszor mondtam. Ugye, Baba? Na és, mit tudtok csinálni ez ellen?

– Munkatáborokba gyűjtjük őket – mondta Jenő diadalmasan.

Az özvegy bizalmatlanul legyintett:

– A zsidóbarátok a parlamentben megint el fogják szabotálni a dolgot!

Jenő fölényesen nevetett:

– Most háború van, anyám! Ez most már nem vicc! Minden pillanatban megindulhat a háború!

– Különben is – tette hozzá –, ebbe a kormány is beleegyezett abba, hogy a front mögötti veszélyes elemeket a katonaság táborokba gyűjtse, és mindenféle hadi munkára felhasználja. Én már hallottam is olyanról, akit így behívtak...

– Zsidók? – kérdezte Deske.

– Hát mit gondolsz, kik? Persze, hogy zsidók! – Katonás határozottsággal jelentette ki: – Ha ma egy zsidó nem örül annak, hogy a keresztény magyar társadalom megtűri a maga testén, és elkezdi a szokásos zsidó pimaszkodásokat, egykettőre megkapja a behívót.

Izgatott örömmel fogadták a hírt. Bár elhinni még szinte nem is merték.

– Hogyan hívják be őket? – érdeklődött Deske. – Mindenkit, vagy korosztályokat, vagy...

– Nem, nem. Csakis egyéni behívóval. Egyelőre! Azokat, akik a nemzet szempontjából veszélyesek.

– De honnan tudják, hogy kik azok? – kérdezték egyszerre hárman is.

– Társadalmi ellenőrzéssel... Ha például egy zsidó dőzsöl, azt azonnal fel kell jelenteni; az ilyesmi veszélyes a nemzet biztonsága szempontjából, mert rontja a nép hangulatát. Arról nem is beszélek, ha egy zsidó rémhírt terjeszt, vagy defetizmust szít! Azonnal jelenteni kell!... Nem láttátok még a kémek elleni plakátot? Hát vegyétek tudomásul: az ilyen rosszabb, mint a kém. Mindenkinek kötelessége azonnal jelenteni. A házmester, ha észreveszi, hogy valamelyik zsidó lakó elkezd költekezni, és nap mint nap vendégeskedések, dőzsölések vannak nála, vagy külföldi rádiót hallgat, köteles jelenteni...

– Jelenteni? Hogyan?

– Egyszerű. Például szólsz nekem, majd én megemlítem illetékes helyen. Vagy írsz egy közönséges levelezőlapot a hadtestparancsnokságra. Egy-két szóban, katonásan jelented, hogy ezt meg ezt észlelted. A többi az ő dolguk. Fontos, hogy a nevet és címet pontosan megadd.

– Az én nevemet?

– Dehogy! Kit érdekel az? Akár alá sem kell írnod!

– Névtelen feljelentés? – kérdezte az özvegy kicsit megbotránkozva.

– Miért? – mondta Jenő. – Mi van abban? Egészen bizonyos, hogy az ilyesmit – legalábbis kilencvenkilenc százalékban – a becsületes, józan magyar gondolkodás diktálja. Olyan ez, mint a néptörvényszék!

– Igaz – hagyta helyben Bencsákné.

– Alapjában igen jó ez így. Hát nem? – Babához fordulva magyarázta: – Az ember eddig igazán nem tudta, mit csináljon. Itt volt például az utcában a Singer, a fűszeres. Az a piszkos galíciai modor, ahogyan az embert kiszolgálta! És szombaton egyszerűen nem tartott nyitva! Mit tehetett az ember? Nem vásárolt nála: attól ő nem ment tönkre. És kénytelen is volt az ember odamenni. A keresztény üzletek a legrosszabb helyen voltak; árjuk sem volt úgy, mert hiába... a keresztény élheterlenség...

Jenő idegesen közbevágott:

– Dehogy élheterlenség! Tőkehiány! És a bankok zsidó hitelpolitikája! Na meg a tisztességtelen eszközök a versenyben, amelyek a keresztény kereskedő számára ismeretlenek voltak. De ennek a világnak már vége! Ha ma egy keresztény kereskedő észreveszi, hogy a zsidó tisztességtelen eszközökkel akarja megfojtani, másnap az a zsidó már kapja is a behívót. Csak úgy röpül! Mert most a katonaság vette kézbe a dolgot. Mindig mondom: a parlament csak fecseg, a minisztériumok keze meg van kötve; semmi sem oldódik meg nálunk, amíg a katonaság nem veszi kézbe a dolgot! Az igen! Az odavág! Ott aztán megy minden, mint a karikacsapás!

Az özvegy újra Tóvölgyire terelte a szót:

– Nem gyalázat tőle – mondta –, hogy mikor te adod neki a behozatali engedélyeket, akkor észébe se jut neki, hogy itt van Deske? Egyszerűen nem vesz róla tudomást?

– Mi az, hogy nem vesz tudomást! – tüzelt Deske. Egyszeriben személyes sérelmének látta az ügyet. – Egyszerűen mellőz! Mellőz, mintha nem is lennék! Egy Ivánkát kell neki előkeresnie!

– Mindig ilyen volt – emlékezett az özvegy. – Ti még nem tudjátok, nagyon kicsik voltatok... Nem sokkal a kommün után... Jenő akkor volt hétéves. Lenn voltunk a Balatonon, ott voltak Máriáék is, meg Tóvölgyiek. Tóvölgyi motorcsónakot bérelt az idényre, egész nap ott pöfögött a strand előtt

fel-alá. Bűdös volt tőle a levegő. Nem lehetett egy pillanatra lehunynia az embernek a szemét ebéd után. Azt hiszitek, egyszer is elvitt volna minket? Telkeséggel majdnem minden este átmentek Füredre. Hogy egyszer is odajött volna: „Néz-zétek, itt van ez a motor; ma nekem nincs szükségem rá; szívesen odaadom”; vagy hogy „Gyertek, ma este átviszünk titeket!” Nem mintha elfogadtam volna a meghívást. Nem kellett félnie, hogy elfogadom. De az a pimaszság. Mintha nem is mi lettünk volna az első villatulajdonosok, hanem ők!

– Mindennel így vannak! – hagyta helyben Jenő.

– Aztán később – folytatta az özvegy –, hogy egyszer eljöttek volna hozzánk vagy Feri bácsihoz! Csak ott a strandon köszöntek nagy leereszkedve; különben azt sem tudtuk volna, hogy ott vannak, hacsak azok az életveszélyes, éles zsilettpengék nem heverték volna halomban a kerítés előtt az úton, valahányszor Tóvölgyi lenn volt. Nem lehetett arra járni! Ti még akkor kicsik voltatok, nem győztem vigyázni rátok! Mert mindennap új pengét szedett elő a borotválkozóához...

– Mindennap új penge!

– Tipikus zsidó proccság. Neki az a penge már nem is jó a másik oldaláról! Szegény apátok – elgondolom – egy hé-tig használt egy pengét. Áh! Tóvölgyinek mindig úgy ment, amikor szegény apátok tönkrement is, úgy ment, hogy azt sem tudta, mit csináljon a pénzével. Most is ez a textilüzlet! Te azt mondod, Jenő, hogy évi kétszázezer...

– Legalább!

– El is hiszem. De az öcséd, az járjon egész délelőtt állás után. Itt áll ez a fiú, érettségivel; nem akarom a szemébe dicsérni, de azt meg kell hagyni, hogy igazán jó kereskedelmi érzéke van... Csak hogy annak a távoli keresztény rokon-nak ne jusson! Csak hogy az nyomorogjon! De a behozatali engedélyeit te azért csak intézd el! Áh! Mindig ilyenek voltak, mindig így bántak el velünk!

Amikor asztalt bontottak, Baba titokban félrevonta Jenőt:

– Tudott valamit csinálni? A főtisztelendő Magdaléna nővérnek nagyon tetszett a dolog. Azt mondta, feltétlenül menjek ki egy-két hónapra. Ott mindig vannak olyan kurzusok, nemcsak nyáron. Most például szeptember-október, milyen jó lenne. Heidelberg. Az a legjobb hely. A főtisztelendő Magdaléna nővér is úgy tudja, hogy az a legjobb.

Jenő kicsit zavarban volt:

– Annyi dolgom volt ma délelőtt! Ne haragudjék, igazán nem jutottam hozzá, hogy azzal a barátommal beszéljek. De meglesz. Holnap feltétlenül felhívom. Anyuka beleegyezett?

– Már beszéltem neki a dologról, és úgy látom... hát persze majd meg kell még neki magyarázni kicsit, miről van szó, hogy ez nem amolyan... ismeri anyuka aggályait! De úgy látom, bele fog ő is egyezni. A Mahrbach Ili az osztályból – tudja, akinek a papája tanácsos az igazságügyben –, az is megpályázta az ösztöndíjat, csak... mit tudom én, talán nem felelt meg, vagy mi...

Szeptember elején Tóvölgyi doktort behívták, aztán néhány nap múlva leszerelték. Nem egészen négy napot töltött a munkatáborban, de heteken át csak arról beszélt mindenkinek.

– Munkatáborba vinni az embert, mint egy fegyencet! Kényszermunkára vinni embereket, akik a polgári életben elért rangjukkal... de a katonai életben is!... Az ember néha azt hiszi, a középkorba csúszott vissza!

Most bánta nagyon, hogy a tiszti emléklapjának meg az ellenforradalmi érdemeinek nem járt idejében utána.

– Egy pajtában aludtunk – mesélte –, nyolc kilométerre a munkahelytől! Minden reggel és minden este két órát gyalogoltattak velünk! Hát van ennek valami értelme? És az egésznek van valami értelme? Ott volt velünk egy szolnoki úr, az is idősebb ember, a szolnoki ármentesítőnek egyik igazgatója. Azt mondja – kiszámította, mert ő igazán ért

hozzá –, éppen tizennégyszer annyiba kerültünk az államnak, mintha kubikosokat vett volna fel, és azokkal végeztette volna azt a munkát. Nem lehet szellemi embereket testi munkára fogni! Azt nem lehet, akármit mondanak! Hányan voltunk ott ötvennél, sőt, ketten hatvannál idősebbek! Hány beteg volt! Egy epilepsziás minden reggel kimenet és minden este hazajövet rosszul lett. A fél úton felváltva kellett cipelnünk a hátunkon. És hogyan bántak velünk! Mint az állatokkal! Marhavagonban utaztunk, szalmára fektettek! Amikor megérkeztünk, egy álló napon át vigyázzban álltunk az állomáson, mert senki sem tudta, mit kezdjen velünk, nem tudták, hova visznek, hol helyeznek el! Ott álltunk vigyázzban, mintegy pellengérre állítva, és a város legalsóbb söpredéke búcsújárást rendezett, hogy kiröhögjön minket és gúnyoljon! Ez kommunizmus! Ez csinálja a kommunizmust!

Ötezer pengőjébe került, hogy leszereljék, és még így is nehezen ment a dolog. Ezenfelül egy öltözet ruhája is ráment a bevonulásra, nem tudta, hogy saját ruhában kell szolgálni, és jó ruhában vonult be, „lássa az őrmester, hogy nem akárkivel van dolga!”. Azért persze örült, hogy sikerült kiszabadulnia! Sokan a társai közül még hónapok múlva is benn voltak a katonaságnál. És éppen a téli importszezon megindulásakor!

A hónap végén váratlan vendége akadt Tóvölgyi doktornak. Jenő tért be az üzletbe egy délelőtt. Hadnagyi egyenruhában volt. Olyan csodálkozva néztek egymásra – az ügyvéd, mintha nem ismerné meg hirtelenében a rokonfiút, Jenő, mintha nem hinne a szemének, hogy az Ivánka-boltban Tóvölgyi doktorral találkozott. Aztán kicsit zavartan elbeszélgettek néhány percre. Tóvölgyi az üzletről beszélt, Jenő elmondta, hogy részt vett az erdélyi bevonuláson, és most néhány napos szabadságra jött haza.

Még akkor is ott volt mindkettőjük arcán az értetlen csodálkozás, amikor búcsúzólul kezét fogtak.

XIII. FEJEZET

Bácskay mulatságosan kétségbeesett arccal jött vissza a szobába. Egyik kezében fekete sálécet tartott, a másik karjában felnyalábolva a bakancs, nadrág, sapka, mellény és más sífelszerelés rengeteg csomagját hozta.

– Ez az Ede megőrült! ... Ki hallott ilyet?... Félóra múlva indul a vonat, és akkor ő... Adjatok valamit a küldöncnek, nem tudok a zsebembe nyúlni!

Valy szinte felsikoltott nevéttében.

– Csak ne vess – mondta Telkes Andor, de maga sem bírt komoly maradni –, az árát majd rajtunk vasalja be, mégpedig borsosan! Nem is olyan örült az a fiú!

Kerekes akkoriban nagyon sokat kereshetett; nem tudta senki pontosan, mennyit, talán maga sem, de Telkes Andor nagyjából következtetett bizonyos dolgokból: a többi között abból a kalózsztílusból is, ahogyan a produkció kasszáját állandóan a legkülönbözőbb ürügyekkel rabolta. Minden cikke a képeslapban olyan volt, amilyenért fizetni szoktak; mégpedig sokat szoktak fizetni, maguk az érdekeltek. Telkes Andor azt is valószínűnek tartotta, hogy a politikai cikkeiért – a megírt és a meg nem írt cikkekért egyformán – zugpénzeket vesz fel. Viszont kétségtelen – ezt Telkes Andor soha nem tagadta –, ügyes ember volt Kerekes. És végeredményben egy forrásból sem vette teljesen megszolgáltatás nélkül a pénzt! „Az emberek a legkisebb szolgáltatást is nagyon megfizetik, ha elhitetik velük, hogy annak ára van;

és a legnagyobbat is elfogadják ingyen, ha ingyen adják!” Ez volt Telkes Andor véleménye Kerekes üzleteiről.

Bácskay egy székre rakta a csomagokat, és a sílécet vizsgálgatta bizalmatlanul.

– Csak azt tudnám, mi a fenét csináljak vele! Nem is tudok síelni.

Valy még mindig nevetve legyintett:

– Ede jól tudja, miért küldte. A Bükkben a hójelentés szerint tízcentis hó van. Ilyenkor a Nagyszállóban nem is mutatkozhatik az ember napközben másképp, mint sífelszereléssel.

– Mondom, hogy életemben nem volt sí a lábamon...

– Aztán még – magyarázta Valy – Edének biztosan van valami terve. Majd képet készített rólad teljes síöltözékben, és aláír valami ügyes marhaságot. Valami olyant, hogy (nagyképű arcot vágott, és utánózta Kerekes beszédmodorát): „A kitűnő filmember sportembernek is a legjobbak közül való.” És hogy joga legyen a produkciót reklámért megvágni: „Talán azért kapott olyan örömmel a témán, amely a sportlehetőségekben olyan végtelenül gazdag erdélyi hegyek között játszódik.” Hogy a hazafiság se maradjon ki: „Miközben a felejthetetlenül szép külső felvételeket forgatták, talán arra a várva várt pillanatra gondolt – ami azóta immár megvalósult –, hogy újra útlevél nélkül zarándokolhat a sportkedvelő magyar közönség a drágaszép erdélyi földre.”

Telkes Andornak a könnyei potyogtak a nevetéstől:

– Egészen biztos – mondta –, hogy Ede a sífelszerelésen keres magának legalább pár kitűnő lécre valót! De megérdemli! Szavamra, ha – amint Valy mondta – „felejthetetlenül szép külső felvételeknek” minősíti a gróf hűvösvölgyi giccseit, akkor megérdemli!

Addig tréfálkoztak hármasban – Telkes Andornak már régen nem volt ilyen jó hangulata –, amíg végül lekéstek a vonatról, és autón kellett Vácig rohanniok, hogy utolér-

jék. Ott elbúcsúztak; Telkes visszafordult, Valy és Bácskay kettesben folytatták az utat Lillafüredre. Eredetileg úgy volt, hogy együtt utaznak mind a négyen, de az üzleti tárgyalások elhúzódása miatt az igazgatónak és Kerekesnek néhány napig még Pesten kellett maradniuk. Valyék Miskolcig mentek vonaton, onnan bérelt autón. Este érkeztek meg a Nagyszállóba.

Bácskay fáradt volt. Arra gondolt, hogy inkább a szobájába hozatja a vacsorát, mint hogy átöltözzék, és lemenjen az étterembe. Valy azonban bekopogott érte, és keményen ráparancsolt:

– Mit gondolsz, kisfiú? Azért jöttünk ide, hogy néhány napig jól érezzük magunkat a vállalat költségén? Reklám vagyunk, kedves barátom! Mint a sífelszerelés, amivel nem tudsz mit kezdeni! Gyerünk, siessünk, szeretném már látni, kik vannak itt!

Bácskay kényelmetlenül érezte magát. Valy kétségtelenül „nem volt közömbös” számára. Már hónapok óta nem. Ez az utazás kettesben az intimitásnak egészen új érzését ébresztette fel benne. Olyan kedves volt a színésznő egész úton, olyan más, mint máskor. És most: ez a hideg, üzleti hang! A vacsoránál csak néhány rövid szava volt hozzá, figyelmeztetések, utasítások; egész este csak a társaságot figyelte, ismerősöket, vagy akiket általában illik ismerni. Hárman is odaültek az asztalukhoz a vacsora végén, „a művésznő régi tisztelői és hódolói”. Bácskay – bár sokszor szóltak hozzá, egy-egy percre szinte ő volt a társaság központja – fölöslegesnek érezte magát.

A „tisztelők és hódolók” ilyeneket kérdeztek:

– Mit szól, művésznő, milyen kedves az idén idefenn?

És Valy összecsücsörített szájjal, elragadtatva felelt.

– Jaj, nagyon aranyos!

– És a társaság!...

– Bűbájos! Hiába...

– Ugye? Csak ez az igazi!

Tíz óra tájban mégis, amikor felkeltek az asztaltól, sokkal többet mondott Valy mosolya, mint amennyit Bácskay remélni mert; az a mosoly, amellyel a korai távozásukat melegegette:

– János is, én is nagyon fáradtak vagyunk. – Sóhajtott. – Ez az utazás!

És elmesélte kalandjukat a lekéssett vonattal.

– Egy pillanatra beugrom hozzád, csak egy cigarettára! – súgta Bácskaynak, amikor a szobája elé értek. – Nem baj, ha ezek a hólyagok azt hiszik, hogy valami van közöttünk! Az sohasem árt!

Bácskaynak fejébe szökött a vér. De Valy, amint a szobába léptek, olyan szótlan lett, olyan megközelíthetetlenül közönyös. Valóban nem érdekelte más, csak a cigaretta, meg az, hogy „nem árt, ha azok azt hiszik...” Rágyújtott, és leült a karosszékre. Csak a fejével intett határozott, szinte dühös nemet, amikor Bácskay bizonytalanul megkérdezte, ne hozasson-e feketét, konyakot.

– Fáradt vagyok – mondta kis idő múlva –, most érzem csak, milyen fáradt vagyok. – Aztán felkelt, elbúcsúzott, és átment a szobájába.

A szálloda nem tetszett Bácskaynak. Azaz: voltaképpen tetszett, csak nem tudta elképzelni, hogy itt valaha jól érezze magát. A kényelem már kényelmetlenül kényelmes volt. Az előkelőség, amelyre minden pillanatban, minden sarokban száz mozzanattal hívták fel a figyelmet: csak nagyon alacsony sorból származó szélhámosok (román vagy görög kurtizánok Párizsban született törvénytelen gyermekei) tudnak olyan előkelőek lenni, mint ez a szálloda.

Ami a társaságot illeti, jobbára olyan volt, hogy Bácskay otthon érezhette volna magát közöttük, ha merte, és ha azok merték volna. Legfeljebb ha két igazi szíző akadt, és két vadász, akik igazán vadásztak. Volt valami végtelenül gyötrel-

mes azokban a megbeszélrt társas kirándulásokban, a délutáni bridzspartikban, a vacsora előtti sétákban a tó körül és a társalgásban este, vacsora után. Valynak egyre nőtt a „köre”. Bácskay mindinkább úgy érezte magát, mint a házigazda, aki elől a vendégek eleszik a kedves süteményét.

Úgy látszott már, hogy Valy mindvégig ezt a szerepet szánja neki. Bácskay néha szinte várta már, hogy Kerekes és Telkes Andor megérkezzék.

Egy reggel aztán – talán öt vagy hat napja lehettek odafenn – Valy egészen szokatlanul viselkedett. Azzal kezdte, hogy jó korán bejött Bácskay szobájába, leült az ágy szélére és költögetni kezdte a fiút:

– Fel, Mátyás király hét lustája! Fel! Mire nézed az Isten szép napját?! Tudod, hány óra van? Hét. Tudod te azt, hogy ilyenkor már minden rendes diák a könyveit csomagolja? Minden rendes tisztviselő a fürdőszobában áll hiányos öltözékben, és borotválkozik? Tudod, hogy a gyárakban már elkezdődött a munka? És te még csak most akarsz a másik oldaladra fordulni?

Az éjjeliszekrényen álló kis vázából kiszedte a mimózát, és a virág száráról vizet csöpögtetett Bácskay orrára. Vidám ugrásokkal az ablakhoz szaladt. Kitérta az ablak mindkét szárnyát.

Hamvaszöld térdnadrág volt rajta, mogyorószín vízhatlan ujjas. Hajadonfótt volt, gyönyörű idő ígérkezett. Az étteremben reggeliztek, akkor kelt fel a nap a hegyek mögött; olyan ragyogóan, hogy ha nem lett volna dérkristály az ágakon és az egészen finom, téli pára a levegőben, nyári napkeltének nézhették volna. Emberrel sem találkoztak, úgy szöktek ki a szállodából. Csak a garázs előtt látták az egyik „igazi” sízőt; az nem vette észre őket, elmerülten „vakszolt”.

Friss dérrel fedett havon kocogtak az országút szélén. Valy vidáman magyarázott:

– Megnéztem az egészet előre a térképemen. Majd meg-

látod, milyen csuda helyek lesznek! – Úgy örülök – mondta később –, hogy meg tudtunk szökni abból az ocsmányul unalmas társaságból! Egy napra igazán lehet, nem? Tudod, hogy hívják ezt a patakot? Szinva. Mi jut eszedbe a nevérl? Na? Kíváncsi vagyok.

– Szilva – mondta – Bácskay –, majdnem úgy hangzik...

– Nekem nem. Nekem az, hogy „színvak”. Olyan, mint-ha azt mondaná az ember, hogy színvak, csak nem mondaná ki végig; kifáradna az utolsó betűig. – Elmondott egy viccet Bácskaynak a turistáról, aki a kukacra azt mondta, hogy „ukac”, mert túlságosan fáradt ahhoz, hogy „kukac”-ot mondjon.

Alighogy a villák sorából kiértek, csodálatosan szép úton jártak, mély, néma völgyön át, meredek hegyfalak között. A patak folyását követték enyhe lejtő ellen. Jó tempójú siet-séggel mentek, mintha csak dolguk lenne valahol; emberrel nem találkoztak, még a nyomával is ritkán. Már egészen feljött a nap, vakítottak a zúzmarás ágak az erdő egyik oldalán. A másik oldal üde kék árnyékban volt. Bácskay a szemét meregetve csodálkozott: csakugyan egészen kék volt az árnyék! Vagy talán csak az tette, hogy a napsütötte másik oldal virító narancsszínben ragyogott?

Az országút bekanyarodott a patak mentén. A kanyarodó mögött ütemes lépések dobbantak a havon. Két csendőr jött szembe, farkaskutyát vezettek pórázon. Feltűzött szuronyukon szikrázott a napfény. Mereven megnézték őket, de szó nélkül mentek el mellettük; a lépésüket sem lassították.

– Azt mesélik – mondta Valy kicsit távolabb –, hogy itt a hegyeken át mindenféle gyanús elemek, lengyelek szoktak... Nem tudom, igaz-e: valami útjuk volna...

Bácskay hátranézett. A csendőröket nem látta már a kanyarodóban.

– Nem szeretem az ilyesmit – mondta kedvetlenül.

– Milyen ilyesmit?

– Isten tudja! Én mégiscsak sajnálom a lengyeleket.

– Ezek valami gyanús elemek – magyarázta Valy. – Tegnap is láttak egyet, már nem is tudom, ki mesélte. Azt mondják, sível volt.

– Azt hiszem, én alapjában véve demokrata vagyok – alapította meg Bácskay.

Valy nevetett:

– Hát persze! Én is, mindenki. Még Ede is ezt mondaná magáról bizonyára, ha a németek történetesen elvesztenék a háborút!

– Akkor aligha mondja!... Nem tudom elképzelni, hogy megverjék őket. Ha a franciák, akik...

– Tudod mit? Hagyjuk a háborút! – vágta el Valy hirtelen. – Nézd, milyen csodálatos minden! – Megállt egy pillanatra, körülnézett.

Egyáltalán nem volt hideg. A védett völgyben nem fújt a szél. Amikor – jó óra múlva – letértek a patak mellől, és bal felé az erdőbe vágtak, mind a ketten levetették a vízhatlan ujjast. Az út egyre meredekebben kapaszkodott. Szűz havon jártak, nem is látták az ösvényt. Olyan nagy volt a csend, hogy minden lépésük zizegve visszhangzott mögöttük; ha fatörzsnek koccantották a botjukat, úgy hangzott, mint a puskalövés. Valy rikkantott: nyomában lassú permetben zúzmara hullott a fákról.

– Úgy érzem – mondta Valy –, mintha elloptam volna valahonnan ezt a napot. Mint az iskolakerülő, aki tiltott dolgokat csinál... Jaj, de szeretek tiltott dolgokat csinálni!

Az erdő alján, a túlsó oldalon favágó dolgozott. Eddig csak a fejszecsapásokat hallották, most, hogy a hegytetőre értek, látták is őt. Különös volt, mintha a levegőt csapkodná a feje fölött: akkor hallatszott a hang, amikor felemelte a fejszét; amikor lecsapott, mintha puha pihébe vágott volna. Kis fennsíkszerű részen vágtak át, majd a völgynek le és újra

felfelé. Az ég olyan kék volt, mint a tenger. Egy idő múlva Valy bevallotta, hogy eltévedtek.

Eleinte vidáman, inkább örömmel vették tudomásul a dolgot. Keresgéltek, megpróbálták visszamenni, de az erdőben sok helyütt nagy foltokban előrozsdállott az avar a hó alól: nem tudtak a saját nyomukra akadni.

Tizenegy felé járt már az idő. Fáradtak voltak, meg is éheztek. Bácskay azt ajánlotta, hogy mindenekelőtt egyenek. Majd aztán elindulnak az orruk után valamerre.

Leterítették a takarót az irtás szélén. Szalonnát hoztak magukkal, kolbászt, pástétomkonzervet, sajtot, tojást. Forró rumos teát ittak hozzá. Amikor befejezték az evést, és hallgaton cigarettázva pihentek egymás mellett, akkor vették csak észre, milyen tökéletes, milyen halott csend veszi őket körül. Valy megborzongott.

– Jó lesz indulnunk – mondta Bácskay –, nem tudhatjuk, meddig tart, amíg az országútra letalálunk. Négy óra után pillanatok alatt besötétedik.

– Még egy kicsit hadd pihenjünk – alkudozott Valy –, add ide a másik plédet, hogy a lábamat betakarjam.

– Tudod, milyen könnyen megfagy az ember éjszaka, ha fáradt?

– Jaj! Ne beszélj erről!

– Az ember egy pillanatra leül – folytatta Bácskay –, észre sem veszi... Csak egy pillanatra ül le, megesküdnék, hogy azonnal feláll és továbbmegy, de abban a pillanatban elalszik. Akkor pedig vége.

– Na!

– Miért? A legszebb halál. Mondják.

Megint belehallgattak a csendbe mind a ketten. Valahol messze, mintha állati vagy emberi motozás hallatszott volna. Hallották, vagy csak úgy érezték? Mind a ketten érezték, de nem szóltak.

– Farkasok is vannak errefelé ilyenkor – mondta Bácskay –, azt beszélnek a vadászok...

– Ilyenkor még nem!

– Miért? Alig egy hét múlva karácsony!

– A vadászok mind hazudnak! Olyan hazudósak! – Valy ijedten kapaszkodott a vadászok közmondásos hazug voltaiba. Bácskay – szemmel láthatólag mulattatta a helyzet – már nyitotta a száját, hogy újabb borzalmat vonultasson fel a néma erdőben, de akkor neki is megakadt a szó a torkán. Egész határozottan közelből hegynek kapaszkodó állat lihegése hallatszott. A fák között a fehér havon végigsuhant egy hosszú, szürke árny, aztán előtűnt a nagy, vaskos, háromszögletű fej is. Dermedten ültek; pár pillanatig, félig felugrásra készen, aztán egyszerre megenyhültek. „Farkas?” – kérdezte Valy sűgva, de már inkább csak a biztonság kedvéért. „Kutya” – nyugodott meg végképp Bácskay, amikor a szaglászva, farkát csóválva közeledő vadászkutyát meglátta. Nem sokkal a kutya után előkerült a gazdája is. Feléjük jött. Valy es Bácskay felálltak. Az ember már messziről kedélyeskedve kiáltozott:

– Nicsak! Micsoda vadakra bukkan az ember ebben az erdőben!

Valy régen nem nevetett tréfán olyan könnyű szívvel, mint akkor. A vadász – mert vadász volt, puska volt a karján – velük nevetett; láthatóan nagyon szellemesnek érezte magát. Hórihorgas, ötven év körüli ember volt, vékony lábszára görbén kacsázott kétfelé. Szűk térdnadrágot viselt, rövid lódenzekét, nyítt kalapot. Füttyentett a kutyának, mert az már Bácskayék elemózsias tarisznyáját szaglászta a felfedezés örömeivel, aztán falusias eleganciával meghajolt:

– Bakos vagyok, ha megengedi, nagyságos asszonykám. Kezet fogtak.

– Nászutasok, ugyebár? – kérdezte a vadász.

Bácskay elmondta, hogy kik, és mi járatban vannak.

A vadász, amikor meghallotta, hogy Valy színésznő, egészen megkótyagosodott.

– Színésznő? Pestről? – Szinte meggörnyedt a súlya alatt, akkorát mosolygott, aztán csak azt mondta vagy háromszor: – Ó!

Hol egyik, hol másik oldalukra kerülve kísérte őket. Kiderült, hogy egészen messze elkalandoztak az útról; nagyon bizonytalan, hogy segítség nélkül kitaláltak volna. Lehet persze, hogy a vadász kerülővel vezette vissza őket az országútra; így akarta életmentő érdemeit öregbíteni. Bácskaynak mindenképpen gyanúsan hosszúnak tűnt az út. Életmentőjük buzgalma, amikor az országútra lejutottak, egyre terhesebb lett. Váltig bizonygatták, hogy innen már egyedül is hazatalálnak, de az nem bízott az „ilyen pestiekben”. Beszélt szakadatlanul, elmesélte a világháborút, ősrégi filmek tartalmát, és hogy mennyi baja van a munkásokkal az üvegyárban. Fel kellett írniuk a címét, és meg kellett ígérniük, hogy meglátogatják az üveghutát a közelben. Majd értük jön autón – mondta.

Már javában a villák között jártak, már látszottak a szálló kivilágított ablakai, amikor nagy nehezen sikerült lerázniuk. „Pénteken! – kiáltott még vissza –, pénteken jövök! Aztán majd meglátják...” Hogy mit látnak meg, azt nem értették. Beleegyezően bólogattak és visszaintettek.

Öt óra tájban, jól kifagyva, holtfáradtan érkeztek haza. Valy bement Bácskayval a szobájába, és ruhástól, amint volt, keresztbe a fiú ágyára vetette magát.

– Én innen most mozdulni sem tudok! – sóhajtotta.

– Megengeded, hogy én is odadőljek?

– Hallod? A te ágyad!

Jó óra hosszat fekidhettek egymás mellett szótlantul. Nem aludtak, de az a kábultság mélyebb volt az alvásnál is. Bácskay észrevette, hogy Valy haja az orra előtt lebeg. Tréfából, vagy csak mert mást nem mert kezdeményezni, fújdogálni

kezdte a szétzilált hajtincseket. Aztán Valy nyakába fújta hátulról. A színésznő megborzongott, és mintha nevetett volna. Ez a nevetés, meg aztán az egész nap, ami elmúlt mögöttük, a majdnem kilencórás csatangolás a hidegben, az eltévedés, a szorongás... és most ez a melege, kicsit túl melegre fűtött szoba, a sötétben kattogó fűtőtest, a függönyön túl a hó félhomálya – minden úgy hozta magával, és Bácskay szinte félálomban tette: Valy fölé hajolt, és megcsókolta. Valy átfogta a fiú tarkóját, és magához szorította.

Fenn vacsoráztak a szobában. Bácskay hozatott egy üveg különleges bort. Amikor a szertartásos utolsó cigarettát elszívták, Valy szó nélkül, egészen magától értetődően maradt ott éjszakára. Nem is beszéltek jóformán. Utólag maguk is megdöbbenek, ha visszagondoltak, milyen némán mentek át a szerelmük első állomásán. Hajnalban, amikor mind a ketten egyszerre felébredtek, csak akkor szakadt fel Valyból a töredezett, befejezetlen mondatokkal tűzdelt monológ. Tompán hullottak a szavak a sötétbe, Valy keze Bácskay hajában turkált egyhangú mozgással, mint valami gép, csak egy-egy fontosabb mondanivalónál, élénkebb emléknél maradtak állva az ujjai. A szemközti hegyoldalról halványan bevilágított a hó.

– A farkasok... – mondta Valy – nagyon félttem, amikor mondtad... érdekes, most látom csak ... Eszembe sem jutott, milyen csodálatos reklám egy színésznőnek, ha farkasokkal akad kalandja... Csak a farkasokra gondoltam... Mintha csak igazánból lettek volna...

Hirtelen hevesen a fiú oldalához bújta.

Azután a múltjukról beszélt, a közös múltjukról, és most már időről időre a fiú is felélénkülve beleszólt. Amikor Párizsról beszéltek, Bácskay olyan lázba jött, hogy nem tudott fekvé maradni; felkönyökölt.

Szóba került a sétájuk kettesben a Gellért-hegyen; egy este, amikor táncoltak; a film, közös ismerősök. Amikor reg-

gel a szobájukba hozatott reggelinél ültek, úgy érezték, és ezt meg is mondták egymásnak, mintha szerelmesek lennének.

Aznap délben megérkezett Telkes Andor és Kerekes. Az újságíró magával hozta a képeslap fotóriporterét. A lap karácsonyi számába Kerekes „nagy lillafüredi riportot” írt, ahhoz készítettek fényképfelvételeket, amíg be nem sötétedett: Valy a szobában, Valy a havon, Bácskay sífelszereléssel, mindketten a szálló teraszán társasággal és így tovább. A Perzselő záport január közepére tűzte műsorra két nagy bemutató-film-színház; az előzetes reklámozásban Telkes – ha már a gyártás során annyi felesleges kiadásba belement – maga sem akart takarékoskodni. A szokásos sajtóbeharangozásokon kívül az egyik hetilapban nagyobb interjú jelent meg Nádler Pállal „a művész otthonában”; ártatlannak látszó cikk volt: a színész a nőkről, a természetről, könyvekről és a férfidivat háborús változásairól beszélt, csak a sorok között volt eldugva az új film, „ezúttal valóban új, ízlésben, felfogásban, levegőben és abban is, hogy – jó magyar film!” Kerekes a karácsonyi lillafüredi riporton kívül már két héttel korábban a műteremről írt beszámolót, ahol a filmet forgatták, becsempészve a cikkbe néhány nyilatkozatot a Perzselő zápor „várható nagy sikeréről”. Elmesélték még Telkesék, hogy előző szombaton a legnépszerűbb pesti dizőz bemutatta nagy sikerrel a cserkészek indulóját, a film „slágerét!”

– Szilveszter éjszaka az egész város erre táncol! – lelkesedett az újságíró. – Olyan sikerszag van a levegőben, hogy...!

Fáradtak voltak mindnyájan, korán lefeküdtek. Másnap, pénteken reggel Valy nem tudta elképzelni, ki lehet az az ember, aki „autóval van itt, és már hét óra óta vár a művésznőre”.

– Olyan.... vadászruhában van – tette hozzá a pincér.

– Ó, persze!

Valyék kalandját a „farkasokkal” Telkesék már ismerték.

A társaság vonakodva szánta el magát a kirándulásra, de végül is nem volt okuk megbánni, hogy elmentek.

A vadász, úgy látszik, valami potentát lehetett ott, mert nemcsak az üzemet mutatták meg töviről hegyire (Bácskay-nak a régi iskolai kirándulások jutottak eszébe, azzal a kellemes különbséggel mindenesetre, hogy nem kellett a jövő heti házi dolgozatra gondolnia: „Amíg a homokból üveg pohár lesz”), nemcsak leállították és újra megindították kedvükért a gépeket, hogy „az egészset lássák”, hanem még valóságos díszebédet is rendeztek a tiszteletükre. Kerekes Ede előszedte jegyzőkönyvét, és kérdéseket intézett a munkásokhoz. Az egyik munkás – nemrégiben szerelhetett le a katonaságtól – merev vigyázzba vágta magát előtte; attól kezdve a többire is ráragadt a katonahangulat: „Alássan jelentem, én már kilenc éve dolgozom itt a gyárban”, „alássan jelentem, nekem nagyon tetszik ez a munkakör, és...”

– És ugye nagyon érdekes munka? – segített Kerekes.

– ... nagyon érdekes munka, és...

– Valóságos hivatás?

– Valóságos hivatás, igen, és azelőtt a fúvóknál dolgoztam...

– A fúvóknál? Miért hagyta ott? Talán nem bírta a tüdeje?

– ...a tüdőm, igenis. Voltam szanatóriumban is...

A tüdővész munkás, aki „szanatóriumban is volt”, alighanem különös büszkesége lehetett a gyárnak, mert odacsoportosult most köré a művezetővel az egész társaság.

– De most már minden rendben van, ugye? – kérdezte Kerekes, aki a jó ebéd hírére elhatározta, hogy lelkes cikket ír majd a gyárról a lapjában.

Az iroda vendégszobájában terítették ebédre. Nagy, súrolt padlós terem volt, három kicsiny ablakkal a völgy felé, hatalmas meszelt kemencével. Egyszerű, falusi bútorok, sült almával keveredett enyhén dohos szag volt a szobában, a fa-

lon két élénk színű nyomat („Petőfi halála”, „I. Ferenc József koronázása”) meg egy bekeretezett díszoklevél. Pompás gulyásleves volt ebédre túrós csuszával, utána pedig valami kocsonyaszerű, orvosságízű puding. „Ez Kubik néni külön meglepetése – magyarázta a vadász a pironkodó gazdaszponyra mutatva. – Miskolcra küldött be a pudingporért tegnap, mert azt csak ott kapni.” „Finom is ez – állapította meg, amikor megkóstolta –, úri gyomorba való!” A meghívottak őszintén sajnálták, hogy úri gyomruk van, és derekasan nyelték a lila kocsonyát. Sört és bort is ittak, meglehetősen sokat. A vadász felköszöntőt mondott a színésznőre. „A havon virító, üde húszéves rózsá”-nak nevezte őt, „aki leszállt ide hozzánk, hogy a kerges munkában töltött hétköznapijainkat...” – nem jutott sehogyan eszébe az állítmány, végül megelégedett azzal, hogy „megédesítse!” Mindannyian kissé jobbkedvűek voltak a természetesnél, amikor sötétedés idején az autóba szálltak. Valy egész úton hisztérikusan nevetett, Kerekest bökdöste, hogy „csípje meg, mert halálra röhögi magát!” Kerekes annál inkább pukkasztotta: „lila pudingok...” – dúdolta az ismert keringő dallamára, és Valy fél percig levegőt sem kapott a nevetéstől. „Húszéves rózsá!” – súgta vissza, de nem is nagyon súgta, mert a nevetés kibömböltette vele a suttogást. Aztán egyszerre megijedt, hogy a vadász a sofőr mellett meghallja – lehet, hogy meg is hallotta –, és néhány percig megszívlelte Telkes összevont szemöldökét, hogy „viselkedj illedelmesen!”

– Életemben ennyit nem röhögtem – állapította meg Kerekes, amikor hazaértek. – Micsoda alak ez a te vadászod!

– Miért az enyém? – pattant fel Valy.

– Hát nem láttad, hogy az az ember valósággal beléd habarodott? Úgy ugrált körülöttem, mint egy megszédült kutya...

– Jól nevelt ember, és tudja, mi illik a hölgyekkel szemben!

Kerekes dülöngélt a nevetéstől:

– Tudja, hogy mi illik! Húszéves rózsza! Lila puding... És az a szoba, ahol a „díszebéd” volt! A nyomatok... Ugye gyönyörűek voltak!

– Ugyan – szólt közbe Bácskay –, nekem például nagyon tetszett. Elhatároztam, hogy egyszer kiveszem nyárra; lejövök ide nyaralni.

– János, úgy látszik, mindennap lila pudingot akar reggelizni! És szereti a dohszagot!

– Ne ízetlenkedjete már – intette le őket Telkes Andor. Ő józanult ki elsőnek a társaságból, és most kissé borongós rosszkedvbe süllyedt. – Végeredményben igazán megható volt, ahogy fogadtak...

– Neked is lehetne több eszed! – mondta Valynak később, vacsora után a nő szobájában. – Ezzel a két tacsckóval egészen kölyök módra viselkedel magad is!

Valy dacosan fogadta Telkes oktatását:

– Nem savanyíthatom be magam a kedvedért!

– Nem arról van szó, hanem hogy tudj mértéket tartani. Főleg velük tudd megtartatni a három lépés távolságot!

– Járjak egész nap faképpel, mint egy Sibylla?

– Nem; de több eszed lehetne, utóvégre nem vagy már gyerek!

– Jaj, de nagyon szeretnél egy kicsit öregíteni! Nem vagyok öreg, ha éppen tudni akarod: fiatal vagyok, és jól érzem magam a „tacsckók” között!

Telkesnek fejébe szaladt a vér. Nem kiabált, nem szokott „jeleneteket rendezni”; nyugodt, hidegen sértő hangon mondta:

– Úgy látom, esetlen falusi gavallérod „húszéves rózsáját” kicsit komolyabban vetted a kelleténél. Nem kell az embernek minden röpke bókot azonnal készpénznek vennie!

Valy jókedve vad gyűlöletbe csapott át. Telkesnek ez a főlényes hangja különben is mindig kihozta a sodrából.

– Gúnyolódol? – mondta rekedten az izgalomtól. – Arra nem gondolsz, hogy az a három-négy év, ami ezektől a fiúktól elválaszt, semmi ahhoz képest, ami köztünk van? Kénytelen vagyok eszedbe juttatni, hogy mi hárman, Ede, János meg én, még iskolások voltunk, amikor neked „kezicsókolom, bácsi”-val köszönhattünk volna!

– Csak arról van szó – szakította félbe Telkes –, hogy okosabb lehetnél náluk. Ha ők éretlenkednek is, neked nem szabad elfelejtened, miért vagy itt, mire való ez az egész komédia: Bácskay meg az üveghuta meg az egész... Semmi esetre sem arra, hogy elbolondozd az időt, hogy „halálra röhögd” magad, amint szépen kifejezted...

– Te pedig, úgy látszik, azért vagy itt, hogy az én kedvet elrontsd. Irigységből és féltékenységből! Igen, ha tudni akarod! Mert legszívesebben besavanyítanál magadnak... a... a saját túltengő gyomorsavaddal!

Amíg odafenn ez vita folyt, Kerekes sétálni hívta Bácskayt a tó körül. Szép este volt, derűs, ropogós téli este. Szélszélcsend. Bácskaynak mégsem volt kedve sétára – és éppen a tó körüli unalmas sétára –, de fáradt volt ahhoz, hogy barátjával ellenkezzék.

– Mitől lóg úgy az orrod? – kérdezte Kerekes, amikor a szálloda kapuján kiléptek. Bácskay nem felelt mindjárt, Kerekest nem is nagyon érdekelte a válasz. Belefogott valami színházi pletyka elbeszélésébe. Az viszont Bácskayt nem érdekelte túlságosan. Rossz kedve volt; most egyszerre érezte, milyen rossz kedve van tulajdonképpen már két nap óta, amióta Telkesék itt vannak. Még az ebéd utáni általános jókedv sem tudott átragadni rá. „Féltékeny lennék? – döbrent meg. – Ugyan miért? Legyen féltékeny Telkes! Van oka rá!”

Ez a gondolat nem nagyon vigasztalta. Megpróbált odafigyelni Kerekes elbeszélésére.

– És képzeld, az a hülye most mindenkit sorra jár, hogy adjanak neki veronált. Hogy ő megmérgezi magát!

– Ki?
– Hát Ivánka!
– De miért?
– Mondhatom, jól figyelsz arra, amit az ember neked beszél! Hol jár az eszed?!... Mondom, hogy sikerült bekapnia a marhának! Addig jár a korsó a kútra...

– Mit?
– Hát a vérbajt. De a legjavából!
Az úton két csendőr jött szembe. Ugyanazok, akikkel a kirándulásukon találkoztak; Bácskay megismerte őket a hó fényében. Hirtelen az újságíró karjába kapaszkodott:

– Öregem, olyan rosszul vagyok!
– Mi bajod van? Na!
Bácskay nem felelt mindjárt.
– Teleettem magam, vagy mi... Nem tudom, de kutyául érzem magam. Gyerünk fel!

A szálloda halljában Kerekes hívta, hogy igyanak meg egy konyakot. Nem jó ilyenkor lefeküdni, mondta, a konyaktól majd jobban lesz. Bácskay azonban egyenesen a szobájába ment.

Kiállt az erkélyére, és mereven bámult a havas éjszakába. Csúfnak látta az éjszakai tájat és az egész világot. Undorítóan csúfnak. Egy idő múlva azon kapta magát, hogy hangosan vacog a foga. Bement a szobába, becsukta az ajtót. Sétált, aztán leült; ujjával zongorázott a szék karfáján. „Nevertséges vagyok, egészen nevetséges vagyok! – mondta magában. – Mégiscsak töltöttünk néhány kellemes órát együtt! És a szarvak nem az én fejemen nőnek. Igazán nem az én fejemen nőnek! Nincsen ebben semmi...”

Felkelt, és átment Kerekeshez: igaza volt, jó lesz egy-két pohárka konyak lefekvés előtt.

Az újságíró azonban már aludt, nem felelt a kopogására. Visszament hát, és maga is lefeküdt.

XIV. FEJEZET

Karácsony este három barátja látogatta meg Vági Lászlót Kispesten, Telkes Béla, Salgó Dénes és egy volt szobatársa a kollégiumból, bizonyos Győri Bálint. A fiúk együtt vacsoráztak a szülőkkel, aztán visszavonultak László szobájába cigarettázni, beszélgetni. Bálint azokban a napokban érkezett meg Olaszországból, egy üveg olasz bort hozott a társaságnak, azt most ünnepélyesen felbontották. A háborúról beszéltek, arról, hogy ez már a második háborús karácsony; Bálint Olaszországról mesélt, szóba kerültek a franciák, akik fűtetlen szobában érik meg ezt az ünnepet, ellenséges megszállás alatt. „És a lengyelek?” – kérdezte valaki. A lengyelekre nem mertek gondolni akkoriban az emberek. „Vannak még lengyelek?” Olyanok voltak a lengyelek, mint valami különös emlék. Az ember nem is biztos benne, talán álmodta. Danzig! Ki emlékezett már Danzigra! A Kutno körüli harcok! És Norvégia! „Emlékeztek még Trondhjemre?”

– Emlékszünk – mondta László –, és az a különös, hogy – most, karácsony este, olyan biztos ez az érzés – emlékezni is fogunk. Mi és ők, Athénban és Minneapolisban, Colombóban vagy Moszkvában, mindenütt. Mi, akik éltünk ebben az évben, és élünk, az egész világon: ezek a nevek lesznek a nagy közös emlékeink, ezek és más nevek. Sok más név még talán...

– Amikor kezdődött, nem hittem, hogy két háborús karácsonyt is megélünk – mondta Béla.

– Pedig megélünk, még talán négyet is, ötöt, ki tudja!

– Akkor azt hittem, megőrülnék, ha valaki megbízhatóan azt jósolná nekem, hogy a háború eltart mondjuk három évig!

– Mindenki azt hitte. Pedig három év biztosan lesz, ha nem több.

– És nem örülünk meg?

– Nem tudom. Az örült nem tudja, hogy örült.

A karácsony ereje megfogta, behálózta lassan őket. Az ősi Bruma, a hideg éjszaka távol a napvilágtól; a naptól és a világtól. Az ijedt ősállati begubózás, a barlangba, a hó alá, a mélybe, a sötét melegségbe a vicsorgó élet elől, az első emlékekbe, a régi-régi anyaméhbe. Kellett, hogy ezen a napon szülessen minden meleg, minden szeretet, minden részvét. És innen, a karácsony ijedt, szánakozó fészkeből még idege-nebb, még érthetlenebb volt a világ.

Elmentek sétálni.

Sötét, hideg világba léptek. Olyan elhagyott, olyan döbbenetesen üres volt az utca, amilyen csak karácsony este lehet, vagy – egyszer később megtudták, aki megélte – légiriadó idején. Csak az utca havas pereme mutatta halványan az utat a vékony, mozdulatlan ködön át. Elmaradtak a lámpák mögöttük; gödrök, téglarakások mellett jártak; épületrész, nem tudni, omladék vagy épülő, bukkant elő, alatta titokzatos, fekete gépek. Aztán egy elhagyott, rozsdás vágány töltését követték. „Böcklin!” „Fuj! Inkább Francis Jammes! Olyan az út, mintha az égbe vinne!” „De hol vannak ma a szelíd szamarak?” „Hol? Hát a betlehemi istálló jászolánál!”

– Mindegy – mondta Telkes Béla. – Csak elvigyen innen az út! Messze! Úgy szeretnék kilépni, kiszakadni ebből a... ebből a... Nem is tudom, hova...

– Bizonyára Palesztinába! – mondta Salgó Dénes. – Nem?

– Palesztina! Miért gúnyolódol? Én úgy hívom, hogy Palesztina. Te másképpen, mindenki másképpen...

– És mindenki fél egy kicsit – szólt közbe László –, mint

a gyerek, akit már sokszor becsaptak, hogy az sem lesz más, fájni fog, vagy rossz íze lesz, vagy csak nem lesz olyan egészen-egészen jó...

– Valami hazugság lóg a levegőben – kezdte Bálint –, rettenetes hazugság. Nem tudni, mi... Valami undok, torz álarc... ha még csak álarc lenne! a saját képünk rothadó, büdös húsa!... az fed mindent. Mindent...

– A szerelmet.

– A művészetet.

– A gazdasági életünket!

– Szép farsang! – állapította meg László.

– Farsang! – visszhangozták a többiek.

– Ha az lenne! – mondta Béla. – Tudnám, hogy farsangolnak. Megérteném, találnék magyarázatot!... Akkor Ivánka a legbecsületesebb! Vagy Bácskay. Igen, a Bácskay. Értitek? Bácskay lenne az... ha legalább merne! Merné kiforgatni apámat, kidobni az „első tisztviselőjét”, kirúgni a ház oldalát! Ha legalább merne farsangot csinálni!... De nem értitek? Nem veszitek észre? Nem látjátok az emberiség legotrombább hazugságát? Karácsony a szeretet ünnepe? Kereszténység? Ma, az „őskeresztény” Magyarországon? A Krisztust feszítő őskeresztények szeretetet ünnepelnek Krisztus születésnapján?

– Milyen jó neked, hogy minden problémát egyszerűen csak a zsidókérdés szempontjából nézel – mondta Salgó Dénes.

– Azt hiszed, jó? Szeretném én is más szempontból látni a dolgokat. Ha őszinte vagyok magamhoz, nem tudom. Mert ők is csak ebből a szempontból látnak mindent. Számukra is ez a dolgok alfája és ómegája!

– Én csak a kátyút látom – mondta Bálint –, a vég és remény nélküli nagy kátyút, amibe a XX. század jutott. Nézétek! Mint egy megelevenedett gót katedrális pokla! Egy-

másba kap a sok-sok szörnyeteg a rengő, süllyedő világban. Az égő házban bagóért verekszenek!

– Minden hazugság ott kezdődik – szólta Dénes –, amikor a társadalom megtagadja, nem akarja elismerni, nem engedi látni a saját életének alapvető törvényeit. Amikor a dialektikus önszemlélet helyébe a logikát akarják beállítani. Olyan ez, mintha valaki ember létére úgy élne, mint a gép; azt hazudná magának, hogy gép, és olajozná, be- és kikapcsolná magát, értitek, mit akarok mondani? Természetellenes az, hogy nálunk az ellentétes erők dühöngő viharát sima vízszintes vonalnak hazudják a kirakatban! „Tout va bien, Madame la marquise!”, vagy „Hisz nincs ott semmi baj!”

Béla vette át a témát:

– És ha baj van? Már megvan a baj oka! Hát lám csak: ezért szenvedtünk, ezért volt és van háború, ezért a munkanélküliség, ezért szorít a tegnap vett cipő is, ezért sír a gyerekek, ha megütötte magát! A zsidók! Sokszor már magam is azt mondom: bár irtanák ki a zsidókat!

– Nem merik – mondta Bálint. – A kátyú megmaradna. Megették a hajósinast, de a szélcsend megmaradt, és megmaradt az éhség! Egyszerre megijednének a matrózok is, a matrózok pedig többen vannak!

– Ezért mondom – kezdte újra Dénes –, ezért mondom, hogy nincs más út! Vagy tudtok mást? Csak a szocializmus. Új, tiszta világ. Nem bújhatik többé a prostitúció a szerelem mögé, a profit és kizsákmányolás a „tiszta gazdasági élet” álarcába, az üzlet a művészet köntösébe. Az élet dialektikus ritmusát nem kell többé a logika medvetánc-ünnepével meghamisítani!

– Nézd – szólta Bálint Salgó Déneshez –, igazad van. Helyesen beszélsz: helyesen, de nem teljesen. Mindig félek, amikor a szavaidat hallgatom, hogy üres harangot kongatsz hiába. Most Olaszországból jövök, tavaly Németországban voltam, sok emberrel beszéltem... ismerem valamennyire

a kérdést... Te nem látod, mennyire érett a helyzet a szocializmusra? Nem látod, hogy ez már szinte nem is probléma többé? Magától, érted, magától – pedig lehet, hogy látszólag tűzben, vasban, vérben, de facto mégis – magától omlik össze mindaz, ami már most is csak hazudja magát. Magától kell itt, ebben a rothadásban diadalra jutnia annak a világnak, amit te is akarsz. És akkor? És akkor?

– Nem hiszek abban, hogy ilyen egyszerű lenne az új világ diadala – mondta László –, ahogyan te gondolod. Vannak, akiknek létérdeke, hogy ne diadalmaskodjék. Sokan vannak, nem lebecsülendő az erejük, és a háborúban mindkét esélyes számot „megjátsszák”.

– Könnyen vagy nehezen... nem is ez a lényeges. Diadalra fog jutni. És akkor?

– Mit „és akkor”? – türelmetlenkedett Dénes.

– Nézz körül! Nézd meg itt a magyarokat, nézd meg a németeket, az olaszokat, franciákat, mind sorba! Nézd meg egyenkint őket, egy-egy emberenkint, láss egy kicsit beléjük, hogy megrémülj! Azt hiszed, azt mered remélni, hogy csak úgy, egyik napról a másikra megváltja az embert? Mert erről van szó. Róla. Az emberről. Erről a hitvány, elesett európai emberről. Ki emeli fel őt, ki mutat utat neki a tévelygésből?

– Nem egyik napról a másikra...

– Soha! Érted: soha! Mert az, ahogyan te képezed a szocializmust, az már menthetetlenül és megállíthatatlanul a múlté. A XIX. századé. Egy évszázad és három háború választ el tőle. Nem látod, hogy ott is, ahol megvalósult, megtagadta a múlt századot? Nem látod, hogy mi, te is, én is, akik mind a történelmi materializmus megvalósulását várjuk, nem tudunk többé hinni magában a materializmusban? Mi már csak nevetni tudunk Voltaire-en, aki megállt álmodozni az olajjal világított Párizs fölött, és boldogságot remélt attól a kortól, amikor még több lesz az olajlámpa az utcán. Mi már megértük a gázlámpát, az ívlámpát, a villanyt,

és nem vagyunk boldogok! Mi csak keserűen felnevetünk, ha apáinkra gondolunk, akik azt hitték, hogy az ember egy nap repülni fog, és boldog lesz! Itt van: repülünk! És emelkedtünk egy centimétert is a kátyúból?

– Az az emberfajta – mondta Dénes –, amelyik nem tud emelkedni, azok, akikre azt mondod: lássak beléjük, és döbbenjek meg, az nem is méltó arra, hogy az új világot megérje; el kell pusztulnia, ki kell vesznie, mint a poklosnak, aki a rágalyt terjeszti.

– Ne feledd el – szólt közbe László –, kik azok, akik a poklosakat egyszerűen el szokták pusztítani! Valamit, ami van, nem lehet meg nem történtté tenni; nem lehet „sztorinírozni” az életet, mint valami könyvelési tételt. Minden, ami van, bizonyos fejlődés eredménye; mindennek, ami lenni akar, abból kell lennie, ami van.

– A gazembereket nem lehet megbüntetni?

– A gazembereket igen. De akikről szó van, nem gazemberek. Elesett tömegekről van szó, akiket éppen az elesettségük alkalmatlanná tesz a szocializmusra. Fel kell emelni őket! Lehet, hogy a harc, az életükért folytatott küzdelem majd megtanítja őket az élet helyes szemléletére...

– Másról beszéltek, félreértitek, amit mondani akartam – vette át újra Bálint a szót. – Csak arra akartam rámutatni, hogy a XX. század emberében ismét felébredt a túlvilág igénye. A múlt században a fizika vált metafizikává. A technika lehetőségei végtelennek tűntek, csodálatos játékot talált az ember a technikában, és – tudod – minden játék egy kissé fétis: isten. Mi már – hiába, ezen segíteni nem lehet! –, mi már nem tudunk hinni a még világosabb világításban, mi már nem látjuk végtelennek a repülés lehetőségeit, mi már tudjuk, hogy ha megtaláltuk a rák gyógyszerét, akkor más nyavalyában fogunk meghalni egyszer...

– Egyszer természetesen meghalunk...

– Látod, ez az! És egyszer születünk! És egyszer majd

a Föld is kihűl, alkalmatlan lesz az életre ember számára. Mi már tudjuk mindezt, és erre a gondolatra olyanok leszünk, mint a kisgyerek. A „miért”-ek korszakát éljük újra: miért? miért? miért? Mindenre csak: miért? És irigyelni tudjuk a középkort – azt hiszed, véletlen most a középkor nagy divatja? –, irigyeljük a középkori embert, akinek minden tette, minden szenvedése vagy diadala fölött ott ragyogott a biztos válasz a miértre. Irigyeljük, mert hitt, és mi nem tudunk hinni, mert meggyőződése volt olyan dolgokról, amelyekről a tudománynak soha nem lesz tudomása. Gyermekkoromban sokszor szerkesztettem összerakható játékokból masinákat, amelyeknek sem neve, sem hasonmása nem volt. „Ez milyen gép?” – kérdezték. „Ez gép!” – feleltem. „De milyen gép?” „Semmilyen, ez gép.” Hát tudod, ilyen az életünk: mire való? Mi értelme van? – Semmi. Ez csak élet. Ez csak szenvedés, ez csak munka, ez csak küzdelem. És ha meg is tudod mondani a közvetlen célt, a végső cél, a válasz sok-sok új miértre sötétben marad. Micsoda erő volt a középkor túlvilági hite! Milyen értelmet adott mindennek itt a földön! Mi nem látjuk a dolgok végső értelmét, és nem is akarjuk látni. Azt hiszed, lehet ezt? Sokáig lehet?

– Csak egyet tudok – felelte Dénes. – Voltaire boldog volt, amikor az olajjal kivilágított Párizst látta. Az első emberek, akik repültek, boldogok voltak. Mindenki megelégedést, boldogságot talál abban, ha az emberi haladáshoz hozzájárulhat; ha közvetlenül érezte, tapasztalta, hogy az emberiség fejlődik, halad... A te huszadik századi európai boldogtalanságod olyan, mint az elkényeztetett gyerek „spleen”-je, aki beleunt a rengeteg játékába, és egyre új... csodát vár. A polgári telítettség, jóllakottság „spleen”-je. Látnod – itt elárulod magad –, te számon tartod a régi Európa „korhatagságát”, de közben magad is mindent abból a régi Európából kifelé nézve szemlélsz. Új választ vársz – a régi Európa szempontjai szerint!

– Ez az – helyeselt László. – Bálint – amint mondta – „várja” a szocializmus diadalát, de csak mint új kísérletet nézi. Bizonyos jóindulatú székszissel nézi. Nem hisz benne. Igaz, hogy másban még kevésbé hisz. Hitetlen és boldogtalan, mint a polgári Európa. Közben ugyanettől a szerencsétlenségtől a szocializmust és a szocialistákat félti... Középkor! Nem szabad divatos túlzásokba esni: a „Speculum Mundi” időközben kissé megnőtt!...

– Nem véletlenül fordul a mai ember a középkor felé – szólt közbe Béla –, a középkornak vallása volt. A huszadik századnak is vallás kell.

– Úgy szegzitek nekem ezeket a megállapításokat – mondta Dénes –, mintha a szocializmus valamiképpen kizárná a vallást.

– A múlt század szocializmusa praktikusán kizárta – vágott vissza Bálint. – Szeget szeggel ütött; az ateizmus a kapitalizmus velejárója. A munkásság a harcot – természet-szerűleg – az ellenfél teljes fegyverzetében indította meg. Ugyanabban a szellemi fegyverzetben, amely a kapitalizmus erejét adta. Az antitézis mindig közeli rokona a tézisnek. Az új világ nagy szintézisét a szocializmus és a vallás szintézisében látom. A test és lélek igényeinek új harmóniájában...

– Mert dualista vagy. A dualizmust a legújabb tudomány megbuktatta...

– A legújabb tudomány legfeljebb az anyagot buktatta meg. Kiderült, hogy az anyag anyagtalan...

– De nem is lélek. A monizmus új útjai...

László elvágta a vitát:

– Úgy beszéltek, mintha ezek a kérdések a legsürgősebb, még ma este megoldandó problémáitok közé tartoznának! Azt hiszitek, meg tudjátok győzni egymást?... Én abban bízom, hogy az a küzdelem, amely az európai tömegeket az élet helyes szemléletéhez felemeli, ezekre a problémákra is magától értetődően meghozza a választ. Egy bizonyos: a val-

lás a primitív népeknél az élethez szükséges hipotézis. Igazi vallásos korokban a vallás a társadalmi fejlődés rugója volt. A középkor felé forduló huszadik századi Európa vallása: a fejlődéstől semmi jót nem remélő – éppen ezért a fejlődést többnyire tagadó – polgári világ kényelmes ürügye lett a lustaságra és közönyre. Valami, ami a hittel valahogyan belső ellentétben van...

Kiértek már a város szélére, ott álltak a hómező lábánál. Az utolsó utca – csak fél utca már – földszintes házainak sora végláthatatlan hosszúságban húzódott a hátuk mögött. Előttük messzi-messzi, egy fél országon át, a havas mező nyílt, apró kupacaival, gyér fáival a távolban, a mozdulatlan köd alatt. Megbűvölten nézték a sivár, rettenetes éjszakai tájat. Beszéd közben sem vették le róla a szemük.

Úgy jött feléjük, mint a látomás. Egy pillanattal előbb még nem volt sehol, a lábuktól alig húsz méterre bukkant fel, a föld alól. Lassan, bukdácsolva jött, óvatosan kerülte a buckákat. Amikor eléjük ért, köszönt.

– Jó estét, főtisztelendő úr! – felelték, mert akkor látták, hogy reverenda lóg ki a kabátja alól.

– Hát mi az? Emberi ember itt, a madár se járta tájon? Ebben az órában? – mondta a pap vidáman, kicsit dunántúlias kiejtéssel.

– Ezt mi kérdezhetnénk – nevetett László –, mi lábon jöttünk ide, nem a föld alól bukkantunk elő! Mert úgy látszott...

– Akkor jól látszott, ha úgy látszott.

– Hogyan?

– Csak úgy, hogy onnan jövök. Egyenesen a föld alól.

A fiúk hátán egy pillanatra babonás hideg futott végig. A pap visszafordult a mező felé. Alacsony, sovány, ideges mozgású ember volt.

– Furcsa mező, ugye? – kérdezte. – Furcsa hó. És furcsa

dolgokat takar. Nem újságírók az urak? Csak azért kérdem, mert...

Néhány lépést tett visszafelé a mezőn, a fiúk önkéntelenül követték.

– Ez nem szenzáció, nem cikkanyag. Mélyebb és több annál, semhogy... És különben is, ezt úgysem lenne szabad megírniuk! Jöjjenek, nézzék meg egy pillanatra, lássák a szemükkel, mit takar a hómező!

Kupacról kupacra vezette őket. László az első kupacnál úgy érezte, mintha fejbe kólintanák. Mert hátul kisablaknyi széles nyílás volt a kupacon deszkával befödve, s a deszka alól furcsa morajlás, állati hörgés hallatszott. Orrfacsaró bűz gőzölgött elő a nyílás szélén, szennyes, áporodott emberi bűz. Hirtelen rádöbrentek, hogy az állati hörgés egy ember horkolása volt a mélyből.

– Mi van itt, az istenért!

– Mi? Villanegyed. Egy kicsit más, mint a rózsadombi, de emberek laknak benne, csakúgy, mint ott. Ott jobb lakni, persze, úgy gondolom. Akik itt laknak, azok is úgy gondolják, hogy jobb ott. Nem is azért laknak itt...

Úgy jártak, mint az alvajárók. Amerre léptek, nem mertek szinte lépni sem, rendetlen összevisszaságban rejtőztek az emberlakta gödrök, rajtuk a többé-kevésbé besüppedt kupacok. Inkább maguktól kérdezték, a szemüktől, amit láttak; de a pap mindenre felelt.

– A föld alatt?

– Ott. Amint látják.

– Emberek?

– Azok.

– Milyen sokan!

– Száznolcvannégyen. Ez idő szerint. De ez csak egy telep a sok közül.

– Sok?

– Van vagy százegynéhány a főváros körül.

– Ez igaz?

– Látják. – Aztán szinte vidáman hozzátette: – Nézzék csak ezt, milyen csinos! Lám, még ablaka is van! Valóságos úrilakszámba megy itt!

A tenyérnyi odafektetett üvegcserép alól gyatra fény szivárgott elő. László – kicsit félve, mint utcai szerencsétlenségeknél, amikor előre viszolyog az ember, hogy akaratlanul is valami retteneteset lát – benézett az „ablakon”. Csak egy apró karácsonyfa gyertyáit látta, meg mintha egy fejet, és egy másikat. Feküdtek a fejek, egymás mellett.

Ketten is? Karácsonyfa?

– Gyerek van – felelt a pap. – Az mindenütt örül a karácsonyfának. De nem ketten vannak, hanem hárman. Sőt, februárra meglesz a negyedik is.

– Házaspár?

– Ház ez? Hát csak annyira házások ők is.

– De hát mi ez! – mondta Telkes Béla szinte kiáltva. – Mi ez!

– Ez az én plébániám – mondta a pap. – Molnár-telepnek hívják. A polgármester tiszteletére. Amennyire már ez tisztelet. Ők mégis tiszteletből adták, mert hálásak neki, hogy csak minden másnap küld rendőrt a nyakukba, és nem akasztatja fel őket oda a fákra, hanem engedi, hogy éljenek. Ámbár lehet, hogy a polgármester részéről csupán vétkes könnyelműség túrni őket... Meg a városlátogatóktól is! De érthető, hiszen annyi közérdekű dolguk van!... Most is ugyebár az autóbusz útvonalát kell meghatározni... Mert ahol jár, ott flaszteroztat a társaság. És hát a városlátogatók szeretnék, ha cikkcakkban vinné a munkásokat az autóbusz reggelente a gyárba. Mert hát kicsit elszórták a házaikat az urak városszerte, nem gondoltak arra, hogy egy utcában legyenek. Ki gondol előre arra? És hát ott, ahol flaszteroztat lesz, ott felmegy kissé a házak értéke... Ilyen súlyos terheket rak az emberek vállára a közbizalom! Komoly dolog ez! Meg

kell oldani, hogy a legtöbb ház értékelésével a legtöbb tanácsúr, de meg a polgármester is a lehető legjobban járjon. Sajnos, ezt a matematikát nem nagyon tanítják az iskolában. Kapcsolástan!

– Plébános úr lázít! – mondta Salgó Dénes gúnyosan.

– Nem én. Én nem lázítok. Ezek a házak lázítanak itt a földben. Meg akik bennük laknak. Azért mondom, hogy vétkes könnyelműség a polgármestertől, hogy nem kergeti világgá vagy nem akasztatja oda a fákra őket! Ez nem az én véleményem csupán – tette hozzá magyarázkodva –, hanem a Huszli bácsié is. Ő tart itt rendet két vérebbel – szerencsére nem vesztettek, mert akkor minden napra esnék néhány veszettség az emberek között –, és amikor első ízben jártam itt, nagyon kért, hogy pártfogoljam a telep kiirtására vonatkozó elgondolásait. Huszli bácsi tudniillik guberál...

– Az mi?

– A szomszédos szeméttelepen a szemétben kotorász, aztán ha talál valamit, leadja... nem is tudom, kinek. Fixet kap és jutalékot. Szóval a Huszli bácsi, mint rendezett körülmények között élő polgára a magyar társadalomnak, felháborítónak találta, hogy ilyesmi lehessen. „Szemét nép ez! – mondta –, felkötnivaló csirkefogó ez mind. Egész nap csak verekszenek!”

– Ez igaz?

– Ez igaz. Én laktam itt velük a föld alatt, és egy hét múlva futnom kellett innen, hogy... nem azért, hogy ne veszekedjem, hanem hogy ne verekedjem, hogy ne... így van, ahogy mondom: hogy ne öljek. Próbálják meg a urak ezt az életet!... De aztán csak eligazítottam a dolgot a Huszli bácsival. Először is a magam tekintélyét emeltem meg neki, mondván, hogy én is guberáló vagyok, csak hogy én amolyan paposan guberálok. Ha szemét a nép, annál inkább jogos, ha guberálok benne! Így aztán most már legalább ideenged

hozzájuk. Bár a kutyái néhanapján engem is megmarnak még. Nagyon lelkiismeretes, jól nevelt, polgári kutyák.

Kábultan álltak, és csak nézték tágra meredt szemmel. Végre Bálint megszólalt:

– Meséljen, főtisztelendő úr – mondta –, mégis: kik azok, akik itt laknak a telepen, mik, hogy jutottak ide.

– Meséljek? Hogy jutottak? Egy nap jöttek, egyedül, vagy egy asszonnyal, két-három kis gyerekkel; aztán ástak maguknak egy gödröt. Kisebbit, mint a sírgödör. Éppen csak akkorát, hogy szűken fekvé egymás mellett elférjenek. Befedték, a Kiserdőből hoztak gallyat hozzá, valami vastag papírt találtak, azt tették fölibe, földdel beszórták. Ha szerencsájuk volt, mire tél lett, akadt valami deszka, amivel a kimászó nyílást befödjük.

– De mit csinálnak? Mit csináltak azelőtt? Dolgoznak?

– Többnyire igen, ha van mit. De akármennyit dolgoznak, innen nem nagyon került még el egy sem, legfeljebb a toloncházba olyik.

– Hogyan?

– Adósságuk van. Annyit nem tudnak dolgozni, hogy azt letörlesszék. Kinek a lelkiismerete adós, mert börtönben ült, vagy oda szánták. Kinek valóban az erszénye az. Abban a pillanatban, amint elkerülne innen, rendes lakásba... rendes? dehogy! valamirevaló emberi vityillóba akarná vinni a gyereket, a nyakán lennének, akik az adósságot behajtsák. Hát inkább itt marad.

Elindult a vermek közt kanyargó ösvényen, úgy folytatta. A fiúk a nyomában mentek.

– Sokféle van itt. Amott például egy hentes lakik. Szép üzlete, háza volt. Azt mondják, ivott. Elitta. Nem tudom, csak azt, hogy most iszik. Azért pedig nem nagyon lehet megróni. A másik szerencsétlenül járt, megnyomorodott, nem dolgozhat tovább. A Huszli bácsi pedig azt szeretné elhíttetni, hogy mind csak börtöntöltelék. Nem igaz. Aki az

volt, az is megbűnhődött érte. És mi legyen a polgármester sorsa, ha az egykori börtöntöltelékek ide jutottak? Nem tudom, nem is hivatásom, hogy megítéljem őket, csak azt tudom, hogy nyomorultak, végtelenül nyomorultak, és szeretnék segíteni rajtuk.

– Segíteni? Hát lehet?

A pap nem felelt. Dénest a telep keletkezése érdekelte.

– Megbukott a gyár itt a közelben. A munkások kenyér nélkül maradtak. Közülük kerültek ki az első „telepesek”. Aztán... Aztán ment minden már magától. Mintha forogna a város. Olyan, mint a ligeti forgókorong. Akik nem kapaszkodnak eléggé, akik gyengébbek voltak, egy pillanatra elszédültek, kivágta őket ide, a város szélére, mindennek a margójára a forgáserő...

– Érdekes – mondta Dénes. – Ugye érdekes. A gyár megbukott, és a munkások vele buktak. Vajon a nyereségben is vele voltak? És azok, akik a nyereségben a legnagyobb részt kapták, azok a bukásban még mélyebbre buktak talán? Nem hiszem. Hogy lehet ez?

A pap megértő pillantást vetett Dénes felé a sötétben:

– Igen. Magam is sokat gondolkoztam rajta, hogy a gyár tulajdonosának még ma is autója van. Pedig hát ő bukkott meg. Vannak még csodák, szokták mondani!

– És főtisztelendő úr valóban ennek a telepnek a plébánosa?

A pap nevetett:

– Nem kell mindent olyan komolyan venni! Hogy lenne plébánosa a telepnek, mikor még a térképen felrajzolva sincs? Mikor még bejelentőlapja sincs azoknak, akik itt laknak? Mikor ez a telep hivatalosan: egyszerűen nem létezik! Nincs! Értik?... Itt lakom a rendházban. Hanem... ha kedvük volna az uraknak, menjünk be talán hozzám. Megfagyunk idekinn. Van még félórám az éjféli miséig.

A rendház épülőfélben volt, a pap szobájába még nem

lépcsőn, csak deszkákon jutottak fel. Kicsiny szoba volt, simán meszelve, dróton villanykörte lógott a mennyezetről. Most, hogy világosban látták egymást, az illendőség kedvéért bemutatkoztak, aztán leültek. Egy pad volt a szobácskában, két szék, íróasztal, ágy, a falon kereszt, alatta imázsámoly. A pap, most látszott a világosságnál, még egészen fiatal volt, talán egy-két évvel idősebb csak, mint a fiúk.

– Volt ám nekem plébániám – mesélte –, nem is egy. Az elsőt akkor kaptam, amikor még nem is voltam huszonöt éves. Csuda nagy dicsőség! Plébániám volt, csak éppen templomom nem. Pedig itt volt, nem messze Pesttől. Szép kis falu. Nagyon szegény nép lakta, hiába volt közel a főváros. Messze volt az út. Az út nálunk csak a sváb faluknak jár ki – úgy látszik... Hát persze hiányzott a templom is nagyon. Nemcsak nekem. A falubeliek akkor már évek óta instanciáztak, kérvényeztek egyháztól, államtól segílyt. Beálltam magam is az instanciázók közé. Amikor aztán, egy év és vagy nyolc püspöki kihallgatás után, láttam, hogy a templom egy fikarcnyit sem akar kinőni a földből, nekiláttam megépíteni magam. A falubeliek segítettek. Este, amikor az egész napi munkából hazatértek, ki megkevert egy kis maltert, ki egy kis téglát hordott nekem, ki az ácsmunkát vállalta ingyen. Őszre állt a templom. A kegyelmes úr eljött személyesen, hogy felszentelje. Szép beszédet is tartott. Nagyon megdicsért. Hanem a hívek köréből csak elhangzott egy „most persze jön”, „díszelegni könnyebb, mint a dagadt tárcáját kigombolni egy kicsit!” A püspök úr még egyszer biztosított a nagyrabecsüléséről, aztán áthelyezett egy másik plébániára, ahol szintén nem volt templom.

Nem az arcával nevetett, csak a szemével hunyorított pajkosan a fiúk felé.

– Ott aztán nem is lett. Mert ott még takarójuk sem volt az anyáknak, ha a földes padlón fekvő gyereket hoztak a világra, és egész télen át marharépán tartotta őket az ura-

ság, hogy legalább annyi ne haljon éhen közülük, amennyi a tavaszi szántáshoz kellene. Nem maradtam ott soká. Azt mondta az uraság, hogy veszélyes vagyok a népre. Mert hetven fillér volt a napszám, és én egy vasárnap a gróf úr jelenlétében az égre kiáltó bűnökről prédikáltam. Arról, hogy a jogos munkabér megtagadása olyan bűn, ami az égbe kiált bosszúért, akár a kiontott embervér. Mit csináljak! Megmondta már a Huszli bácsi is, hogy „a főtisztelendő úr is mindig csak ezeknek a komenistáknak ad igazat!”

Elhallgatott. A Huszli bácsi nevére a fiúkban feltámadt újra a föld alatti telep víziója.

– Ilyenkor sajnálom – mondta Telkes Béla –, hogy nem tudok írni. Ha ezt a mai éjszakai élményt leírhatnám. Azokat a lukakat a földben a halotti módon egymás mellé temetett emberekkel, gyerekekkel...

– Nem lehet – mondta csendesen László. – Ezt nem lehet megírni. Nem érzed? Képzeld el, hogy nem láttad, hanem könyvben olvastad volna! Elhinnéd? Nem nevetnéd ki? Nem dobnád el? Erről nem lehet írni. Az író írjon a Munkás utcai zsúfolt lakásokról, írjon a Juranics-telepről, vagy a sok hasonlóról, ahol a családoknak kétszobás lakásuk van, ha a szegénységről ír. Vagy ha a nyomorról akar írni, írjon a Valéria-telep egy-szoba-konyhás barakklakásairól. Erről? Erről nem lehet írni, mert ez nincs. Nincs a térképen, nincs a bejelentőhivatalban, nincs sehol, ahol az életet nyilvántartják. Ez nem létezik, ez hivatalosan le van tagadva! A Huszli bácsi érzi a legtisztábban, mert ő minden tilalom ellenére nap mint nap látni kénytelen, hogy van az, ami nem létezik: fel kellene akasztani őket.

– Csak arra nem gondol, sem ő, sem azok, akik letagadják és ezzel már kivégzik őket, nem gondolnak arra – mondta Bálint –, hogy bizonyos más szempontból ők maguk ugyanúgy a margójára kerültek mindannak, ami eleven élet... mindannak, ami egészség, rend, nyugodt lelkiismeret... Egészen

érthető, ha egy tisztább világ számára ők nem léteznek, ha egy fennköltebb Huszli bácsi, akit nem téveszt meg a vasalt nadrág és a tiszta ing, őket akarná már a fákra húzva látni.

– Ez az, amit én mondok! – szögezte le Dénes.

– Ne mondd! – intette le László. – Attól félek, a Huszli bácsi még fennköltebb formájában is csak Huszli bácsi marad... Azért, mert ő már guberál?

– Föld alatt laktak ott is sokan, falun – mesélte a pap. – És másfelé is. Vagy csak én láttam, csak nekem van szemem arra, ami a tisztas polgári világ nyilvántartásából kiesett? – Elgondolkodott. – Aztán eljöttem, és csak a reverendámnak köszönhetem, hogy eljöttem így, csendben... mert egy hívemet két csendőr agyonverte az országúton. Beteg volt, és nem ment a vállalt napszámra. A hetven filléresre. „Előkerítsetek nekem élve vagy halva!” – így szólt a parancsuk. Az ember nagyon beteg volt, nem tudott a lábán járni sem. Hát halva kerítették elő. Jogos fegyverhasználat volt, mert rájuk támadt!... Előző nap még kinn voltam nála. A halálára készült. A kezét is alig emelte. Hát aztán beszélni akartam a jogos fegyverhasználatról!

– Hazugságok! – kiáltott Telkes Béla csaknem sírva. – Rettentő hazugságok közt élünk, hazugságokban, hazugságokból!

– Hazudniuk kell – mondta a pap nyugodtan. – Hazudniuk kell, mert nincs istenük. A filléres családi pótlékba, a nagy cécóval adományozott családi tucatházakba hazudják bele az elveszett családot. A hazafias egyesületek hazafias szövegeibe az elveszett nemzetiséget. Templomokba és intézményekbe, kenetteljes keresztény frázisokba az elveszett Istent. Festeni akarnak maguknak hazug eget az elveszett helyébe, hazug rendet, hazug nyugalmat; építeni akarnak hazugságból. Meghamisították az Istent. Mennyi talmi isten volt csak az utolsó években is: a technika, a természettudomány, a faj... Benéztek azokba a lukakba ott a mezőn,

amelyekben emberek laknak. Látták a karácsonyfát? Látták. De azt, amit én láttam ott ma, azt nem láthatták. Béke volt ma ott és nyugalom. Olyan végtelen karácsonyi béke és nyugalom, amely házat, hazát, kenyeret teremt. Az Istenember születése napja olyan csodát tett velük, amilyen háromszáthatvannégy másikon százezer hazugság nem tehet.

– A megváltásuk tehát csak évente egy napra szól?

– És a miénk? – kérdezte László. – Nézzetek körül! Ma éjjel Norvégiától a Pireneusokig egyetlen szentimentális német ének száll. Az egész világ egyetlen könnyes, túláradó ölelés. És holnap? Évente egy napra szól a megváltás. Mint a Saturnáliákon a rabszolgák szabadsága.

– Gondoljanak a példabeszédre – mondta a pap. – Menj, és cselekedj hasonlóképpen. Menj, és cselekedj minden napoddal, minden éjszakáddal hasonlóképpen. A karácsonyéd a példa. Tudsz békét, tudsz megváltást érezni, tudsz szeretni minden megnyomorítottat! Menj, és legyen minden napod karácsonyéd!

Felállt, az ablakhoz lépett. A kezével maga mellé hívta őket, eloltotta a villanyt, hogy kilássanak az ablakon a hómezőre.

– Maguk ma este látták azt, amit a hó takar. Látták, és megindultak rajta, ahogy az ember csak karácsony éjszaka tud megindulni. Legyen minden napjuk ennek az éjszakának a folytatása. Az, amit ma itt a hómező fölött éreztek, kísérje végig minden érzésüket. És váljék békés, megváltott alkotóerővé magukban ez a karácsonyi érzés. Menjenek és tegyenek – hallják? tegyenek! – hasonlóképpen. És aki mást nem tud, az jöjjön ide minden este! És ne jöjjön üres kézzel! Egy téglát hozzon a kezében! Akkor is felépül a ház, amiben azok lakni tudnak.

Csak álltak, és nézték a fehér hómezőt. Olyan volt innen, az ablakon át, mintha varjak kerengtek volna fölötte, pedig a köd sem rebkent.

– Tudjátok, mi jut eszembe? – mondta kis idő után egyszerre Bálint. – Oroszország. 1812. Nem?

– Napóleon.

– Ő is hamis isten volt. A Gloire! Hatvan évre nyomorékká tette Franciaországot!

– Talán nincs is más bűnük a hamis isteneknek, mint az, hogy elbuknak.

– Hogy meghalnak.

– Hogy nem halhatatlanok.

– Igen, hogy nem ők a halhatatlan Isten!

Felgyújtották a villanyt, és egy pillanatra, káprázó szemmel, úgy érezték magukat, mint amikor a karácsonyfagyertyákat eloltják, és kigyullad a mindennapi csillár fénye. Nézték egymást.

– Nem lenne jó – mondta a pap –, ha különösképpen ez a kép, amit itt láttak, kerítené hatalmába magukat. Ez csak egy a sok közül.

– Egy felfakadása a gennynek, amellyel tele van a szervezet, ott is, ahol történetesen ép a bőr felszíne – bólintott rá Dénes.

– Gazdasági válságok, háború, zsidótörvény...

Zúgott a harang. A templom csak félig volt készen. Deszkapallók fedték az alapödröket, deszka volt még csak az ajtaja. Vakolatlanul állt a fal. Leültek hátul az utolsó padsorban. Akkor érezték, mennyire fáradtak.

Vörösre fagyott fülű férfiak, kendős asszonyok töltötték meg a kis templomot. Ültek némán, az utolsó sorban, László és a fiúk, négyen. Orgona búgott. A levegőben tömjénfüst szállt. Úgy ragyogott, szinte napvilágban, a tákolt oltár, a csupasz szentély. Fáradt fejek emelkedtek fel a padok fölül. Vidáman, kisgyermekesen rikító csengéssel hangzott fel az ének.

XV. FEJEZET

Vági Lászlónak akkoriban volt egy tanítványa a Rózsadombon. A tél folyamán hetenkint háromszor ment fel a Keleti Károly utcán át az Ady Endre utcába. Egyik délután – nagyon hideg februári nap – volt még félórája a franciaóráig, beült a Statisztikával szemközt levő kis cukrászdába egy csésze forró teára. Nagy meglepetésére az egyik intim kis zárkában Kerekes Edét fedezte föl Pollák Péter Lajos és egy ismeretlen, csinos, fekete lány társaságában.

– Hogyne! Ezek ketten – illetve hárman – újabban mindig együtt járnak! – világosította fel Béla, amikor néhány nap múlva László ezt a rózsadombi felfedezését csodálkozva említette.

Kerekes és Péter Lajos barátsága január közepén indult, a Perzselő zápor bankettjén. Péter Lajos aznap délután véletlenül találkozott Bélával, és – szokása szerint – egyszerűen rajta ragadt. Elment vele a film bemutatójára, azután vele sodródott az ünnepségre is. Béla egyébként nagyon rövidesen eltávozott, Péter Lajos azonban ekkor már nem volt vele, hanem lelkiismeretesen végigette a fogásokat, sőt – mint-hogy Béla vacsora közben ment el –, ami az ő vacsorájából gazdátlanul maradt, azt is. Amikor a fogások sorának vége szakadt, és újabb ennivalóért hiába nézett körül, beszédbe elegyedett csinos szomszédnőjével. A több francia lap kelet- és közép-európai tudósítója bemutatkozása után mélységes csodálatot ébresztett a fiatal lányban – amint kiderült, a mozi igazgatójának volt valami rokona –, még az sem volt

baj, hogy a szép cím tulajdonosa Közép- és Kelet-Európában a legcsúnyábban evő ember. (Igaz viszont, hogy ezen a téren is nehéz a mennyiségi és minőségi eredményeket összehangolni.)

Amikor a csinos, fekete lány másik oldalán megürült a hely, és Kerekes Ede átülhetett oda, Pollák Péter Lajos már igen sokat beszélt. Kerekes „átcsoportosulásával” most már két oldalról folytatódott a szavak pergőtüze az ifjú hölgy felé. Ez a „kobelligerancia” vetette meg a két fiú barátságának alapját. Arra, hogy az egyedül aktuális politikai kérdésekben homlokegyenest ellentétes elveket vallanak, az első öt percben rájöttek. Nem rossz dolog azonban különböző véleményen lenni, amikor az ember egy hölgy előtt olyan hatásosan mérheti össze szavát az ellenfelével! A lányt, név szerint Zsuzsát ezúttal nemcsak a nőtény örök pártatlansága tartotta vissza attól, hogy a férfiak érte vívott csatájában állást foglaljon, még csak nem is a középkori várkisasszonyoknak a lovagi vér omlását néző szenvtelensége: megvolt arra a maga külön értelmes és érzelmes oka. Mert ha talán jobban tetszettek is neki a szíve szerint Péter Lajos nézetei, kevésbé találta tetszetősnek – éppen a szíve szerint – magát Péter Lajost. Így aztán inkább csak felcsillogó szempillantásokkal és értelmes bólogatásokkal élénkítette a vitát, semmint közbeszólásokkal, és – végül is – „igen jól érezte magát”. Gondolkodás nélkül fogadta el a két fiú meghívását másnapra a rózsadombi cukrászdába.

– Értelmes kis nő! – állapította meg Kerekes, amikor a lány elment.

– Igen! Bámulatos! Ez a mai lányokban elég ritka! – hagyta helyben Péter Lajos azzal a bizonyos szemmeregetéssel és azzal az elvékonyított hanggal, amelyet akkor szokott használni, ha nagyon a meggyőződése szerint akart nagyon meggyőzni valakit.

– Tegyük hozzá, hogy nálunk, Magyarországon!

- Feltétlenül, mert például a párizsi nők...
- Ne hivatkozzunk mindjárt a párizsiakra, mondjuk csak ki: mindenütt Nyugaton. Mert például a német nők...
- Fúj! Ne is mondd, a német nők tramplik!
- Ez tény, de...

Végül hamarosan megállapították, hogy a német nőknek van szíve, a franciáknak esze, az olaszoknak vére, az angol nőknek modora és „valami izé”, amiért „érdemes az embernek strapálnia magát”; mind a ketten megegyeztek abban, hogy az amerikai nőkben nincs semmi, és hogy a kínai nők tudnak a legjobban ölelni. Így aztán felosztották a nők között az istenek adományait, a nőket pedig maguk között, és nagyon meg voltak elégedve egymással. Abban is egy véleményen voltak, hogy „persze azért a legjobb lenne az olyan nő, aki mindeme tulajdonságokat egyesíti”. De hát erre mind a ketten csak legyinteni tudtak.

Vég nélkül akadt ezután mindig közös témájuk. Párizs! Pollák nem sok időt töltött Párizsban, Kerekes, amíg ott volt, alig mozdult ki a Dupont és más kávéházból: Ivánka erkölcstelen életének áldozata volt! Így aztán természetes, ha mind a ketten nagyon sokat tudtak Párizsról beszélni. Hasonló közön rajongtak mind a ketten a francia szellemért. Mert a francia szellemért Kerekes is rajongott, nemcsak Pollák.

– Ez az egy dolog – magyarázta Kerekes –, ahol mindig olyan magányos tüneménynek, olyan ritka állatfajtának érzem magam a kollégáim között. Ők csak a német szellemet ismerik el, jobban mondvá csak azt ismerik. Nem látnak túl a Rajnán. Pedig ott is van világ!

Az volt a véleménye, hogy a francia nép, a francia szellem igenis még nagyon nagy feladatokra hivatott az „európai mozaik végleges felépítésében”. „A mediterrán szellem nem hagyható csak úgy ki! Különösen mi, magyarok nem feled-

kezhethünk meg róla, akiknek az arculata a legtöbb mediterrán vonást mutatja fel!"

Pollák a legközelebbi alkalommal „meggyőzte” Kerekest, hogy olvasta „Pollegard” cikkét Clemenceau árulóiról. Kerekes annyira meggyőződött, hogy így utólag még arra is emlékezni vélt: válaszolt a cikkekre az egyik jobboldali francia lapban.

– Ne mondd! Csak nem te írtad azt a cikket a „Je suis partout”-ban!

– De, éppen én.

– Hát ezen meg kell veszni! – állapította meg Péter Lajos, és percek alatt a térdét verve vonyított. – Ilyet még nem ettem! Meg kell veszni! Szóval te állsz a „Pointdutout” álnév mögött! Egész Párizs ezen töri a fejét egy évig, és az embernek Pestre kell jönnie, hogy megtudja! Hát ezen meg kell veszni!... Igaz?

– Igaz – mosolygott szerényen Kerekes. – A titokzatos „Pointdutout” én vagyok.

– De valld be, te sem tudtad, hogy a Pollegard én vagyok!

– Becsületszavamra: nem.

– De hiszen te akkor a „pollegardizmust” is bizonyára ismered!

– Foglalkoztam vele, bár – őszintén megvallva – sok pontja nem egészen világos előttem...

– Várj!

A pollegardizmust is több ízben alaposan megvitatták. Zsuzsa ilyeneket hallott, hogy „bimetallisztikus elvvaluta”, és kijelentette: „attól a két fiútól igazán rengeteget tanul az ember”.

Alapjában a politikai elveik sem tértek el olyan nagyon egymástól. Kerekes kétségtelenül nem tartozott azok közé az „elfogult szélsőségesek közé, akik az orruknál nem látnak tovább”. Pollák Péter Lajos pedig nem volt az a „destruk-

tív baloldali elem, az a százéves salabakterekon megvakult könyvforradalmár”.

És amint a nők kérdésében megtalálták a csodálatos közös ideált, „akiben minden megvan”, úgy a „pollegardizmus” és Kerekes elvei között („pointdutoutizmus”) felfedezték a „nagy közös törekvést”.

– Mi olyanok vagyunk – állapította meg Pollák Péter Lajos –, mint két száguldó mozdony. Az egyik jobbról jön, a másik balról, de egy célt akar megközelíteni mind a kettő.

Akár a Zsuzsának való udvarlásuk esetében!

Egy nagyon összeolvadt pillanatukban azt is bevallották egymásnak, hogy „legalább lesz valakid, akire számíthatsz, ha uralomra jutunk!” „Hasonlóképpen, te is énram!”

Kerekest határozottan vonzotta Pollák Péter Lajos nagy műveltsége. Mindenféle kérdéshez hozzá tudott szólni, minden kérdésről olvasott legalább egy komoly könyvet. Kerekes gyakran a cikkeiben is hasznát vette annak, amit Péter Lajostól hallott. „Ezt megírom, öregem, te most úgyis hallgatásra vagy ítélve!” Pollák viszont szívesen vette azt, hogy barátja „most le tudja aratni a pálya anyagi babérjait is”. A cukrászdai délutánokat rendszerint Kerekes pénzelte, s minthogy pénznek egyáltalában nem volt szűkében, azt sem bánta, hogy Péter Lajos „az operációja óta valóban abnormisan nagy mennyiséget eszik”. Péter Lajos elmesélte, hogy tizennégy éves koráig nem evett, jóformán alig evett annyit, amennyit egy veréb. Akkor azonban valami tályoggal megoperálták, és azóta – erre az orvosa előre figyelmeztette – azóta szinte neki is hihetetlen, micsoda ételmennyiségeket tud megenni. És ha nem eszik, teljesen letör fizikailag. Összeomlik. Valósággal összeomlik. Azért aztán számára olyan a sok evés, mint másnak az orvosság.

Amilyen mértékben nőttek Kerekes lehetőségei Zsuzsánál a másik alapösztön terén, olyan mértékben fokozta Pol-

lák a közös találkákon az önfenntartás ösztönének kielégítését.

A két fiú szerelmi téren voltaképpen sohasem versengett. Zsuzsa napról napra várta a nagy kenyértörést, várta, hogy végül is egyik vagy másik külön fogja, és találkát kér tőle a vetélytárs kizárásával. Erre azonban nem került sor. Kerekes és Pollák egyformán sokat és egyformán szépen tudtak beszélni a nőről, a szerelemről. E téren vallott véleményeik kifejtésében Zsuzsa jelenléte sem akadályozta őket. Nem riadtak vissza attól sem, hogy a másik felvilágosítására egyre többet idézzenek saját közvetlen tapasztalataikból. A valóságban azonban az volt a helyzet, hogy Kerekes meglehetősen gyér nemi életet élt, azt is csaknem kizárólag olcsó prostituáltakkal; Pollák Péter Lajos viszont, amióta nyolcadikos korában Egerben egy cigánylánytól gonorrhéát kapott – igen súlyos gonorrhéát: Péter Lajosnak még a gonorrhéája is rendkívül, egészen ritka, valami tropikus gonorrhea volt –, azóta kifejezetten félt a nemi élettől, és olyan „traumája volt”, hogy már több mint egy éve „analízisba is járt”. Így aztán nemhogy zavarta volna egyiket is a másik állandó jelenléte, inkább megnyugvással vették tudomásul azt. És hogy Pollák hasonlatánál maradjunk: azt remélte mindegyik mozdony, hogy a másik talán előtte ér célba.

Hanem Zsuzsa nem volt az a cél, akit el nem érni vagy kerülgetni lehet, és Kerekesnek bele kellett nyugodnia, hogy Péter Lajos – a barátság egyensúlya kedvéért – leeszi azt, amivel az ő férfiónérzetének jogában állott megnövekednie. Meg is mondta egyik este Péter Lajosnak, amikor kettesben maradtak, hogy „Zsuzsát újabban nem érti, és voltaképpen ez a nő egyáltalában nem az esete”. Zsuzsában azonban sokkal több volt a tudományszomj, semhogy elengedte volna az alkalmat, ahol „két ilyen értékes embertől” ennyit tanulhat.

Végül is a két barát kénytelen volt annak rendje és módja szerint kereket oldani. Közös elhatározással – bár előbb egy-

más javára szabódtak – nem mentek el az egyik megbeszélrt találkozóra. Kerekes azzal indokolta meg döntését, hogy sok a dolga: operettet ír. Pollák Péter Lajos elcsodálkozott:

– Operettet? Te és a könnyű műfaj?

– Miért, kérlek? Szerintem nincs könnyű műfaj. Minden műfajban lehet komolyat, nagyon komolyat, világnézetileg jelentőset alkotni. Gondolj arra, hogy Petrarca szerelmi versekkel, a franciák egy szótárral, az Enciklopédiával korszakot alkottak. Tehát nem a műfajtól függ!

Pollák Péter Lajos kijelentette, hogy ha barátja dolgozik, ezt ő nem használhatja ki arra, hogy azalatt a nőt a kezéről leüssse. Ez nála becsületi kérdés! Sajnálta, hogy Kerekes operettszöveg-írással tölti idejét. „Aprópénzre váltod a tehetségedet” – mondta; ő éppen akkor hatalmas arányú egyetemes zenetörténeti munkán dolgozott, „amely nem annyira a zene eszközeire vagy a zenészek élettörténetére, mint inkább a zene szociológiájára terjed ki”.

Kerekes kitartott amellett, hogy a mű nagyságát és jelentőségét semmi körülmények között nem határozza meg a műfaj. Erről nyilatkozott a színházi újságnak is. Kedvet a vállalkozáshoz a Perzselő zápor nagy sikerétől kapott. Még a film forgatásakor került szóba, hogy a népszerű operett komponista új darabjához a szöveget az orvostanhallgatóval együtt írják mint társszerzők. Időközben azonban az orvostanhallgatót behívták katonai szolgálatra, és a szövegírás munkája egyedül Kerekesre maradt. Kerekes meglehetősen magas honoráriumot kötött ki magának. Aztán a Zsuzsáüggyel és Pollákkal kicsit elvesztegette az idejét, s a szöveg megírására kétszer is prolongált határidőig összevissza egy hete maradt. Sietnie kellett, és bár váltig hangoztatta, hogy „az egész már megvan a fejében”, erősen trémázott.

Ami a Perzselő zápor sikerét illeti: nagy siker volt. Pontosabban: nagyon sokan megnézték. Olyan reklámhadjárat előzte meg, és ez a reklám annyira hangoztatta a darab kü-

lönlegességét, az addigi magyar filmekről való eltérését, hogy a közönségnek az a része, amelyiknek az ízlése nyíltan vagy titokban amúgy sem járt túl a magyar filmközhelyek silányságán, szó szerint átvette a hírverés véleményét; akiknek pedig nem tetszett a darab, és ezt meg is mondták vagy írták (olyan nagyon lepocskondiázni magyar filmeket a sajtóban különben sem volt szabad), azok az ellentétes vélemények zavarával arra késztették a közönség igényesebb rétegét is, hogy csupa kíváncsiságból megnézze a filmet. Ezenfelül volt még egy körülmény, amelyre Telkes Andor nem számított: a háború lassan unalomná fásuló szenzációjából az emberek egyre inkább a látványosságokba menekültek, s a meginduló konjunktúra módot is adott egyre többeknek arra, hogy a szórakozásra költsenek. Egyszerre hihetetlenül megteltek a színházak. A mozikban már előadás előtt nem is nagyon lehetett jegyet kapni, legfeljebb bizonyos felárral a mozi előtt ácsorgó hivatásos jegyüzérektől. Sokan csak azért jártak szórakozni, mert „úgysem vásárolhat manapság normális áron valami értékállót az ember!”, vagy mert „ma igazán nem érdemes a pénzt félrerakni!”, a legtöbben persze azért, mert az előző évek gazdasági lefojtottsága után a felszabadulást leginkább az ilyen néhány órás talmi ragyogásban érezték. Akárhogyan volt is, erre a körülményre nem lehetett előre számítani; inkább az ellenkezőjét hitte volna az ember: miért menne a közönség szórakozni, amikor a legérdekesebb szórakozás az újság, a térkép, a rádió megkészserezett híradásai, a külföldi rádióállomások magyar hírei? Bácskay sem számított erre, még akkor sem számíthatott volna, ha gondolkodik. A Perzselő zápor nagy sikere mégis az ő sikere volt. Az ő diadala volt a gyártás alatt folyton akadékoskodó, folyton óvatoskodó Telkes Andoron. Az igazgatót viszont, bármennyire tagadta, bosszantotta némileg ez a nagy siker. Úgy bosszantotta, mint a tanárt, ha látja, hogy milliomos vezérigazgató lett abból a diákból, akit ő mennyiségtanból

minden évben elbuktatott. Végeredményben – természetesen – örült a sikernek...

– Úgy beszéltek, mintha valami sötét intrikus lennék, aki azon mesterkedett mindvégig, hogy a filmet megbuktassa! – tört ki egyszer a társaság előtt. – Én csak azt mondom, hogy óriási kockázattal hoztuk ki a filmet, és hogy rajta nem vesztettünk, az kizárólag...

– Mi az, hogy „nem vesztettünk rajta”? – gúnyolódott Kerekes. – Nyerünk, mint a lóversenyen, csak úgy jön a pénz!

– Hiszen éppen ez az! nyerünk, mint a lóversenyen! Csak-hogy ez a nyereség is olyan: tiszta véletlen, tiszta szerencse, semmi más.

– Szerencse? – vitatta Kerekes. – Nagyon is előre kiszámított, irányított „szerencse”. Ilyen film, ilyen szereplőkkel, ekkora költséggel, ilyen hatalmas reklámmal! Nagyon pontosan kiszámított szerencse ez.

– Te soha nem számoltál a szerencsével – mondta Telkesnek Valy. – Te úgy képzelted, hogy az élet valami kiszámítható, valami logikus dolog.

Telkes most már ingerült lett:

– Ne gyerekeskedj, az ég áldjon meg, még te is! Mégis-csak egy életet töltöttem el ezen a pályán! Emlékezz vissza: hát így készültek annak idején a sikerek? Ahogy ez a film? Hát nem kellett volna ennek az agyoncsépett témának, ilyen lehetetlen rendezéssel, ennyi lélektani, művészi, fototechnikai baklövással és ennyi teljesen fölösleges anyagi túlterheléssel normális időkben a legcsúfosabb bukáshoz vezetnie? Siker! Siker! Értsétek meg: nem szolid dolog; lejárhatja a válalatot, a reklám értékét, az egész magyar filmet!

Kerekes lezárta a vitát:

– A közönség szavazott, a közönség döntött!

Aztán, amikor Telkes Andor egy pillanatra nem figyelt oda, még megjegyezte:

– Bosszantja az öreget, hogy egész élete minden izzadsá-

gával, minden állítólagos csodaszakértelmével, művészi ihletével, kifinomult szörszálhasogatásával – hiszen jól tudom én, hogyan rendezett ő filmet! – nem tudott még megközelítőleg ekkora vagy tűrhető sikert sem kinyögni! Persze, hogy bosszantja! Mert hiába minden tanáros buzgalom és l'art pour l'art sznobság, valami hiányzik belőle. Én erre azt szoktam mondani: nincs meg a vénája a dolgokhoz! Hiába! nincs meg a vénája!

Valamennyi valóság volt abban, amit Kerekes mondott.

– Tudod – mondta Telkes Valynak egy este, amikor kettesben maradtak –, zavarba ejt kissé maga az anyagi siker is. Bevallom, félek. Nem arról van szó, mintha... hiszen nem vagyok Bácskay, láttam életemben már nagy pénzeket... De ennek a dolognak olyan kellemetlen konjunktúraszaga van. Aztán éppen most! Mit kezdjek a pénzzel? Hagyjam a vállalatban? Ezek a kölykök belevinnének még két-három ilyen „milliós”, „amerikai ízű” ügybe, és a végén anyagi bukásba omlanék minden. Mert utóvégre örökké semmiféle konjunktúra nem tart. Örökké nem tart az ilyen reklám hitele sem.

Valy azt tanácsolta, hogy amennyit lehet, vegyen ki a vállalatból.

– Lesz még hitel, ha gyártani akartok. Realizálj, amennyit csak tudsz!

– De hogyan?

– Nevetséges vagy! Nekem kell tanácsot adnom? Hát ingatlanban; végy birtokot vagy házat, akármit! Csak konjunktúraálló dolog legyen!

– Könnyű ezt mondani! Arra nem gondolsz, hogy ezt ma nem engedhetem meg magamnak? Mindenki arról beszél, hogy a zsidó ingatlanokat ki fogják sajátítani...

– Mindenki arról beszél! A beszéd az beszéd!

– Sajnos eddig még minden megvalósult, amiről beszéltek...

– Ha így gondolkozol, miért nem mentél ki Amerikába,

ahová hívtak? Ha a beszédőtől félsz! Beszéltek és beszélnek utóvégre sokkal veszedelmesebb dolgokról is!

Telkes Andor legyintett:

– Megmondtam, miért nem mentem Amerikába. Bár, ki tudja... Azért mégsem! Naivság azt hinni, hogy a rendező szabadabban mozog, mint az író. Márpedig nézd meg az Amerikába szakadt íróinkat! Azt hiszed, tudtam volna valaha jó amerikai filmet rendezni? Nem csupa trükk, csupa rutin, csupa túlamerikásított Amerika lett volna az, amit ott csinálok? A gyomrom nem veszi be! Utóvégre mégiscsak vagyok valaki, van valami nevem... valami művészi, mondjuk, önérzetem...

– Akkor meg miért vannak tisztán üzleti jellegű aggályaid? Ezt nem értem.

– Üzleti jelleg? Az aggályok nem tisztán üzleti jellegűek. A vállalatot féltem elsősorban...

– Mi volt a célod az egész vállalattal? Nem az, hogy élj?

– De igen. Csakhogy azt reméltem, hogy – ha már a színházat elvették, ha már elestem sok mindentől – legalább sikerült valami olyant létesítenem, ami állandó, aminek jövője van, amiből egyszer kifejlődik az, amit képzeltem...

– Szerintem manapság így beszélni: tiszta illúzió – szögezte le Valy. – A vállalat a maga egész rendszerében – ez az egész stróman-megoldás – teljesen mai és konjunkturális valami. A konjunktúra még évekig eltarthat. Gondolj arra! És ha éppenséggel megbuknék Bácskay? Mit árt az a te nevednek? Egyébként Jánosban nagyon bízom. Biztos vagyok benne, hogy rendkívül szerencsés kezű, ügyes ember. Ha ezt nem veszed észre, elfogult vagy, és még mindig a párizsi éhenkórászt látod benne...

– Ugyan mit láthatnék mást?

Valy ezt a közbeszólást nem hallotta:

– Azt tanácsolom neked is, amit Jánosnak tanácsoltam: dolgozz, ameddig lehet, és szedd ki, amit tudsz, a vállalko-

zásból. Hogy mi lesz, és mi jön a végén, azon ne törd a fejed, azt amúgy sem lehet kiszámítani. Pláne te nem fogod kiszámítani, aki mindig csak az ismert tényezőkkel kalkulálsz!... Tekintsd tisztán üzletnek a dolgot! Minek tekintem én másnak a mai színházat? Lehet másképpen? Hova jutnánk, ha most elkezdenénk szenelegni, hogy így-meg-úgy!...

– Rendben van – hagyta helyben az igazgató –, de akkor mondd meg, mit tegyek. Még ha biztosnak érezném is azt a házat vagy birtokot, akkor is van egy bökkenő: honnan van egy volt színingazgatónak, aki ma végeredményben fix fizetéses alkalmazott, pénze arra, hogy ingatlant vegyen? Itt már én is azt mondom, nemcsak Kerekes, hogy óvatosnak kell lennünk, nem szabad bizonyítékot adnunk a kezükbe. A telekkönyv a legkomolyabb vádat jelenthetné ellenünk.

Valy elgondolkodott.

– Arra gondolok – mondta aztán –, hogy ha egy megoldás jó az egyik problémára, talán jó a másakra is, minthogy majdnem azonos természetű dolgokról van szó. Ha vállalatot tudsz alapítani a Bácskay névvel, miért ne vehetnél ingatlant más névére?

– Várj! Ez a kérdés nem olyan egyszerű!

Telkesnek a balatoni nyaralón és a kis-svábhegyi villán kívül volt még két telke a Sashegyen és egy öreg bérháza a Józsefvárosban. Mindez békében nem jelentett komoly vagyont. A telekkönyvi bejegyzett vételár – a legnagyobb ingatlanbessz idején vásárolta őket az igazgató – nevetségesen alacsony volt. A balatoni villának inkább a berendezése ért valamit, mint maga az épület és a telek. Most azonban szinte napról napra minden ingatlannak az értéke annyira felment, hogy például a sashegyi telkekre, amelyeket a pengőszámítás elején Telkes harmincezer pengőért vett, most három-négyszázezer pengőért is kapott volna vevőt. Ha ezekre a számokra gondolt, akkor érezte át igazán a maga szerencsétlen, felemás helyzetét.

– Ez az én bajom – mondta Valynak egy rosszkedvű, ön-vallomásra ingerlő pillanatában. – Soha nem tudtam száz százalékos üzletember lenni, mert mindig művész voltam; és soha nem tudtam száz százalékos művészi teljesítményt adni, mert – ez az én pályám átka – mindig hiányzott a megfelelő anyagi háttér! Most végre minden együtt lehetne. Ha elgondolom, közel egy milliót tudnék kihozni az ingatlanjaimból. Egy millió! Micsoda álombeli pénz volt ez számomra valamikor! Most nem tudok semmihez fogni, mert most meg – nem vagyok öskeresztény. Holmi Bácskayk neve mögött kell azon izzadnom, hogy csomó hülye alak beleszólásain, mindenféle tiltó akadályokon át valamennyire legalább az lehessenek, aki vagyok. De hát... csak meg kell nézni, mi lett ebből a filmből is, amíg az én terveimtől a vászonig eljutott! És érdemes? Kínlódni ilyen munkatársakkal, ennyi emberi ostobasággal, ennyi kifejezett rosszindulattal... és a tetejében ilyen közönség kedvéért?

Valy elnézte őt, amíg beszélt, és egyszerre olyan hajótöröttnek látta ezt a valamikor jó nevű, elismert, kétségtelenül tehetséges, talán zseniális embert. Olyan szürke, fáradt öregember lett, olyan csalódott, kiábrándult... És még mindig nem eléggé kiábrándult! Miért nem látja be, hogy most ez az egész: üzlet, és semmi más? Miért akar már megint felemászkodni? Még mindig nem tanult?

Oslóban fényes jövedelme, sorozatos művészi és társadalmi sikerei voltak. Hazajött, ugyanazért, amiért nem akart Amerikába menni: félt attól, amit „kultúrszajhaskodás”-nak nevezett. Itthon éveken át verekedett a közönnyel, a nehéz gazdasági viszonyokkal, végül megint csak ki kellett mennie Berlinbe. Onnan a hitlerizmus első szele elfújta. És ismét csak haza. Az UFÁ-tól valamennyi zsidó művész a legkitűnőbb lehetőségekkel hajózott át az óceánon túlra. Akinek pedig nem volt jó Amerika, az Párizsba mehetett, vagy Moszkvába... De ment volna akár inkább Tel-Avivba! Csak

ne ide vissza! Mint az inga: az anyagi vészből a művészet árulásába, onnan ismét a garasos vergődésekbe.

– A magad életében nem voltál jó rendező! – vetette a szemére Telkes Andornak. – Hogy élvezed pedig az élet rendezését, ha másokról van szó! Látod: Bácskay, akiből te csináltad azt, ami! Milyen tökéletes, milyen kerek alakítás, hogy meg a maga útján, simán, zökkenő nélkül!

Az igazgató kedvetlenül vonogatta a vállát:

– A magam élete kicsit többérté... azt tudhatod. De ne hidd azért, hogy... Ez az egész mostani helyzet olyan, mint egy öt felvonásos negyedik felvonása. Most gyűlik az anyag, a hatóerők utolsó nagy felvonulása, hogy a következő felvonásban meglegyen a döntés: happy end vagy tragédia, mindegy. Nem kell oktatnod engem: nevetséges vagy! Arról van szó, hogy ha most nem tudom megteremteni a kellő anyagi alapot, akkor soha; ha most nem tudom biztosítani magamnak a tőkét a háború utánra, akkor a háború után ott fogok állni, ahol tizennyolc éves koromban; ha ebből a konjunktúrából nem tudom átmenteni azt, ami az életművem megteremtéséhez anyagilag kell, akkor minden, elejétől végig minden félresikerült. Még egyszer újrakezdeni a küszködést én már nem tudom. Akkor nem marad más hátra, mint szépen abbahagyni. Egy-két évvel előbb halok meg vagy később! Elég öreg vagyok, megmondtad Lillafüreden!...

– Most meg már érzékenykedel!

– ...Ha mindez nem sikerül, vesztettem! Bácskay nyer, vagy akárki: a fiatalok, az üresfejúek, a szerencsések... Ez most igazán olyan, mint a lóverseny. Úgy látszik, mintha az első futamban Bácskay nyert volna... De én még az ő nyeresét is a magam javára fordíthatom... Így kell felfognod az én üzleti természetű aggályaimat, az ingatlanok kérdését, mindent... Vagy biztosítok, megfogok valamit, ami kell – vagy a halál. Igen. Nem kell nevetned, ez nem színészkedés!

Valy nem tudott elkomolyodni az igazgató tragikus szavaira:

– Amennyiben a halált választanád, megtehetnéd nekem azt a kedvességet, hogy a vagyoned egy részét rám írod! Nos?

Telkes felkapta a fejét:

– Hiszen éppen valami ilyesmin gondolkozom...

– Ne ostobáskodjál! – szólt Valy elkomolyodva. – Nem érted a tréfát... Egyébként: el sem képzelhető... Ebből is csak botrány lenne...

Telkes beszélt a bátyjával is. Aztán egy alkalommal, amikor négyesben együtt voltak Bácskayval és Valyval, Kerekes előtt is szóba hozta a dolgot. Az újságíró gondolkodás nélkül Bácskayt ajánlotta:

– Ha már egyszer a vállalatod az ő nevén van, miért ne legyen minden más értéked is azon. Utóvégre a vállalat és egyéb vagyoned között a határt nem lehet pontosan megvonni, adott esetben lehet, hogy egy ingatlannal fedezett kölcsön...

Nem, erről Telkes hallani sem akart. A két dolgot teljesen külön kell választani.

– Miért? – kérdezte Kerekes. – A vállalat bonítását nagyon emelné...

– Nem olyan vállalat ez, amelynek szüksége van ilyen értelmű bonításra! Nevetséges!

Bácskaynak teljesen közömbös volt a dolog. Nem szólt, de látnivaló volt, hogy az utolsó másfél év eseményei után azt is csodálkozás nélkül, teljesen egykedvűen venné tudomásul, ha a Főváros rá akarná íratni az Erzsébet-hidat, vagy ha őt bíznák meg az új földalatti villamos megépítésével.

Az idő sürgetett, egy ismerős ingatlanügynök rendkívül előnyös ajánlatot hozott egy ócsai birtokról: száz hold, teljes felszereléssel, kétszázezer pengőért. Kerekes ugrálva lelkesedett az ügyért: mintagazdaságról, helyszíni felvételekről

ábrándozott. A vállalat saját birtokán! Másnap Telkes a sógorával, Nyárády Ferencsel beszélt, de ajánlatát a bíró a leghatározottabban visszautasította.

– Hogy is jut eszedbe! Öreg vagyok, jóval idősebb nálad, gyermekem, természetes örökösöm nincs. Ezek az állapotok még jó néhány évig eltarthatnak. Mit csinálsz, ha egy nap váratlanul meghalok? A feleségem sem fiatal már, és beteg is. Mehetsz reménytelenül perlekedni a tizenöt felé szétörökölt tulajdonodért!

Nyárády különben is közismert ember, nyugdíjas táblai bíró volt; semmi esetre sem alkalmas arra, hogy egyik napról a másikra milliós ingatlanvagyon névleges tulajdonosává legyen.

Tóvölgyi doktor nem látta be, miért ne vehetne az öccse a saját nevére birtokot:

– A fiad nem messze esett tőled, az szent! Te is rémeket látsz a sötétben. Micsoda marhaság ez már megint!

Közölte, hogy ő maga éppen akkoriban vásárolt száz-húszezer pengőért két öröklakást egy épülőfélben lévő házban a Lágymányoson. Hosszadalmasan kifejtette, mennyivel jobb újonnan épült házat venni, mint régit; a rögzített lakbérek miatt. Az új lakást az ember annyiért adhatja ki, amennyiért akarja! Szó szót követett, megnyugtató tanácsot azonban nem tudott adni.

A sok rokon, barát, ismerős közt végül is – mint már nemegyszer – csak Éltey Valy volt az, aki igazán a szívéen viselte Telkes Andor ügyeit. Ismételten szóba hozta a dolgot, maga is érdeklődött ügyvédnél, ingatlanügynöknél.

Telkes Andor és Valy kapcsolata különben is éppen csak forma szerint nem volt házasság. Évek óta a férfi minden gondjában, minden problémájában – és milyen évek milyen gondjai voltak azok! – Valy osztozott. Nyolc éve ismerték egymást, akkor Valy még Elster Vilma volt, színiakadémiai növendék, Telkes magántanítványa. Körülbelül azóta datá-

lódik a viszonyuk is. Valy apjának vendéglője – afféle kiskocsmá – volt a Teleki tér közelében; az apa, kocsmáros létére, szégyenszemre részeges ember volt, a családja meglehetősen rossz anyagi körülmények között élt. De Valynak kitűnő esze és nyilvánvaló tehetsége volt; Telkes teljesen ingyen vállalta a magántanítását, és ezt akkor még valóban minden hátsó gondolat nélkül tette: mindig voltak ingyenes tanítványai. Gyakran gondolt már arra, hogy feleségül veszi a színésznőt; az utóbbi időkben azonban tanácsosabbnak látta, ha letesz erről, legalábbis más időkre halasztja a szándékát. Ingatlanügynök ismerőse nem találta rossz gondolatnak a Telkes-vagyon keresztényesítését, csak azt ajánlotta, hogy ne egy névre írasson mindent. Minden mástól eltekintve: ez gyanús lenne. Minden érvel próbálta meggyőzni őt a felosztás előnyeiről.

– Direktor úrnak keresztény felesége volt. Nincs ott a családban néhány megbízható rokon?

Így jutott eszébe Telkesnek a Bencsák-Bánhegyi család.

Az ócsai birtokot felesben vette meg Éltey Valy és Bácskay. Egyidejűleg Telkes formális megbízást adott az ügynöknek az összes ingatlanjai eladására. Valy vette meg a balatoni nyaralót és a kis-svábhegyi villát, természetesen igen olcsón, hogy az illeték minél alacsonyabb legyen. A józsefvárosi bérházat és a sashegyi telkeket ismételt megbeszélések után az erre a célra nagykorúsított Bánhegyi Deske kapta. Bosszankodott is Kerekes eleget ezen a megoldáson: éppen a legértékesebb falatok jutnak annak a kölyöknek, akinek az egész dologhoz igazán semmi köze sincs! Kerekes úgy beszélt a dologról, mintha eszébe sem jutna, hogy itt csak fikatív vételekről és eladásról van szó. Első íramában már cikket is akart írni; kedvező téma volt a zsidó birtoknak magyar kézbe való visszavándorlása az intézményesen keresztényesített magyar gazdasági élet sodrában. Telkes szerencsére még idejében lebeszélte: az eladásnál nemcsak eladó, vevő

is van, és bárki utánanézhethet, hogy ki vette meg a kérdéses ingatlanokat!

A Bencsák-Bánhegyi családban először bizalmatlan meglepetéssel fogadták Telkes váratlanul adakozó ajánlatát. Az özvegy hallani sem akart semmiről, amíg Jenővel nem beszél meg a dolgot. Jenő éppen akkor Kassán katonáskodott. A levélben jelzett „fontos megbeszélésre” hazajött néhány nap szabadságra, és első pillanattól kezdve nagyon érdekesnek találta a tranzakciót. A maga nevére – félig-meddig állami tisztviselő – nem akarta vállalni a vagyont, de nagyon ajánlatosnak tartotta a dolgot Deske számára, és mint jogász a segítségére volt a megállapodás megszövegezésében. Deske akkoriban egy szállítmányozási vállalatnál volt tisztviselő, de – mint az egész család nem győzte hangsúlyozni – csak addig, amíg a szakmát kitanulja. Mert most már elhatározott dolog volt, hogy önállósítja magát. Arra gondoltak, hogy az Önállósítási Alaptól szereznek valamiképpen kölcsönt. Így – ezzel az „ingatlanvásárlással” – a kölcsön problémája is megoldódott. A bizalmas írásbeli megállapodás értelmében ugyan nincs joga Deskének megterhelni a „megvásárolt” vagyontárgyakat, de Jenő csak legyintett, amikor az özvegy e tekintetben aggodalmát kifejezte. Egyrészt egyszerű váltóra is kaphat hitelt az, akinek ilyen értékű ingatlana van; meg aztán „abban csak Telkes bízik, hogy ez a bizalmas megállapodás valaha peresíthető lesz”.

XVI. FEJEZET

Azon az estén, Kerekes operettjének bemutatóján, az Operettszínház az utolsó helyig megtelt. „Ott volt egész Pest!” – mesélte később Kerekes baráti körben, ami természetesen némiképp túlzás lehetett, mert hiszen ugyanazon az estén az összes többi színházban, az összes moziban és vendéglőben is „ott volt egész Pest”. Megjelent a bemutatón a Bencsák-Bánhegyi család is teljes létszámmal, ott ültek a jobb hármashelyen: az özvegy, Deske, Jenő hadnagyi egyenruhában, Baba nagyesztélyben, Kurt Heidmüller német műszaki kapitánnyal, sőt – akit komolyan hívni sem mertek – eljött a Wagner-rajongó nagymama is.

– Szükséges, hogy az ember egy-két órára teljesen kikapcsolódjék – mondta, amikor a meghívást elfogadta – ilyen kis vidám, könnyű levegőjű darab fülbemászó melódiáinál. Ebben a mai világban, ezek között az izgalmak között, már nem is tudom, kibírnék-e valami nehezebb műélvezetet!

Az „akkori világban azok az izgalmak” úgy támadtak, hogy a háború másfél év után egy hullámaival átcsapott Magyarországon. Nem nagy hullám volt, először sokkal ijesztebbnek tűnt; aztán átcsapott, elmúlt, és pár nap alatt – úgy látszott – már szárad is a helye. A hullámcsapás igazi katasztrófáját kevesen értették meg akkor. Győri Bálint, aki a háború első évét külföldön élte át, „jó bölcsességet adó” távolságból hozta Lászlónak ezt a megfigyelést:

– A sok megmosolygott frázis között a magyar becsület, a magyar lovagiasság hitét még a legkiábrándultabbak is min-

dig vallották. Ez volt az, amit még a rosszindulatú külföld is elhitt rólunk; legfeljebb úgy nevezte: balekság!... Most, a zsidótörvények, a lengyel vereség idején felvett szinte rosszindulatú közöny után kissé megrepedezett ez a hit bennem... Emlékszel még a nagy lengyel–magyar testvériségre? A filmre vett csókra ott a határon?

László nevetett.

– Szóval a haldokló rákos betegről kiderült, hogy a fogai sem épek!... Vigyázz! Ne ess bele a magyar jobboldali mentalitás csapdájába! Tudod, mit válaszolnak, ha így veted fel a problémát? Azt, hogy a zsidóknak még mindig nálunk van a legjobb dolguk...

– Tudom! És hogy befogadtuk a lengyel menekülteket. De az uralkodó osztály politikájának egyetlen aktívája, a híres lovagiasság...

– Belefulladt a rengeteg passzívába!

Ezerkilencszáznegyvenegy tavaszán az történt, hogy a magyar nemzet örök barátsági szerződést kötött a jugoszlávval. A szerződést csak néhány ember írta alá innen is, túl is, de túl a néhány ember aláírásán a legőszintébb lelkesedéssel vette tudomásul minden magyar és minden délszláv ezt az annyi közös történelemmel, annyi testi-lelki egymásra ismeréssel megpecsételt testvériséget. Aztán, néhány nappal csak a szerződés ünneplése után, egy reggel arra ébredt Budapest, hogy az utcákon német katonaság vonul, német autók hosszú sora szakítja meg a rendes forgalmat. Órák alatt tudta mindenki, miről van szó: megindult a háború Jugoszlávia ellen, a miniszterelnök az éjszaka öngyilkos lett.

És akkor, a világtörténelmi események dobpergésében, nem volt egy döbbs pillanat, egy percnyi riadt lelkiismeret-vizsgálat, egy kis gyászoló figyelem annak a revolvergolyónak, amelyet akár a miniszterelnök maga, akár – mint suttogták később –, más, megoldásképpen talált a problémák zűrzavarára. Mintha a képeslapokból, filmhíradókból már

ismert földszürke egyenruhák közvetlen látása egyszerre örvöngésbe hozta volna a várost: végig a pesti utcán, Kispesten, Pestlőrincen át, amerre elvonultak, a nap minden órájában a magán kívül ujjongó, üvöltő tömeg állt önkéntes sorfalat a nemzetiszocialistánál is nemzetiszocialistábbra nyújtott karral. A sajtó megtalálta a megváltó frázist: Magyarország nem lép háborúba, nem támadja meg a baráti szomszédot, csupán a „maroknyi belgrádi klikk” gyászos politikai kalandja nyomán zűrzavarba döntött ország területén élő magyar véreket meggy megvédeni és megsegíteni. Az emberekben felmerült az énekszóval visszafoglalt Felvidék, a dalos, hetyke erdélyi bevonulás emléke, és az örök baráti torkokon egyszerre feltört a „kutya Szerbia!”

Nem volt „sikk”, ha egy lánynak nem volt német katonája. Bánhegyi Babának megjött Kurt; megjött, és az első szabad órában jelentkezett: másfél évi háborúból barnán, megizmosodva, századosi rangban, kitüntetésekkel, huszonnégy évesen, győztesen. És hogy a család öröme teljes legyen, közölte, hogy nem megy tovább, ide szól a beosztása a budapesti átvonulási parancsnoksághoz; ott lakik az egyik előkelő budai szállóban. Ez a teljes létszámú családi kivonulás Kerekes operettjének bemutatójára, ez is elsősorban Kurt tiszteletére történt. Kurt szeretett volna színházba menni, de olyanba, amit megért, talán valamilyen operettbe.

– Ez nem afféle léha, akármilyen operett – mondta az özvegy, amikor a páholyban helyet foglaltak. Olvasta Kerekes nyilatkozatát és az előzetes, fizetett kritikákat. – Az, hogy operett? Az operettnek is vannak klasszikusai! Nézzétek, milyen jó közönség... igazán jó közönség...

– Nem látok senki ismerőst – mondta a nagymama ványadt öregasszonyos hangján, és látcsövével végigevezett a páholsorokon.

Az özvegy intett Babának, hogy igazítsa meg a ruháját. Baba a szemével, egész kipirult arcával szinte belebújt a né-

met katonatisztbe. Az öregek előretuszkolták őket a páholy párkányához. Jenő a második sorban ült, feszes tartásban, merev arccal, mint aki se hall, se lát. Azért jött ide. Csak láttatja magát, csak jelent valamit, csak éppen elég az, hogy van. Deske hátrább állt, a nyakán piszkált valami pörsenést, aztán a tükör előtt a nyakkendőjét és a haját igazgatta perceként át. A terem elsötétedett, Kurt átnyúlt Baba ölébe, megfogta a kezét.

– Aztán már úgy volt – suttogta Baba –, hogy sikerül kijutnom. Heidelbergbe mentem volna. Ugye nincs messze Mannheimtól?... Villamos van oda, ugye? Megnéztem a térképen. A nagy atlaszban egész részletes térkép volt arról a részről... a Rajna, Ludwigshafen... Úgy ismerem már az egészet... Mannheimet... Nem is hiszed!

– Nem is voltam otthon már... várj csak... Igen. A lengyel hadjárat után, múlt télen, voltam otthon egy hetet. Azóta! – Legyintett. – Dánia! Hollandia! A francia hadjáratban a Maginot előtt rostokoltam egész a végéig. Akkor volt néhány melegebb napunk. A rohamutászoknál voltam. Aztán Párizsban, és később Nantes-ban...

Kerekas operettje valami királylányról vagy hercegnőről szólt, fiatal, makacs, uralkodónőről, aki mindig férfiruhában lovagol, gárdatiszti egyenruhát hord. Egy képzeletbeli országban, Opportuniában uralkodik, és a minisztereknek meg az államtanácsnak az a fő gondja, hogy férjhez adja őt. A gárdatiszti egyenruha nagyon elegáns volt: fehér selymezubbony vörös kihajtóval, sok-sok arany paszománttal, magas szárú lakkcsizma, szűk fehér selyemnadrág, könyökig erős kesztyű. A Felkay Nusi, a kicsit már nem éppen fiatal, de nagyon ünnepeelt Felkay Nusi játszotta a hercegnő szerepét. Minden lépése olyan volt, mintha táncolna. Az államtanácsban két párt van: a fekete párt és a piros párt. A fekete pártiak vőlegényjelöltje a szomszédos Kerubia trónörököse, igen gazdag, de nagyon ügyefogyott ficsúr volt, név szerint: Belo-

bulonziusz. A piros pártiak az egyik opportunistai gróf (hősi halált halt hadvezér, a boldogult öreg király leghűségesebb embere) árvájához, az eddig külföldön nevelkedett Guido grófhhoz akarták hozzáadni uralkodónőjüket. A darab címe egyébként „Öfelsége, a szerelem” volt.

– Szabadságon voltál?

– Nem... Ja, akkor? A múlt télen?... Úgynevezett utókúrában.

– Miért? Csak nem sebesültél meg?

– A bal vállamon. – Mutatta a helyet. – Gránátszilánk.

Baba akaratlanul is mozdulatot tett, hogy a seb helyét a kezével megérintse. Aztán félt, hogy Jenő észreveszi, és visszajettette a kezét az ölébe, Kurtéra. (A fiú tenyere kinyújtva, Baba combján feküdt: úgy maradt, amint Baba a sajátját kivonta alóla. Most a lány kicsit izgatott volt, hogy meglátják, vagy hogy nyomot hagy, összegyűri a ruha selymét. Lelkiismerete is furdalta egy pillanatig... Nagyon jó érzés volt a meleg tenyér a combján, a selymen át érezte az ujjak végét, a hüvelyk és a kisujj párnáját. – Kurt: szegény német katona, és annyi mindenben ment keresztül bizonyára... különben is félig-meddig a vőlegényének tekintheti; ha nem jött volna közbe a háború!... Ez nem lehet bűn; egyébként is: nincs semmi szégyellnivaló gondolata, csak éppen érzi a fiú kezét és hogy meleg. Inkább csak érzi, hogy meleg. Anyja sem szólna semmit, biztosan.)

– Semmiség volt az egész – suttogetta Kurt. – Már a helye is elhalványodott. Ott volt a közelben a kötözőhely, még vért is alig vesztettem. Hanem aztán vérhast kaptam, és azzal elkínlódtam néhány hétig. Akkor volt két nap, amikor azt hittem, soha nem kelek föl többé. Aztán azt is lebírtam...

Baba kiszáradt torokkal, rekedten suttogetta:

– És nekem minderről egy szót sem írtál! Én minderről nem is tudtam! Hallgattál az egészről, folyton csak azt írtad: semmi baj, semmi baj... Én mindezt csak utólag tudom meg!

A fekete pártiaknak az az ötlete támadt, hogy Belobulonziuszt inkognitóban felvételik a testőrgárdába. Történetesen ugyanezt tette a titokban hazaérkezett Guido gróf. A hercegnő ugyanekkor furcsa szeszélyből az udvari bála ruhát és szerepet cserélt a szobalányával. Fellépett a testőrruhás Belobulonziusz, és mindjárt egész sereg ügyetlenséget csinált: hosszú, nyakigláb ember, az ajtóban keresztülesett a hercegnő porcelán kutyaólján, aztán kimenet megint; ott felejtette a csákóját – nagy, tarajos, ezüst tűzoltósiskak –, visszajött érte, és újra átbukott a porcelán kutyaólon; kimenet a közönség már előre halálra nevette magát, mert mindenki tudta, hogy újra keresztül fog esni, de akkor Belobulonziusz az utolsó pillanatban megállt, csipiszt mutatott a közönség felé, és rögtönzésszerűen azt mondta:

– Juszt sem fogok keresztülesni! Hiába röhögnek!

Ezen aztán persze még nagyobb volt a derűtlenség. Aztán valamiért interurbán kellett telefonálnia Kerubiába. A telefonos-kisasszony nem értette a nevét. Kilencszer elmondta, szótagolva, betűzve, hogy Belobulonziusz, és a végén már maga is rosszul mondta. Aztán – azt híván, hogy az előbb még mögötte álló szobalányt csípi meg – megcsípte Guido grófot. Ebből tüstént párbaj kerekedett, de Belobulonziusz vívás helyett groteszk ugrabugra táncot járt, közben pergő nyelvvel azt énekelte, hogy „Fejbe rúgott egy lópata, ad nekem majd a jó papa, jaj, a papa, jaj, a mama, mama, papa, papa, mama, papa, papa, mama!” Ugyanarra a dallamra énekelte, amelyre a belépője is szólt. („Nincsen bennem semmi priusz, könyvet írt rólam Livius, én vagyok a Belo-bulo-belo-belo-bulo-bulo-bulo-belo-belobulonziusz!”)

– Kedves kis dolog – mondta az özvegy ocsúdó képpel, amikor a felvonás végén a villany kigyulladt.

– Üde! – mondta a nagymama.

– Ügyes, fordulatos – hagyta helyben Jenő.

– Magának hogy tetszett? – kérdezte az özvegy Kurt felé fordulva. – Értett belőle valamit?

– Ó, hogyne! – mosolygott a fiú. – Mindent. Majdnem.

– Nem látok senki ismerőst – siránkozott a nagyanya ismét a messzelátója mögött. – Istenem! Bezzeg az Operában, amikor még... – Németre fordította a szót, hogy Kurt is értse. – Wissen Sie, als mein seliger Mann noch lebte...

Baba és Kurt kimentek sétálni a folyosóra. Jenő már korábban kiment, egyedül ödöngött nehéz katonacsizmájában, minden nő után megfordult, minden hirdetést, feliratot rövidlátó szemmel közletről elolvasott. Baba és Kurt egymásba karoltak.

– Hogyan kaptad meg a leveleimet? – kérdezte Baba. – Mind Mannheimba címeztem őket.

– Anyám mindig utánam küldte. Nem is akartam megírni neked a tábori számomat, annyit változott. Mire megkaptad volna, már hiába írtál volna a régi címre. Még azt is megcsinálhatta volna velem egy Kamerad, hogy a nevemben válaszol neked mindenféle ízetlenséget. Sok ilyen hecc van...

– Nekem mind megvannak a leveleid. Mind. Sorba, dátum szerint. – Aztán hozzátette magyarázkodva: – Érdekes dokumentumok. Az egész háború bennük van...

– Hát te meg ide nézz! – Előszedte a levéltárcáját, kivette belőle azt az erősen érzékingerlő képet, amit harminckilenc nyarán készített Babáról fürdőruhában. Sok csiklandós megjegyzést tehettek a képre a bajtársak. – Kicsit gyűrött már – mondta –, jó néhány frontot megjárt. Illetve: megjártál... – Nevetett.

Baba elérzékenyedve suttogott:

– Mindennap imádkoztam érted. Mindennap, este is, reggel is. Nagykilencedet is tartottam érted. Ugye az segített? Ugye te hiszel benne?

– Hogyne, hogyne – mondta szórakozottan Kurt, aztán erősen magához szorította Baba karját.

A második felvonásban Belobulonziusz hevesen és nagyon nevetségesen udvarolt a hercegnő ruhájába bújtatott szobalánynak. A szobalány Belobulonziuszt következetesen Beleboulondulazúrnak hívta. A közönség mindannyiszor nyérítve röhögött. Guido gróf viszont beleszeretett a szobalányba, aki valójában a hercegnő volt, és nagy kettősben kiénekeltek, hogy nem fontos a rang, nem fontos a pénz, mert „a szerelem a felség, a szerelem az úr.” Különben a felvonásban főképpen komikus jelenetek voltak, s amikor a villany kigyúlt, minden arcon ott vöröslött a nevetés torz görcse. A nagyanyának félrecsúszott a parókája, az özvegy sietve kivitte a toalettre, ott igazította meg. Jenő szeme csupa könny volt a szemüveg alatt; csak akkor komorodott el, amikor Kurttal összenézett és már szólásra nyitotta volna a száját, de nem jutott eszébe, mit jelent németül „mulatságos”.

Kerekes a szerzői páholyban ült az időközben Budapestre helyezett orvostanhallgatóval. Meghívta a fiút, vigasztalás-képpen, hogy katonai szolgálata miatt a társszerzőségtől el-esett. A közönséget figyelték.

– Ki az a jó nő ott a jobb hármásban? Nem ismered? – kérdezte az orvostanhallgató Babára célozva távcsövét.

– Véletlenül ismerem – mondta Kerekes titokzatosan – a Balatonról.

Az orvostanhallgató a könyökével ingerkedve oldalba bökte:

– Te minden nőt ismersz Pesten! Véletlenül!... Nagyon odasült arra a németre, amint látom.

– A németet is ismerem, még civil korából.

– Gyerünk le, mutass be a nőnek! – ajánlotta hirtelen az orvostanhallgató. Kerekes húzódozott:

– Nem vagyok olyan viszonyban velük. Telkes Andornak valami távoli rokonai, illetve a feleségének... A szomszéd villában nyaraltak. Két éve már ennek. Egyébként – ha jól emlékszem – Bánhegyi Babának hívják.

Kerekes nem volt nagy jókedvében. Barátja, talán csak

kárpótlásképpen az elvesztett társszerzői örömekért, kifogásokat tett a librettó ellen. Kerekes zavarában arra hivatkozott, amiről azt remélte, hogy majd a dicséreteket hárítja el vele nagy szerényen: hogy kevés volt az ideje, az egész szöveggönyt három éjjel ütötte össze. Az orvostanhallgató előadás közben újra meg újra felszisszent:

– Na, nem, öregem, ez rossz vicc! Nagyon látszik, hogy rövid volt az idő! Különben is ez az egész rész megvan a „Honolulu lány”-ban, csak hogy ott sokkal jobb! – Aztán egy idő múlva: – Ez rossz! Ez csapnivalóan rossz! Nem veszed, ugyebár, rossz néven, de... Mennyi idő alatt is csináltad? Három éjjel? Hát igen! – És bólintott.

Kerekes homlokán kiütött a veríték. Nem, ebben már határozottan rosszindulat volt! Méghozzá az első két felvonás alatt, folyton! Mert a harmadik, hát azt valóban kicsit elnagyolta, azt a harmadik éjszaka hajnalán csinálta, holt fáradtan már, bele a délelőttbe. De az első kettő igazán nem is volt olyan rossz! A második felvonás végén az orvostanhallgató elnevette magát:

– Öregem, ha nem adtad volna le azt a nagyképű, tanáros nyilatkozatot, nem hinném el, hogy te csináltad. Egyszerűen nem hinném el.

– Mondtam már, hogy három éjszaka... Mit akarsz!

– Na persze... – hagyta rá a másik megenyhülve.

A nyilatkozat említése erős szűrés volt Kerekesnek. Jóval a nyilatkozat után fogott csak hozzá az egész munkához. Még jó, hogy Pollák Péter Lajost nem hívta meg a bemutatóra! Előállna a háromkötetes zenetörténetével, szociológiai szempontok szerint! Alaposan leszednék róla a keresztvizet ezek ketten!

– Ki az a két fiatalember ott, a proscéniumpáholy fölött? – kérdezte a nagyanya Jenőhöz fordulva. Aztán, hogy Jenő hiába erőltette rövidlátó szemét, Deskéhez: – Nem tudod?

– A szerzői páholyban?

– Ott. Úgy néznek ide!
Deskének rémlett valami. Összeráncolta a homlokát:
– Tessék csak várni...
– Ismerősök? Akkor miért nem jönnek ide?
– Megvan! – örült meg Deske –, újságíró. Az egyik, a túlsó;
a másikra nem emlékszem. A Balatonon találkoztunk vele.
Ott volt Andor bácsiéknál, Telkeséknél. Újságíró...

Most már Jenő is emlékezett:

– Ahá! Az a Szekeres, vagy hogy hívják.
Deske a színlapot nézte.
– Kerekes, nem Szekeres. Itt van, ni! Kerekes Ede. Ő írta
a darab szövegét.

Az özvegy most ébredt fel valami ábrándozásból:

– Mi az? Mi van? Hol?
– Deskének valami ismerőse – nyugtatta meg a nagy-
nya önmagát is, hogy nem történt illemsértés – a szerzői pá-
holyban. A darab szerzője. A szövegé, ugye, Deske?... De ha
ismered, akkor miért nem még fel hozzá?

– Nem ismerem annyira – vonakodott Deske, mert meg-
ijedt, hogy csinálnia kell valamit.

– De csak menj, csak menj, úgy illik!

Ez ellen, az illem parancsa ellen a Bencsák-Bánhegyi csa-
ládban nem volt fellebbezés. Deske ímmel-ámmal nekiin-
dult; azt remélte, hogy mire felérne, úgyis vége lesz a felvo-
nasköznek.

Kerekes nagy megkönnyebbüléssel fogadta Deske láto-
gatását.

– Nem tudom, emlékszel-e még rám – mondta Deske
kicsit elfogódottan –, a Balatonon...

– Hogyne, hogyne! Olyan ember vagy te, akit csak úgy el
lehet felejtetni? – mondta Kerekes atyai kedélyességgel.

– Feljöttem, hogy gratuláljak...

– Ez annak a csinos lánynak a bátyja, aki után a szeme-

det majd kinézed – mutatta be az újságíró Deskét az orvostanhallgatónak. Aztán újra felé fordult: – Hogy mulattok?

– Pazarul! Odalenn a nők majd kiesnek a páholyból, úgy nevetnek – mondta.

A harmadik felvonás bonyolult díszletezése miatt a szünet huszonöt percig tartott. Még volt hátra tíz perc.

– Visszaadhatnánk a látogatást – proponálta az orvostanhallgató.

A nagyanya kitörő örömmel fogadta őket:

– Á! Itt a mi fiatal szerzőnk! Gratulálunk, gratulálunk!

– A barátom – mutatta be Kerekes a másikat, és hogy elébe vágjon az esetleges csípős megjegyzéseknek: – Barátom és elválaszthatatlan szerzőtársam. Ez a darabom sajnos a bevonulása miatt árván maradt velem. Meg is érzik rajta, hogy nem együtt csináltuk...

– Miért? Ezt bizonyára csak szerénységből mondja. Ismerem én az ilyen művészbereket! Sokat forogtam közöttük, amíg még a boldogult férjem élt. Pompás kis darab! Igazán régen nem volt ilyen kellemes színházi estém!

– Olyan üde – mondta az özvegy –, olyan lendületes, olyan...

Kerekesnek már a nyelvén volt, hogy mondja a három éjszakát, aztán a nagyanya lornyonjából valahogy azt nézte ki, hogy ez a szerény öndicséret itt nem hatna jól.

– Igazán nem is tudja, milyen jólesik az embernek a mai világban – magyarázta a nagyanya –, ha egy kicsit szívből kacaghat. Voltaképpen hálásnak kell lennünk, hogy vannak még emberek, fiatalok, akik hivatásuknak érzik, hogy a közönségnek azt adják, amire most éppen szüksége van...

– Hol szolgálász? – kérdezte Jenő az orvostanhallgatótól. Maga mellé invitálta a fiút, és már a harmadik mondatban felfedeztek néhány közös katonaismerőst. Kerekes, az özvegy és a nagyanya a „mai világ” mottójára politikáról beszéltek.

– Bizony, nem tudhatja az ember, mi lesz...

- Mi is itt, a Jenővel... ez is többet katona, mint civil...
- Na, mi, magyarok még nem is panaszkodhatunk, ha azt vesszük!
- Ugye most sem lesz semmi baj?
- Már hogyan lenne? Tetszenek látni, milyen simán megy a dolog! Hitte volna az ember?
- Igazán nem.
- A némettel nem lehet kukoricázni! Ahol ő megjelenik, ott napok alatt...
- Azt mondják, olyan fegyvereik vannak... kétszáz méteres lángvető, meg hasonlók...
- Technikai fölény! A világ első technikus népe, hiába!
- És a világ első katonája!
- Az. Az. Ugye már nem tart soká?
- Az idén vége lesz. Ez az év meghozza a döntést és a győzelmet minden fronton. Megmondta Hitler!
- Csak azért ezt nem értem, ezt a szegény Telekit. Pillanatnyi elmezavar, vagy mit tudom én, mi... Valamit ott nem értek...
- Ő egy kicsit messze belement olyan játékba, amit nem lett volna szabad.
- Ugye? Mindig mondta Jenő is, hogy nem csinál tiszta politikát.
- És főleg nem támaszkodik a nemzetre. A magyar katonanemzet, nem szereti a politikai tojástanccokat. Nekünk követeléseink vannak, mi helyet akarunk az új Európában magunknak.
- De azért legalább úriember volt. Ezt meg kell hagyni!
- Le tudta vonni a konzekvenciát mindenestre, úriember módjára.
- Igazi régi magyar úr volt. Ilyenek ma már nincsenek is. Igazi régi magyar úr! Micsoda szép fejek, micsoda nemes arcélek voltak valamikor!
- Az is volt a baja, részben. A mi belpolitikai problémá-

inkat nem lehet a régi vágású úri modorban megoldani... Meg tetszenek érteni, bizonyos körökkel szemben nem alkalmazhatók azok a szabályok...

– Az. Az. Mondja csak ki: a zsidókkal szemben. Zsidóval ne legyen az ember úriember, mert hamar megbánja.

– Ez volt nálunk minden eddigi kormány végzete!

– Az. A zsidó, meg a cigány. A zsidó meg a cigány, azok vitték el a régi szép nagy birtokokat, a régi szép kastélyokat, kúriákat... Azokon úszott el ez az egész szép ország!... Hanem...

– Most aztán!

– Már készül!

– Ma már vége van annak az időnek. Itt már új szelek fújdogálnak!

– Az bizony... Hanem, mondja csak, kedves szerzőnk, a komponistát hol hagyta?

– Nem jöhet: ő dirigál.

– Á! a szerző vezényel! – örvendezett a nagymama. – Hören Sie, Kurt – fordult a német fiúhoz, aki Babával merült beszélgetésbe –, maga a szerző vezényel, ez a fiatalember pedig a szövegíró, Deske régi barátja; azt tudja, ugye?

– Nagyon kíváncsi vagyok a harmadik felvonásra – mondta Deske Kereknek. – Nagyon érdekes a darabod. Az egész felépítése – én tudniillik abból a szempontból nézem – az egész olyan kerekded, olyan...

– Majd meglátod; a harmadikban nem irodalmi elgondolások dominálnak, hanem teljesen a műfajnak megfelelő... mondjuk: mese és revü.

– De mégis, az egész helyzet megoldása a harmadik felvonásra vár...

– Meg is oldódik minden...

– Nagyon érdekes lehet!

– Igen, éppen ez az érdekes, hogy a cselekmény szem-

pontjából éppen a harmadik felvonás az, ahol a legtöbb történik, mégis háttérbe kerül a dráma maga.

– Szóval: dráma nélkül.

Kerekesszeme felcsillant:

– Az! Ez tulajdonképpen egészen modern elgondolás.

– A francia filmekre gondolok például...

– Na lám! És általában a filmre, ugye? A régi dráma hatott az első filmekre, ugyebár: akkoriban csupa irodalom volt a film! Aztán rájöttek a film igazi területére, a képre, a játékra, és újra a képre a sok szó helyett...

– Most pedig a film új technikája hat vissza a színházra! Nagyon érdekes, igazán alig várom...

– Úgy látom, te foglalkozol színházi kérdésekkel.

– Hát... úgy, amennyire... sajnos nem sok...

Egymás után kialudtak a csillárok, a vasfüggöny elindult.

– Tudod, mit? Gyere át a mi páholyunkba, jó? Majd mutatok dolgokat, és elbeszélgetünk – mondta hirtelen Kerekesszemnek.

Deske izgalomtól kipirult arccal már indult is előre. Az orvostanhallgató Bánhegyiékkel maradt, Deske helyén.

– El sem köszöntek – morogta a nagyanya az özvegy felé – ezek a bohémek! Hanem Deskével nagyon megörültek egymásnak...

– Deskét érdeklik ezek a dolgok – mondta az özvegy –, és ért is hozzá, nagyon ért. Igazán csodálom, hogy ő, aki annyira kényelmes... Ezek a dolgok mindig izgatták a fantáziáját. Ezt az öreg Jenőtől örökölte, ezt a művészi hajlamot...

– Na meg az én Ferimtől. Ne feledd! Emlékszel még azokra a művészdélutánokra kinn a villában? Aki csak számított valamit a művészvilágban, az ott volt. A Francsek Zoli, emlékszel? Mennyit hegedült nekünk!

Mire Deske és az újságíró a szerzői páholyba értek, már szétnyílt a függöny és szólt a zene.

– Micsoda pazar díszlet! – lelkesedett Deske. – Így érdemes dolgozni, amikor minden így együtt van.

A harmadik felvonásban a hercegnő vadászaton eltéved Guido gróffal. Amíg az utat keresik, kijutnak a tenger partjára. Ott aztán a tenger zúgását utánzó zene mellett énekelnek egy darabig, míg a testőrök rájuk találnak. Akkorra megtörténik a kétoldali vallomás, a hercegnő a gróf vállára hajtja dacos, akaratos fejét, elcsattan a csók. A felvonuló testőrök és udvarhölgyek táncjelenete után még befut Belobulonziusz, és a szobalánynak, akiről azt hiszi, hogy még mindig felcserélt szerepben van a hercegnővel, örök hűséget esküszik.

– Kitűnő invenció – ujjongott Deske, mikor végre eszébe jutott ez a szó. – Ilyen alak! Ez a Belobulonziusz! Már maga a neve! Az ilyen ötlet önmagában is viszi a darabot!

Kerekes másról beszélt:

– Mindjárt láttam, amint hozzászóltál a dologhoz, hogy foglalkozol ezekkel a kérdésekkel. Művet csak kétféleképpen lehet bírálni: vagy szakértői szemmel, vagy a laikus, a pusztán élvező közönség szemével. A kettő annyira különbözik egymástól, hogy az első szó után látja az ember, melyikkel áll szemben... Te az első mondatoddal elárultad, hogy értesz a dolgokhoz, foglalkozol a kérdéssel!

Deske előbb kicsit pirulva, aztán egyre magától értetődőbb meggyőződéssel fogadta, hogy Kerekes hívatlanul a műzsák lovagjává üti őt. De hát úgy is van! Már negyedik-ötödik gimnáziumban érdekelték ezek a kérdések. Magyarból mindig jelese volt. Igaz, hogy Padala tanár úr tanította! Az majdnem mindenkinek jelest adott... Őt azonban a dolgok igazán érdekelték. A különböző stílusok, meg a műfajok: a ballada, a középfajú dráma. Mennyit olvasott! Régebben mindennap kikapott, hogy még az ágyban is olvas este. És a színház, a mozi! Nem volt nagyobb film, amit ne nézett volna meg. Érezte, most egészen tudatosan érezte, hogy ezek-

hez a dolgokhoz van kedve. Hát persze! Ezért nem tudott megmaradni sem a bankban, sem máshol. Mikor jogra akarták kényszeríteni! Petőfit is mennyit verte az apja!... Kerekes az első pillanatban észrevette! A művészeknek van szemük egymás felismerésére!

– Te most nem a pályán működöl, ugye? – kérdezte Kerekes.

Deske elszontyolodva vallotta be, hogy szállítmányozó vállalati tisztviselő. Kerekes először majd lefordult a székről, úgy elkezdett nevetni; aztán elkomolyodott, dühös arccal csak legyintett.

– Az még semmi! Azt akarják, hogy önállósítsam magam a szakmában.

– Az! Tipikusan szülő-dolog! Ne haragudj, de látod... bosszantó! Hogy te szállítmányozó légy!

Deske is határozottan bosszantónak találta. Kerekes különösen arra gondolt felháborodással, hogy a sashegyi telkek fedezete mellett akarják Deskét a gazdasági életbe bevonultatni.

– Szállítmányozás – mondta –, szállítmányozás! Mondd, mit értesz te ahhoz! Soha ebben az életben nem lenne belőled szállítmányozó!... Remélem! – tette hozzá. – Most figyelj! Most nézd meg ezt a részt! Nem dolgozták úgy össze, sajnos, ahogy elképzeltem – a rendező beleköpött nekem a dologba –, de azért így is látható... Figyeld – képszerűség, zene, dinamika és lírai szempontból....

– Ennél többet lehetne kihozni – mondta kis idő múlva Deske.

– Ebben több van!

– Az. Úgy értettem, hogy több van. Sokkal több van benne. Ezt ellőtte a rendezés. Csodálom, mert különben ügyesen csinálta meg az egészet. Ki is rendezte?

Összebújt fejfel taglalták a beavatottak nagyszerű intimitásában az egymás után következő mozzanatokat. Des-

ke érezte, amint keble-feje fokról fokra telik a szakszerűség nagy átmérőjű tágassága felé. Kerekes hívta, hogy vacsorázzék vele. Könnyes boldogsággal fogadta el a meghívást, csak a családjától kellett elkérnie magát. Mire a család az előcsarnokba érkezett, Kerekes és Deske már vártak rájuk. Mélyen elmerülve beszélgettek, az újságíró éppen egyik kedves „művészetelméleti tételét” fejtegette:

– Arról van szó, hogy a művésznek el kell találnia azt, ami a közönségnek éppen kell. Azt, amire éppen szüksége van. Felsőbb, morális értelemben! A művész az, aki – így fejezhetném ki magam – aki kimondja! Kimondja azt, amit a közönség, a laikus tömeg már a nyelve hegyén érez, már nagyon-nagyon kikívánczik belőle, csak a szavakat nem találja hozzá... Hogyan is találná, amikor nem művész, ugye?... Ezt a történelmi, morális aktualitást...

Ezeknél a szavaknál érkeztek oda Bencsák-Bánhegyiék.

– Nem, dehogy is akarjuk megzavarni a magasröptű diskurzust! – mondta a nagyanya, amikor Kerekes engedélyt kért, hogy elvihesse magával Deskét. Az orvostanhallgató tanácstalan mozdulatot tett, előbb Kerekesék felé, aztán vissza. A nagyanya észrevette: – Majd mi elvisszük cserébe a maga barátját. Velünk vacsorázik, ugye?

Az özvegy elérzékenyülten csókolta Deskét homlokon.

– Olyan szép ez a fiú, amikor így kipirultan, lelkesedve beszél valamiről – mondta elmenet.

Deske egyedül maradt az előcsarnokban Kerekessel.

– Most hova megyünk? – kérdezte. Kerekesnek eszébe jutott valami.

– Te, öregem, be kellene néznem előbb egy pillanatra a társasághoz, oda be... Nusival is beszélnem kell, gratulálni akarok neki, meg a direktorral... Gyere! Beviszlek téged is.

Sietve vezette Deskét az emeleti folyosóra, az átjárás felé. Arra zárva volt az út. Kívülről kellett körülmenniük az épületen, és a színészbejárón át bemenni. Deskének a torkában

dobogott a szíve a gyönyörűséges izgalomtól. Kerekas gondolatokba merülten ment előtte. Felmentek a csigalépcsőn, és egy szűk, magas, alaktalan folyosóra jutottak. A folyosó végén Kerekas pár pillanatig tétozódott, aztán megkérte Deskét, hogy várja meg, és eltűnt egy vasajton át: azonnal jön vissza. Deske várt, izgalmában az időről is megfeledkezett; elolvasta a feliratokat, a Minimax fecskendő használati utasítását, csodálkozott a köpöcsésze formáján és azon, hogy rajta van a színház neve. Aztán, hogy már másodszor olvasta a légoltalmi figyelmeztetést, és egy szerelőruhás emberbe is beleütközött (furcsa tekintettel nézett Deskére, mintha ki akarná küldeni őt), kezdett türelmetlenkedni kicsit. Megnézte az óráját, és elképedt, hogy mennyi ideje vár. Végre nagy sokára megjött Kerekas kifulladásra:

– Öregem, ne haragudj, kérlek! Nem lehet elszabadulnom. Ezek itt valami közös vacsorázást beszéltek meg... nem szóltak előre... Most nem is tudom, mit csináljak...

Deske kényszeredetten előzékenykedett:

– Na, de kérlek! Én már itt sem vagyok. Elmegyek a társaságom után...

– Nem, azt mégsem lehet! Megyek, és szólok, hogy nem jövök! Meghívlak, aztán most itt hagyjalak... Megyek, szólok...

– Dehogya is! Mondom, hogy utánuk megyek...

Kerekas tanácstalanul szívta a fogát.

– Az a beszélgetés is olyan érdekes lett volna, igazán... bámulatos, mennyire jártas vagy... Kár most megszakítani... És különben is... mit fogsz gondolni rólam!

– Dehogya. Menj csak velük.

– De nem haragszol? Igazán nem haragszol?... Várj csak! Add meg a címedet, és hogy hova lehet telefonálnom... Fel-tétlenül...

Valamit motyogott, felírta Deske címét egy papírlapra, aztán sietve visszarohant a vasajton.

Deske nem haragudott, csak nagyon sajnálta az elmaradt örömöket. Lement a csigalépcsőn, ki az utcára. Esett. Galérját felhajtva elment a vendéglőhöz, amelyikben leginkább gyanította a családot. Aztán még két helyen kereste őket, ahol néhanapján vacsorázni szoktak. Sehol sem talált rájuk. Bizonyára máshová mentek. Kurt kedvéért. Valami különleges, előkelő helyre. Ez a gondolat még jobban lehangolta. Elképzelte, hogy a többiek nagyszerűen vacsoráznak, mindent megbeszélnek, nevetgélnek, jó borokat isznak. Éhes is volt, de egyedül nem volt kedve sehova bemenni. Végül is az eső elől hazament, és minthogy nem volt nála kulcs, az ajtó előtt a szemétládán ülve várt, míg végre órák múlva a többiek is megérkeztek, és hosszas szívélyes búcsúzkodás után, a kapuban nagy zajosan, majd a lépcsőházban egymást fékezve-csitítgatva, még mindig az este kitűnő hangulatában, a három emeletet megmászták.

XVII. FEJEZET

Kerekes észrevett valamit. Nem volt nehéz észrevennie, karácsony óta lépten-nyomon beleütközött: hol Bácskay várt Valyra, hol Valy várta éppen Bácskay látogatását. Egy alkalommal egy előkelő Duna-parti étteremben látta őket együtt vacsorázni. Megcsapta az orrát, hogy hiszen ő már eddig is sejtett valamit!

Lillafüred óta Valynak és Bácskaynak nem okozott különösebb gondot, ha együtt látják őket; akkor azon igyekeztek, hogy a világ szája járjon, most nem törődtek sokat vele, hogy jár. Különösen az utóbbi időben, hogy Telkesnek nagy volt az elfoglaltsága, és Valy csak minden második este lépett fel, most adódott alkalmuk csaknem naponta, hogy kettesben csináljanak programot.

Telkesnek sok volt a dolga a vállalattal: régi szokása szerint maga intézte az összes adminisztratív és üzleti ügyeket, levelezést, tárgyalásokat, a könyvek vezetését. Azonkívül újabban svájci és svéd filmvállalatokkal tárgyalt filmvásárlásról, és szüzsét keresett egy a nyár folyamán gyártandó új magyar filmhez. Ehhez jöttek még a saját vagyoni ügyei: a telekmanipuláció; bátyja rábeszélésére kisebb összeggel érdekeltséget vállalt egy olasz nyersselyemtétel importjában; lenn járt Ócsán két ízben, hogy a birtok bérbeadását intézze. Április végén ezenkívül több mint egy hete elveszett a Béla ügyében való szaladgálással. Bélát ugyanis megint behívták, de ezúttal nem közérdekű munkaszolgálatra, mint a fegyveres katonai szolgálatra alkalmatlanokat, hanem egy délvidé-

ki zsidó munkatáborba. Komoly dolog lehetett, mert Béla éjjel kapta a behívóját reggel nyolcra. Éppen csak fel tudott öltözni és valami kis csomagot összekapkodni.

Béla nemrégiben doktorált, és sikerült nagy nehezen bejutnia a kénsavgyárba, ahol már mint gyakornok is dolgozott, vegyésznek. Ugyanazt a vesszőfutást kellett végigjárnia, amit az egyetemi felvétele előtt. Meg kellett magyaráznia egész sor embernek, hogy ő a törvény értelmében nem zsidó, hogy semmi akadálya nem lehet az alkalmazásának. Csak-hogy ezek az emberek – minthogy őket egyáltalában nem érintette – nem ismerték a törvényt, és különben is féltek mindenkitől, akiben csak egy csepp zsidó vér volt. A sajtóban egyre gyakrabban hangzottak bírálatok az érvényes zsidótörvényről. Mindenki bizonyosnak tartotta – különösen Teleki halála után – a törvény szigorító módosítását. Végül is Béla professzora személyesen ment fel a kormánybiztoshoz, és az ő közbenjárására – főleg azonban a nagy vegyészhiány miatt – felvették Bélát.

Most, hogy behívták, folytathatta az egész igazoló hadjáratot a katonaságnál. Telkes Andor, aki katonai ügyekben egyáltalában nem volt járatos, a házmester tanácsára először a kerületi katonai parancsnoksághoz fordult. A kerületi parancsnokságon meglepően előzékenyen tárgyaltak Telkessel; előbb egy intelligens külsejű szakaszvezető, aztán egy főhadnagy. Bámulatosan jól ismerték a törvényt, és az iratokból mind a ketten készségesen azonnal megállapították, hogy Béla nem számít zsidónak, tehát nem szolgálhat zsidó munkatáborban.

– Ez csak tévedés lehet – mondta a főhadnagy –, csak valami tévedés...

Idősebb ember, ősz sörtefrizurával, civilben talán tanár lehetett. Forgatta az okmányokat az ujjai közt, elgondolkozott, aztán újra megkérdezte a behívó adatait: hova szólt,

mikorra, milyen parancsnokság pecsétje volt rajta. Telkes Andor ezt az utóbbit nem tudta.

– Na, hát hiszen mindegy – mondta amaz, kis szünet után –, nem is olyan lényeges... – Viszont az ügy nem rájuk tartozott. Telkes menjen el arra a bevonulási helyre, ahová a behívó szól, próbálja meg ott a dolgot, vagy tudja ott meg a kibocsátó parancsnokság címét, és forduljon ahhoz.

A bevonulási helyre a HÉV-vel kellett volna utaznia vagy másfél-két órát; Telkes megpróbálta, hátha el tudja intézni a dolgot a hadtestnél. Amikor ezt az ötletet a főhadnagynak felvetette, az a vállát vonogatta:

– Bizonyára, bizonyára... Tessék megpróbálni!

A hadtestnél várakoznia kellett, elment az egész délelőttje hiába; amikor délután visszament, a szolgálatos tiszt – különben nagyon kedves fiatalember – szabadkozott, hogy ő csak helyettesképpen „ugrott be”, és nem ismeri a dolgokat. Bizonytalankodott, nem tudott tanácsot adni, csak azt, hogy „mindenesetre jó lesz, ha holnap délelőtt újra bejön”.

Béla elvitte magával az összes okmányainak egy sorozatát. Telkes arra számított, hogy mire este hazamegy, már Béla is otthon lesz. Utóvégre a jelentkezésnél mindjárt igazolhatja, hogy nem zsidó, és akkor hazaküldik. Béla azonban nem jött haza, nem jött másnap sem, csak negyednapra jött tőle egy lap, hogy azonnal intézkedjék; a jövő héten indulnak a Délvidékre, és akkor már késő lesz.

A hadtestnél két ízben járt Telkes Andor hasztalanul, de mindkét esetben biztatták, hogy csak jöjjön másnap újra. Maga is ragaszkodott most már, hogy itt intézze el a dolgot, nemcsak azért, mert útjába esett, hanem mert eszébe jutott, hogy néhány héttel ezelőtt Bélát ide idézték be valamilyen ügyben (Béla homályos szavakkal mesélt is valamit, hogy mi volt, de az őt akkor nem nagyon érdekelte.) Végre a harmadik nap két hadnagy is ült a szolgálatos tiszti szobában – az egyik vendégképpen –, és a vendégnek eszébe jutott:

– Te! Küldd be talán a...

Egy számot mondott, hogy hova. Megmagyarázták Telkesnek, melyik ajtót kell a földszinten keresnie. Előbb várnia kellett, aztán valaki kinézett az ajtón, és behívta őt. Az íróasztalnál civil ruhás – szürke sportruhás –, katonás tartású fiatalember ült. A civil úr elismételgette a nevet, aztán egyszerre mintha eszébe jutott volna valami. Telefonon kártyaadatokat kért, egy aktát hozatott be magának, de nem kínálta meg helytel Telkest, amíg várakozni kellett. A feszengő várakozásban Telkes Andor érzékszervei magukra hagyatva a legkisebb mozzanatot is rögzítették; még néhány év múlva is emlékezett mindenre pontosan. Az akta, amit behoztak, vékony volt, csak két levél, az egyik nagyobb, hivatalos formájú, meg valami kartonlap volt benne; a tiszt úgy tartotta, hogy Telkes nem tudott beleolvasni. Egy ideig tanulmányozta az iratokat, megnézte a karton hátlapját is, aztán lefordítva az egészet az asztalra tette, és másik aktát kért. „Különben nem is kell!” – mondta aztán.

– Itt vannak a származási okmányok? – kérdezte Telkestől.

Éppen csak futólag átnézte az okmányokat, és visszaadta.

– Szóval az ön fia nem zsidó.

– Nem.

– Ön az?

– Nem, illetve voltam, vagyis...

– Mikor keresztelkedtek ki?

– Még tizenháromban... Csak én keresztelkedtem ki, mert a feleségem nem volt az. A feleségem őskeresztény volt. Akkor házasodtunk. A fiam mindig keresztény volt... tessék, itt vannak a gimnáziumi... szerzetesgimnáziumba járt...

A civil úr intett, hogy nem érdekli a gimnáziumi bizonyítvány.

– Köszönöm – mondta, és elbocsátó mozdulatot tett.

– El lesz intézve a dolog? – kérdezte Telkes bizonytalanul.

A tiszt igent intett a fejével; amikor pedig Telkes megkér-

dezte, hogy kell-e újra jönnie, nemet. Az elintézésből azonban – úgy látszik – semmi sem lett. Telkes néhány nap múlva kiment a bevonulási helyre. Azt gondolta, ha mást nem, legalább beszélhet Bélával. Itt nagyon gorombák voltak; bárkit meg akart szólítani, az egyszerűen nem válaszolt, vagy egészen durván elutasította. Tíz pengőjébe került, hogy egy őrmestertől megtudja, milyen parancsnokság küldte ki a behívót. Bélával nem találkozhatott. Másnap elment a mondott parancsnokságra, kis faluba a főváros közelében; korán reggel kellett indulnia, és csak este hatkor volt visszafelé vonatja. Ráadásul egész nap zuhogott az eső. A földszintes parancsnoksági épület előtt másfél órát várakozott, akkor végre bejutott egy öreg zupás főtörzsőrmester elé. Amikor megmondta, miről van szó, és elő akarta venni az okmányokat, az őrmester szigorú hangon elébe vágott:

– Származásigazolással nem foglalkozunk! Az üggyel tessék...

Elhadart egy hosszú katonai hivatalt és egy pesti címet. Ezért a két mondatért kellett az igazgatónak az egész napját a szakadó esőben vidéken töltenie. Bosszantotta a dolog, nagyon belefáradt már a hajszába. Azért harmadnap elment a megadott címre, a Józsefváros egy mellékutcájának piszkos bérkaszárnájába. Kacsaringós, öreg folyosókon, a köpködés, legyek és kémek elleni falragaszok kirakatában nagy nehezen végre a megfelelő szobába a megfelelő tiszthez igazították. A tiszt, pocakos, középkorú hadnagy, előbb cvikkert tett az orrára, aztán átnézte az okmányokat. Sorra végigkérdezte újra, amit Telkes Andor előbb már előadott: „Nem zsidó?” „És behívták?” „Zsidókhoz?” Végül kijelentette, hogy az nem lehet. Akták között kutatott, és újra kijelentette, hogy nem lehet.

Megnyomott egy csengőgombot az asztalon, de nyomban utána kiáltott is:

– Janik! Janiik!

A szomszéd szobából nyurga, gyors mozgású tizedes ugrott be. A hadnagy elmondta, miről van szó. A tizedes szó nélkül kiment, pár perc múlva visszajött, és vigyázzállásban, de egészen a hadnagy füle mellett, suttogva jelentett valamit. A hadnagy a fejét vakarta.

– Akkor nem tehetünk semmit. Sajnos, úgy látszik, ez mégsem a mi ügyünk. Tessék talán... nem is tudom... De az is, hiába, nem...

Nagyon jóindulatúan, igazán szolgálatkész szánakozással, kicsit zavartan mondta:

– Nem, hát nem tehetünk semmit. Nem ránk tartozik, különben sem. Nem tehetünk semmit.

Telkes elkeseredetten kifakadt. Elmondta hiábavaló futkosásait, hogy mindenki első pillanatban látja, igaza van, mégsem tud senki semmit elintézni. Beszélt összevissza, véletlenül megemlítette, hogy Béla hadiüzemben vegyész. A „hadiüzem” szónál a hadnagy arca egyszerre felderült. Papos kedélyességgel tett szemrehányást:

– Hadiüzem! Hát miért nem tetszett ezzel kezdeni, hogy hadiüzem! Hadiüzem! Hát akkor minden más! Akkor minden egészen más!

Telkes arcára is átragadt a derű; nagy megkönnyebbülést érzett.

– Hadiüzem – mondta a hadnagy –, akkor az egész dolgot tessék előadni, így, amint van, a hadiüzem katonai parancsnokságának. Majd az intézkedik! Hát, ha egyszer hadiüzem... Majd!... Csak tessék...!

Telkes most bosszankodott igazán, hogy ez nem jutott előbb eszébe. A haragja Béla ellen fordult: neki igazán eszébe juthatott volna. Az üzemi katonai parancsnoknál aztán egészen más hangnemben folyt le a tárgyalás. Hellyel kínálták meg, cigarettával; a parancsnok mindjárt feltárcsázott telefonon egy számot. Előadta, miről van szó, aztán:

– Kérlekálásson!... Ne fáradj, kérek, majd felugrom;

amúgy is készültem hozzád a három szerződéses munkavállaló ügyében... tudod, amiről a múltkor. Rendben lesz?... Rózsáék hogy vannak? És a gyerek?

Amikor a kagylót letette, Telkeshez:

– Rendben lesz. Legyen szerencsém holnap, illetve... nem akarom fárasztani, talán telefonon...

Telkes érezte, hogy most az egyszer, végre, menni fog a dolog. Megnyugodva ment haza. Annál nagyobb volt a megrökönyödése másnap, amikor a telefonban egészen rideg, elutasító hang felelte:

– Nem lehet, kérem. A leszereléséről szó sem lehet. Megmondták, kérem, a leghatározottabban, véglegesen: szó sem lehet róla! Ne is tessék...!

Harmadnapra hivatalos levél jött a gyártól: Bélának azonnali hatállyal felmondtak.

Telkes érzett, gyanított valami összefüggést Béla behívása, a hadtestparancsnokság, az egyes katonai hatóságok viselkedése és a felmondás között, de nem értette, nem tudta, mi lehet az. Csak később, amikor inkább gyötrő kíváncsiságból, mint a felmentés reményében, katonai védőnek – egy hírhedt zsaroló-kijáró honvédügylvédnek – adta át a dolgot, attól tudott meg annyit, nem többet: Bélát mint nemzetellenes elemet hívták be; benne volt valami titkos cionista mozgalomban; a szolgálata nem is annyira katonai jellegű, mint inkább büntetőtáborba való kiközösítés; a század csupa ilyen – különböző feljelentések alapján összeszedett – emberekből álló büntetőalakulat.

– Onnan kihozni valakit! – sóhajtott az ügyvéd. – Kizárt dolog, igazgató úr. Mindkettőnk számára jobb, ha nem is próbálkozunk. Meg kell várni a végét, amikor leszerel!

Telkes tudta, hogy Béla „jár azokhoz az emberekhez”, nem is kérdezett többet az ügyvédtől. Bélának írt néhány diplomatikus sort, hogy a cenzúra semmin ne akadjon fel;

közölte, hogy mindent megtett, és hogy várjon csak, legyen türelmes.

A valóságot Béla ügyében soha nem lehetett felderíteni. Az történt, hogy még április elején Béla felkereste Somogyit. Akkor kapta kézbe az első fizetését, és elhatározta, hogy azt teljes összegében jótékony célra adja. Somogyinak adta át a pénzt, kétszáznegyven pengőt, használja fel a legjobb belátása szerint. Somogyi az egész összeget akkor mindjárt kiutalta három lengyel árvagyereknek. „Ezek a gyerekek csodálatos módon megmenekültek. A szüleik ott maradtak.” És elmondta, hogy a németek a lengyelországi zsidókat egészen rendszeresen, fokozatosan, de az utolsó emberig kiirtják.

Béla nem kutatta, igaz-e, vagy sem, amit Somogyi mondott. Nagyon bízott barátja jó információiban és szavahihetőségében: szó szerint elhitte az egészet. Ideges, élénk fantáziájú ember módjára maga előtt látta a borzalmas képeket, és olyan izgatott lett, hogy még órák múlva is görcsöt érzett a torkában, zsibbadást a tarkóján. Azt hitte, mire hazaér, minden hajszála megőszül. A villamoson ismerőssel akadt össze: valami kolléga volt a gyárból, egészen közömbös ismeretség. Béla úgy érezte, beszélnie kell, beszélnie, beszélnie, kiabálnia, különben megőrül. Azon nyomban, szinte lélegzetvétel nélkül elmondta mindazt, amit Somogyitól hallott, az ámuló, hitetlenkedő, a zsúfolt villamos közönsége előtt meglehetősen kényelmetlenül feszengő kollégának. „Itt milliók és milliók életéről van szó! – magyarázta elkeseredve. – Csak Lengyelországban három és fél, a félvérekkel, kikeresztelkedettekkel együtt közel ötmillió zsidó volt! Még szerencse, hogy a nagyobbik részük orosz fennhatóság alá került! Hát emberek ezek? Nem szörnyetegek, akik miatt az ember még az ember névtől is iszonyodik?” Szemben velük, az ablak mellett szürke ruhás, idősebb ember ült; újságba mélyedt. Amikor Béla leszállt, leszállt utána a szürke ruhás is. Néhány lépésre a megállótól utolérte, megállította:

– Igazolja magát!

Másnap Béla idézést kapott a rendőrségre. Nagyon félt, mert azt hallotta, hogy a rendőrség politikai osztályán verik – néha agyonverik – az embereket. Azzal vigasztalta magát, hogy „végeredményben nem csinált semmit”. Nem is verték meg. Csak néhány kérdést tettek fel: hol hallotta, kitől azt a lengyelországi dolgot, és így tovább. Béla gyanútlanul azonnal pontosan felelt. Nem tudni, hogyan, egy hét múlva beidézték a hadtestparancsnokságra, a nemzetvédelmi csoporthoz. Az a katonás civil ruhás úr hallgatta ki, akivel később Telkes Andor is beszélt.

– Tett maga olyan kijelentést, hogy a „felemelt zsidó ököl már készen van, hogy lecsapjon”, és hogy „keresztény koponyákkal fogjuk mi még kikövezni az Andrássy utat”?

Béla elképedt:

– Én? Hol? Mikor?

– Ne kérdezzen, feleljen! Tett vagy nem tett ilyen kijelentést?

– Nem.

– Rendben van, akkor...

– Már csak azért sem tehettem – vágott közbe Béla –, mert hiszen magam is keresztény vagyok, az én koponyám is...

– Maga keresztény? Mikor tért ki?

– Születésemkor.

– Hát akkor kije zsidó magának? Az anyja?

– Nem.

– A felesége?

– Nőtlen vagyok.

– Hát kije?

– Az apám volt az. Tizenháromban tért ki, amikor megházasodott.

Ezzel véget ért a kihallgatás. Béla még megkérdezte, lesz-e valami folytatása az ügynek. A civil ruhás úr kitéssé-

kelte őt a szobából. Nem is lett semmi más folytatása a dolognak, csak az, hogy április végén behívták.

Éppen ezekben a napokban, míg Telkes a fia ügyében szalagált, jött rá Kerekes, hogy ő már régen észrevett valamit Bácskay és Valy körül. Különfogta Bácskayt, és nagy barátkozásos, régi emlékeken felejtkező esti borozgatás közben kiszedte belőle, hogy Valyval a lillafüredi napok óta viszonya van. Nem valami heves és gyakori viszony – mert hiszen ott van Telkes –, meg-megszakadozó, sokszor éhesen maradó, bujkáló kis viszony.

Másnap délelőtt Kerekes meglátogatta Valyt. Telefonon előre jelezte, hogy fontos dologról szeretne beszélni vele. A színésznő pongyolában, díványon fekvé fogadta. Gyengélkedett. Kerekes jól előkészített mondatokkal kezdte, nagyon komolyan:

– Telkes Andorról szeretnék beszélni veled, Valy. Tudod jól, hogy alapjában elfogulatlan vagyok vele szemben. Elismerem a kvalitásait, szakértelmét, művészi érzékét, üzleti képességeit, szóval: nagyon jól tudom, ki ő, és mit ér...

– De! – szólt közbe Valy.

– Nincs „de”, keresettebb stílusom van annál! „Csak-hogy” van. Csakhogy... Ha az ember másfél évig dolgozik együtt valakivel, mint mi Telkessel, akkor már joga van arra, hogy bizonyos mérleget csináljon az illetőről. Hidegen, tárgyilagosan, elfogulatlanul. Egyfelől: mit használ ez az ember nekünk, mit ér, milyen kárt jelentene, ha nem lenne? Másfelől: nem árt-e ez az ember, nem jobb lenne-e nélküle?

Valy kicsit zavart mosollyal az arcán figyelt Kerekes minden szavára.

– Mármost – folytatta az újságíró – próbáljunk elszakadni a történelmi áttekintéstől! Mert ha a vállalat fejlődését nézzük, akkor természetesen ott áll Telkes mint alapító, mint az első tőkebefektető, mint az első sikerek előkészítője és a többi. Nézzük azonban a mai helyzetet, mondjuk az

utolsó néhány hónap alapján! Telkes ma már nem jelent többet a vállalatnak, mint amit a formális címe mond: a vállalat első alkalmazottja. Alkalmazott, és nem vállalkozó. Alkalmazott, tehát behelyettesíthető; nem személy már a vállalatnál, csak szám! És vajon...? Emlékszel a film körüli dolgaira? Nem inkább hátramosztatója, gáncsolója volt mindennek? Mit tett ő effektíve a film sikeréért? Tett-e olyat, amit akár melyikünk nem csinált volna meg?

Valy hallgatott.

– Kérlek – válaszolt önmagának Kerekes –, én határozott nemmel felelek! Ha pedig így áll a dolog, akkor nem találod különösnek, hogy a hasznot mégis ez az ember fölözi le?

– Ezt éppen nem mondhatod – tiltakozott Valy –, Telkes nagyon rendes volt veled is, Jánossal is.

– Rendes volt! Mi az, hogy „rendes volt”?! Hát „rendes” az, ha a kisbürgözdi tanító szívesen hajlandó megengedni, hogy fizetést folyósítsanak a kultuszminiszternek? Mert te így beszélsz! Gondold végig a dolgot logikusan!

– Az tény – kezdte Valy bizonytalanul –, hogy az utóbbi időben magam is csodálkozom néha rajta...

– Hátramosztatója lett a vállalatnak! – kiáltott fel Kerekes. – Kifejezetten hátramosztatója.

– Néha magam sem értem őt. Tudod, ő alapján... akár mibe fogott eddig, nem panaszkodhatott, mert... végeredményben minden sikerült neki egész szépen. Talán nem úgy, ahogy szerette volna, de sikerült. Most újabban annyira letört, annyira pesszimista, hogy még a múltját is ferdén látja. Úgy látja, hogy neki semmi sem ment soha, hogy mindent elhibázott... Hiszen – nem mondom – csinált néhány balfogást, van, amit jobban is megcsinálhatott volna. Ezt meg is mondtam neki a múltkor... De hogy valaki így letörjön! Olyan határozatlan, tudod...

Elmondta Kerekesnek a néhány hónappal azelőtti beszélgetésüket Telkessel. Kerekes izgatottan hallgatta.

– Látod, ez az! – ujjongott fel. – Ez az! Először is: féltékeny! Ne csodálkozz! – mondta, amikor látta, hogy Valy nagy szemet mereszt erre a szóra. – Féltékeny, mert látja, hogy a dolgok nélküle is mennek, sőt a jóslatai, az akadémikuskodásai ellenére: nagyszerűen mennek, jobban, mint hinné az ember. Azt gondolta, hogy mindvégig kotlóskodhat Bácskay fölött; most aztán a kikelt csibéről egyszerre kiderül, hogy úszni tud! Féltékeny. Aztán... most mint politikus és nemzetgazdász nézem a dolgot: egyszerre tudatára ébredt a felcserélt szerepeknek, az új világ jelentőségének, mindennek! Nem gondolod, hogy az ő határozatlansága, az ő látszólag tragikus helyzete mind szóról szóra ugyanaz, ami a keresztény fiatalság sokszor „atyailag” korholt „hibája” volt a régi világban? Nem mi, keresztények voltunk-e azok, akiknek ha nagyszerű ötleteink voltak, el kellett adnunk pénzért, hogy másnak hozza a hasznot?

– Nézd, Ede – szólt közbe Valy elkomolyodva –, nem tudom, hova akarsz kilyukadni; annyi bizonyos, hogy nem lenne szép, ha kihasználnánk Telkes mostani hátrányos helyzetét...

Az újságíró dühösen pattant fel:

– Micsoda nevetséges érzelgősség ez: kihasználni, nem lenne szép! Hát szépségverseny ez, vagy üzlet? Nem érzed, hogy a legbutább zsidó is betegre nevette volna magát a régi világban, ha valaki arra figyelmezteti, hogy „nem szép dolog kihasználni” valakinek a gazdaságilag gyengébb helyzetét? Nem érzed még mindig, hogy Telkes mai helyzete százszor jobb akármilyen keresztény fiatalember akkori helyzeténél?... A világ legkesztyűsebb zsidótörvénye mellett... Mit vesznek el tőle? Semmit!... Ők még élni sem hagytak minket! Hülye goj voltunk nekik! Az önérzetünket, az önbizalmunkat is aláásták! Hát bántjuk mi őket? Nem ismerjük el valamennyien a tehetségüket? Beletaposunk talán az önérzetükbe? Próbálj egy kicsit felszabadulni a nevetséges angol-

szász érzelgősség hatása alól! Élni hagyjuk őket, de mi is élni akarunk! Ez a helyzet.

Felkelt, sétált néhány lépést, aztán újra leült a Valy melletti székre:

– És mi az eredmény? Őfelsége, a csodálatos zsidó, egyszerre határozatlan, egyszerre szerencsétlen lesz, és a gyámtalan Bácskayknak egyszerre minden sikerül, egyszerre ők a határozottak... Nézd meg Jánost! Tudja, mit akar, és amit akar, annak utánanyúl, és eléri.

– De hát voltaképpen most hova akarsz kilyukadni...

– Arról van szó először is, hogy Telkes, a kis szerencsétlen és határozatlan, a film nyereségének több mint a felét egész határozottan a saját zsebébe vágta. Most azt kérdem: van joga neki erre, akár a kockázat, akár – és ez a lényeg –, akár a munka arányát nézzük?

Valy gyorsan tiltakozott:

– Na, hát ami a munkát illeti...! Telkes munkáját aztán nem lehet lebecsülni! Most is a svédekkel és a svájciakkal, ezek a tárgyalásai... Nagy dolgok ám ezek!

Kerekes bizalmasan hozzáhajolt:

– Mondd, Valy, úgy magunk között: nem tudná ezeket a tárgyalásokat a Bácskay éppen olyan jól elintézni, mint Telkes Andor, ha te vagy én – de különösen te – a háta mögött állsz?

– Hogy gondolod?

– Nézd, Valy – és Kerekes most átült a dívány szélére Valy mellé –, te azt hiszed, hogy én vak vagyok vagy hülye? Ha nem is szóltam eddig, azért én mindent látok ám! Én azt is tudom, hogy te nagyon szívesen állnál János mögött, vagy... mondjuk inkább: mellett! Magunk között vagyunk...

És beszélt, most már a bizalom duruzsolásával. Hogy mi lenne, ha János meg Valy átvennék a vállalatban Telkes szerepét, ha Valy inkább János mellé fűzné magát Telkes he-

lyett. János valamivel komolyabb ígéretet jelentene Valy számára...

Nagyon benn volt már a bizalmas hangban, nagyon szorosán ült a pongyolában heverő színész nő mellett. Valy kipirultan hallgatott. Az újságíró szeme előtt halántékrepesztő kép táncolt. A torka kiszáradt egy hirtelen gondolatra: „Annak az ökör Bácskaynak lefeküdt!” Nem is tudta, mit tesz, amikor a színész nő felé ölelt; Valy undorodó felszisszenése és a szikrázva csattanó pofon az arcán egyszerre kijózanította.

A színész nő a haját igazgatta, tréfával igyekezett elűtni a dolgot; maga is megszeppent a pofontól, amit adott:

– Mit marhászkodol te is, Ede! öreg fiúk vagyunk mi már az ilyesmihez.

Kerekes készségesen tréfálta el a sikertelen kísérletet, és addig bizonygatta, hogy vicc volt, míg végül maga is elhitte. Nem lett volna kellemes érzés számára, ha nem hiszi el.

– Most beszéljünk komolyan – mondta Valy, és megigazította magán a pongyolát –, mit akarsz voltaképpen? Van valami konkrét terved?

Kerekes terve az volt, hogy Valy és Bácskay használják ki az ingatlanátírással teremtetett előnyüket. Vegyék ki a vezetést Telkes kezéből, esetleg hagyják ki Telkest teljesen a vállalkozásból. Az a tőke, amit a kettejük telekkönyvi vagyona jelent, mesés üzleteket hozhat a fennálló konjunktúrában. És ő, Kerekes továbbra is – sőt még fokozottan – velük marad. Alapíthat esetleg egy új színházi lapot...

Valy titokzatosan hallgatott. Nem volt beleegyezés a hallgatásban, de nem volt tiltakozás sem. Kerekes szenvedélyesen érvelt:

– Azt csak nem tagadhatod, hogy a mai helyzetből minden előny Bácskay mellett van, és – amennyire jósolni lehet – lesz is! Azt nem tagadhatod, hogy Bácskay – hogy így fejezzem ki magam – óriási nyerésben van?

– Ez kétségtelen – hagyta helyben Valy.
– Nos, akkor? Akkor mi meggondolnivalód van még?...
Értelek! Arra gondolsz, hogy ha esetleg változnék a hadi szerencse, ha másképpen alakulnának a dolgok! – Kerekes egyszerre nagyon pajtás lett: – Nézd, öregem, Ede papa mindenre gondol! Ha egyszer – amit nem hiszek, mert hiszen az embernek csak ki kell nyitnia a csipáját egy kicsit a térképre! –, de ha mégis egyszer oda kerülnénk, hogy Telkes újra háztulajdonos, földbirtokos, önálló filmember vagy akármi lehetne, akkor jöttök majd ti, a jó kis Valy és a jó kis János, visszaadjátok Telkesnek kérés nélkül mindenét, amit rátok írt, és csuda jó gyerekek lesztek... Nem érted? Hát ti mentitek át Telkes minden vagyonát! Kamatostul adtok vissza neki mindent! És minden, ami volt, elmúlt, mert minden csak manőver volt a buta antiszemita világ megtévesztésére!...

Valy kénytelen volt megállapítani, hogy Kerekes „nem is olyan hülye”.

– Ezt azonban – tette hozzá az újságíró – úgy vedd, hogy arra a szinte lehetetlen esetre, arra az egy százalékos véletlenre mondom, ha az angolok nyernék meg a háborút. Csak azért, hogy lásd: nincs egy százalék rizikó sem a dologban!

Az újságíró végül is elment anélkül, hogy választ kapott volna Valytól. Igaz, nem is számított rá, arra, hogy első alkalomra elfogadják a tervét. A színésznő felkelt, felöltözött. A szépítőtükréből vidám, fiatalos, okos, szép arc nézett vissza rá, amíg tett-vett, egy jó ütemű, új táncdalt dudorászott. Határozottan könnyűnek, biztosnak, felszabadultnak érezte magát. A reggeli migrénje teljesen elmúlt.

Kerekes Bácskaynak is előhozta a dolgot. Bácskay figyelmesen végighallgatta, aztán csak annyit jegyzett meg, hogy nem látja a vállalkozást anyagilag megalapozva Telkes nélkül:

– Nekem, jól tudod, nincs pénzem; Valynak sem sok...

– De hiszen ezt magyarázom, szerencsétlen! Hát az ingatlanok!

– Te magad mondtad, hogy a legértékesebbeket, a sashegyi telkeket meg a bérházat a Bánhegyi fiú csípte el... Akkor pedig...

Kerekas titokzatos kis nevetést hallatott:

– Most figyelj ide! Az én eszem! A kisfiút a múltkor ilyen laposra puhítottam! A nyavalya töri őt, hogy a szakmába kerülhessen. Mit gondolsz? Tudod, mivel lehet őt kifizetni? Bagóval! Adtok neki egy ezrest havonta, vagy leadtok valamit a nyereségből. Semmit. Kezet csókol nektek, ha beengedtek a műterembe. Nos?

Bácskay bólintott.

– Hogy ezek után mi töprengenivalód van még, hogy mi szükséged lehet még Telkesre, azt nem tudom. Mindegy. Gondold meg a dolgot! Én nem sürgetlek. Arra azonban készülj el, hogy a most kijövő zsidótörvény – mert remélem, tudod, hogy készül a tervezet – nem olyan lesz, mint a 39. IV. tc.! És azt is ki kell jelentenem, hogy ha te mindörökké stróman akarsz maradni, akkor az én politikai felfogásommal, azon a helyen, ahol vagyok, nem sokáig exponálhatom magam értetek... Különben is: Valy beléd bolondult, én itt vagyok mögötted... Nem értem, mi van ezen még meggondolnivaló!

Bácskay azzal vetett véget a vitának, hogy a dolgot meg kell alaposan beszélnie Valyval.

Telkes Andor május kilencedikén levelet kapott a fiától. Két hete múlt akkor, hogy Béla bevonult. A levelet Béla „feketén” küldte, vagyis a cenzúra megkerülésével. Sietve írhattott, helyenkint teljesen olvashatatlanul:

„Hat napja vagyunk már itt” – írta –, „a délvidéki táborban, de ez a hat nap nekem már olyan, mintha a pokolban töltöttem volna hat évet... Ha egy mód van rá, ha valaha még életben, testileg-lelkileg épségben akarsz látni, tégy

meg mindent a megmentésemre sürgősen, nagyon sürgősen, mert nem bírom! Azt nem lehet leírni, elmondani... A századparancsnokom bizonyos Radossevich Dusán hadnagy. Te már nem emlékszel, de én tudom, hogy két éve lenn volt a Balatonon, akkor még zászlós volt, Bencsákéknál volt vendégségben mint a Jenő barátja és századtársa. Beszélj Jenővel, sürgősen! Nem ember! Nem tudom elhinni, hogy ember! Szörnyeteg! És a keret méltó segítője mindenben. Mert öljenek meg, nem bánom. De ezt a kegyetlenséget... Arról, hogy a származásomat igazolhassam, szó sem lehet. Megpróbáltam még ott, de ott nem tartott kihallgatást. Amikor pedig lejöttünk, azóta a legrémesebb... már nem is tudom. Először csak ordított. Úgy ordított, hogy beleremettem. Hogy ez nem iparigazolvány, hogy itt nem lehet »tanúsítványozni«, hogy ez katonaság! Büdös zsidó vagyok, mint a többi. Másnap, mert újra jelentkeztem kihallgatásra, ötvenszer körül akarta ugráltatni velem békaugrásban a tanya udvarát, ahol lakunk. Az ötödik után összeestem. A tizedik után elájultam. Addig rúgtak, amíg fel nem tápászkodtam. Azóta úgy fáj a fejem, hogy majd beleőrülök. Félek, hogy agyrázkódást kaptam, mert az egyik tisztas a fejemet rugdalta! Két nap múlva újra jelentkeztem kihallgatáson, akkor kikötetett. Vödörszámra locsolták rám a vizet háromszor, hogy magamhoz térjek. Mindennap leissza magát, és olyankor borzalmas dolgokat művel. Azt mondják, azért iszik annyit, mert az ezredéből csak ő nem vehetett részt a hadjáratban. Megbízhatatlannak tartották a szerb neve miatt, így került át ide. Az ezrede lenn van Belgrádban, és most ő minden éjjel minket... És mindezt úgy, hogy naponta huszonkét kilométert gyalogolunk, és esőben, jó időben egyformán egész nap »dolgozunk«. Tegnap bokrokat irtatott velünk, de nem volt szerszámunk hozzá. Kétórai kínlódás után kitalálta, hogy a fogunkkal irtsuk. Ugye nem hiszed el? Aki nem rágta a fogával a vesszőket, és nem hordta a lerá-

gott ágat a foga között a gyűjtőhelyre, azt este kiköttette... Errefelé csetnikek vannak, és az őrségünk – a zsidók is – puskát kap. A múlt éjjel riadót rendelt el, örült kavarodást csináltak a tisztesek, hogy itt vannak a csetnikek. Valaki – bizonyára egy tisztas, akivel összebeszél – lőtt egyet a levegőbe. Erre kitalálta, hogy közölünk lőtt rá valaki, hogy súrolta a fülét a golyó. Kijelentette, hogy ez lázadás, és meg kell tizedelni a századot. A nagyobb kínzás kedvéért beköttette a szemünket, és kiszámoltatta minden tizedik embert, hogy kivégezzék. De mindig hibásan számoltak, és kilencszer kellett végigcsinálni az egészet, amíg végre huszonöt ember kinn állt. Akkor kijelentette, hogy az kevés, legalább harmincöt kell, és felszólított minket, hogy tízen még jelentkezzenek önként. Mindezt éjjel, vacogtató hidegben, az udvaron. Ő nem fázott, mert olyan részeg volt, hogy alig állt a lábán. Egyenkint ment végig: »Te sem jelentkezelsz önként? Olyan szépen találod azt a koszos zsidó életedet?« Végre együtt volt az újabb tíz is. Elkezdett gödröt ásni velünk. Amikor a gödrök megvoltak, bezártak minket a pajtába, és hallottuk, amint egyenkint kivégzik őket. Nem végezték ki persze, mert – amint megtudtuk utólag – az egész csak »vicc« volt. A fejük mellett sütögették a revolvért a tisztek. Az egyik kivégzendő olyan idegrohamot kapott, hogy meg kellett köztözní...

...Ha végig akarnám mondani csak ennek a hat napnak a rémségeit, huszonöt oldalas levelet kellene írnom. És az csak kivonata lenne a valóságnak. Csak a külső események vázlatja. Mert a lelki gyötrésnek még egészen külön rendszere van. Mindennap kerülővel megyünk a »munkahely«-re, egy erdőn át, ahol a fákon kivégzett szerbek hullája lóg. Mindennap megállunk, hogy – amint mondja – »szemléljük, néhány percen át, milyenek leszünk mi is egy-két hét múlva«. Mindenféle rémhírt hozat forgalomba: minden elesett magyar katonáért tíz zsidót fognak felakasztani, »a tizste-

kért huszonötöt». Aztán hogy nem akasztanak fel, csak aknát kell majd szednünk. Elkezdte gyakoroltatni velünk az aknaszedést. »Nem kell félni! – biztatott –, átlagban csak minden második-harmadik akna robban fel a kézben. Az sem mindig halálos, csak a szemet üti ki, és a kezét-lábát roncsolja szét.« Egyikünk sem tudja, mi igaz, és mi rémhír... Az első három nap egyikünk sem ivott, mert a kútra cédulát szögeztetett ki, felirattal, hogy a kút vize mérgezett, inni halálos.

Ma holdvilág van, és első ízben örségen vagyok. Így tudok írni neked. Reggel az egyik tisztas, az egyetlen emberséges a keretben, talán elviszi és feladja. Könyörgök, ments ki innen! Azt mondják, a Radossevich pénzért sok mindenre képes. Mielőtt lejöttünk, két fiúnak adott egész napos eltávozt. Azt hallom, fejenként ezerkétszáz pengőt kért tőlük. Láthatod, nem olcsó ember! De talán tízezerért hajlandó arra, hogy az okmányaimat megnézze, és leszereltessen... Sokszor olyan, mintha álmodnám az egészet. Vagy megőrültem? Igazán... Megtapogatom a földet, hogy valóban föld-e, és hogy a levegő valóban levegő, és minden olyan-e, mint régen volt. Mert ez nem lehet. Igazán, nem is tudom már...”

Ennyi volt, amit a hat oldal apró írásból Telkes Andor ki tudott betűzni.

XVIII. FEJEZET

Családi ünnep volt az özvegy házában: Jenő szolgálati küldetésben két napra hazajött. Éjszaka utazott, reggel mindjárt a minisztériumban és a hadtestnél járt, most aludt. A szobája lesötétítve, a széken holtfáradt ember utolsó, ideges mozdulataival odavetve a poros, gyűrött nadrag, a zubbony, a szék előtt a csizma, a támlán az öv az ormótlan szolgálati revolverrel. Az özvegy még nem mert bemenni, hogy kihozza, apróra kikefélje, kitisztítsa, vasalja mindezt. Majd ha felébred! Az ebédlőben várakozott csendben az egész család; a nagymama is eljött. Deske itthon volt, aztán lement borért az ebédhez, most azzal időzött. Az asztalt még régen megterítették, hogy mihelyt Jenő felébredt, ehessenek. A nagymama Jenő terítékéhez nemzeti szín szalagot kerített, kártyát rakott elé, felirattal: „Éljen a vitéz magyar hadsereg! Éljen Jenő, a mi hős hadnagyunk!” Tompa hangon, suttogva beszélték. Nem Jenő miatt, akit két bezárt ajtó védett a külső zajtól, hanem a hívatlan vendég, Telkes Andor miatt. Telkes a fia levele óta mindennap érdeklődött, mikor beszélhet Jenővel; hogy délelőtt Jenő hazaérkezéséről értesült, azonnal idesietett, s most az irodában várakozott mintegy két órája Jenő ébredésére.

– Rettenetes, szegény Jenőnek mennyi szaladgálnivalója van ez alatt a két nap alatt! – súgta az özvegy a nagymamának. – Igazán adhatnának szusszanásnyi időt neki, ha már itthon van!

– És még ez a Telkes is! – sziszegett a nagymama. – Mit

gondol ez, tulajdonképpen miért jött haza Jenő? Ilyen tapintatlanság!

Az özvegy elnézően mosolygott.

– Tapintat? Tőle vár anyám tapintatot? Ezekről?

– Mikor jött?

– Fél tizenkettőkor. Alighogy szegény Jenő lefeküdt. Azt szerette volna, ha mindjárt felébresztem a tiszteletére.

– Még mit nem! Hallatlan!

Az özvegy magára hagyta a nagyanyát felháborodásával, és Babához fordult:

– Mindegy, hogy Telkes vagy nem Telkes, akárki is: vendég. És nem lehet őt ilyen sokáig egyedül hagyni. Baba, mondtam már neked, édes fiam, tessék bemenni hozzá!

Baba kelletlenül fintorgott:

– De drága anyám, mit csináljak odabenn? Igazán nem szoktam... Azt sem tudom, miről beszélgessek. Tudok én Andor bácsival közös témát találni? Két egészen különböző világ...

– Egy szót se, édes fiam! Tudod, hogy nem szerettem a túlzásokat! Telkes Andor végeredményben mégiscsak világot látott ember. Beszélgethettek utazásról meg hasonlóról... Te úgyis szeretnél mindig utazni!

– Hagyd, drágám – lépett közbe a nagyanya, hogy a helyzetet önfeláldozóan megoldja („hiszen ez a szerep illik leginkább az ő korához”) –, majd én. Nem lehet ezt a szegény kislányt!... Igaza van. Majd én bemegyek.

– Isten hozta, kedves Telkes! – üdvözölte odaát az igazgatót, és mind a két kezét csókra nyújtotta. Soha nem szólította keresztnevéen a vejét. – Hát magát is lehet néha látni? Isten hozta nálunk! Nem, csak maradjon, foglaljon helyet! – (Maga sem tudta volna megmondani, miért, de úgy érezte, hogy ez a megismételt „Isten hozta” Telkesnek, mint zsidónak rosszulesik. Éppen azért mondta kétszer is. Sok gondolattársítástól kuszált öreg fejében a „zsidó”, „kommunista”,

„istentelen”, „pogány”, „ördög”, „protestáns”, „proli” és egyéb fogalmak valamiképpen egy családhoz tartoztak, amely család a legtávolabbi rokonságban sem állt az „Isten”-nel, aki viszont az ő családjával és a régi, jó, magyaros vendégszeretetet kifejező köszöntéssel szoros rokonságot tart.) Régen látta már Telkest, feltűnt neki, hogy milyen rossz színben van.

– Csak nem gyengélkedünk? – kérdezte anyásan. – Legutóbb mintha kicsit jobb színben láttam volna. – Aztán nem is érdekelte már az igazgató válasza; visszatért eredeti szándékához, hogy tudniillik: mindenekelőtt kicsit megmondja neki a magáét. Nagyon nem szerette, ha az emberek nem tudják, mi illik, és mi nem. – Szegény Jenőnkhez jött, hallom! Bizonyára valami üzleti ügyben! Alszik szegényke. Nem haragszik, de a világért sem akarnám most felébreszteni őt! Maga nem is tudja, mi minden dolga van ennek a gyereknek most, hogy két napra felküldték! A családja számára – azt lehet mondani – nincs egy perce sem! Na, nem baj: azért bizonyára fog tudni időt szakítani maga számára, csak azt ne kívánja, hogy most felébresszük! – Telkes élénken tiltakozni akart, a nagymama tovább beszélt: – Lenn vannak most, tudja, valahol Újvidék mellett. Nem is tudom pontosan, hol. Mert nem mondja meg. Azt nem szabad elárulniuk! De azt tudom, azt mondta, hogy a legénységgel együtt van elszállásolva. Nincs külön tiszti szállás. Hát ilyesmit! Ott, azzal a mindenféle néppel együtt! Ő, a doctor juris, a hadnagy, aki civilben referens! El tudom képzelni, mi lehet ott! Szegénykém!

A nagymama szinte elsírta magát. A hangja elcsuklott, amint beszélt.

– Ez a háború! Igen, ez a háború! De milyen háború! Istenem, ha elgondolom, ez az egész mennyire másképpen volt akkor! Ferenc József, Vilmos... és végeredményben az orosz cár is, meg a többiek: ezek mind urak voltak! Igazi urak voltak! Úgy tudták, mi dukál az úriembernek. És ak-

kor nem voltak ilyen dolgok, ilyen csetnik meg hasonló! Azt mondják, az valami rettenetes. De el is tudom képzelni: az ember gyanútlanul megy az utcán, egyszer csak egy ablakból orvul rálőnek. Mint egy kutyára! A mi szép fiainkra! Azt mondják, nők és gyerekek is! Hát hallott már ilyet! Hogy jön egy nő az utcán virágcsokorral, aztán a csokorban bomba van elrejtve, és amikor odaér, rádobja a menetelő katonákra! Jenő is meséli – hiszen csak néhány szót beszélhetett az anyjával, nem volt még ideje –, mesélte, hogy egyik helyen éjjel belopódtak a csetnikek a katonák szállására, és sorra leöldösték őket. Hát nekem, tudja, akárki akármit mond, ez nem hazafiasság, ez nem férfias harc, nyílt tusa a becsületes ellenféllel. Mennyire más az, amikor a mieink... szépen, énekszóval, kipirult arccal, vidáman! Az igen! De virágcsokor, meg ablakból kilőni, éjjel besettenkedni!

Telkes félszavakkal válaszolgatott, bólogatott. Látszott, hogy nem szívesen időz ennél a témánál. A nagyanya a háborúról beszélt, a politikai helyzetről:

– Azért úgy aggódom, tudja. Ha az ember meggondolja, mégis már másfél év óta tart... Igaz, hogy nagyon snájdigul csinálják a németek, ezt meg kell hagyni! Ahogy ezt a Jugoszláviát is... És Görögország... Ott is, csak a német! Az olaszok már szinte kátyúba jutottak. Ugye, már azt hitte az ember? És a németek: hogy hengerelik, hogy hajtják maguk előtt! És nem állnak ám meg. Beszéltem a múltkor az utcán egy fiatal német katonával. Kértem: „Aztán hová mégy?” „Nach Mosul!” – feleli, de olyan büszkén, olyan biztonsággal! Hiába! Nagy nép, nagyon nagy nép. Csak hát: nagy utat kell még megtenniük, az angol, az mindenfelé benn ül már évszázadok óta, végig Ázsián, Afrikán! Ezért aggódom néha. Nem, hogy nem nyerik meg, hanem hogy még elhúzódhat. Mert most – úgy hallottam – előbb elvágják Angliát a gyaratoktól, aztán szállnak partra a Szigeten. Az már nem lesz

nehéz, de addig! Soká eltarthat még! Csak a mi fiainkat ne vigyék! Szegény Jenőnk, ez is többet katona, mint civil!

Később átment az ebédlőbe, és nagy titokzatosan tucatnyi kis fényképet hozott át Telkesnek.

– Látja? Ezeket Jenő hozta magával. Borzalmas, amint az ember így nézi, de ha meggondoljuk, hogy ezek az emberek nem is emberek, félvad barbárok, akik a hadi jogot egyszerűen felrúgták!... Mi végeredményben a saját földünket szereztük vissza... Becsületesen mentünk oda, hogy senki békés embernek ne essék bántódása. És akkor ezek ilyen rémségeket csinálnak. Persze, példát kell statuálni! Itt csak a legkeményebb szigorúság segít.

A képeken különböző kivégzési jelenetek voltak. Három hátrakötött kezű akasztott ember egy fán, előrecsuklott fejével. Néhány női holttest egy mezőn. Más hasonlók. Rossz működvelő felvételek voltak, a legtöbbször alig lehetett látni, mit ábrázol.

– Ha arra gondolok, hogy ez vagy az, talán éppen ezek közül valamelyik a mi Jenőnk... – mondta a nagyanya, amíg Telkes a képeket vette sorra. Nem fejezte be a mondatát, mert belépett Jenő. Civilben volt, hogy az egyenruháját rendbe hozhassák. A haján fénylett még a fürdővíz nedvessége. Rosszalló pillantást vetett nagyanyjára:

– Ezeket a képeket én idehaza, magunk között megmutattam, de igazán nem arra valók, hogy az ember publikálja. Az ilyesmi nagyon jó propagandaanyag azok számára, akik a tényeket nem ismerik, és rosszindulatúan akarják a dolgot beállítani. Igazán nem értem, nagyanyi, néha olyan, mint egy gyerek!

Elszedte a képeket az íróasztalról, és a zsebébe tette. A nagyanya magukra hagyta őket. Telkes cigarettát vett elő, engedélyt kért a rágyújtásra, és megkínálta Jenőt is. Jenő idegesen az órájára nézett, és nem fogadta el a kínálást.

– Tulajdonképpen miben állhatok a rendelkezésére An-

dor bátyámnak? – kérdezte, és figyelmesen, kicsit türelmetlenül előredűlt a székén.

Telkes elmondta Béla esetét. A behívás körülményeit, a szaladgálásait, Béla levelét. Azt, hogy büntető jellege van, elhallgatta. Jenő kicsit ideges kíváncsisággal kérdezte:

– És most mit tehetnék én ebben az ügyben?

– Arra gondoltam – magyarázta Telkes –, hogy esetleg beszélhetnél ezzel a Radossevich hadnagyú társaddal, aki – úgy tudom – jó barátod, hogy legalább Béla okmányait vizsgálja meg. Nem lehet az, hogy valaki, aki nem zsidó, zsidó munkaszolgálatot teljesítsen, ilyen körülmények között!

Jenő kényszeredetten mosolygott. A hangjában gúny volt:

– Nem tudom, mit képzelnek idehaza voltaképpen: milyen az a háború! Én csak úgy beszéljek Radossevichsel, hogy vizsgálja meg a Béla okmányait, szerelje le... Ha azt idehaza tudnák, mit jelent az ilyesmi!... Radossevich először is nem vizsgál okmányokat! Ez nem az ő dolga. Én sem foglalkozom vele. Radossevich éppen úgy századparancsnok, mint én. Az ilyesmi nem a mi dolgunk. Arra megvan a megfelelő szervek. A katonaságnál mindennek megvan a megfelelő szerve! Az nem úgy megy!

– De mégiscsak... a hadtestnél is, meg mindenhol megállapították, hogy ez...

– Akkor miért nem intézkedtek ők? De hát ez nevetséges! A munkaszolgálat éppen olyan fontos dolog, mint a katonaság! Ezt így kell felfogni. Mármost annak a munkásszázadnak teljes létszámon kell lennie... Azt ők tudják, milyen munkára mennyi ember kell... Onnan nem lehet elvenni, mert akkor be is kell hívni helyette valakit. Ha egyszer már felállították a teljes létszámú századot... Az igazán mindegy, hogy valaki zsidó-e, vagy sem! Pláne, ugyebár, Bélát nem sok választja el attól, hogy zsidónak számítson! Nem lehet az ilyesmit bolygatni! Azért nem csináltak semmit a hadtestnél sem. Oda hívták be, ott szolgál! Katonaság az katonaság.

– De hát azért mégiscsak tekintetbe kell venni...

Jenő nem figyelt Telkes közbeszólására. Folytatta a maga gondolatát:

– Különben is. Radossevich aztán igazán nem az az ember, aki tűri az ilyesmit! Mi egy iskolában nőttünk fel. Az nálam is elképzelhetetlen, hogy valakiért a nagybácsija vagy az unokatestvére közbenjárjon. Nem vagyok kivételező, de az az emberrel kivételeznék, ha nem is úgy, ahogy ő szeretne volna! Mi ezt nem ismerjük: a protekcionizmust! És Radossevich – ha lehet – még nálam is szigorúbb ezen a téren.

– De azért nem kell – próbálkozott Telkes –, nem kell így bánni az emberekkel! Hiszen, ezt nem mondhatod, hogy megszokott vagy normális dolog lenne a katonaságnál! Ez, amiket itt Béla ír...

Jenő idegesen közbevágott:

– Az, amit Béla ír – már az előbb is akartam mondani –, nevetséges túlzás! Csak nem hiszi, Andor bátyám, hogy ilyesmi... Én ismerem Radossevichet. Olyan jól ismerem, és olyan embernek ismerem, hogy tűzbe merem tenni a kezem érte. Minden tekintetben. Szigorú, de igazságos ember. Kemény ember, az kétségtelen. De a katonái mindig imádták. Az pedig mond valamit. Példaképe volt minden katonának a században. Biztos vagyok benne, hogy most is megköveteli mindenkitől a kötelességteljesítést, de az is biztos, hogy annál többet nem követel.

Telkes Andor gondokba merülten nézett maga elé. Jenő kis szünet után folytatta:

– Nem könnyű dolog a katonaság, Andor bátyám! Nem tréfadolog! El fog tartani egy ideig, amíg Béla beletörik a dolgba, de... Istenem! nekem se volt könnyű először, senkinek se könnyű. És majd meglátja Béla is... Béla mindig egy kicsit túl ideges volt, egy kicsit lányosan érzékeny.

– Gondolod?... – révedezett Telkes Andor, és a fia leve-

lének kétségbeejtő szavai lassan halványodni kezdtek a kényelmesebb vigasztalódás felderülő fényében. – Gondolod?

– Persze! – nevetett Jenő. – Tetszik tudni, a katonaságnál – de így van ez például a diákoknál is, az egyetemi kollégiumokban meg mi... – szeretnek (ahogy mondani szokták) kitolni egymással. Néha rettentően dühítő dolgokat találnak ki, de legjobb, ha az ember nevet rajta! Olyan dolgok ezek... olyan gyerekes pukkanások, de jókedv és tréfa áll mögötte, semmi más, és nagyon növeli az igazi bajtársiasságot. Később az ember olyan szívesen emlékezik vissza az ilyesmire! Persze Béla most még benne van, és amúgy is kicsit érzékeny, nem tudja túltenni magát. De majd egy-két hét múlva! Ő lesz a legnagyobb tréfacsináló a században! Így szokott lenni.

– Gondolod? Szóval nem hiszed...

– Nevetséges dolog! Eszembe jut például, velem is miket csináltak. Egy ízben az őrmester piszkosnak találta a legénységi szoba padlóját. Ez még önkéntes koromban történt. Tilos volt odabenn dohányozni a szalma miatt, de persze titokban mindenki rágyújtott, és az ágy alá szórták a hamut meg a csutkát. Lehetőleg egymás ágya alá! Az őrmester – ez már így szokott lenni – nagyon kirúgott ránk, karpaszományosokra. Tetszik tudni, mit csinált? Felsúroltatta velünk az egész padlót! De nem ám csak úgy! A fogkefénkkel kellett hogy súroljuk! És ragyogjon ám, mert... Hogy ott mi volt, milyen kavarodás, micsoda fogcsikorgatás! Az egész század rajtunk röhögött, a kilenc önkéntesen, amint a fogkefénkkel súroltuk a padlót!... És megcsináltuk... És én még ma is megvagyok. Sőt! Ma már az egész ügyből mulatságos, kedves emlék lett, amit – ha régi bajtársak között vagyok – mindig felelevenítünk.

Telkes mosolygott. Jenő szintén mosolyogva révedezett a mennyezet felé. Már éppen belekezdett újabb anekdotába, amikor Telkes bizonytalanul előmerészkedett az ajánlatával:

– Tudod, ez mind kedves... És végeredményben ne hidd, hogy nagyon kétségbe vagyok esve Béla miatt... Igazad van. Magam is ismerem ezeket a dolgokat... Béla valóban nevetségesen érzékeny tud lenni olykor... De tudod – emelte fel a hangját –, ha az ember segíteni tud, miért ne segítsen? Bélának utóvégre nem kellene ott szolgálnia, zsidók között! Ha mód van rá... Arra gondolok, tudod, hogy az ember... nekem minden pénzt megérne, ha Bélát... kihozhatom, ha... Bélának az egészsége nem valami jó. És az idegei sem tetszenek nekem. Nem tartom kizártnak, hogy valóban megviselik a dolgok. Jobban, mintsem egészséges lenne. Azért gondoltam, hogy... Nézd, magunk között vagyunk! Ismerem a közhivatalokat. Magad is tudod, hogy az ember egy kis személyi jóindulattal sok mindent elérhet... Az ember valamilyen hazafias célra... biztosan lesz megint gyűjtés a Délvidékért... szóval ha én átadnék Radossevichnak egy ötezer... hát mondjuk, tízezer pengőt... Bizonyára nem olyan gazdag ember ő...

Jenő már állt. Az arca felháborodástól izzott:

– Hova tetszik gondolni! Ez már igazán... már nem is találok szavakat! Mit tetszik képzelni a magyar hadsereg-ről? Egy magyar királyi hadnagynak ilyen piszkos ajánlatot egyáltalában...! Először is a Radossevich egészen jómódú fiú, tehát nem is szorulna rá. És az, hogy akad néhány megtevédt közhivatalnok, aki a becsületét áruba bocsátja... Ez hadsereg, ez katonaság, kérem! Ennek minden egyes tisztjét az esküje, a becsülete az életével köti!

Telkes csitítani próbálta a felháborodott fiút:

– Na de, te... te félreértettél! Nem arról van szó... De kérlek, hallgass meg... Teljesen félreértetted a dolgot!

Jenő nem értette félre a dolgot, és Telkes már nagyon bánta, hogy az egészet – azok után, hogy Jenő már szinte teljesen megnyugtatta – még szóba hozta. Valóban lehetetlennek tűnt most előtte is ez az elképzelés. Ilyesmit csak

Béla tud kitalálni! Olyan túlzó az a gyerek, hogy az ember jóformán egyetlen szavát sem veheti egészen komolyan!

Az özvegy lépett be a szobába.

– Megbocsátanak az urak, de... Jenőké, a levesed egész forró volt, és már kihűlt. Nem melegíthetjük nem tudom hányszor, és ma még nem is ettél rendesen. Szaladj be! Addig talán majd én nyújtok egy kis szerény, nem nagyon élvezetes társaságot magának, kedves Andor.

Telkes szabadkozott, hogy voltaképp már végeztek, és éppen menni készült. Amikor kinn volt, az özvegy végigsimította Jenő még mindig a felháborodástól összeráncolt homlokát:

– Nem lehetett, ugye, lerázni már – mondta –, azért is jöttem be. Na, gyere, fiacskám, egyél szépen! Valami kellemtlent mondott?

– Kellemtlent? – forrongott Jenő. – Olyan aljas ajánlatot tett egy magyar katonatisztnek, hogy első pillanatban azt hittem, kipofozom innen!

Az özvegy és az egész társaság meglepett kíváncsisággal érdeklődött. Jenő sajnálta, hogy nem mondhatja el, miről volt szó. Csak annyit mondott, hogy ha nem lenne tekintettel „erre a hívatlan rokonságra”, jelentést kellene tennie az esetről. A nagymama összecsapta a kezét, és a fejét ingatta. Az özvegy emlékeztető célzásokat tett a világháborúra, amikor a zsidók papírbakancsot szállítottak, ugyanakkor itthon a hátszín erejét bomlasztották, és végül előidézték azt az egész rettenetes katasztrófát. Mindezt a szennyes pénzükkel! Jenő félreértette az anyja szavait:

– Ha arra gondol, anyám... Azt ma már nem lehet. Ma már más világ van! Ma már nem cseh és zsidó tisztek ülnek a gazdasági hivatalokban, hogy jó üzletet csináljanak maguknak a háborúból!

Nyomott hangulatban láttak ebédhez. A fojtott hallgatásból minduntalan célzások törtek fel az „esetre”, a „hallat-

lan merészségre”, az „arcátlanságra”. Végül is az özvegy, hogy másra terelje a szót, Jenőt kérdezte ki apróra: hogy megy a sora, nincs-e veszélyben. És a fiú háborús élményei, a legénység vidám dolgai áthangolták a társaságot. Ebéd után még megitták a maradék bort, az özvegy feketekávé is főzött; fél négy elmúlt már, amikor asztalt bontottak.

Az asztalbontást Baba siettette. Négy órára jött érte Kurt, és addig még fel kellett öltöznie. Aznap délután volt a Budapesti állomásozó német tisztok majálisa kinn, a Hűvösvölgyben. Baba sietve öltözködött. Az idő egészen melegnek ígérkezett, ezért a könnyű, nagyvirágos emprimé ruháját vette fel. Új ruha volt, bár tavaly csináltatta, viszont alig egy-kétszer volt rajta. Bokáig érő, nyári estélyi ruha volt, így eltakarta azt, ami nem volt egészen szép Babán: a lába szárát. Jól kiemelte viszont asszonyosan érett csípőjét, és a négyszögletes kivágásból élesen vált ki büszkesége: dús keble két domborulata; közbül a kíváncsú, mély árokba virágdísz tűzött. Fényes fekete haját magasra fésülte, élővirágdísz volt csupán abban is. Kurta angóra pelerint vett a vállára, ha mégis hűvösödni talál az idő; csuklóra akasztható kis selyemtáskát vitt magával. Az ernyőt az előszobában úgy erőszakolta rá az özvegy.

– És mikorra hozza haza őt, kedves Kurt? – kérdezte még az özvegy az ajtóban. Nem lehetett előre tudni. Az ilyen nyári mulatság – a hangulattól függ – eltarthat reggelig is.

– Hát akkor, kislányom – kötötte lelkére Babának az özvegy még egyszer –, ahogyan megbeszéltük! Ha éjfélre, de legkésőbb egyig hazajössz, akkor gyere ide haza! Ha reggelig eltart, akkor is! De ha éjfél és a reggel között jönne meg, akkor menj, és aludj Toncsi néninél! Nem szeretném, ha Jenő éjszakáját megzavarnánk csöngetéssel, jövésmenéssel. Meg a házmester is...

Toncsi néni az özvegy vénkisasszony iskolatársnője volt;

kinn lakott a Hűvösvölgyben, és Baba előre bejelentette már, hogy esetleg nála tölti az éjszakát.

Odakinn csaknem katonás pontossággal érkeztek meg a párok és a tisztek kisebb csoportjai öt órára. A társaság legnagyobb része egy nyolcvanhármassal jött, és már a kocsi-ban megkezdődött a bemutatkozás, a terepere és vidám ugratások. Az idősebb tisztek katonai autón vagy taxin érkeztek jobbra, taxin jött Kurt is Babával. A zöldvendéglő teraszán aztán megkezdődött az általános ismerkedés, helyfoglalás, udvariaskodás. Amikorra elhelyezkedtek, megérkezett a tábornok szemlét tartani fölöttük. „Csak érezzék úgy magukat a kedves vendégeink, mint egy nagy családi mulatságon, a német véderő tisztjeinek nagy családjában!” – mondta, és nagyon kedves volt mindenkihez. Baba úgy érezte, mintha hozzá és Kurthoz egy fokkal kedvesebb lett volna. Az ismerkedés után a tábornok bevonult néhány idősebb tiszttel a belső szobába kártyázni, iszogatni, beszélgetni. A társaság nagyobbik része a teraszon foglalt helyet, akiknek ott nem jutott asztal, azok számára lenn az udvaron terítettek. Átkiabálgattak egymásnak, székeket adtak le a terasról az udvarra, valóban olyan volt az egész, mint valami nagyobb családi ünnepség; sokat jelentett, hogy legalább a férfiak mind ismerték egymást. A kocsmát a legényeikkel kicifráztatták erre a napra szépen, papírdísszel és közbül virágcsokrokkal. Rázendített a katonákból alakult dzsessz, és megkezdődött a tánc lenn, az udvar betonján. A nők idegenül, bizalmatlanul méregették egymást, öközöttük alig akadt ismerős. Néhány lány üdvözölte csupán zajos örömmel egymást: ezeknek az udvarlói együtt járó jó barátok lehettek, és így hölgyeik már találkoztak máskor is. Az ilyen csoportok hamarosan egy asztalhoz költözködtek össze. Máskülönben már csak azért is nehezen melegedtek fel egymás iránt a lányok, mert a legkülönbözőbb korból és – láthatólag – társadalmi osztályból kerültek együvé. Az öltözékek is: volt egészen pazar, félvi-

lágias estélyi meztelenség, bőszochnyas „dirndli”, egy lány – nem tudni, mi indíthatta erre – amolyan népszínműves magyar ruhában volt, pártával; leginkább az a kurta szoknya, egészen fiatal kislány tűnt fel, talán tizennégy éves lehetett, akinek még kis kamaszdomborulatok is alig-alig feszítették a blúzá, de azért tündető, meleg barátságban bújt össze egy kopaszra nyírt, szemüveges tűzfőhadnaggal. A leghangosabb társaság mindjárt az elején egy nagykeblű, húsos arcú, már nem nagyon fiatal nő körül alakult ki, akinek a haja szokkítását feltűnően kiemelte, hogy – amint Baba megállapította – bizvást kipödörhette volna fekete kis bajuszkáját. Hatalmas, ragyogó fogai voltak, és azokat minden pillanatban – hol jobb, hol bal felé csattogtatta meg szemérmetlen nagy nevetésben. Baba hirtelenében senkit sem látott, akivel szívesen megbarátkozott volna. Legfeljebb azt a három egyformán öltözött lányt a legelső sarokasztalnál, egy monoklis őrnagy és négy másik tiszt társaságában. A legjobb asztal volt az, ahol ültek. Valószínűleg három testvér lehetett. Viszont Kurt azt mondta a monoklis őrnagyra, hogy „ein frecher Kerl”, és ezzel a kérdést lezárta.

– Minek néked társaság, ha velem vagy? Úgy gondoltam, hogy inkább csak kettesben fogunk mulatni. Nem?

Még két másik pár ült az asztaluknál. Udvariasságból bemutatkoztak, de nem sok szót váltottak egész este. Azok nagyon jól mulattak négyesben, és egészen elkülönültek Babától meg Kurttól az asztal másik végén. Csak az egyik fiú, nagy lóarcú osztrák, az merészkedett addig, hogy amikor a sörtől már nagyon felvidult, és egy felharsanó dörgő nevetésére Baba akaratlanul is felé meredt, szemtelen megértéssel visszakacsingatott Babára (Baba úgy tett, mintha észre sem vette volna, de azért kicsit bosszantotta a dolog).

Csaknem végig Kurttal táncolt, amikor táncoltak; minden két-három tánc után üldögéltek és beszélgettek negyedórát. Ilyenkor, ha felkérték, a lány sajnálkozva nézett

vissza a magában maradó fiúra, és Kurt a következő táncra már biztosan visszakérte őt. Egyszer adott kosarat Baba – akkor csakugyan fáradt volt kicsit, négy keringőt táncolt egyvégben Kurttal – a monoklis őrnagy kérte fel.

– Jaj, nagyon kérem, most ne – mondta –, alig kapok lélegzetet! A legközelebbit, ha addig el nem felejt! Jó?

Az őrnagy tréfásan megfenyegette Kurtot az ujjával, aztán nagyon elegánsan összevágta a bokáját, és meghajtotta magát Baba előtt. A következő táncra pontosan visszajött; Baba úgy találta, nem is olyan szemtelen. Sőt, nagyon kedves, jó modorú ember volt. Még kétszer kérte fel Babát az este folyamán; amikor utoljára táncoltak együtt, és meglátta, hogy Kurt tolong feléjük, Babát lekérni, kesernyész-édes arcot vágott, és azt mondta: „Látom, az én Kurt barátomnak rendkívül sürgető érdekei vannak magánál. Nem akarom zavarni.” Aztán hozzátette: „Es tut mir wirklich Leid!” Babának csak a legjobb emlékei maradtak róla.

Azután még mások is táncoltak vele: az asztalnál ülő két tiszt, egyszer-egyszer, udvariasságból; két százados Kurt barátai közül, azok ismételten felkérték; egy civil fiatalember, szintén német. Vacsora után makacs kitartással egy meglehetősen elázott páncélos-alezredes csapott le rá. Valami Wimpfen báró, ha jól értette Baba a bemutatkozását. Meglehetősen kínos ügy volt, a báró csetlett-botlott már, és egyáltalában nem akarta megérteni a helyzetet; mindenáron a maga asztalához szeretne volna cipelni Babát.

Akkor már sok pár elszéledt a holdvilágos erdőben. Baba és Kurt is kerestek maguknak erdei padot. Végigláttak az ezüstpárás völgyön, a fantasztikusan gomolygó lombok fölött, szemben a Holddal. A pára olyan volt, mintha a fák lehettek volna forró szájjal a hideg, csillagos ég tükre felé; a Hold is, mintha a völgyből szállt volna fel. Baba különös, ringó szédülést érzett, amikor Kurt átkarolta. A fejét engedelmesen odahajtotta a fiú vállára. Érezte, amint a fiú karja

megfeszül a hóna alatt, és emeli, húzza őt szorosan felfelé. Lehunyta a szemét. Az arca előtt a dohány és kölnivíz szagával keveredve valami érdes, csípős, de nagyon kellemes férfiszag lebegett. Kurt szája keskeny volt, kicsit nedves, Baba meleg ajkához érve hűvösnek hatott. Baba visszatartotta a lélegzetét. Ez a csodálatosan szép májusi este, az izmos kar szorítása végig a hátán és a hóna alatt, ez a különös, émelyítően jóleső szagkeverék, Kurt szája, amint az övéen lassan átmelegedett: zsibbadtan adta át magát a csóknak. Tudta, hogy most tiltakoznia kellene; a gyóntató atyja megmondta, hogy a szájsók még a vőlegény és menyasszony között is bűn. Nem is esett közöttük csók, amióta Kurt Pesten volt, legfeljebb néha lopva, találkozáskor, búcsúzáskor, nagyon meghatott pillanatokban – az arcán. Most nem tudott tiltakozni. Ezek a dolgok, minden, ahogy így összejött: talán nem is olyan súlyos bűn az, ha most egy kicsit átengedi magát az este varázsának!

Hátuk mögött a zene szólt, duhaj rikoltások, buja női kacagás töltötte be a tisztást. Baba nem értette egészen a nőket: hogy viselkedhetnek így! Azért maga is érezte: a háború, ezek a véres idők; ki tudja, holnap, holnapután nem a legrettenetesebb élet, a legvéresebb halál várja-e ezeket a szegény fiúkat valahol a Balkán őserdeiben vagy Kréta partján! És olyan fiatalok, olyan győztesek! Nem, ezeket az időket nem lehet egészen a rendes idők rendes mértékével mérni! A háború első szele meghozta a háborús idők első erkölcsi felmentését: a szabad ölelést a győztes férfiakkal. Baba sok mindent megértett. Azért mégis – meg is mondta Kurtnak – egyik-másik nő túlment azon a határon, ameddig lehet és szabad. Már tánc közben is úgy tapadtak, úgy ölelkeztek, mintha az életükkel függnének azon a férfin. És az asztaloknál: csók, ölelés, vad összebújások, olyan kipirult, olyan felhevült arccal, hogy az szinte hangosan lüktetett, szinte világított az estében. Sörtől, férfitől részeg nők furcsa

papírsapkákban szertelenkedtek, hangos kacérsággal tárták elő minden nőténységüket, dzsungelját és vad örvényét az átizzott, fogcsikorgatva felkínált testnek. Feltűnősködő beszéd – feltűnő rossz németiséggel – ragadta mindenfelől magára a figyelmet. Egy nőnek úgy kibomlott a haja, ruhája, egész teste, hogy még ezek a maguk között magukat biztonságban érző, sokszor cinikusan szemet összevillantó férfiak sem mertek egyenesen odanézni. Baba úgy érezte, nagyon igazságtalan, kegyetlen, nagyon kiábrándító lenne, ha Kurt-nak ez ellen a tiszta, szép csókja ellen védekezniük.

Amikor eszükbe jutott, hogy visszamenjenek táncolni, már csak néhány maradék pár vonaglott a betonlapon, a teraszon fáradtan hervadt már az orgia, bentről az idősebbek már hazamentek. Baba fázott, felöltötte a pelerint, magához vette a holmiját. Egy pillanatra tanácstalan volt, vajon arra kérje Kurtot, táncoljanak még, vagy visszasétáljanak az erdőbe, a padhoz. A poharában volt még két ujjnyi sör, azt megitta.

– Szomjas vagy? Hozzak még sört?

– Nem, köszönöm. Nem kérek. – Aztán egyszerre eszébe jutott: – Hány óra van voltaképpen?

Kurt is csak akkor gondolt először az időre. A füléhez vette az órát, nem állt-e meg. Három óra múlt néhány perccel.

Nem tudtak dönteni: elindultak, szinte akaratlan, az erdei padjuk felé. Félúton Babának eszébe jutott, hogy éppen ideje volna a Toncsi nénihez lemenni. Reggelig még három óra volt hátra; úgy érezte, ő is fáradt már, és a társaság hangulata sem futná addig.

– Merre lakik az a néni? – kérdezte Kurt. Baba elmagyarázta. – Egy kicsit hamar berúgott a társaság – mondta a fiú, mintegy hangosan gondolkozva – így aztán persze hamar kifáradnak. Nem tudnak beosztással mulatni. Nem szokták meg. – Körülnézett a völgy fölött, akkor értek le a hegygerincen vezető útra: – Ilyenkor látni igazán – mond-

ta –, mi is voltaképpen az az atmoszféra. Mint valami akvárium fenekén! Halak vagyunk mi is. Látod? Csak valamivel hígabb vízben. Nem is halak – azok a repülők! –, inkább rákok, meg tengeri csillagok, meg hasonló. Tengerfenék! Nem olyan? Az egész itt előttünk. A csillagok fények oda-fönn a tenger színén. A parton. Vagy valami hajón. A Hold? A Hold égő, kiömlött olajfolt a vízen. Nézd, milyen halvány a tűz fénye így, a vízen át!

Egymásba kapaszkodva mentek a meredeken lefelé.

Amint a hegyoldalon ereszkedtek, egyre sűrűbb lett fölöttük a lomb, egyre rejtelmesebb a sötétség. Baba ismerte jól a járást, tudott egy útrövidítést valami vízmosáson át. Meg-megbotladoztak az úton keresztbefekvő gyökerekben, Kurt helyenkint átfogta Baba derekát, és szinte a karjában vitte. Egy szakaszon a fák lelógó ágába kapaszkodva tudtak csak lebocsátkozni. Utána megálltak, Kurt egy fának támaszkodott, átölelte Babát. Kifulladásra, hosszasan csókolóztak. Amikor az országútra lérték, Baba úgy emlékezett, jobbra kell továbbmenni.

Négy óra tájban vették észre, hogy eltévedtek. Először nevettek, nem vették komolyan a balesetet, tájékozódni próbáltak a csillagok után. De a csillagok már nagyon halványan pislákoltak a hajnalodó égen, különben is a fák és a hegyoldal az égnek éppen azt a darabját mutatták, amerre egyetlen ismerős csillagot sem tudtak felfedezni. Városi emberek voltak mind a ketten, szárazföldiek. Kurtnak eszébe jutott a mohos fa módszere; legalább a világtáját megtalálják, mert fogalmuk sem volt, hogy nem mennek-e homlokegyenesen rossz irányba. A fákon azonban vagy nem volt moha, vagy csak a tövén, és minden oldalról egyformán dús. Akkor kissé megszeppentek; Kurt érezte, amint átölelte, hogy a lány – egészen gyengén, de folyamatosan, mint egy gép – remeg. Tanakodtak kicsit, aztán – inkább valami egykedvű beletörődésből – megindultak a lejtő irányában.

– Nem is rossz módszer – magyarázta Kurt –, mert hiszen kétségtelen, hogy a város lejjebb van, afelé lejt a talaj!

Még ki sem mondta, Baba egyszerre megcsúszott, és hanyatt esett. Kurt azonnal utánacapott, hogy felsegítse, de Baba intett és ülve maradt. Fájdalmas arcot vágott. Aztán észrevette magát, felmosolygott a fiúra, végül nevetni kezdett.

– Most érzem, milyen fáradt vagyok – mondta még mindig ülve –, és a lábam is fáj. Ez a vacak cipő! Most a tetejében a ruhámat is összesároztam. Még jó, ha el nem szakadt!

– Nem ütötted meg magad?

– Nem. Csak azért maradtam ülve, hogy pihenjek.

Ezen a kijelentésen mind a ketten felvidámodtak. Félóra múlva már tudták, hogy a Hidegkúti úton járnak: Baba túlságosan korán fordult be jobb felé. Az az út, ahol a Toncsi néni lakott, túl volt a villamossíneken. Innen már egyforma volt a város és vissza az út a nénihez. A város felé lejtett, a nénihez visszaemelkedett az út. Aztán meg – a tapasztalat után – nem is tudták bizonyosan, hogy odatalálnak-e egyáltalán. Elhatározták, hogy hazamennek gyalog.

– Mire leérünk, vidám reggel lesz. A város elején majd csak akad valami kósza taxi.

– Csak ne lennék olyan fáradt! – nyögte nevetve Baba.

– Felugrasz egy percre hozzám pihenni – ajánlotta Kurt.

– Azt nem lehet!

– Ugyan!

Ezen darabig elvitatkoztak. Baba már csak azért is lehetetlennek tartotta a dolgot, mert hiszen Kurt barátai most már ismerik és felismerhetik őt. Kurt hosszasan magyarázta, hogy a szobája a folyosónak olyan részén nyílik, ahol emberrel nem is találkozhatnak. Baba álmos volt, zúgott a feje, nem is tudott már odafigyelni arra, amit Kurt beszél. Ilyen mondattagok ütöttek keményen az agyába: „der Gangbogen macht dort einen Winkel, und dahinten”; elmondta magá-

nak – csak úgy gyakorlatképpen – újra a szavakat; lassan meghűltek, megkocsonyásodtak benne, az értelmüket sem fogta fel. Egyhangúan kopogtak a lépéseik a kövön, egyforma, egyhangú koppanásokra egyformán zökkent a testük; az ember ilyenkor kicsit el is alszik járás közben. Arra riadt fel, hogy már túljárnak az Új Szent János Kórházon. Aztán meg, hogy átmennek a Vérmező sarkán a síneken.

Ott álltak Kurt szállodája előtt. „Hát akkor bejössz!” – hallotta Kurt hívását. Valami rossz előérzetes szorongás meg valami émelyítő borzongás fogta el hirtelen; a földre vetette volna magát, csak hogy ne kelljen mozdulnia. Aztán megdöbrent: ilyen közel áll ahhoz, hogy nevetségessé tegye magát, hogy botrányt csináljon? Magyarázkodni kezdett. Kurt a karjánál fogva húzta magával. „Ugyan! Hisz már beleegyeztél!”

– De a portás – állt meg makacsul Baba az utolsó érvnél.

– Der Portier ist taub und blind! – hadarta Kurt, és mérgeesen nevetett.

Babának akkorát dobbant a szíve, mintha megállni készülne ez után a dobbanás után. Aztán az első érzése nagy felszabadulás volt, mert a portás valóban olyan egykedvűen, szinte hátra sem nézve akasztotta le a kulcsot; Babát talán észre sem vette. „Persze! Hiszen ide ma annyian jöttek párosával! Biztosan!” A lépcsőn már egész nyugodtan ment Kurt mellett. Tudta, hogy végeredményben semmi sem fog történni közöttük. Rendbe hozza a ruháját, egy kicsit megpihennek. Igaz, voltaképpen azért is engedett, mert a ruhája nagyon piszkos volt hátul. Így nem mehettek végig a már ébredező utcán. Aztán meg olyan hihetetlenül gyorsan értek le a Hidegkúti útról. Korán volt: negyed hat. Legalább hatig várniuk kell, akkor éppen jókor érnek haza.

Kurt olyan megnyugtatóan tárgyilagos volt. És a szoba nagyon tetszett Babának. „Ott a függöny mögött a mosdó. Van meleg víz. Letelefonálok reggeliért. Mosakodj meg ad-

dig! Vesd le a ruhádat, kiadom kitisztítani!” A lesötétített szobában jó meleg volt. Baba most érezte csak, hogy az úton fázhatott.

– Hogyan vethetném le a ruhámat!

– Ne gyerekeskedj! Ki kell tisztítani! Majd nem nézek oda. Bizonyára van valami alatta: kombiné vagy hasonló.

Baba pirulva oktatta ki Kurtot, hogy az ilyen ruha alá nem szoktak kombinét venni. „Ez ilyen nyári vászonanyag, direkt olyan, hogy ne kelljen alá semmi!”

– Hát akkor is csak van valami – nevetett Kurt.

Baba szintén nevetve megmondta, hogy körülbelül annyi van alatta, mint egy nagyon, de nagyon merész kétrészes fürdőruha. Kurt mellette állt, hirtelen minden átmenet nélkül szorosan átölelte, megcsókolta. Amikor elengedték egymást, Baba csodálkozva látta, milyen piros a fiú arca, a halántékán és a homloka közepén egy ér egészen kidagadt.

– Adok egy házikabátot – ajánlotta Kurt.

Mikorra Baba előjött a mosdófülkéből, a kis asztalon volt a kávé, dzsem, vaj, sütemény, tojás. Kurt már kiadta a ruhát a szolgának, sőt, már maga is zuhanyt vett a fürdőben az alatt. Babának hosszú volt a házikabát ujjá; felgyúrte könyökig. Különben is lötyögött rajta, hol itt, hol ott kellett ijedten megigazítania. Kurt – bolyhos fürdőköpenyben – már az asztalnál ült. Ölelésre nyúlt felé a karjával, csókra a nyakával:

– Olyan ennivalóan édes vagy! Ha látnád magad ebben az öltözékben! Na, ülj le, egyél szépen!

– Mintha régi házaspár lennénk, nem? – mondta Baba.

– Most pedig pihenünk egyet – vezényelt Kurt, amikor a reggelit befejezték –, fél óra pihenés ilyenkor felér a mennyországgal. Hat óra lesz, fél hétkor elindulunk... á, dehogy, nem is kell! Hétkor taxit hozatunk, amíg megjön, felöltözünk, negyed nyolc után otthon leszel. Na, gyere!

Az ágynál, ennél a minden veszélyes gondolatársítást elindító bútordarabnál Baba egyszerre meghökkent. Most

ébredt csak tudatára: itt áll egy férfi szobájában, szállodában, hajnalban, hiányos öltözékben... Ez az egész dolog... Az előbb is olyan sikamlós dolgokról beszélgettek: női alsóruhák... Aztán az a reggeli, „mint régi házastársak”! Kicsit sokat is csókolóztak most, reggel felé. Érezte, hogy túlságosan engedett a fiúnak; ezt nem szabad, nem lett volna szabad! Jaj, most nagyon benne van a pácban! Jaj, az anyja, ha megtudná valaha! Talán hangosan gondolkodott, Kurt nevetésére tért magához:

– Ide hallgass! – magyarázta Kurt. Igen, ezt kellett anyyira szeretni ebben a fiúban: ezt a magabiztos nyugalmat, ezt a józanságot, ezt a minden ellen védelmet nyújtó erőt; olyan atyai volt most, igazán, olyan, mintha a bátyja, nagyon-nagyon édes testvére lett volna. – Ide hallgass! Olyan vagy, mint egy csuda csacsi kis falusi lányka, aki egyszerre rájön, hogy ő most rossz útra tévedt! Ne nevettesd ki magad! Hát, hiszen ismersz, tudod, ki vagyok! Nem? Nem? – tréfásan Baba orrára cuppantott. – Te csacsi! Ki kell pihened magad. Van egy jó órád is a pihenésre. Mire való az ágy? Mi? Hát arra, hogy az ember pihenjen. Nem? Szépen lefekszel. Arra pedig, hogy ezt valaki megtudja, egyet se gondolj! Úgy ismersz te engem? Arra pedig, hogy... Ugyan, gyerekem! Olyan fáradt vagyok magam is, hogy most igazán – ne haragudj a pikantériáért! –, most igazán nem tudom, való-e másra is az ágy, mint pihenésre!

– És te? És te?... hova fekszel?

Kurt legyintett. Majd két széklet összetol, vagy mi!

– Egyelőre téged lefektetlek. Úgy szépen! Úgy! Most pedig hajcsi szépen! Behunyni szépen a szemecskét! Úgy, jó kislány!

Ott maradt ülve az ágy szélén, és nézte, amint Baba elpihen.

– Szabad jó éjszakát kívánnom? – kérdezte egy kis idő múlva. Baba már elmerült a hajnali mély csöndben, most

felriadt. Kurt a szája fölé hajolt. – Jó éjszakát!... Mondd! Tennél nekem valami kedveset? Karold át a nyakam, ha megcsókolsz!

Baba mindkét karjával átölelte a fiú tarkóját, a karján lecsúszott hónaljig a házikabát bő ujja. Kurt a lány hónaljába nézett: szép, dús, fekete szőrzet – lágy, buja fészek – fedte Baba hóna alját. Odatette a fejét a párnára, Baba mellé. Aztán teljes hosszában felfeküdt az ágyra hanyatt. Baba ijedt megbotránkozással mozdult fel.

– Ne rosszkodj – suttogta Kurt, és visszaölelte őt maga mellé. – Egy pillanatra itt érezni téged magam mellett! Csak egy pillanatra! Így! Így! Most minden vágyam elcsitult, most nincs más, csak jó, jó, mély, édes nyugalom. Mint két testvér. Nem? Mondd! – Bal karját Baba feje alá igazította mint párnát. Így átnyúlva kezébe fogta Baba bal kezét. – Érzed ezt a nagy, szelíd nyugalmat? Nem olyan, mint a karácsonyest? – Baba nem felelt. Mély, gyors lélegzétvétele volt az egyetlen életjel, amelyet magáról Kurt arcának adott: simogató és meleg volt ez a lélegzés Kurt bal arcán. Így pihentek csendesen. „Nincs semmi baj” – suttogta Kurt. „Nincs semmi baj!” – ismételte magában Baba hisztérikus makacssággal. „Ó, hát persze, hogy nincs semmi baj!” A lélegzete lassan megnyugodott.

– Te! – szólalt meg Kurt. – Azt hiszem, kényelmesebb lenne, és neked is bizonyára megnyugtatóbb, ha levetnéd ezt a vackot, és a takaró alá bújnál. – Mert Baba az ágytakarón feküdt. – Én hátat fordítok.

Amikor Kurt visszafordult, Baba már a takaró alatt volt. A házikabát ott feküdt, odadobva, az ágy végében. Fázósan magára húzta a takarót, állig. A két karja is a takaró alatt volt. Kurt ismét a feje alá csúsztatta a karját. Baba válla ki-fehérlett a takaró alól. A fiú megcsókolta, nagyon megnyugtató, szelíd csókkal, a haját, aztán újra, a homlokát, az arcát; a saját arca mellé húzta az arcát, aztán a szája tövét csókolta

meg; szelíden, éppen csak csiklandozva érintette; a száját, a nyakát, a vállát. Aztán újra a száját, most már mohón, fájdalmasan, szinte ráfeküdt a szájával a szájára. Baba nem is látta, hogyan történt, Kurt is ott feküdt a takaró alatt, szorosan Baba mellé húzódva. Baba jobb karja végig érintette a fiú mellét, hasát; mintha tűzhöz ért volna, húzódott el, mert Kurt teljesen mezítelen volt. Még küzdött, dulakodott kicsit, de Kurt olyan szelíd volt, olyan kedves, olyan testvéri, és „nincs semmi baj! nincs semmi baj! végeredményben nincs semmi baj! Hát mi lenne?” Nem tudni, miért, ösztönszerűen – talán mert a fiú olyan ügyetlen kézzel próbálta lefejtetni: félt, hogy összetépi – egyetlen mozdulattal maga vetette le azt a keveset, ami még rajta volt.

– Drágám! Egyetlenem! Kicsikém! – suttogta Kurt egészen az arcába, amint magához ölelte. Aztán valami görcsös ellenállást kellett magában legyőznie Babának: már adta magát, már szorosan lendült a fiú felé, de a teste, ez az annyira asszonyi érett, mégis olyan szűz leánytest még ellenállt. A hátán végig, a vállán elöl, a gyomra alatt, a dereka árkáiban permetezve ütött ki rajta a veríték. Olyan fájdalmat és olyan örömet érzett, amihez foghatót eddig elképzelni sem tudott. A két végletes érzésből a fájdalom volt erősebb; rettenetes, széttépő, meghasító fájdalom. És azért mégis olyan teljes, olyan mindent megforgató, mindent felzaklató, de mindent el is pihentető, mindent lecsitító nagy érzés volt. Csodálatosan hálás boldogsággal bújt meg sokáig Kurt ölelésében, így borult rá valami szédületbe ringató, édes, meleg illatokkal terhes, vérvörös ködburok. Kurt érintését mintha bársonyon át érezte volna, a hangja mintha nehéz függöny mögül jönne: hogy ott fog most maradni szépen, hogy Kurt mindent elintéz, már ki is talált valamit, egyik barátja majd telefonál.

Amikor déltájban felébredt, és új ölelés most már sokkal tudottabb öröme sajgott a testében végig, átadta magát

utána a háton pihenés jóleső zsibbadásának, csak a szeme járt éberén a szobában. Kurt mezítláb, teljesen meztelenül járkált a lábujja hegyén; rendezgetett. Felhúzta a függönyt és dühöngő, hatalmas napfény áradt el a szobában a csipkén át. Szép volt a szoba, így napfényben is; talán kicsit kisebb, mint lámpafénynél. Középen az ágy, mellette egyfelől a szekrény, a másik oldalon az éjjeliszekrény. Az ágy lábánál a kis asztal a reggeli maradványaival. Támlás, behúzott székek. Szép perzsaszőnyeg is volt; a falat világos tapéta fedte.

Kurt félrehúzta a mosdófülke függönyét, és reggeli piperéjébe kezdett. Borotválkozott, aztán nagy prüszköléssel mosdott. Baba elnézte őt. Nagyra nyitott szemű, bátor nézéssel, ahogy azelőtt még férfi szemébe sem nézett, úgy nézte most ezt a meztelen férfitestet. A láb – szép, erős, kemény –, a lába fején valami halványabb, rózsásabb a bőr, mint egyebütt. A karcsú boka, fölötte a kiterelőyesedő alsó lábszár. A térd. És a térd fölött, a combon az izmok vastag kötegei. A tompor és a keskeny férficsípő. A karcsú derék, a váll, a tarkó. És mindenütt, minden mozdulatnál a bőr, a színek, az izmok ezerféle játéka. Úgy fedezte most fel magának ezt a férfit, az első, az egyetlen mindig nagybetűvel írható Férfit, mint az új anya a pár órás gyerekét: ez is, és az is, és mindene megvan! Eddig csak könyvben látott ilyent, félig bátorkodó odanézéssel, szobrok rosszul megvilágított fényképeit a művészettörténet-könyvben. Most mohó bátorsággal itta a szeme a valót, a foghatót, az övét. Nagy, egészen tiszta örömet érzett a két szemében, nagy öröm borult az arcára, egész testére, lényére. Nem ismerte, nem tudta, mi az. Nem tudta, hogy ez a test öröme azoknak, akik addig csak a lélek elferdült, meg nem élt, gépiessé lett örömeit ismerték. Akiket előbb ismertettek meg a nem láthatóval, mint a láthatóval. Akik a mesén át jutottak el a Teremtőhöz, és nem a teremtesen át. Akiket előbb ismertettek meg az érzékföltötti örömökkal, mint az érzékek örömével. És ezért nem

lehetett teljes soha egyik örömük sem; és ezért nem jutottak soha sehova. Mert mint akik ezt szokták meg: csak kiéhezés után tudtak és csak vadul habzsolni. Az otthon, a nagymama, az özvegy, a Jenő és az egész furán ferdére fordított világ!

Most nem gondolt tudottan az otthonra, és nem gondolt a világra sem. Mégis arra gondolhatott a lelke mélyén, mert olyan szabadnak, annyira fölötte érezte magát valaminek. Hatalmas, szünni nem akaró nevetésben tört ki, ami aztán lassan csendes, boldog könnyezésbe fordult. Kurt mosolyogva nézve, simogatta.

Ugyanolyan pogány szemérmetlenséggel mosdott, öltözködött ő is, mint a fiú. Már indulni készültek, amikor riadt nevetéssel az ágyon felfedezte a véres foltokat. „Ugyan már! Adok egy húszast az inasnak!” – legyintett Kurt, és nevetett. Nevetve, karonfogva mentek ki a szálloda kapuján. Otthon Kurt elhadarta a kitalált mesét, amit már telefonon előbb megüzent. Baba fáradtságot színlelve, mohó étvággyal, sietve megebédelt; nem várta meg a többieket; utána mindjárt lefeküdt.

Fél nyolc volt, este, amikor felébredt. Nem volt senki otthon. Nagyon elromlott a reggeli szép idő; sötét volt odakinn, és zuhogott az eső. Esős nyirok terjengett a szobában is. Hideg volt és halott-néma a szoba. Rossz volt a szája íze, mert mindjárt az ebéd után lefeküdt. A gyomra émelygett. Amikor kiszállt az ágyból, csaknem sírt, az ágyéka annyira fájt.

Végtelenül összetörtnek érezte magát, olyan elesettnek, mint egy kárhozott. Elszorult a szíve, amikor eszébe jutott, hogy az anyja minden pillanatban hazajön. Az anyja! Mesélnie kell! És Jenő idehaza van! Egy pillanatra még az is megfordult a fejében, hogy az ablakon kiugrik, nehogy találkoznia kelljen a többiekkel. Olyan ellenséges, olyan gonosz volt az otthon, a fal, a bútorok. És mégis a régi... Mint tegnap... Még csak tegnap? Papucsba bújt, és gyötrődve, felszisszenve minden lépésre, egy székhez csoszogott az ablak mellett,

ott leült. A sarokban az álló tükörben látta a félhomályból kivilágító arcát: álomtól püffedt, gyűrött, foltos arcát. Ismét eszébe jutottak a többiek... És Kurttal elfelejtette megbeszélni a legközelebbi találkozást! Lassan elfordult a tükörből az ablak felé. Felöltözni! Futni, futni! Futni egy templom sötétjébe, gyónni, gyónni! Futni? És a teste fájdalmára gondolt.

Észre sem vette ezt az elfelejtett, kisgyermekkori mozdulatát: az öklét a szájába harapta, mintha a görcsöt akarná a torkából kikaparni. És sírt, sírt, megállíthatatlanul, mint az eső az ablakon.

XIX. FEJEZET

– Na! Csakhogy eszedbe jutott végre, hogy felém nézz!

Ha nem is kitörő örömmel, mindenesetre nagy megkönnyebbüléssel fogadta Valy Telkes Andor látogatását. Legutóbbi találkozásuk alkalmával – egy hete volt éppen – csak rövid időt tölthettek négyszemközt; Telkes a terveiről beszélt nagy lelkendezve – igazán kitűnő tervek voltak –, Valynak nem volt módja, hogy a maga mondanivalójával előálljon. Az idő pedig sürgetett, nem lehetett a végtelenségig vagy a véletlenre várni; ezen az elmúlt héten Valy elhatározta, hogy ha más alkalom nem adódik, maga keresi fel Telkest, és beszél vele. Aztán napról napra halasztotta ezt a rendkívül kínos feladatot, míg végre most ismét Telkes jött el hozzá. Valy egyedül volt, nem várt senkit aznap este: legjobb alkalom volt, hogy nyugodtan mindent megbeszéljenek. Nagy elhatározással elébe vágott az igazgató esetleges mondanivalójának:

– Örülök, hogy jössz, Andor. Ha nem jöttél volna, nekem kellett volna elmennem hozzád. Igen fontos dologról szeretnék...

Aztán, hogy Telkes kicsit fáradtan helyet foglalt, és arcán a rossz előérzet fájdalmas fintora jelent meg, egyszerre görcs szorította el az ő torkát is. A jól előkészített mondatok sorra eszébe jutottak, csak elkezdeni, az első mondatot kimondani nem tudta.

Június eleje volt. Jánossal elhatározták, hogy ebben a hónapban megtartják az esküvőt. Minél előbb, annál jobb. Kü-

lönös volt, ahogyan a dolog erre megérett: Valy és János is készségesen elhitték Kerekesnek, hogy ő előbb tudott mindent, mint ők maguk. Lillafüreden János Valy számára még csak kaland volt. Nem az első, nem is valami különleges; nem dobbant meg tőle sokkal jobban a szíve, mint egy tánc-tól. Telkesnek az ilyen „ügyeit” is el szokta mindig mondani. Csöndes megegyezés volt köztük erre. Az igazgató soha nem kívánta, hogy ő legyen az egyetlen; az igazi, a maradandó mindenképpen ő volt. Nem is tudni, miért nem számolt be Valy a lillafüredi intermezzóról. Talán azt várta, hogy Telkes kérdezze; akár csak olyan formában, hogy „jobb híján nem próbáltad az egyedüllét unalmát megédesíteni ezzel a...?” De Telkes nem kérdezett semmit. Eszébe sem jutott talán. Valy – ahogy Telkes szemével nézte – valóban kissé lealázónak, szégyellnivalónak érezte azt az egész lillafüredi ügyet. Telkes számára Bácskay nem volt férfi, nem volt ember, csak szalmabáb, stróman! Így aztán nem került szóba köztük soha ez a kaland. Valy megnyugtatta magát, hogy az egésznek amúgy is vége lesz, mielőtt még érdemes lenne szót ejteni róla. Később Telkesnek más dolga volt, sok gondja, baja; egy napon Valy rájött, hogy nem is lenne jó említést tenni a dologról: Telkes soha nem tudná megérteni, mi az; csak veszekednének rajta. Telkes igazságtalan volt, vagy korlátolt ebben a kérdésben: nem tudta másnak látni Bácskayt, mint strómannak; nem is akarta. Pedig mennyire gyermek volt, milyen romlatlanul bohém a fiú! Igaz, hogy ezeket a tulajdonságokat Telkes nem szokta különösképpen értékelni. Bácskay minden közeledésében, minden szerelmes gesztusában volt valami olyan meghatóan fiatalos, olyan csodálatosan friss, olyan szép! Telkessel soha nem voltak ilyen élményei Valynak, a szerelmük legelején sem. Egyszerre azon vette észre magát, hogy bujkál Bácskayval Telkes elől; fél, hogy az igazgató észrevesz, megtud valamit. Nem akarta kenyértörésre vinni a dolgot, szeretne volna elkerülni a vá-

laszutat. Érezte, hogy most nem tudna dönteni: az igazgató érett nyugalomára, a szerelmük betegesen tudatos, rendezett, fájdalmasan művészi élményére éppen úgy szüksége volt még, mint Bácskay öntudatlan gyermekségére, naiv önzésére, megható mohóságára. Akkor jöttek aztán azok a hetek, amikor Telkessel csak ritkán találkozott, amikor olyan fáradt, rosszkedvű, olyan elesetten öreg volt az az ember. És akkor egy délután Bácskay is hallgatag, rosszkedvű volt. Valynak akaratlanul is kicsúszott a száján:

– Még csak az hiányzik, hogy most már te is kezd!

Bácskay fájdalmas dühvel nézett rá:

– Ez az, látod!... Az udvari bolond, akinek mindig vídámnak kell lennie, hogy őfelségét az országos gondoktól felvidítsa, felmondta a szolgálatot. Bocsáss el, dobj ki, mondj fel! Most aztán igazán mire vagyok jó?!

– Az egészen más – csitította Valy –, nem érted? Telkes rossz hangulata fáj nekem, mert jó barátom, és nem tudok segíteni rajta. De ha te rosszkedvű vagy, az olyan, mint az anyának, ha nem tud segíteni a fia bánatán. Mi baj van?

Bácskay elpanaszolta, hogy annyira egyedül érzi magát. Nincs senkije, csak Valy.

– És az nem elég? Nem vagyok-e anyád helyett is anyád, a szeretőd, a legjobb barátod?

– A Telkesé vagy! Én még itt is csak a Telkes strómanja vagyok!

– Nagyon jól tudod, hogy nincs igazad! Igazán meghagszom!

– De a világ szemével nézve így van! Mi jogcímem van rád?

– Ki törődik a világ szemével? – Valy minden érvet felhozott, hogy megnyugtassa. Nevetségesnek tartotta Bácskay siránkozását.

Nem sokkal ezután azonban maga is érzett valami hasonló elégedetlenséget. A Ritzben vacsoráztak Telkessel, Bácskayval, nagyobb társaságban. Három nő volt ott, egy keres-

kedő-diplomata, valamelyik dél-amerikai állam főkonzulának a lányai; nagy csicssergéssel vetették magukat Bácskay után. Később kettejük elmaradt, a harmadik tovább is macakcul kitartott. Hírhedt démon volt ez a lány a pesti társaságban. Szemét forgatta, komolykodott, aztán csacsқан csevegett; Valy nem tudta, miről beszélgetnek, mert az asztal másik végén ültek; a nő időnkint nagyokat nevetett, kacéran mutatva a nyelvét, fogát, nyakát. Valy – mikor végre alkalma volt – mint fúria csapott le közéjük, és valamilyen ürügygel magának ragadta el Jánost. Bácskay ujjongva fedezte föl Valy féltékenységét, és a főkonzul lányával továbbra is fenntartotta a barátságot. Abból a megbotránkozó archból, amit a lány akkor este vágott felé, láthatta Valy, mennyire Telkes Andor mellé könyvelte őt már a világ. A nők már az ellen a társuk ellen is szeretnek áskálódni, akinek van valakije; de hogy valaki két férfit kössön le magának, ez ellen a merész jogtalanság ellen minden nő elszántan sorompóba lép. A két nő – Bácskay mulatságára – halk, finom, de éles párbajt kezdett. Valy fölényben érezte magát, de – először a szerelmi életében – nem érzett biztonságot. Közben Kerekes is egyre újabb érvekkel kapacitálta őt Bácskayhoz.

Nehezen tudta elszánni magát arra, hogy Telkessel végleg szakítson. Egyszer korábban, nagyon józan pillanatában már eldöntötte, hogy az igazgatót feltétlenül megtartja magának. Most mégis úgy látszott, ez nem lehetséges; amitől félt, a válaszüthöz elérkezett. Május végén történt meg Bácskayval a nagy kimagyarázkodás. Kinn vacsoráztak kettesben a budai hegyekben. Valy menteni akarta Telkesből, ami menthető: a szabadságára is hivatkozott. A fiú ragaszkodott ahhoz, hogy feleségül jöjjön hozzá. Amikor hazafelé jöttek – csodálatosan szép, illatos, meleg, csillagfényes májusi éjszaka volt –, Bácskay átkarolta a derekát:

– Nem érzed – kezdte –, hogy itt sokkal hatalmasabb erők működnek? Nem érzed, hogy ez a szerelem több mint

mi vagyunk? Nem érzed a sors ujját mindenben? Emlékszel Párizsra még?

Felidézték újra még egyszer a párizsi napokat, a Boule Blanche-t, a reggelit ott a Sorbonne téri kávéházban, Neuillyt, a filmet, amit együtt vásároltak, az első sikert, a bankettot. Amikor eltévedtek a Gellért-hegyen, és amikor Lillafüreden tévedtek el, és féltek a farkasoktól! Bácskayból előütött a protestáns gyerekkor: „Minden, minden! Mintha minden, ami ez alatt a két év alatt történt velünk, csak azért lett volna, hogy közelebb hozzon egymáshoz minket! Most is, ez az este! és gondold csak végig! Nem érzed, hogy ez az egyetlen, az előrendelt, az igazi nagy szerelem az életünkben?”

Valy nem érezte. Nem hitt, és ha bele is élte magát egy illúzióba, mindig tudta, hogy az csak illúzió. Telkes szkeptikus gondolatai fogantak meg benne minden nevelés közül leginkább. A szerelemben nem tudta nem látni azt, amit magából fel kellett adnia, nem látni a megalkuvást, a kiegyezést. „Maradékta! Örök! Végtelen!” Ilyen szavakat mondott Bácskay. Most mégis jólesett, hogy a fiú ezeket mondja, most – akkor, ott – jólesett az éjszaka, a meleg illatok, az ölelkező séta le a hegyről. Jólesett a szerelem és az illúzió, és mert jól esett – ebben is Telkes tanítványa volt – rábólintott, utána-mondta Bácskay hitét, hogy „örök”, „végtelen”, „előrerendelt”.

Néhány nap múlva egy délelőtt a Palatinus homokján feküdtek egymás mellett; Valy átadta magát a napsütésnek. Nem volt még forró a napsütés, nem forró sodott át a homok sem még úgy, mint nyáron szokott: valami csípős, fanyar is volt a meleg édességében, hús, nedves tavasz. Valy lehunyta a szemét. Csodálatosan fiatalnak érezte magát, szépnek, keménynek, feszülőnek. Egy régi emlék motoszkált benne: apját kísérte el horgászni a Téli kikötőbe, apja, széles szalma-
kalapjában, egész nap egy elmerült hajóroncsra ült, s a vízbe lógatta a horgot türelmesen; beszélni nem volt szabad; ő megfürdött, aztán a nedves, fehér ingben a part homokjára fe-

küdt, száradni. Tizenhárom éves volt akkor, még egészen gyerek, mert testileg későn érett. Most, hogy felhozta magából – már álmodta – ezt az emléket, most érezte, milyen derűs, milyen boldog lehetett akkoriban. Hirtelen szívdobogásra ébredt, még csukott szemmel mintha motozást hallott volna maga körül a homokban; görcsös szorongás fogta el a gondolatra: mire kinyitja a szemét, Bácskay nem lesz ott. Bácskay ott volt, csak a karját kellett kinyújtania, hogy elérje. Kinyújtotta a karját.

– János... Beszélék Telkessel, nem halasztom tovább. Tart-suk meg az esküvőt hamar! Jó? Minél hamarabb! Még ebben a hónapban.

Aznap este történt, hogy Telkes ott volt nála, de nem tudtak beszélni. Most – egy hét múltán – itt volt újra az igazgató, és Valy, ahogy a férfi fájdalmasra torzult arcát látta, elakadt a mondanivalójában. Telkes felállt, az ablakhoz ment, inkább vánszorgott:

– Sejtem, attól félek, sejtem – mondta. – Kerekes járt nálam ma délután, elmondta, amit neked is bizonyára... Hogy a jövő héten kerül benyújtásra, teljesen fajvédelmi alapon... Hiszen várni lehetett... – Megfordult, és élénkebben folytatta: – Azt, amit a Rassenschänderől – vagy ahogyan ő mondja – „fajgyalázásról” mond, nem hiszem. Beszéltem is valakivel, aki a legjobb forrásból értesült: semmi ilyesmi nincs a tervezetben. Kerekes azt mondja, hogy akkor a tárgyaláson fogják kiegészíteni. Hogy ezt a németek is így követelik, a magyar jobboldal is, de meg így is logikus! Én – őszintén szólva – nehezen tudom elképzelni, hogy egy ilyen törvényt a magyar parlament megszavazzon... Bár... semmi sincs kizárva. Sajnos, semmi sincs kizárva! Minden meglehet. – Újra bizonytalan, tétovázó hangon: – Akkor is korai... De hát nem akarok senkinek – legkevésbé neked – kellemetlenséget okozni. És úgy látom, hogy te is... – Megállt. Talán azt várta, hogy a nő tiltakozzék. – Úgy látom... Téged féltlek

legjobban, téged akarlak leginkább megkímélni a kellemetlen helyzetből... Bár – mondom... De nem akarok még csak kellemetlen gondokat sem okozni neked. Én – mondtam Kereknek is – félreállok. Hajlandó vagyok félreérthetetlenül megszakítani veled minden... minden privát kapcsolatot... az életünket... Megmondtam Kereknek is, és... Erről van szó?

Valy néma kíváncsisággal hallgatta Telkes szavait. A váratlanul jött fordulatnak nagyon megörült.

– Erről! – mondta, és vigyázott, hogy Telkes észre ne vegye a megkönnyebbülést rajta.

– Akkor... – mondta Telkes –, akkor talán jobb is lesz...

Amikor az ajtóba ért, Valy ijedten utána kiáltott. Bár mennyire örült is a váratlanul gyors elintézésnek, azért így, ennyire röviden nem akarta. Szavakat akart, hosszadalmas megbeszélését a dolgoknak, szavakat, amelyek mögött észrevétlenné tűnik a metsző valóság. Telkes csodálkozva, talán pillanatnyi reménységgel fordult vissza, és hogy Valy nem szólt mindjárt, hirtelen kitört belőle:

– Azt hiszed, nem látom a dolgok logikus folytatását! Nagyon jól látok mindent! Ma délután Kerek, és most te! Az a pillanat, amikor beléptem, ahogy fogadtál... Abban a pillanatban többet értettem meg, mint hosszú hónapok eseményeiből. Most értem az összefüggéseket, dolgokat, amelyek eddig hazug fölszín alatt rejtőztek... Valy! – kiáltott –, te is az én hullámon akarsz lakomázni?

Valy nem értette a kérdést.

– Felelj! Ki akartok semmizni mindenemből?

Az egyetlen ember, akivel szemben Valy a fölényt néha elvesztette Telkes volt. Most is kimondta, mielőtt még gondolkodhatott volna:

– De miért... Miért vágsz elébe a dolgoknak... Nem kell mindjárt...

Az igazgató arcára nézett, és ijedten elhallgatott. Hallgatott Telkes is.

– Hát így! – mondta aztán. – Kár erre több szót vesztegetni, Valy. Csak azért beszélek, hogy lásd: mi is az voltaképpen, amit tesztel, és hogy ne hidd... ne hidd, hogy én... Tisztán látom azt az ördögi – meg kell mondanom – azt az ördögi alattomoságot, amivel ez az egész gépezet ellenem felépült. Ahogy Kerekes belebeszél minduntalan a dolgaimba. Ahogy Bácskayt a befolyása alá vonta. A cikkei – már akkor nem tetszett nekem a dolog! –, mert minek kell azt annyira hangoztatni, hogy így öskeresztény, úgy zsidómentes! Mindenki tudta a szakmában... De ahogy te az eszközükké süllyedtél! Tudva vagy tudatlanul? Nem akarok fölötted még pálcát törni, de nem tudom elképzelni, hogy te, aki olyan tudatos vagy, te ártatlanul kerülj ebbe a játékba!... Előbb agyonhallgatni engem: ez a vállalat érdeke! Aztán elszedni minden, minden vagyonom: ez az én érdekem! És most kiderül, hogy semmi se az én érdekem, semmi a vállalaté. Néhány ember összeállt, hogy kiraboljon, mindenéből kiforgasson valakit, aki a mai viszonyok között tehetetlen!

Valy visszanyerte a lélekjelenlétét:

– Andor, te már megint nevetséges túlzásokba mész! Senki sem fog veled tisztességtelenül eljárni, ebben biztos lehetsz! János és én legalábbis nem.

– Mit akarsz ezzel mondani, hogy nem tisztességtelen! Nem tisztességtelen dolog az, hogy a saját vállalatomból, a saját életem munkájának gyümölcséből, mindenből, amim van és amihez közöm van, egyszerűen kidobtok?

– De erről nincs szó! Mondom, hogy erről nincs szó! Honnan veszed?

– Erről nincs szó... – Az igazgató legyintett. Aztán hirtelen megváltozott hanggal, arckifejezéssel: – Másról van szó, Valy! Másról van szó! Arról van szó – leült Valy mellé a kerevetre – ... ha egy Bácskay, egy senkiember, akit úgy szedtem

fel Párizsban, mint egy követ az utcán, ha ez, akihez – még azt sem mondhatom – két év munkája fűz csupán – mert csak én dolgoztam, ő nem! –, ha ez az ember egy nap a legelvetemültebb módon támad ellenem, a legborzalmasabb csalódást okozza nekem, akkor... akkor még csak csalódást sem okoz! Ezt vártam, ezt várhattam tőle, semmi mást! És mit várhattam egy Kerekestől! Aki a cikkeit és a meggyőződését úgy adja el, mint kereskedő a portékát! De te! Téged ismerlek szinte gyerekkorodtól, veled a művészet, a közös pálya, a munka, minden, ami nekünk a legszentebb, összekapcsol... és talán valamit adtam is neked, talán van valami részem nekem is abban, ami vagy... És amire hivatkozni most nem akarok, hogy szerettük egymást; mert lehet, hogy te már régen nem érzed... talán soha...

Valy türelmetlen intésére elhallgatott. A színésznőt boszantotta az, ahogyan Telkes Bácskayról beszélt.

– Még mindig nem látod, hogy igazságtalan vagy vele szemben? – mondta. – Annak a fiúnak igenis van érzéke a dolgokhoz. És minden rábízott feladatot eddig a legjobban hajtott végre. Nem dolgozott? Amennyire engedted, mindig dolgozott. Miért nem látod be? Miért vagy olyan? Látod – ne haragudj érte, igaza van Kerekesnek –, ez annyira zsidós vonás nálad! Még akkor sem hiszed el keresztényről, hogy ért valamihez, ha bebizonyította! Ti beszéltek az antiszemiták elfogultságáról? Mondta valaha a legvadabb antiszemita azt, hogy a zsidók hülyék, és nem értenek semmihez? Saját magadat alacsonyítod le vele!

– Lehet látni a dolgot így is – mondta Telkes halkan –, én nem így látom. Talán te sem így látnád, ha... ha nem Kerekes szemével néznéd. Arra már nem emlékszel, milyen állapotban, honnan szedtük fel mi azt az embert? Hogy mi volt nélkölünk? Csak nem gondolod, hogy önmagától...? Hiszen azt sem tudta, mibe fogjon? Ha történetesen sajt-

gyáros lennék, most ahhoz „értene”, ahhoz „lenne érzéke”!
Emlékezz vissza, ki volt, mi volt az az ember!

Valyt elfutotta a méreg:

– Már megint ezen nyargalsz!... És Kerekes is... Ellene igazán nem tudom, mi a kifogásod! Miért éppen tőle várod el, hogy tisztességes legyen... Újságíró, ez a mestersége! Régebben olyan elnéző voltál mindig a sajtó embereivel! És azt hiszed, nincsenek elvei?

– Azok az elvek egy kalózkapitány elvei!

– Azok az elvek nem felelnek meg neked! Homlokegyenesen a te elveid ellen irányulnak; az érvényesülésed ellen. Tudod, hogy én sem osztom őket! De elvek! És most mindegy, hogy mi a véleményed, azt mégis be kell látnod, hogy Kerekes hatalmas néptömeg vágyai és érdekei szerint jár el...

– Idefigyelj! – mondta Telkes nyugodt hangon. – Nem szokásom... nem hittem volna, hogy valaha szükségem lesz kettőnk közt bizonyos kérdések elvi tisztázására. Te nem látod, hogy ezek az urak a magasztos elvek mögé a maguk legaljasabb érdekeit rejtik? Nem látod, hogy semmi másról nincs szó, mint egyszerű lopásról?... Elvenni a másét, élvezni a más munkáját! Nem látod, hogy teszik tönkre az ország gazdasági és erkölcsi hitelét a külföld előtt?... Amellett az ország nagy tömegei, a parasztság, a munkásság semmivel sem járt jobban az új gazdáival, sőt! – Nagy gesztusokkal, dühösen magyarázott: – Rablógazdálkodás! Azok gazdálkodnak így az anyaggal és a munkával, akik lopással vagy szerencsejátékkal szereztek, amijük van. És amit a leginkább hangoztatnak: a keresztény magyar fiatalság! Azt hiszed, használ valamit ennek a fiatalságnak, ha a könnyű életre, a munka nélküli életre, a strómanságra, a konjunktúra hát-szelével a hivatalos erők vontatókötelén vezetett kereskedelemre szoktatják?

– Nekem igazán nem szükséges, hogy megmagyarázd
– védekezett Valy –, én mindezt éppúgy tudom, mint te. Én

csupán Kerekest védtem, mert meg kell érteni azt is! Kerekes szerint a zsidók ugyanígy csináltak, csak kisebb körben, a maguk szűkebb, családi körében... Arról nem is beszélek, hogy hány hülye zsidógyerek élt munka nélkül abból, amit az apjától örökölt!... Ezt te is tudod!

Telkes szemrehányóan ingatta a fejét:

– A magántulajdon elvéről nem hallottál? Pedig azt ugyan csak fennen hordják ezek az urak, amikor a sajátjukról van szó! Nem, ők nem kommunisták!... Ha az a zsidógyerek hülye is volt, az apja megdolgozott a jólétéért! De ezeknek itt soha senkijük nem dolgozott, soha senkijük nem szerezte meg munkával azt, amit most a magukénak mondanak! Bácskay, Kerekes! Nem az én saját tulajdonomat lopják egyszerűen a maguk nevére? Nem az én munkám gyümölcse az, amit most élvezni akarnak?

Valy Telkes vállára tette a kezét:

– Andor, kérlek! Nyugodj már meg! Az előbb megmondtam, hogy erről nincs szó! Senki nem akar elvenni semmit, ami a tiéd. Ami pedig ezt az elvi felháborodásodat illeti: próbálj egy kicsit a régi szkepszisiddel körülnézni a dolgok között! Hát valóban a munka gyümölcse a jólét? Valóban az élvezi a gyümölcset, aki dolgozott? Nem ma, hanem ezelőtt húsz évvel!... Olyan naiv tudsz lenni néha, olyan iskolás! Ha nem a magántulajdont védenéd ilyen nekihevílten, azt mondanám, szocialista vagy!

Telkes magába roskadtan ült, nem válaszolt. Amikor megszólalt, érzett a hangján, hogy sírás fojtogatja:

– Valy! Azt hiszed, érdekel engem... Törődöm is én most!... Vegyenek el mindent! A nevükre írt házaimat, a nevükre írt vállalatomat, mindenemet, vetköztessenek le egészen! Mit bánom én most! De te! Valy! Te!... Hát nem érzed? Nem érzed, hogy úgy szeretlek, mintha...

Nem, erről nem lett volna szabad beszélnie. Régen, amikor talán még jobban hasonlított szerelemhez az az érzés,

ami Valyt az igazgatóhoz kapcsolta, akkor is külső, nem-érzelmi hivatkozások támasztották alá: a művészetük, Telkes Andor tehetsége, igen, kétségtelenül a gazdagsága is. Azt, hogy rá hivatkozzanak más érvekkel szemben, azt soha nem bírta volna ki ez az érzelem. Meghittség, barátság – a maga módján igazi, őszinte jóbarátság –, ezt adta Valy; az utóbbi időkben már ezt is egyre nehezebben. Ezt is megsavanyította benne az új érzés: a szánalom. És Valy tudta, mennyi a legnagyobb engedmény, amit – ostoba és káros érzelgősség nélkül – a szánalomnak tehet. Türelmetlenül állt fel Telkes mellől:

– Az isten szerelmére kérlek, ne kezd megint ezzel! Mit akarsz! – Békítőleg tette a kezét az igazgató meggörnyedt vállára: – Magad mondtad, mindjárt az elején, anélkül, hogy egy szót szoltam volna, hogy... Miért bántsuk egymást, amikor nem mi tehetünk róla? Ha józanul és igazságosan nézed, be kell látnod... Akkor pedig... jobb így! Magad mondtad.

Telkes komoran emelte fel a tekintetét:

– Nem szeretsz?

Valy kiábrándult megdöbbenéssel nézett rá: mi történt ezzel az emberrel! Soha nem volt érzelő!

– Íme egy kérdés, ami...

– Szóval nem szeretsz!

– Mi – jól tudod – nem vagyunk azok az emberek, akik az érzelmeik...

– Nem is szeretnél soha!

– Hogy mondhatasz ilyet!

– Emlékszel még Sirmionéra? Ezt mondd! Emlékszel? Most nem jut semmi más az eszembe. Egész este, amíg beszéltünk, Sirmionéra kellett gondolnom. Emlékszel? A narancsillatú kis villa és a reggelek a tóparton... A veronai szabadtéri előadások! Emlékszel? Hát volt olyan nászútja még szerelmeseknek? Hát lehet, hogy mindez csak...

– Gyönyörű volt, Andor, csodálatosan szép. Az életem

legszebb emléke marad. De éppen ezért, kérek, ne folytasd! Ne vergődjünk, ne kínozzuk egymást! Mondjuk azt, hogy szerettük egymást, és hogy a legszebben gondolunk vissza mindenre; szorítsunk kezét utoljára... vagy akármi, ha színészes is, akármi... csak ne így!

A telefon csengett. Telkes odalépett Valy elé:

– Valy! Hát nem érzed, hogy így nem végződhet ez a mi... Az egész életünk együtt! Verona! Négy éve, nem!... hat éve már! Látnod, már az évek is összezsugorodnak abban a... Nem lehet! Érezned kell neked is, hogy nem végződhet így...

Ismét csengett a telefon, Valy felvette a kagylót, és tenyerével lefogta a mikrofont, mert Telkes túlságosan közel állt.

– Téged keresnek – nyújtotta a kagylót Telkes felé. – Vági László.

Telkes megköszörülte a torkát, és jelentkezett. Zseb-kendőjével homlokán az izzadságot törölgette. Valy kiment a fürdőszobába egy pillanatra, és nyitva hagyta az ajtót.

László órák óta kereste már az igazgatót. A lakása nem jelentkezett, az iroda sem. Ismételten megpróbálta mind a kettőt. Valynak titkos száma volt; Kerekest kellett felhívnia – vagy hatszor, míg megtalálta –, hogy Valy számát megtudja tőle.

Délután, amikor hazament, levél várta Bélától. A levél még a reggeli postával érkezett, a bélyegző szerint két napja adták fel. Hosszú, kusza levél, irkalapokon, zsebből előkötött cédulán, Béla egyenetlen írásával. Az első szavak után László egy álló helyében, szinte lélegzetvétel nélkül futotta végig az egészet:

„Ez az utolsó levelem, László, az utolsó értelmes szavak, emberhez szólók. Neked írok, mert te vagy leginkább...” Kétségbeesetten panaszkodott Telkes Andorra. Hogy nem segített, nem mentette ki őt abból a pokolból, pedig lett volna mód rá. De mindig is így volt, az apja soha nem törődött

vele, nem vette komolyan! Kuszán, összefüggéstelenül epizódok következtek a tábor életéből: mint valami borzalmas lázálom. Apjához írt „fekete” levele óta a helyzete csak rosszabbodott. Valamivel magára vonhatta a századparancsnoka figyelmét; arra akarta kényszeríteni Bélát, hogy a társai között kémkedjék. Részezségében mániája lett, hogy a légénység összeesküvést sző ellene, lázadásra készülnek. Béla nem vállalkozott a spicliszerepre; Radossevich kijelentette, hogy „majd megmutatja: megtöri őt!” Most már kilenc napja volt a „megtörés”.

„Előbb-utóbb amúgy is bele kell pusztulnom ebbe!” – írta Béla. – „Ezt a halálnemet végigcsinálni, tovább csinálni nem tudom. Ma este őrségen leszek, fegyveresen. Ne vess meg, hanem gondold a helyzetemre és arra, hogy ez az agyonkínzott élet amúgy sem sokat ér! Kinek tudnék én még valamikor a hasznára lenni? Tudom, hogy ez az egyetlen, amit tehetek. Nem tudom siratni, és te se sirasd az életemet, ami volt, csak azt, ami lehetett volna, más körülmények között, külön világban...”

László leejtette a kezét. Aztán arra gondolt, hátha mégis! Végtelennek tűnő keresés után, végre Telkes Andor hangja szólalt meg a telefonban. László óvatos volt:

– Levelet kaptam Bélától – mondta. – Olyan zavaros, furcsa írás... Nagyon félek, hogy ez a fiú valami végzetes lépésre akarja elszánni magát...

Kattant valami a készülékben.

– ... Lehetne még segíteni...

Nem kapott választ. Belehallózott a kagylóba: süket csend. A túlsó oldalon Telkes Andor letette vagy leejtette a kagylót. László néhányszor még újratárcsázta a számot: mással beszélt.

Béla halálhíre két nap múlva érkezett meg hivatalos úton. Két hónap múlva, augusztus elején, amikor a század leszerelt, Radossevich hadnagy – kicsit megfogyott, a hangja

is rekedtes volt – elszámolt a felszereléssel, beszolgáltatta a megmaradt lőszert:

– Csak egy hiányzik – mondta hangosan, mintegy utolsó rúgásként a búcsúzó százada felé –, csak egy töltény hiányzik az egyik tárból... Én ugyan mindent megtettem, hogy több is hiányozzék!

XX. FEJEZET

Baba Nyárádyékhoz ment a Horthy Miklós úton. Rossz-kedvű volt. Leverte ez a vasárnap délelőtti fojtó hőség is; úgy érezte, mintha bedagadt volna minden ízülete, mintha súlyos terhet emelne minden lépésre a lábával. Június tizenötödike volt; éppen egy hónapja volt a német tisztek majálisa. Kurtot az elmúlt héten egészen váratlanul Varsóba rendelték. Babának rossz sejtelmek voltak. Nem törődött a pályaudvar forgatagával, a búcsúzás előtt úgy bújt, úgy hozzátapadt szinte a fiúhoz, mintha a húsából, véréből készülnének kiszakítani őt. Kurt nevetve csitította. Aztán beszélt, hosszasan, nagyon megnyugtató hangon: nincs semmi baj! És még ha lenne is: próbáljon kicsit elszakadni az otthoni elfogultságoktól, érezze németnek magát egy kicsit, joggal teszi! Németországban mennyire fölötte állnak már minden ilyesminek... „Und du wirst mir recht schön schreiben!” – mondta, amikor a vonat felhágójára lépett. Baba valami furcsa taszítást érzett a magatartásában, nem ezt várta tőle most; olyan hideg és tárgyilagos volt valahogyan, mint az a szürke frontruha, mint a vonat, a sínek, a kalauzok gépies jeladásai, amelyekkel a vonatot elindították. Síri egyedül maradt Baba a pályaudvar forgatagában.

Rettenetes volt ez a hőség; érezte, hogy fehér vászonruháján átüt a verejték. Szűk lett ez a ruha tavaly óta; talán a mosástól; szorította a hóna alját. Azt hitte, soha nem jut már el a Verpeléti útra. A Körtér közelében egy könyvkirakat előtt megállt. Sok új könyv jelent meg akkoriban, a ki-

rakatok fájdalmas bőséggel tárták elébe az érdekesnél érdekesebb példányokat. Baba szerette volna mind elolvasni. És olyan kevés az, amit az ember valóban elolvashat! Legalább a címüket nézte, az írók nevét, a rajzolt borítólapokat. Az is valami, hogy tudta, hogy vannak, és hogy milyenek így kívülről legalább. Hirtelen émelygés fogta el: milyen rettenetes torokkaparó szaga tud lenni az ilyen friss nyomdafestékes könyveknek! Így, ha rájuk süt a nap! Még az üvegen át is! Nem, nem is az új könyvek szaga volt ez, hanem mellettük az antikvárkirakaté! Ezeknek az ócska, foszló papírú, sok kézben agyonnyomkodott könyveknek! A régi könyvek szaga, az valami kibírhatatlan! Mert a saját porló szagukon kívül még magukba veszik a legkülönbözőbb környezeti szagokat is. Az ember néha megdöbben, ha ilyen régi könyvet megszagol. Egyszer – még gyermekkorában – Baba elvitte nyaralásra magával a Cilike egyik kötetét. Külön csomagban vitte a saját kis holmiját, úgy is hozta haza: fürdőruháját, homokjátékát, könyvét, a gyűjtött szép kagylókat, miegyebet. Volt ott egy tarka madártojás is, amit a fiúk szedtek neki. A tojás – már otthon, a villamoson – valahogyan elnyomódott. Mindene tele lett a sárga zápos lével. A többi holmiról le tudta mosni, hanem a könyv: még hónapok múlva sem lehetett kézbe venni, a könyvtáron már messziről érzett; végül elajándékozta egy osztálytársnőjének a Cilikét. Orrában érezte most is még a záptojás bűzét. Mintha csupa rosszul járt Cilike lett volna ott a kirakatban, de még az új könyvek kirakatában is! Egy pillanatra meghökkent: az ő izzadságának lenne ilyen...? Nem, dehogy! A ház, az utca, még az ég is, mintha egy hatalmas záptojás szagú Cilike feküdne nyitva a világ fölött! Fekete betűk szóródtak szét a sárgás egen, most sűrűsödtek, egyre feketébb lett minden. Annyi ösztöne működött, hogy a kapu alá vánszorogjon. Mintha kapu alatt illedelmesebb dolog volna hányni... Egy úr jött

a segítségére, elefántcsontsimára borotvált, sárgaruhás, magas fiatalember.

– Semmi baj, kis nagyságos asszony! Semmi baj!

Mindenáron el akarta kísérfni a Verpeléti útra. Baba szabadkozott, és undorral vonta ki a karját a férfi kezéből. Odafenn Zsóka néni is egészen megdöbbsent, amikor ajtót nyitott:

– Az Istenért, Baba! Mi van veled? Sápadt vagy, mint a... nem is sápadt, sárga vagy! És a szemed! Rosszul érzed magad?

Baba jelentősen odasúgta, hogy rosszul van, aztán megbánta. Inkább gyomorrontást kellett volna mondanía, mert így Zsóka néni egy csomó „kitűnő szert” – amit ő is használ – diktált belé, pedig akkor már Baba igazán nem érezte rosszul magát. Egy órát töltött Nyárádyéknál, aztán – ezt is csak Feri bácsi erőszakolta rá – taxin ment haza.

Amikor, néhány napi vergődés után, az özvegynek bevalotta, hogy – a jelek szerint – áldott állapotban van, és elmesélte a vasárnap délelőtti rosszullétet is, az özvegy rémulten csapta össze a kezét:

– Jaj, Istenem! És most Zsóka néni mindent tud! Mert egészen bizonyos, hogy gyanít valamit, és amilyen rosszinulatú volt mindig hozzátok... Istenem! Istenem!

Az özvegy aggodalmai teljesen alaptalanok voltak. Zsóka néninek és Feri bácsinak sokkal nagyobb bánatuk volt, hogysen Baba rosszullétén gondolkodtak volna. Bélát úgy gyászolták, mintha saját fiukat vesztették volna el. Anyja halála után szinte náluk nevelkedett a gyerek; apró titkaival, örömeivel, bánataival mindig hozzájuk szaladt; nemegyszer Feri bácsi ment be az iskolába is érdeklődni a tanároknál az előmenetele iránt. Zsóka néni most feketében járt, és Feri bácsi is fekete nyakkendőt kötött, gyászszalagot tűzött a ruhája karjára. Béla megemlékezett róluk utolsó levelében; megkérte Lászlót, látogassa meg őket a nevében. Azon a jú-

nius 15-i vasárnapon, amikor délelőtt Baba járt ott, délután László csengetett be Nyárádyékhoz. A cselédlány kimenős volt, maga Nyárády Ferenc nyitott ajtót.

László két éve nem látta a táblabíró, azóta, hogy Telkesék vendége volt a Balatonon. Most elcsodálkozott, hogy az mennyire megöszült, megöregedett. Vagy ő nem emlékezett már jól rá? Úgy tűnt, hogy akkor csaknem ragyogó szőke volt még, szürkés-kék szemében gyermekes pajkosság táncolt; most simán hátrafésült haja mindenütt őszbe keveredett, közbül a szőkeség fénye megkopott, mint általában a szőke hajúaknál, ha őszülnek. A bajuszában is merev, ősz szálak tarkáltak. Két arcán megmélyült a jellegzetesen lefutó ránc, a szeme – ő, az élénk volt most is, és okos tekintetű – mintha mégis megfáradt volna, felhős volt a színe, ráncos, sötét az árka. Le is soványodott, pedig akkor sem volt kövér; a sárga vászonruha bő ráncokban lötytyent az alakján. Lászlót nagyon udvariasan üdvözölte, de nem ismerte meg.

– Doktor Vági László vagyok. A Béla barátja. Két évvel ezelőtt, augusztusban, lenn a Balatonon...

– Ó, igen! Emlékszem már! Parancsolj, fáradj beljebb!

László Zsóka nénit nem ismerte. Csodálkozva látta, hogy ez az alapjában idegen természet – alacsony, hízásra hajlamos nő volt – mozdulataiban, tekintetében mennyire hasonult a férjéhez.

– Két évvel ezelőtt! – sóhajtott Nyárády, amikor leültek, és cigarettát kínált Lászlónak. Maga borostyánszipkát vett elő a mellzsebéből, a cigarettát megnyomkodva abba illesztette. – Két évvel ezelőtt!... Milyen különös – mondta halalkan –, csak két év!

– Sok minden történt azóta... – próbálkozott László.

– Sok minden? Bizony sok minden. A mi számunkra – a magamfajta régiekre gondolok – talán minden. Országok semmisültek meg, életek, tervek... Olyan különös: néha halom az asszonyokat beszélni, hogy „jó parti” meg „nem jó

parti”... Mi ez? Hol van ez már? Két évvel ezelőtt a varsói polgármester fia bizonyára a legjobb partik közé tartozott Varsóban! Tudjátok ti, fiatalok, mi ez a háború voltaképpen? Mi ez a rettenetes pusztítás...?

László nem akart kibújni az általánosságok védelme alól:

– Minket, hála Istennek, eddig még elkerült...

– Mi is elvesztettük az egyetlen, amink volt – mondta Nyárády keményen –, a becsületünket. Most ebben a jugoszláv hadjáratban. Az egyetlen, amink volt!... És mi, mi ketten a feleségemmel, mi is...

– Béla utolsó levelét hoztam el – tért László a tárgyra, és elővette az összegyűrt papírlapokat. A táblabíró elkomorodva nyúlt utána. Szemüveg nélkül olvasott, éppen csak kissé távolabb tartotta magától az írást. Zsóka néni ijedt kíváncsisággal nyújtogatta a nyakát, a szeme elvörösödött, megtelt könnyel. Amikor elolvasta, Nyárády visszaadta a levelet Lászlónak.

– Majd elmondom, mit ír – nyugtatta meg a feleségét.

– Inkább ne olvasd el! Nem mintha... de inkább ne olvasd! Majd elmondom. – Lászlóhoz fordult: – Szegény gyerek! Gyerek... egészen gyerek még... és mennyi szenvedéssel... Mégis azért... talán kicsit érzékenyebb is volt a kelleténél, talán... nem is volt mindez...

– Béla a tényekben bizonyára nem túloz – mondta László –, a tények pedig önmagukban is eleget...

– A tények! Tények! Ki hogyan fogja fel! Talán a többiek nem vették olyan komolyan az egészet...

– De ezek az éjszakai jelenetek a hadnagyával!

– Részeg disznó! Egészen szégyenletes valami!... De mégis... biztos vagyok, hogy nem a testi fájdalom vitte szegényt arra az útra. Hanem az önérzete. Nagyon önérzetes gyerek volt. Már egészen kiskorában is. És ebben tévedett: az ilyen részeg félelmevel, ilyen állattal szemben nincsen helye önérzetnek. Le kell törölni minden ocsmányságot, mint

a sarat, ami véletlenül ránk kenődött! Ebben túlzó volt... Tudod, a katonaság tele van ilyen durvaságokkal. Azt hiszik, azzal nevelnek. Már akit! Béla az iskolából is gyakran jött haza kisírt arccal...

László védelmére kelt barátjának. Nem mintha nagy szükség lett volna erre Nyárádyéknál, talán nem is túlságos meggyőződéssel. (Később nem bánta meg, hogy következetesen mindenhol megvédte Bélát a túlzás, az egzaltáltság vádjá ellen. Hónapok múlva, amikor Radossevichet haditörvényszék elé állították a viselt dolgai miatt, és – a hírek szerint – három évre elítélték, mindenki számára nyilvánvaló lett, hogy nem olyan egyszerű „katonadolgokról” volt szó ott.)

– Arra gondolok néha már – mondta Zsóka néni aggódó szepegéssel –, hogy mégis van valami ezekben az elméletekben. Az ő félzsidósága és az egzaltáltsága... Nem volt szegény nagyon életrevaló... Gyámoltalan volt...

– Aki öngyilkos lesz, az biztos, hogy nem életrevaló – szolt Nyárády határozottan. – Az öngyilkosság is egyik fajtája az eugenikának. Talán az egyetlen fajtája, ami még érvényesül. De ha a félzsidósága miatt volt nem életrevaló, akkor nem őbenne van a hiba, hanem a világban, a korban, azokban, akik ezt kitalálták. Mert húsz évvel ezelőtt még nem volt félzsidó, hírből sem! Tehát nem lehetett félzsidó egzaltáltság som. Pedig akkor is voltak olyanok, akiknek egyik szülője zsidó volt, a másik keresztény.

– Nem pont a félzsidóságra gondoltam – magyarázkodott Zsóka néni –, hanem általában, a zsidókra...

– Nem hiszem – szolt közbe László –, hogy volna külön zsidó és nemzsidó életrevalóság. Hallottam munkaszázadokról, ahol – igaz, hogy nem a parancsnok volt szadista, hanem csak az egyik tiszt, egy szakaszvezető –, de azt a szakaszvezetőt egy éjjel, amikor éppen valami sötét szándékkal a fiúk hálóján mászkált, úgy megpokrócozták,

hogy elment a kedve a kegyetlenkedésektől. Ráadásul még az oldalfegyverét is elvették; másnap szemle volt, a szakaszvezető összetett kézzel sírva könyörgött, hogy adják vissza a bajnétját, és esküdözött, fogadkozott. Attól fogva olyan volt, mint a kezes bárány. Szegény Béla századában is egyedül ő vont le ilyen tragikus következtetést a helyzetükből. A többiek bírják, és talán még többet is ki fognak bírni.

– És azt hiszed – mondta most Nyárády a felesége felé –, azt hiszed, ha összeszednének néhány száz keresztény fiút, és velük csinálnák végig ezeket a dolgokat, közöttük nem lenne, aki megőrülne vagy agyonlőné magát? Ez nem faji kérdés. És – nem tehetek róla, akármennyit beszélnek, írnak –, nem tudok hinni a faji kérdésben. Van faji kérdés, elhiszem, de nem ez, nem ilyen formában. Más van itt, nem faji kérdés! Mit gondolsz, a Bencsák gyerekek kibírnának ilyen munkatáborot?

– Azt hiszem – mondta László –, ha Pestet néhány olyan légitámadás érné, mint Londont már hónapok óta minden éjszaka, nálunk tömegesen ugranának a Dunába az emberek.

– Ez éppenséggel nem bizonyos – vetette ellen Nyárády –, mert a légitámadás nem szenvedés, hanem a halál közvetlen közelsége. A két dologra egészen ellentétesen is reagálhat valaki. De voltaképpen mi az, hogy életrevaló? Élet és élet között nagy különbségek vannak! Miért nem volt Béla életrevaló? Ő nem lett volna, aki az iskoláit a legjobb eredményekkel végezte mindig, akiről kiállították a bizonyítványt, hogy „jeles”, hogy „példás”? Akkor ki az életrevaló, ha nem ő?

Nyárádyné szólt közbe:

– Más az iskola, és más az élet! Látod például a Deskét, aki a legrosszabb tanuló volt mindig, most ezer pengőt keres havonta a filmnél!

Nyárády idegesen legyintett. László érdeklődve kapott a híren:

– A Bánhegyi Deske a filmnél van? Hogyan?

– Nem tudta? – mesélte Zsóka néni. – Az édesanyja újságolta nekem a múltkor nagy örömmel: Deske valami filmvállalatnál van. Nem mint közönséges alkalmazott, hanem – voltaképpen – résztulajdonos... Hogy is hívják?

– Bácskay-film?

– Az. Azt mondja a sógornőm, hogy a fiúnak nagy tehetsége van a szakmához, most kitanulja az üzleti részt meg a rendezést is...

– A lehető legrosszabb példával szakítottál félbe – vetette Nyárády a felesége szemére. – Deske ostoba tökfilkó. Hogy mi lesz belőle? Csak várd meg a végét! Majd jön még az édesanyja olyan újsággal is, hogy „ez a bohém társaság nem való az én fiamnak! Én elejétől fogva rossz szemmel néztem a dolgot! Úgy örülök, hogy otthagya őket!” Ismerjük már a Deske dolgait!... Nem erről van szó. Hanem arról, hogy ki való az életre. Az iskola... Te tanár vagy, László, te tudod legjobban: nem arra nevelnek még ma is az iskolában, hogy légy jó, ne vedd el a másét, légy szelíd, ne bánts mást, kerüld a durvaságot és így tovább? És otthon, a családban: a könyököd szorítsd magadhoz evés közben, mert meglökheted a szomszédodat; más beszédébe ne kotyogj közbe, mert elfelejti az illető, hogy mit akart mondani; maradj csendben, mert X úr lefeküdt, és aludni szeretne – tehát te, aki ébren szeretnél lenni, csináld úgy azt, hogy aki aludni szeretne, annak ne kelljen ébren lennie!... Érted? Ez is az életre nevel, de még milyen életre! Arra az életre, amit mi éltünk – nem egészen éltük ezt mi sem, de ezt szerettük volna, ezt tartottuk életnek! Szép, szelíd, békés élet.... De hol van az már! Ezért nem volt életrevaló szegény Bélánk! Az élet nem volt órávaló!... Mire az iskolát szépen kitanulta, az iskola iskola maradt, az élet pedig szépen elúszott az iskola-

mesterek és a jeles tanulók alatt! Sokszor attól félek, örökre elmúlt. Nem is félek, tudom... Mondd, László, még mindig ugyanazt tanítjátok az iskolában?

– Tanítani tanítjuk, de hogy tanulják-e...? Az bizonyos, hogy az életnek nem azt tanulják, amit mi tanítunk, hanem a Signalt és társait...

– Akkor ők már bizonyára életrevalók lesznek a megváltozott életben is. Lám, a franciák nem voltak életre valók, a hollandok sem, a dánok... Bezzeg a németek! Hovatovább már csak ők lesznek életrevalók itt Európában! Bár... ki tudja?

– A németek már elég régen nem a régi életre tanítanak, hanem erre az újra itt. (Ha ugyan a „régí” valóban régi, és ez az „új” valóban az új!) Az angol iskolákban – amint köztudomású – mindig tanították a verekedést a latin igeragozás mellett.

– Az más, a verekedés! Mi is megtanultunk verekedni. Megtanultuk, hogy erővel egyforma erő ellen, fegyverrel egyforma fegyver ellen... De így? Erővel a gyöngé ellen, fegyverrel azok ellen, akik nemhogy támadásra, de még a védekezésre sem gondoltak?!... Ezért nem volt életrevaló szegény Béla! A lovagiasság nem életrevaló! A humanitás nem életrevaló!

– Biztos ez?

– Hogy biztos-e?... Igen, néha magam is ezt kérdezem. Néha magam is ezzel vigasztalom magam: nem lehet az, hogy az ártatlan vért bárány módjára hullassa el mindaz, ami szép, mindaz, ami jó, a gyilkosok kezén... Egyszer talán felébred a legszelídebben is az önvédelem; egyszer talán mégis bebizonyosodik, hogy rettenetesen elbuknak azok, akik a maguk életterét mások életének hulláján akarták berendezni egy úgynevezett „Új Európában”!... De mit használ? A kard ellen a pacifista is csak karddal védekezik, ha élni akar. Győzhet, de a pacifizmus meghal... Ezt érzem,

ezt tudom biztosan: a humanitás, a legszentebb eszmék, az egész régi szép Európa védelmezői győzhetnek, de az, amit védenek, elbukik. Már elbukott. Örökre.

– Csakugyan így lenne? – kérdezte László. – Ezt az Európát annyiszor támadták már túlerővel, annyi halál söpört már végig fölötte, a szép eszméket annyi vadság próbálta az oltártól ledönteni már. Háború, forradalom! Mi történt? Csak annyi, hogy a zászlót, a régi, örök eszmék zászlóját új kéz vette át, mert a régi kéz gyengének, méltatlannak bizonyult. Talán most sem a humanitás bukott el, talán nem is a régi Európa nagy eszméi váltak életképtelenné? Talán csak azok, akik képviselték?... Százötven éve a polgárság képviseli Európát; és vajon nem illethető ez a polgárság éppen a féltett eszmék oldaláról a legsúlyosabb vádakkal? Jogosan!

Nyárády bólogatott, amíg László beszélt, most megállt, és kíváncsian nézett fel rá. László egyszerre nagyon tűzbe jött, amint folytatta:

– Nem szeretem a színpadi beállítást. Túlságosan a lelkemből jön az, amit mondok, ahhoz, hogy megformázzam... de most, mint Antonius Julius Caesar temetésén, a halott Béla teste mellett mondhatnám el a vádjaimat, a Béla vádjait, az életképtelen fiúk vádját apáink, az európai polgárok ellen. Még ki sem nyílt az életünk, és már két világháborút kellett látnunk! Hol vannak akkor a gyönyörű eszmék, amikkel bölcsős korunktól etettek minket a nagyok? Elmondjam a tízparancsolatot? Megtanítottak rá! Hol van? Mi van? Mi van egyáltalában a régi Európában? Nyomor van, munkanélküliség van, magára hagyott gyermek, ápolatlan beteg van! Hol vannak az eszmék a gyakorlatból? Oda jutottunk, hogy ha egy politikus ma eszmei magasságból beszél, még a gyermek is tudja, hogy hazudik! Hol vannak az eszmék? Csak a hazugságban! Tetszett azt tudni, hogy a munkásság már az első világháborút megakadályozta volna, ha képes rá? Ha nem gyilkolja le egyszerűen a háború útjában álló munkás-

politikusokat a hatalmát féltő polgárság? A nemzeti büszkeség gőzébe pácolódott polgári világ árulóknak nevezte őket! Azok mertek árulásról beszélni! Akik mindent elárultak, ami csak rájuk volt bízva! Ezért hullunk el, reménytelen fiatalság, életre nem való fiai az európai polgárságnak, mert az apáink árulók. Vizet prédikálnak, bort isznak. Fehéret tanítanak, feketét élnek. És kinevetik, aki nem úgy csinál velük! Hát kell, hát szabad sajnálnunk akkor azt, ami itt most a szemünk előtt elbukik?

Nyárády elgondolkozva nézett ki az ablakon. Hosszú idő múlva válaszolt csak:

– Súlyos vádak ezek, László, amiket te a fiúk nevében az apákra szórsz. Generációs válság... Régebben az apák ilyenkor átkot mondtak a fiaikra. A mai apáknak az átkot el sem kell mondaniok. Szegény Béla!... Segítsen meg az Isten titeket, fiúk, hogy jobban végezhessetek, mint az apáitok! Vigyázzatok, hogy... De hiszen nevetséges lenne, ha most még intelmeket... Igazad van. A vádakban is, látom, hogy igazad van. És mégis, én már... az egész életemmel odatartozom. Személy szerint talán... talán én is inkább együtt vádolhatnék a fiúkkal... Én bíró vagyok, és csak a kis bűnösök felett ítélezhetem. Ebben a perben az ítélet más bíró kezében van. Mégis sajnálom, az egész életemmel, a magam fiatalságával, amely olyan csendes volt, annak látszott, amilyen csend csak vihar előtt lehet, sajnálom a régi Európát. Azt a régit, amelyik most elpusztul. Hogy jogos, vagy sem? Majd az ítélt, aki elég nagy bíró az ilyen vádhoz. Én sajnálom a vádlottat ... az elítéltet. Több is, mint sajnálat. Együtt érzek vele. Mert vele együtt fölöttem is eltörik a pálcát, azt hiszem...

A két férfi hallgatott. Nyárády Lászlóra nézett, aztán újra kifelé az ablakon. László Nyárádyt nézte mereven. A csendben Zsóka néninek eszébe jutott, hogy uzsonnával kínálja meg Lászlót.

Uzsonna közben ismét Bélára terelődött a szó. Zsó-

ka néni a gyermekkori eseményeket újíttotta fel. Szó került a régi balatoni nyarokról, képeket szedett elő, néhány műtermi és rengeteg amatőr képet. Egyik képen Béla – talán kilencéves lehetett akkor – vitorlás orrában áll, fürdőruhában, nagy tengerészsapkában, gerezdes vízilabdát tart a karján, a labda csaknem akkora, mint ő maga. Sovány, vékony lábú kisgyerek volt Béla. Zsóka néni elsírta magát. Aztán szóba került a család. László elmesélte, hogyan keletkezett a Bácskay-féle filmvállalat, ahol most Deske „résztulajdonos”.

– Ők mindig nagyon ügyesen vezették a dolgaikat – sóhajtott Zsóka néni –, az özvegyet nem kell féltetni! Most is: Jenő a sok katonáski után először került olyan helyzetbe lenni, a Délvidéken, hogy esetleg talán még valami baja lehetne: gyorsan bejuttatták őt a honvédelmi minisztériumba. Ha már úgyis folyton katona – mondta az özvegy –, legalább lássuk néha szegényt, legalább éjszaka legyen idehaza. Panaszkodik, hogy rengeteg a munka a minisztériumban. Rengeteg a munka! És szegény Béla!? Nem is gondolnak rá! Mindig ilyenek voltak: csak a maguk baja volt baj, csak a más hibája hiba. Eszembe jut... szegény Béla a télen részt vett valami bölcsészbalon; nem is bál volt az, csak valami táncos tea; hajnalban hazamenet – igazán nem sokszor járt hajnalban haza! – találkozott Babával és az anyjával, ők is akkor mentek haza valahonnan. Már másnap itt volt nálam az özvegy. Nem, nem ezért jött... a viláért sem! Csak úgy melleleg említette: „Ti úgy odavagytok azzal az állítólagos szolid Bélával! Hajnalban csatangol haza szmokingban!” Mert én előzőleg egyszer szemrehányást tettem neki a költekezései miatt. „Ha valaki ma az ő közjogi helyzetében van, az ne járjon multságokra!” – mondta.

– És ha ilyenkor valamit szólok – fordult Nyárády Lászlóhoz –, akkor „zsidóbérenc” vagyok! A lapjaik fenyegetőznek, hogy „bizonyos köztisztviselői karokat” majd megtisztogatnak. Tudod, hogy melyik karra gondolnak!... Látod

– mondta aztán –, ez az, amiért én... Az egész zsidókérdés! Az „Új Európából” eddig csak ezt hallottam. Könnyű volt a zsidó egységet kiemelni és a régi világ minden hibáját rájuk kenni. Olyan plauzibilis, olyan sok példával igazolható... mert hiszen a zsidók erősen kivették részüket a régi Európa életéből...

– Nagyobbára a polgársághoz tartoztak.

– Ez az! Ezért vagyok én ma ösztönszerűen is filosze-mita, „zsidóbérenc”, amint ők mondják. Te az előbb a fiúk vádjait mondtad el az apák ellen. Érdekes és igaz volt, amit mondtál. Hogyan van az, hogy a többi fiú részéről az apákat más vád, mint a „zsidóbérencség”, nem nagyon illeti. Úgy látszik, mintha az apák minden más hibájával egyetérté-nek...

László igazat adott Nyárádynak:

– A fiúk között nagyon sok van, aki jól megtanulta, túlságosan jól is, az apák bűneit! Sok csak azért vádol, hogy – apai recept szerint – a vádból is a maga hasznát szűrje le. Nyárády legyintett:

– Sok a butaság, sok a ködös látás.

– De úgy gondolom, bűnbakot a bűnös szokott keresni. Ezért azt hiszem, az apák műve az is, hogy az európai kérdések zsidókérdéssé szűkültek; ők irányították a fiúk vádját, az életre nem valók bosszúját, a „forradalmat” a zsidók ellen...

– Az ember kíváncsian kérdi: mi lesz, ha nem lesz már több zsidó Európában?!

– Bencsákéknál mást sem hall az ember, mint zsidózást – tért vissza Zsóka néni a családhoz. – És – legalábbis előttem – minden zsidózás szegény Béla ellen folyt. Irigységből és kapzsiságból. Féltékenységből. Most aztán már nyugodtak lehetnek! Ha szemrehányást tettem, kész volt az ellen-támadás: „Neked fogalmad sem lehet, mi az: egy lányt fel-nevelni, férjhez adni! Nekem fiaim is vannak, lányom is! Ha tudnád, milyen különbség!” Mintha én magam nem lettem

volna lány! Baba két komoly udvarlót is tart. Legalábbis az özvegy szerint komolyak. Az a német százados, aki két éve is lenn volt...

– Emlékszem.

– ...meg mostanában mesélte az anyja, valami orvostanhallgató, aki színdarabokat is ír.

Az orvostanhallgató író, Kerekes barátja, valóban kitar-
tóan odaszegődött Baba oldala mellé. Türelmes bizakodással
játszotta Kurt mellett a második szerepet. Az özvegy min-
dent megtett, hogy el ne riadjon. Az idegenek iránti bizal-
matlanság kissé mindig élt benne Kurttal szemben. A mel-
lőzött másodudvarló kitartásából több jót remélt. Nem is
mulasztotta el újabban mindenhol megmondani, ahol csak
Kurt Babával kapcsolatban szóba került, hogy ő a maga ré-
széről az orvostanhallgatót „komolyabb elemnek” tartja.

Akkor is, amikor egy átsírt éjszaka után, szerdán hajnal-
ban a vallomását Baba megtette, az első kétségbeesés, a „mit
szólnak!” ijedtség után, az anya teljes haragjával Kurt ellen
fordult.

– Éreztem, mindig éreztem, hogy az a lelkiismeretlen frá-
ter, az a könnyelmű katonatiszt ilyen dolgokba fog vinni
téged! Mi ő? Átvonuló katona, idegen, még ha barát is! Ez
a város neki csak átmeneti garnizón, te pedig egy lány, akit
felszedett magának, elcsábított, aztán otthagyt!

– El fog venni! – zokogott Baba.

– Honnan veszed, hogy el fog venni? Esze ágában sincs!
Mondta?

– Nem mondta kifejezetten...

– Na, látod! A lelkiismeretlen...

– Éppen azért nem ígérte. Megmondta, hogy egy német
katona a mai időkben nem tehet ilyen ígéretet, ha lelkiisme-
retes...

– Ismerem! Ismerem az ilyet! De hogy az én lányom

olyan... olyan liba legyen, hogy... Mert ez libaság! Vedd tudomásul, hogy libaság!

Még aznap elvitte orvoshoz Babát. Semmi kétség: Baba teherben volt. Amikor Baba kijött, az özvegy még hosszú ideig négy szemközt beszélt az orvossal. Odahaza este, amikor a fiúk már lefeküdtek, suttogva, sírva tárgyalták a kérdést: mit tegyenek. Délután az özvegy még az édesanyjával beszélt, a terve már készen volt. Baba hallani sem akart erről a tervről.

– Kurt elvesz – hajtogatta.

– Esze ágában sincs. Különben is, erre számítani nem lehet. Azt gondolod, hogy rögtön csak úgy ideszaladhat? Ostoba! És amíg elvehetne!... Tétélezzük fel a legjobb esetet: nagyon szép lenne, mondhatom, ha az emberek konstatálnák, hogy „a Bánhegyi Baba férjhez ment, és csodálatosképpen már a hatodik hónapban meg is született a gyerekük!” Micsoda pletyka lenne!... El tudod képzelni, hogy ez lehetséges? Ilyennek kitenni magunkat?

– Kimegyek Németországba. Ott vannak direkt ilyen szülőotthonok. Kurt mondta.

– Ilyen marhaságot! Már kénytelen vagyok mindenféle kifejezéseket használni! De ez igazán az. És akkor itt állnál a gyerekekkel?

– Hordhatja az apja nevét...

– De te... te... már megint majdnem mondtam valamit... És azt hiszed, hogy akkor neked itthon még tisztességes férjhezmeneteli sánszaid maradnának? Micsoda fejjel gondolkozol te?!

Baba azonban továbbra is ilyen fejjel gondolkozott. Arra hivatkozott, hogy a magzatelhajtásért kiközösítik az egyházból, nem oldozzák fel.

– Attól te ne félj!

Akkor már mindent sejtett Baba, csak éppen tudni nem akart semmit. Megegyeztek, hogy másnap újra elmennek az

orvoshoz „vizsgálatra”. Másnap délután Babában az aggodalomnak pillanatnyilag fölébe kerekedett valami megnyugvásszerű érzés. Fellengős levelet írt Kurtinak: „Ich werde deutsche Mutter...!” Utána elment anyjával az orvoshoz. Egész úton „vizsgálatról” beszéltek, egyszer sápadt csak el Baba ijedten, és a száján kicsúszott, hogy „ez ugye nagyon veszélyes dolog?” Az özvegy kurtán legyintett. Piros volt az arca és a nyaka, a szemén látszott, hogy az éjjel ő sem aludt.

Azután olyan meglepően simán ment minden. Csak nagyon fájt. Pár nap alatt azt is elfelejtette. A gyóntatója inkább vigasztalta, mint szidta, és persze feloldozta simán. Az özvegy soha nem említette többé a dolgot, csak mintha – alig észrevehetően, talán csak Baba képzelődött – kissé kurtábban dirigálta volna őt, mint eddig. „A jövő szombaton pedig elmész arra a garden partyra, ahová a Feri hívott! Most telefonálj neki!” – mondta még aznap, hogy Baba az ágyból felkelt.

Csak hosszú hónapok múlva egyszer, Baba a Calvin téren ment át, és a tér közepén egy üvegkirakatban valamilyen gyermekfényképész reklámképei voltak; ott volt egy kisfiúcska képe. Babának első pillanatra annyira szemébe ötlött, mintha régi ismerősét látná. Rettenetes szívdobogást kapott, és sírógörcsöt. Alig tudott átvergődni a téren, beszaladt a Savoy mozi előcsarnokába, és a mozi illemhelyén sírt vagy negyedórán át. Akkor jobban lett, és rendbe hozta az arcát. Azután ilyesmi sem történt vele többé.

XXI. FEJEZET

Bácskay és Éltey Valy esküvője június 21-én, szombaton dél előtt volt. Telkes Andor számára ez a fordulat már nem jelentett újabb megrázkódtatást. Egykedvűen vette tudomásul azt is, hogy volt érdektársai most már egészen nyíltan az ő „likvidálásáról” tárgyalnak. Kerekes az utolsó rohamokat intézte Bácskay és különösen Valy ellen. Egyik este magát Telkes Andort próbálta rávenni, hogy visszalépjen. Az igazgatónak minden mindegy volt, még azon a nevetségesen csekély összegben sem háborodott fel, amelyet Kerekes – inkább csak kísérletképpen – felajánlott. Igaz viszont, az újságíró célzásokat tett arra, hogy a vállalat – forma szerint – hat havi felmondáson túl semmire sincs kötelezve. Kerekes ujjongva vitte a hírt a jegyespárnak, Bácskay azonban most, az ugródeszka szélén kicsit megszeppent. A tárgyalások a svéddekkel és a svájciakkal felében álltak, mindent előlről kellett volna kezdeniük. Egész sereg üzletfél volt azonkívül, akik számára Telkes Andor jelentette a vállalatot, szívesebben álltak szemben a régi szakemberrel, jobban bíztak benne. Valy is óvatos duhaj volt. Az igazgató neve szakkörökben elsőrendű márkás név volt. „Ha kirakjuk, nincs kizárva, hogy egy hónap múlva a konkurenciánál dolgozik, ellenünk! Kapva kapnának rajta.” Ez az érv Kerekest is gondolkodóba ejtette. Belátta, hogy a szakmában „kétségtelenül sok ma még a zsidóbarát elem”.

Egész héten az esküvő előtt ezt a problémát tárgyalták. Végül is megtalálták a közvetítő megoldást: Telkes Andor-

nak a vállalat forma szerint felmond, szerződéssel alkalmazza azonban továbbra is mint tanácsadót. A szerződés egy évre szól, azután megújítható. Egy záradék szerint az igazgató a szerződés tartama alatt a vállalaton kívül szakmai munkát nem végezhet. (A cég „Bácskay és Társa” néven alakult újjá. Telkes cégjegyzési joga megszűnt. Első aláíró Bácskay, második aláíró Bánhegyi Deske vagy Kerekes lehetett. Valy mint csendestárs szerepelt. A szerződést Kerekes egyik ügyvéd ismerőse, a vállalat immáron „jogtanácsosa” fogalmazta meg, ugyancsak ő készítette el Valy és Bácskay házassági szerződését, amelyben válás esetére a vagyoni kérdésekről intézkedtek.) Pénteken este, az esküvője előestéjén, maga Valy vitte föl Telkesnek a tanácsadói szerződés két példányát; előzőleg az ügyvéddel és Kerekessel még egyszer megbeszélték azokat az érveket, amelyekből „Telkes láthatja, hogy az egész az ő érdekében történik”. Nem sokat kellett érvelnie; az igazgató éppen csak átfutotta a szöveget, és szó nélkül aláírta.

Az esküvőn Kerekes Ede volt Bácskay tanúja, Valyé pedig a színházdirektora. A sajtó és filmvilág számos nagysága megjelent, és vége-hossza nem volt a fényképezésnek. A házaspár kegyeletből Lillafüredre utazott nászútra. Kerekes megtagadta volna önmagát, ha ebből az eseményből – az esküvőből, a Bácskay-vállalat végleges „árjasodásából” – nem kerekített volna oldalas cikket a pártlap vasárnapi számában. Vági László a Horthy Miklós körtéren egy árus állványán meglátta az újságot. Kíváncsi lett, mit írhat Kerekes „A kultúra arcvonalaról”, és megvette a lapot.

Korán reggel volt, László az érdi autóbuszra várt. Barátja, Győri Bálint szüleinek volt valami kis háza Érdligeten, Bálint most jobb híján ott nyaralt. Nagyon kérte Lászlót, jöjjön ki hozzá; kecségtette, hogy egészen jól el lehet ott tölteni a vasárnapot. Bálint édesapja mozdonyvezető volt, és kispolgári makacssággal törekedett egész életén át a „saját házra”.

Amikor az egyik nagybank, hogy arisztokrata igazgatójának sikkasztásait legalább részben visszakapja, hatalmas rek-lámmal parcellázni kezdte a gróf nem sokat érő érdi birto-kát, elkábítva a heti néhány pengős törlesztés lehetőségétől, ő is vett itt háromszáz ölet. Később kölcsönnel felhúzott rá kétszoba-konyhát. Ez a vidék egyesítette magában a város és falu minden hátrányát. Városnak messze volt, rossz közleke-dési lehetőségekkel, csak lassan épülő közművekkel, porral, árvízzel; falunak gyengén ellátott, drága volt. Akadtak per-sze, akik egészen jól jártak az itteni telekvásárlással; megfele-lő befektetéssel fajgyümölcsöt, zöldséget termeltek, és a fő-városban eladták. Bálinték telke rossz helyen feküdt, évente kétszer árvíz öntötte el, a házat állandóan tatarozni kellett. Bálint kelleetlenül vigasztalódott a néhány fa árnyékával meg a két kilométerre fekvő, pocsolyaszagú strandfürdővel. Igaz viszont, hogy lehozta könyveit, rádiójuk nem volt, újságot nem látott: pihenni és dolgozni elég jól lehetett itt. Bizonyá-ra utatkozni is, ha annyira hívta Lászlót.

László elég vidáman indult útnak reggel, most azonban, hogy a várakozó hatalmas tömeget látta, kicsit megcsappant a kedve. Valamiről megfélekedett: az érdi „birtokosok” nagy része csak vasárnap jut hozzá, hogy tulajdonában gyönyör-ködjék, ezt az örömet pedig egyetlen alkalommal sem mu-lasztaná el egyikük sem, különösen ha ilyen szépnek ígér-kezik az idő. A tömeg egyre nőtt, az autóbuszba még nem lehetett beszállni. László kiteregette az újságot, hogy Kere-kes cikkét elolvassa.

„Nyugodt hétvége várható – kezdte a cikk –, ezt olvas-suk ma minden hadijelentés elején. Valóban, mit is várhat-nánk mást a fegyverek arcvonalán, mint nyugodt hétvé-gét, nyugodt napokat, nyugodt éjszakákat mi, európaiak! A történelmet teremtő német véderő dicső katonái távolra űzték partjainkról a gyáva ellenfelet, csúf kudarcba fulladt a mindig más népeket kijátszó Anglia balkáni gyűjtogatási

kísérlete. A német katona fegyvere ma Kréta szigetén állja a vártát, hogy majd új lendülettel folytassa és fejezze be a minden fronton csak futni tudó ellenség megsemmisítését. Távol, nyugaton, edzik már a végleges leszámolás fegyvereit, éjjel-nappal bombák hullanak a sorsa beteljesedését ijedten váró angol Szigetre. Itthon, Norvégiától a Földközi-tengerig minden európai tágabb otthonában nyugodtan végzi munkáját a polgár, nyugodtan alussza álmait a világ legjobb katonájának és a történelem legnagyobb hadvezérének biztos oltalma alatt. Amit a fegyverek már kevés híján kivívtak: az új Európa győzedelmes békéje, itthon is épül, lázasan készül, verejtékben vajúdik, nyugodt éjszakák, nyugodt nappalok csendes, de annál maradandóbb győzelmeiben.

Nyugodt hétvége várható! A frontokról nem érkezik újabb események híre. Pihennek a fegyverek, s az ágyúdörgés szünetében a csendes magábaszállás óráinak kötelességét érezzük kidomborodni lelkünkben mi, akik a belső front vértelen, de nem kevésbé veszedelmes, nem kevésbé elkeseredett küzdelmét vállaltuk ebben az új világot építő háborúban. Mit tettünk? Milyen győzelmeket arattunk? Elvégeztük-e a dolgunkat úgy, ahogyan azt a fegyverek tüzeiben acélos nyugalommal álló katona elvégezte? Méltók voltunk-e azokhoz, akik a legdrágábbat, az életüket teszik kockára a közös diadal érdekében?

Egy kis hír húzódik meg ma az újságok nagy, véresen komoly közleményei között. Kis hír, jelentéktelen két sorocska, a legkedvesebb hír mégis, amit az ember újságban olvashat: házasság híre! Két név...

László csodálkozva értesült Bácskay és Valy házasságáról. „No lám!” – gondolta; eszébe jutott, amikor először látta együtt őket: Bácskay jelentéktelen – abban a környezetben: neveléses – alak volt, olyan, amilyent akkoriban százával lehetett összeszedni a párizsi magyar éhenkórászok között. Igaz, hogy...

Ivánka textiles; legalább tízszer annyi jövedelme van, mint Lászlónak a kitüntetéses tanári diplomájával! És Kereskes? Aki „közvéleményt irányít” a legnagyobb méretekben, napilapokban, folyóiratokban, színházban és az utca falán? Nem a legmegbízhatatlanabb, a „leglinkebb” volt ott az egész társaságban, az éjjeli kávéházaival, a néger selyemfiú játékp partnereivel? Na, nem! Valaki még nála is „linkebb” volt: az egyik pesti egyetemi tanár nevetségesen elkényeztetett fiúcskája, aki egy évre kapott ösztöndíjat, és két hetet töltött odakinn. Az első héten bezárkózott a szállodai szobájába, mert a barátai ráijesztettek, hogy tüntetések és utcai harcok lesznek. A második héten a hazautazása ügyében szaladgált, mert félt, hogy kitör a háború. (Közben a prefektúrán összeveszett a rendőrrel, aki a sorba küldte vissza: „Nem tudja, hogy az én apám kicsoda? Hogy én még sorban álljak a többiekkel? Hallatlan! Majd jelentést teszek a dologról!”) Ennek a fiúnak most könyve jelent meg „Magyarok Nyugaton” címen a Magyar Önvizsgálódások sorozatban, és a könyvet a kultuszminisztérium minden iskola tanári könyvtárának megvételre ajánlotta. És Lászlót magát az elmúlt hetekben a minisztériumban nem éppen az egyik ilyen párizsi ismerőse tanácsolta el valamilyen kérésével – persze a legudvariasabb formában? Miniszteri titkár most; akkor: félbe maradt jogász, állítólagos emigráns, a „kommunista magyarok egyik vezetője”, a követség besúgója, és hogy valamilyen jogcíme legyen a züllöttségre: szobrász. Senki sem tudta, mi szél vitte egyszerűen olyan magasra. Ő volt a legendás öncsinálta ember, „aki a legalacsonyabb sorból küzdötte fel magát”, „akinek senki sem állt soha a háta megett”, aki a kornak hamis igazolványa volt. Akár az egyetlen agyonkedvezményezett munkás a gyárvárosban, akit a kormány azért tart, hogy munkásgyűléseinek legyen legalább egy autentikus munkás szónoke.

Miféle szél kapta fel ezeket? Miféle farsangi tánc sodra?

Miféle emberek ezek, akikhez köze kellene hogy legyen: kortársai, honfitársai, férfiak, fiatalok! És semmi rokonságot, semmi féltékenységet, de még csak megvetést sem tud érezni irántuk. Csak nézi őket, mint fát néz az ember, amely a magból kikél és növekszik. Ilyen magból, ilyen földből ilyen fa.

Ahogy ezt végiggondolta, megint Bácskayhoz hívta vissza az újság a kezében. És Éltey Valyhoz, aki most már Bácskay Jánosné lett. Igen – eszmélt rá –, Bácskay (ahogy Kerekes mondaná) győztes! Győztes az élet valamiféle viszonyában... és ezt érezte meg benne minden férfigyőzelem első önkéntes prédája: a nő. Visszatért a cikkhez.

„Éltey Valy nevét mindenki évek óta ismeri az országban... A szépség, a fiatalság, a tehetség és az új erő csodálatos ötvözetű házassága...”

Unalmas volt. Átugrott néhány bekezdést a csodálatos ötvözetű házasságról.

„Ha most a férfi életútját nézzük, ezt a fáradságokkal, küzdelmekkel teli rögzös utat, csodálatos szimbólumot fedezhetünk fel ennek az embernek életében. Mintha minden magyar fiatalember, az egész küzdő magyarság életét vetítené elénk...”

Párizsból indult el. Ott járt a fény, a dicsőség városában, a régi, ellenséges Párizsban. Más, idegen világ bűvkörébe ment, hogy elhozza azt, amiről azt hazudta a propaganda, hogy csak ott van. Álrúhás kémhez, ősi portyázó magyarhoz kell hasonlítanunk őt. Olyan volt, mint Prométheusz, aki az égbe ment fel tüzet lopni saját rettentő kínjai árán az emberiségnek. A tanulás láza űzi a nélkülözéseken, az átkoplalt napokon, padlásszobában átvirrasztott éjjeleken...”

Madame Maertens szállójában nem voltak éppen luxuslakosztályok, de hogy a tanulás láza...!

„A keserves tanulóévek után nyílik meg előttünk a magatejességében a mai magyar fiatalember sorsa. Hazajön. Vállalatot alapít. A tudására, a tapasztaltságára, a fiatalos lelke-

sedésére épít, azért, hogy adjon, hogy tanítson, emeljen, újat, jobbat, szebbet mutasson... És lerántja őt a hétköznapiak itthoni szennyje!

E sorok írója tanúja volt azoknak a nehézségekkel teli kapaszkodóknak, azoknak a kudarcoknak, annak az ármánykodó kisemmizésnek, amivel ezt az embert az itthoni körök fogadták. Nem lehetett másképp! A magasabb cél érdekében kénytelen volt átmenetileg megalkudni az adott körülményekkel. A fiatal Bácskay kénytelen volt zsidó tőkét, zsidó érdekeltséget, a maga szakértelme mellé állítólagos hazai zsidó rutinszakértelmet alkalmazni.

Akkoriban nem tartottuk időszerűnek, hogy ezt a körülményt nyilvánosságra hozzuk. Ismertük Bácskay Jánost. Tudtuk, milyen kényszer téríti el őt elveitől. Biztosak voltunk abban, hogy ez az állapot nem végleges. Idők folyamán a zsidó érdekeltség a vállalatban egyre inkább háttérbe szorult. Bácskay János neve élt, fogalomná vált, eltiporni, háttérbe szorítani már nem lehetett. Egy év után, első önálló produkciójában már igen kis szerepe volt a zsidó tőkének, a zsidó »szakértelemnek« jóformán semmi. A lipótvárosi Kasszandrák savanyú képpel csúfos bukást jósoltak és drukoltak! Nevetséges volt nézni a csalódásukat! Az új vizeken evező új magyar közönség megérezte, hogy itt nem a szokványos pántlikás mocsárvizet találják elébe! És akkor már simán ment az út tovább, új filmek, új produkciók, új sikerek jelezték az állomásokat. Most, nem egészen két évvel a vállalat alapítása után...”

Csak azt látnám, hol itt a „kultúra arcvonala”! – sóhajtott László.

„De itt előbb egy másik kis hírre kell felhívunk a jobboldali szívvel érző magyar társadalom figyelmét. Kis hír ez is: egészen apró közgazdasági esemény. (Már látom lélekben az olvasó kétkedve felcsillanó szemét: hát mi történt itt? kitört a béke? házassági és apró közgazdasági hírekből kerekednek

a vezércikkek? Megnyugtatom az olvasót: a béke nem tört ki. Ezek a látszólag jelentéktelen hírek a harc, az új Európa harcának fontos hírei. Annak a harcnak, amelynek eseményeit most, amikor kinn, a véres arcvonalon a küzdelemben szünet állt be, lelkiismeret-vizsgálat formájában számba kell vennünk.) A hír arról tudósít, hogy a Bácskay-vállalat újjáalakul. Nincs még két éve, amikor azt ünnepeltük, hogy az első keresztény, magyar kezdeményezésű filmvállalat megalakult. Ma azt ünnepelhetjük, hogy ebből az immár újjáalakult vállalatból száműzve lett a zsidó érdek, a zsidó tőke, az úgynevezett zsidó szakértelem utolsó parcellája is. A vállalat ma már teljesen keresztény kézben lévő, tisztán őskeresztény érdekeltségű vállalat!

Lassan tisztul a horizont, apró események mozaikkövéből tevődik össze végtelen türelemmel, kemény hittel, acélos kitartással az új Európa új Magyarországa. Új világ születik a csaták vérében, új világ itthon is, a nyugodt, békés hétköznapiak verejtékes vajúdásában. A fegyverek itt másképp szólnak: tiszta szándék, becsületes munka, hitvalló kitartás az itthon harcának fegyverei. A fiatal Bácskay János megtanít arra, hogyan kell bánni ezekkel a fegyverekkel. Az ő taktikáját kell minden keresztény magyar fiatalembernek elsajátítania. Izzó eszmeiség és hideg gyakorlatiasság jellemzik ezt a taktikát. Az ügyesen alkalmazott kompromisszumok taktikája ez, a sakkjáték taktikája, ahol minden lépésem után az ellenfélnek is engedek egy lépést, de lépésről lépésre biztosan nyerem magát a játszmát! Bácskay János műve forradalom..."

Itt László abbahagyta az olvasást. Megindult a tömeg ostroma az autóbusz ellen, sietnie kellett, ha nem akart lemaradni. Állattá vetkőztető gyűlölettel tiporták egymást az emberek a feljáróknál. A kalauz és a vezető egykedvűen nézték, majd amikor már semmi igyekezettel sem lehetett még egy utasnak felpréselődnie, felnyomultak még – régi gyakorlattal – ők maguk, és behúzták az ajtókat. Lászlót valósággal a pót-

kocsi ajtaja nyomta be a kocsiba. Ebben a helyzetben még a karját sem tudta mozdítani, nemhogy újságot olvasni. Két különböző magasságú hátizsákos utas között elferdülve, türelmesen várta az út végét. Már az első perctől fogva kibírhatatlan volt a meleg. A pótkocsi bolondul zötyögött, meg-meg-lötytyentek az utasok; még szerencse, hogy ilyen, jobban már össze nem préselhető módon tömték meg a kocsit.

László arra gondolt, hogy Kerekes is bizonyára tudja, mennyire hazugság minden szava. Maga előtt látta az újságíró kétségbeesetten dühös arcát, amint magyaráz. Mint ott, Párizsban annak idején. Ó, persze! László filozopter volt, teljesen hiányzott belőle a gyakorlati érzék! Taktika! Eszközök, amelyeket a cél szentesít! És a cél? Valahogy mintha ezeknek az eszközöknek a rendszere lenne. Hazugságok, amelyeknek csak annyi a szentesítő cél-szerepe, hogy más hazugságokat elhitetnek. Most ő érezte azt a görcsös fájdalmat, amit Kerekes érezhetett, miközben Lászlónak magyarázott Párizsban.

Az ádáz honfoglaló hangulat időközben felengedett az utasokban. Ismerősök fedezték fel egymást, párbeszéddek kezdődtek a közbeszorult idegenek feje fölött, hóna alatt. Ádámcsutkás, meredt szemű ember László mellett a kocsi túlsó sarkában álló három egérképű, divatjamúlt kalap alá bújó, idősebb nővel társalgott. A férfi gomblyukában valamelyik nyilas frakció jelvénye csillogott. A nők panaszkodtak, hogy Pesten már semmit sem lehet kapni. A férfi – úgy látszik, állandó érdi lakos – vigasztalta őket, hogy a fővárosban még istenes a helyzet az érdihez képest. (Kenyeret nem lehetett kapni ezekben a hónapokban; egy órával az üzletek nyitása előtt már hosszú sorok ácsorogtak a pékségek ajtai előtt. Jegyet nem bocsátott ki a kormány, mert nem volt mire. A sok hiányból különösen ez volt nyugtalanító; a kenyér „fekete” ára elképzelhetetlen mértékben felszökött.) Lassított az autóbusz, mert az út szélén katonautók sora állt, egy

másik oszlop feltorlódva az álló autósor mellett igyekezett előrejutni. Pest felé tartottak a német autóoszlopok, az autóbusz kis megszakításokkal egész Érdig találkozott velük. Az álló sor katonái pihentek; a hűtőre ülve beszélgettek, bármészködtek, kifeküdtek derékig vetkőzve a kocsik tetejére, ettek. Egy nyitott teherautóban hat vagy hét német katona akkora lekváros kenyereket majszolt, mint a fejük. Az utasok egy pillanatra mind döbbsen arra figyeltek.

– Milyen szép fehér kenyerek van! – siránkozott az egyik egérképű asszony.

– De még milyen! – hagyta rá az ádámcsutkás olyan büszkén, mintha ő dagasztotta volna azt a kenyeret.

– És mindig ilyen kenyeret esznek?

– Mindig. Hát mit gondol?

– És kapható is?

– Hát persze! – Aztán magyarázólag hozzátette: – Ezt az egészen fehérét csak a katonák kapják. A civilek valamivel barnábbat.

– Milyent?

– Olyat körülbelül, mint a mi békebeli félbarna kenyerek. Valamivel világosabbat annál. Szép, világos félbarna kenyeret.

Az utolsó szavakra a másik egérképű hirtelen felágaskodott:

– Van? – énekelte szájharmonikahangon. Amolyan templomi énekhangja volt. Ezekről a hangokról lesz a templomi ének szép, malasztal teljes, sűrű arabs mézga. A nyilas vékony nyakán dühösen dagadtak az erek:

– Van?! Mondom, hogy van! Amennyit akar! Reggeltől estig kenyeret zabálhatnak!

– És tej? – harmonikázott félénken az asszony.

– Tej? Az utcán árulják a legfinomabb pasztörözött tejet. De nem ám háromfokosat, mint Pesten, hanem hét-nyolc fokosat! Jó falusi tejet, ahogyan a tehén tőgyéből kijön!

– Cukor?
– Van. Ne féljen!
– És petróleum is kapható?
– Az is! De minek... – Dühös volt. – Minden kapható, érti? Minden. Nincs ott hiány az égvilágon semmiben! Minden kapható!

A harmonikahangú gyanítani kezdte a félreértést:

– Én Érdet kérdezem...

– Érd? Ja, Érd! Neeem. Ott semmi sincs.

Forró nyár volt Érdén és arcra tapadó por. Bálint az autóbuzsmegállónál várta Lászlót. Kaján vigyorgással kérdezte, hogyan utazott. László nevetett és legyintett.

– Nagyon helyes – dicsérte Bálint buzgón –, nagyon helyes, hogy a humoros oldaláról fogod fel a dolgot! Az ilyesmit csak úgy bírja ki az ember, ha humorizál. Aki dühös, azon a többiek röhögnek. Jobb annak, aki maga röhög.

Jó negyedórát kellett gyalogolniuk a tűző napon, amíg a szétszórt viskók között Bálinték háza teteje feltűnt.

– Hát itt lakunk! – mutatta Bálint. Aztán bevezette Lászlót a két szobába. – A belső – amint láthatod – az enyém. A külső a szüleimé. Azaz lenne az övék, ha használnák. Apám most csaknem állandóan úton van, szabadságról szó sem lehet; ha meg van néhány órája valamelyik pesti álmomáson, inkább az anyám megy ki hozzá, mint ő ide. Nem utazhatja el autóbuzson, villamoson az egész szabadidejét! A fák odakinn a kertben várják, hogy apám megnyesse, permetezze, oltsa őket. Szenvedélyesen szeret kertészkedni az öreg. A világért sem bízna másra. De hát...! Anyám voltképpen kinn lakik, de csak elvben. A gyakorlatban folyton odahaza van, mert vagy apám jön, vagy apám megy, vagy készít neki, ha majd jön... Magam élek végül is idekinn, mert lusta vagyok szedni a holmimat újra, és beköltözni Pestre vagy elmenni máshová. Van itt egy családi kifőzés, ott étkezem. – Nevetett. – Azért magunkfajtának nem rossz hely az

ilyen! Reggeltől estig magamba mélyedhetek. Olyan mélyen, amennyire csak kedvem tartja. Mást úgysem csinálhatnék! – Újra elnevette magát. – Nézd meg az íróasztalom! Dolgozom, öregem. Sajnos, kicsit túl nagy a csend ahhoz, hogy dolgozni tudjak, de már szereztem egy faliórát, hogy ketyegjen, és a jövő héten lesz kutyám is. Majd megtanítom ugatni.

Beszélgettek. László szóba hozta Kerekes vezércikkét „A kultúra arcvonalaról”. Előszedte az újságot a zsebéből; Bálint hevesen tiltakozott:

– Csak újságot ne, kérlek! Csak azt ne!

– Szeretném, ha látnád, ha megmagyaráznád nekem, ezt a bosszantó...

Bálint felemelte a kezét:

– Nem bosszankodni! Semmin sem bosszankodni! Csak a humoros oldaláról felfogni mindent!

– Látom, veled nem lehet beszélni ma! Neked, úgy látom, hóbortod lett a humoros oldal! Ez a legújabb vallásod?

Pokrócot vittek a kertbe, nekivetköztek, lefeküdtek. Az égen hófehér, vakító felhők lebegtek. Látni lehetett még a szintkülönbséget is: lejjebb vattaszerű, gomolygó pamacsok, furcsa figurák: lombos hegyoldal, ülő kutya torzonborz emberfejjel, szakállal, sziklás sziget; feljebb foszlányos fátylak, az alább úszóknak szakadt rongyai; aztán, mintha egy-egy darabon fehérre rádiózták volna az ég kékjét: legfőleg hosszú sugárnyalábok, ferde párhuzamok, hatalmas V és Y betűk. Forgalmas volt az ég, mint kikötő közelében a tenger; szép párhuzamosan úsztak a kutyák, szigetek, lombos hegyoldalak, fölöttük, mintha füst kísérné őket: a foszlányaik. Lenn, a földön bogarak mászkáltak. Mindenféle ismeretlen bogár. Végigmásztak a karjukon, meztelen hasukon, mellükön, összevissza bujkáltak a levegőbe tartott ujjaik között. Egyikük olyan volt, mint a hangya, csak szárnya volt, a másik mint a katicabogár, csak fekete volt, és sokkal kisebb. Volt még bolhaszerű is közöttük, meg vékony, hosszú testű, apró fejű.

Nem ismerték a bogarakat, csak – amint mondták – személyesen. Játékból mindenféle tudományos hangzású latin neveket adtak nekik: olyanokat, hogy „Lepustinus Granifer Hochstrasserii”, meg hasonlókat.

– Te, ez igen ritka példány! – nyögött Bálint fektében, és felemelte fejét a pokrócon mászó bogár után. – Ebből két példány van mindössze az országban! Az egyik a kajászó-szentpéteri Krámer Miksa-gyűjteményben. Kincseket adna érte a Nemzeti Múzeum. Már a héten volt kinn egy emberük. Nem adom – tette hozzá szilárdan –, ez az egyetlen házipéldányom. Különben is... engem a földi kincsek nem érdekelnek!

László nem válaszolt. A kertet nézte. A fák kusza ágai egymásba gabalyodtak, valóban hiányzott a kertészolló munkája! Ezenkívül csaknem a kert kétharmadán átláthatatlan, tüskés akácbozót burjánzott.

– Apámnak gledícsia néven adta el valami vándorló zugkertész. Szegény öregemnek mániája az élő sövény. Most aztán kiderült, hogy alighanem akác, és talán soha többé nem lehet kiirtani!

Nevetett, aztán mintha csak a régebbi beszélgetést folytatta volna:

– Mit csináljak, ha nem a humoros oldaláról fogom fel a dolgokat? A tragikus oldalát lássam?... Apám élete álma! Jóformán soha nem látja. Ezért nem utazhatom, pedig szabadjegyünk van: ott van Érd! Mehetsz Érdre! Ki kell nézni már Érdre! És törlesztjük keményen: a telket, a házat, a fákat. És a tatarozások: minden évben kétszer, az árvíz... Nézzem a tragikus oldalát? Azt, hogy abból, amit az arisztokrata bankdirektor ellopott, éppen kétezer egészséges munkáslakást lehetett volna felépíteni? Ez csak az érdi telkek ára! Amennyibe a banknak került! Ehhez vegyük, hogy aztán még házakat is építettek ide: anyag, munka, pénz, idő...! És mi lesz belőle! Egy jobb kor – ha jön olyan egyszer –

majd lebonthatja. Településnek szervetlen, telepnek oktan. Akik itt házat építettek, mind valahol máshol, többnyire a város másik oldalán szeretnének lakni; ott kellene lakniok... A tragikus oldalát nézzem? Ennek? És korunk sok-sok ilyen „érdizmusának”? A nagy garral, trombitaharsogással bevezetett, többet ártó, mint használó úgynevezett szociális „népjóléti” munkáknak? És az egész világnak! A háborúnak, mindennek... a hősi halottaknak és a leendőeknek! Ugyan, öregem! Ha nem a humoros oldaláról nézném, azt csinálhatnám, amit a szegény Béla...

László hirtelen fölült:

– Te Bálint, emlékszel még a karácsony éjszakára? A bevezetésre ott, a város szélén, a gödörlakásoknál?

– El lehet azt felejtetni?! – mondta Bálint.

Egész nap meztelenül heverészték, hol a napon, hol az árnyékba húzódva. Délután felváltva pipáztak, mert sok volt a szúnyog. Fél hétkor László felöltözött, hogy a hetes autóbusts elérje. Bálint marasztalta, töltsen ott az éjszakát.

– Nem lehet, sajnos. Holnap vizsgázik az egyik tanítványom. Megígértem, hogy még ma este felmegyek hozzá utolsó simításokra. Majd máskor...

Amint a kabátját felvette, kezébe akadt az újság.

– Kár, Bálint, hogy nem olvastad el Kerekes cikkét. Igazán megvan a maga „humoros oldala” ennek a „jobboldali szívvel érző magyar társadalomhoz” írt szövegnek!

– Jobboldali szív? Elég ritka...

– Jó volt itt nálad – mondta László, amikor az autóbusts megállt felé ballagtak a poros akácos úton. – Jó, nyugodt hétvége volt. Mint a nagyvilágban... Látnod – tette hozzá később –, mi már csak így vagyunk: világeseeményekben élünk, gondolkozunk, pihenünk, örülünk és búsulunk. Száz- és százmillió emberrel együtt.

– Így születik a kollektív ember – hagyta helyben Bálint. –

A mi nemzedékünkben már nem lesznek individualisták. Legfeljebb az individualizmus sznobjai...

Odakinn az országút keresztezésénél tarkállott, gőzölgött a tömeg. A reggeli tömegnek legalább a háromszorosa. Azok is most igyekeztek haza, akik még szombat délután kijöttek. Aztán meg – amint kiderült – a félhetes autóbusz motorhiba miatt leállt néhány kilométerre onnan, és most annak a közönsége is visszatolakodott, hogy a hetesen helyet kapjon. Reménytelen volt a helyzet. László némi hasztalan kísérletezés után leállított egy magánautót az országúton. Diplomáciai kocsi volt, aki benne ült, a vezető, nem tudott magyarul. László franciául szólt hozzá:

– Bocsásson meg, uram, szeretném megkérni, vigyen magával. J'ai une affaire urgente dans la ville, et quant à l'autobus, point d'espoir, à cause d'une panne...

A vezető maga mellé invitálta. A kocsinak szlovák rendszáma volt, de – amint kiderült – a vezetője a román követ-ségnek volt a titkára: egészen fiatal ember. A bemutatkozás után nem sokat beszélgettek, a titkár az országutat figyelte; jó iramban futottak Pest felé. Az első kanyarodó után lassítaniuk kellett: több kilométer hosszú német autóoszlopot értek utol. A diplomata tárcát vett elő, és megkínálta cigarettával Lászlót.

– Mennyi német kocsi – mutatott ki László az ablakon –, már reggel is tele volt az országút. Horvátországból jöhetnek...

– És mennek Oroszországba – mondta a diplomata.

László csodálkozó arcot vágott. Maga is így fejezte volna be a mondatot, de hogy egy diplomata megerősítse az indiszkrét „rémhírt”...! A vezető mosolygott, aztán rágyújtott a gyufa lángján, amit László nyújtott neki.

– Nem hallgatott ma rádiót?

– Nem.

– Hitler bejelentette az Oroszország elleni háborút. Ma hajnalban a német csapatok átlépték a szovjetorosz határt...

Elhallgatott. László sem felelt. Eszébe jutott az a német diák, akivel a Boulevard Brune-ön sétált, amikor a német–szovjet megnemtámadási szerződés hírért hallották: „Csak azt szeretném tudni, mire való volt akkor Spanyolország, meg a Condor-légió!” Szegény fiú, most talán azt nem érti, mire való volt a háború idáig. Hess is alighanem ebbe az új kalandba „örült” bele! Lengyelek, dánok, norvégok, hollandok, belgák, franciák, jugoszlávok, görögök... És most...

– Mi lesz velünk? – jött számára a kérdés hirtelen, és abban a többes szám első személyben benne volt akkor talán még a szlovák autó is, amiben ültek. Aztán nem mondta ki a kérdést hangosan, pedig nagyon, végtelenül a nehezére esett, hogy ne beszéljen. Elővette a reggeli újságot, hogy elolvassa Kerekes cikkéből az utolsó bekezdéseket. A diplomata mereven az országutat nézte maga előtt.

„Tisztul lassan a horizont – írta Kerekes –, az apák könnyelműsége, elődök vétkes kormányzása nyomán zsidó kátyúba veszekedett ország előtt apránként megnyílnak az új lehetőségek, a tiszta levegő, a fény felé az utak. A harc, a férfi harca nyitja meg előttünk az utat. Kinn, a frontokon és idebenn. Nincs szünet, nincs egy pillanatra megállás! Amikor a vér és vas frontján az erőgyűjtés pillanatnyi nyugalma beáll, mód van arra, hogy az itthoni front, a vértelen arcvonaltól új győzelmeit regisztráljuk. Éppen nekünk, a véres harcoktól távol, nyugalomban dolgozóknak kell tudnunk, hogy az új világ építését nemcsak a hős német katonák milliói, hanem a Bácskay Jánosok ezrei is végzik. A Bácskay Jánosok tiszta szándéka, becsületes munkája, hitvalló kitartása a záloga annak, hogy a nagy harcot nemcsak a fegyverek frontján, hanem a gazdaság, a munka és a kultúra arcvonalán is megnyerjük. Az ő ragyogó, tüzes tekintetük látja meg a sűrű felhőkön, a zsidó maffia, a kishitűvé süllyesztő rágalmak sűrű felhő-

in át a tiszta eget, az ő acélos lendületük, fáradalmat nem ismerő munkakedvük, megalkuvást nem engedő lelkiismeretük vezet el minket a termelő, dolgozó, alkotó új Európa régi portól, véres füsttől, gyalázatos szennytől megtisztult, ragyogó égboltja alá. Ők a kezesei annak, hogy ezen a számkra élettérül adatott földdarabon egyszer végre örökre megszűnik a tisztességtelen verseny, a milliók kisemmizése, a tüdővész emberirtó férge, a hordókról harsogó demagógia ködösítő félrevezetése és mindaz, ami testi-lelki gyötrelmet a zsidóság béklyója ránk hozott. Az ő vezetésük alatt, az ő nyomukban kell nekünk szorosan felzárkózva menetelnünk a tisztultabb horizontok felé!”

Így végződött a cikk.

A kocsi újra lassítani kezdett, német katonai kocsisor torlódott megint eléjük. A vezető előzni próbált. Házmagas csukott teherkocsik, ponyvás gyalogsági autók, kis tiszti kocsik gépfegyverrel felszerelve, páncélozott légelhárító kocsik, páncélkocsik, tankok, tankok, tankok, motorkerékpáros járőrök, újra tankok, földet rengető dübörgéssel, hatalmas teherautók végeláthatatlan sorban vonultak mellettük fel az úton a város felé és messze túl azon, északkelet felé.

A város felett a sok ezer kémény füstburája párázta sötéten az ég alját, de messze túl azon – látszott – nyári estébe hajló nyugalommal tiszta volt az ég.

„Tisztultabb horizontok felé!” Ha az az ostoba Kerekes tudná!...

A szél elült, az út oldalán a fákon meg sem rezzen a levél. A felhők között is megállt odafenn az egymás fölibe rétegződő mozgalmas játék, nyugodt, tág foszlányokban békültek össze a lassan almazöldbe szürkülő égmezőn.

– Meleg lesz holnap.

– Ó, igen. Most már végleg beállt a nyár.

VÉGE

UTÓSZÓ

A *Farsang* apám első, kéziratban maradt regénye, egyáltalán, első írásainak egyike. Nem került sokszor szóba, de beszélgetésekből emlékezni vélek rá, és önéletrajzi írásokból, sőt voltaképp magából a szövegből is rekonstruálható, 1943-ban születhetett meg a majdnem-végleges változat; a végső simítások (az egyik kéziratlap hátoldalán található irkafirka szerint) 1947-ből valók. Hogy akkortájt azért nem jelent-e meg, mert az írója afféle első kísérletként félretette, vagy a körülmények alakultak úgy (szólhat egy s más az utóbbi magyarázat mellett), nem tudom; évtizedekkel később mindenestre apám komolyan latolgatta, nem kellene-e utolsó kötetként fölvennie a Szépirodalmi Kiadó gondozta életműsorozatba mint korai, de nem minden érdem nélkül való írást. A sorozatba azonban nem került bele; apám meghalt, a szerkesztő, akivel egész életében dolgozott, meghalt már jóval előbb, a kiadó pedig a már megjelentetett novelláskötet után publikált elbeszéléseket összegereblyézve gyorsan lezárta az összkiadást (és maga is szétoszlott a levegőben) – a kézirat megmaradt eredeti, dossziéba zárt állapotában.

Kellemetlen bevallanom, a hülyeségem miatt: valamiért úgy emlékeztem, a regény végül is megjelent az életműsorozatban, látni véltem a nem nagyon megnyerő küllemű lilafekete Szépirodalmi-kötetek között a *Farsangot* is, és mert apám kései írásait szerettem ugyan, a koraiak azonban nem igazán érdekeltek, nem adódott alkalom szétfoszlatnom ezt

a tévképzetet. Amikor 2009-ben valamiért gyanakodni kezdtem magamra, és elővettem a regény dossziéját, konstatálnom kellett, hogy orromnál fogva vezetett az emlékezetem; és legalábbis magam úgy találtam, önámításom nem írható a dicséretes fiúi tapintat számlájára: a regény (bár mostantól fogva erről az olvasók dolga dönteni) elég jól van megírva ahhoz, hogy napvilágot lásson. És hogy „aláfutott az idő”.

A regény úgy két év és néhány, Párizsban egymás mellé sodródott, egymással barátságba vagy legalábbis valamiféle ismeretségbe keveredett magyar egyetemista, tudós- vagy újságíró-palánta története, akik pillanatokkal a „furcsa háború” előtt hazatérnek (haza akarnak térni vagy kénytelenek hazatérni) Pestre, a párizsi ösztöndíjaslét kötetlenségéből abba a helyzetbe csöppenne, hogy „kezdeniük kell magukkal valamit”. Ahová hazatérnek, sajátos világ, amelyre persze rávetül a fenyegető (vagy éppen: várva várt) háború árnyéka, de amely a korlátlan lehetőségek világának tűnik: a gazdasági és kulturális élet zsidótlanításával és a háborús konjunktúra reményében komoly kereslet mutatkozik strómanokban, szerencselovagokban és kóklerekben. Van a szereplők közt, aki majdnem ártatlanul a filmgyártás nagymogulja lesz, van, aki ehhez az újságírói fölhajtást szervezi, van, aki csak föl akar kapaszkodni valamelyik, mindegy is, hogy melyik robogó szekérre. És van, aki Párizsból visszatérve megpróbálja megérteni, miért nem érti körülötte senki, hogy ami történik, nem arról szól, hogy némi ügyeskedéssel csinos hasznót lehetne a textilüzletből kipréselni, szóval miért nem érti senki, hogy pillanatokon belül nagyon sokan fognak meghalni. A regény a párhuzamosan futó, hol érintkező, hol össze is kapcsolódó karrier- és bukástörténetek szövedéke, bár regényszerű vége csak egy történetnek van: minthogy a regény főszereplője az önáltatás, a regény egyetlen (majdnem az egyetlen) szereplője, aki nem áltatja magát, öngyilkossága

menekül. Ami a történetekből kikerekedik, egy tökéletesen szubsztanciátlan világ képe, a cselekmény hihetetlenül hétköznapi vacakságokból szövődik, a motívumok nevetségesen kisszerűek, miközben persze tudható, csak épp ezen a világon belül szinte senki sem képes valódi arányaiban érzékelni, hogy háború van, és folyik a „végső megoldás” buzgó előkészülete. Voltaképp épp erről szól a regény: hogy a mézszárlásra apróságokkal készül föl az ember. Aki haszonélvezője annak, hogy valakit zsidó volta miatt kiforgatnak élete munkájából, úgy véli, csak a kedvező alkalmat ragadta meg, és végül is egész jól beletanult a feladatába; aki ejti a szerepét, úgy tudja, nem azért, mert annak leáldozott a napja, hanem mert őszinte új szerelembe esett; az apa, aki hagyja meghalni a fiát, azért hagyja, mert borzalmas volna rábrednie, hogy az tényleg hentesek kezére került, könnyebb elhinnie, hogy szegényke mindig is túlérzékeny volt; a hithű antiszemita legmélyértelműbb indítéka, hogy a család másik (zsidó) ága pazarabb Balaton-parti villába költözött; még aki politikai szempontból a leginkább azonosítható, arról is – tudniillik a Kerekes nevű nyilas újságíróról – ordít, hogy egy kis rábeszélésre és némi pénzért szívesen írná az ellenkezőjét is annak, amit ír.

Bár a kéziratban sok kibogarásnivaló akadt, a kiadásra való előkészítés során lényegében a technikai tennivalókra szorítkoztunk: a helyükre varrtuk a szerzői javításokat, betoldásokat, korrigáltuk a tollhibákat, az eltévesztett neveket, keresztutalásokat stb.; talán két-három bekezdéssel esett meg, hogy megtartottuk a feszesebbnek talált korábbi szövegváltozatot. Hogy a könyv megjelenhet, azért köszönettel tartozom Magda de Saint-Rat-nak, továbbá a szerkesztőtársaknak, Lenkei Júliának és a bátyámnak, Mesterházi Mártonnak és persze Hegedős Máriának, a kiadó szerkesztőjének, nem utolsósorban azért, hogy kiadásra érdemesnek tartotta a kéziratot és a kiadónak magának, amiért minden

ódzkodás nélkül befogadta apám regényét, anélkül – el nem mondhatom, ezért milyen hálás vagyok –, hogy házalnom és kintornáznom kellett volna.

Mesterházi Miklós

„Háború.

Sokáig nem merték annak nevezni. Kihúzta a cenzúra a szót a lapokból, rémhírterjesztésért megbüntették, aki kiejtette a száján.

Konfliktus volt. Fegyveres konfliktus. Vigyázni kellett a szóra.

Magyarország semleges volt.

Ez az ország, amely ezer év óta akarva, nem akarva még minden lehető háborúba belesodródott – és többnyire a vesztes oldalon –, először ismerkedett ennek a szónak édességével: semlegességgel. Nehezen ment az ismeretség, csikorgott az új szó a fogak alatt. Detektívek vigyáztak rá, nem politikusok.

Detektívek örködtek a mozikban, hogy a híradó alatt ne történjék tettség- vagy nemtetszés-nyilvánítás; detektívek bújtak meg a hírlapok kiadóhivatala előtt ácsorgó tömegben, és letartóztatták azt, aki hangos megjegyzéseket tett a kiakáztott hírekre. A rémhírterjesztők ellen két év óta folyó harc új fellángolását érte. És mindenki rémhírt terjesztett, aki nem úgy látta legjobbnak a dolgokat, amint voltak, aki a háborút nem derűnek látta, a háborút nem konfliktusnak.”

(Részlet a regény VI. fejezetéből)

ISBN 978-963-446-705-2

9 789634 467052

Ára: 2700 Ft